Мальчин Ю. М.

Чумак В. А.

ІСТОРІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

ПІДРУЧНИК

Київ - 2023

УДК 352(477)(091)
М21

Рецензенти:

Ферхад Туранли – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Києво-Могилянська Академія»);

Богдан Володимирович Чирко – кандидат історичних наук, доцент (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського).

Мальчин Ю. М., Чумак В. А.

М21 Історія місцевого самоврядування України: підручник / Мальчин Юрій Макарович, Чумак Василь Арсенович – К. : 7БЦ, 2023. – 512 с.

ISBN 978-617-549-226-0

Підручник «Історія місцевого самоврядування» видається вперше і дає можливість прослідкувати трансформацію місцевого самоврядування від часів Київської Русі до сьогодення. Джерельною основою підручника є опубліковані матеріали та архівні документи. При підготовці підручника також використані монографічні дослідження, в яких висвітлюються різні аспекти історії місцевого самоврядування. В підручнику є документальні додатки.

Підручник розрахований на студентів гуманітарних факультетів університетів, депутатів місцевих рад та працівників органів місцевого самоврядування.

УДК 352(477)(091)

ISBN 978-617-549-226-0

© Ю. М. Мальчин, В. А. Чумак, 2023

ЗМІСТ

Вступ 6

Розділ І. Предмет, завдання і значення курсу 8

§ 1. Місце і роль місцевого самоврядування в суспільстві. Предмет курсу 8

§ 2. Методологічні засади вивчення історії місцевого самоврядування 11

Розділ ІІ. Державна влада та місцеве самоврядування у Київській Русі 19

§ 1. Державна влада у Київській Русі 19

§ 2. Місцеве самоврядування у Київській Русі 32

Розділ ІІІ. Місцева державна влада та місцеве самоврядування у Литовсько-польську добу 40

§ 1. Місцеві державні інституції та самоврядування у Литовсько-польську добу 40

§ 2. Магдебурське право на українських землях 46

Розділ ІV. Місцеве управління в часи національно-визвольної революції та Гетьманщини 61

§ 1. Полково-сотенний устрій в Україні 61

§ 2. Міське самоврядування в Гетьманщині 96

Розділ V. Реформи місцевого самоврядування в українських землях другої половини XIX – початку XX століття 102

§ 1. Земські реформи 102

§ 2. Реформа міського самоврядування 124

§ 3. Крайовий статут і сеймова виборча ординація для Галичини 131

Розділ VI. Місце і роль самоврядних інституцій в умовах революційних перетворень 1917-1920 рр 138

§ 1. Реформування Тимчасовим урядом місцевого самоуправління 138

§ 2. Ставлення до місцевого самоврядування Української Центральної Ради 141

§ 3. Місцеве управління і самоврядування в період Гетьманату та Директорії 153

Розділ VII. Місцеві ради в системі державної влади Радянської України 157

§ 1. Місцеві ради та місцеве управління у 20-80-х роках XX століття 157

§ 2. Відновлення місцевого самоврядування в Україні 175

Розділ VIII. Трансформації місцевого управління та місцевого самоврядування 1992-1995 роках: причини, суперечливість, наслідки 183

§ 1. Місцева влада і місцеве самоврядування
1992-1994 рр 183
§ 2. Пошук моделі місцевого самоврядування в період
творення Конституції України 203

Розділ IX. Конституція України про місцеве самоврядування України 209

§ 1. Концепція місцевого самоврядування в Конституції
України..... 209
§ 2. Європейська Хартія місцевого самоврядування 236
§ 3. Гарантії місцевого самоврядування..... 244

Розділ X. Сучасні проблеми розвитку місцевого самоврядування в Україні 248

§ 1. Сучасні проблеми функціонування місцевого
самоврядування..... 248
§ 2. Шляхи підвищення ефективності місцевого самоврядування
у забезпеченні життєдіяльності самоврядних громад 256

Додатки 266

ВСТУП

Наявність місцевого самоврядування є однією з найбільш важливих ознак демократичної, правової, соціальної держави. Будучи найпростішою формою самоорганізації людської спільноти, самоврядування знаходить своє виявлення і втілення у відповідних інституційних засадах на всіх етапах розвитку людського суспільства (від найдавніших часів до сьогодення). До того ж місцеве самоврядування виступає як природно притаманний суспільству засіб регуляції внутрішніх групових зв'язків з метою реалізації їх потреб і запитів завдяки об'єднанню спільних зусиль. Особливою рисою місцевого самоврядування є те, що воно не може бути «насаджене», декретоване зверху. Саме через місцеве самоврядування найповніше може бути втілена в життя ідея реалізації влади народом безпосередньо, а також вирішено найважливішу проблему реальної взаємодії держави, територіальної громади і особи.

Після проголошення Україною державної незалежності, перед українським суспільством і державою постала одна із ключових проблем, пов'язана із організацією і розбудовою місцевого самоврядування.

Розвиток високоорганізованого самоврядного суспільства викликає необхідність, крім іншого, глибокого вивчення й аналізу багатого національно-історичного досвіду самоврядування.

Україна має свій досить багатий і різноманітний досвід розвитку місцевого самоврядування, який накопичувався протягом

тривалого історичного шляху. При цьому зауважимо, що оцінка цього досвіду далеко не однозначна. Тому необхідно ретельно вивчати існуючі позитивні зразки місцевої влади, місцевого самоврядування в Україні, тим більше, що значна частина з них могла б стати певною базою для створення сучасних моделей місцевого самоврядування.

Дослідженню проблеми місцевого самоврядування в Україні на різних етапах розвитку українського суспільства присвятили свої праці Б.Біленчук, І.Бутко, В.Ганущак, В.Горбачов, О.Гурій, Р.Делімарський, І.Заяць, Т.Іванова, В.Головченко, В.Кампо, А.Качан, В.Куйбіда, О.Лазар, Ю.Мальчин, В.Панасенко, Ю.Панасенко, М.Пітник, А.Ткачук, Р.Ткачук, В.Чумак, О.Шиба та ін. Найбільш предметно історія місцевого самоврядування України розкрита в працях Н.Полонської-Василенко, М.Грищука та ін.

Після досить тривалого існування тоталітарного режиму, відновлення місцевого самоврядування має на меті не повернення у минуле, а рух вперед, до створення самобутньої української системи самоврядування. Сучасна система місцевого самоврядування в Україні має спиратися як на минулий історичний досвід (позитивний і негативний), враховуючи сучасні тенденції розвитку українського суспільства, так і на багатий досвід муніципального розвитку зарубіжних країн, а також виходу на міжнародні стандарти розвитку місцевого самоврядування, закладені в міжнародних документах: у Всесвітній декларації місцевого самоврядування 1985 року та Європейській хартії про місцеве самоврядування, прийнятій у тому ж році.

РОЗДІЛ І. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І ЗНАЧЕННЯ КУРСУ

§ 1. Місце і роль місцевого самоврядування в суспільстві. Предмет курсу

Один із відомих американських вчених-конституціоналістів Клінтон Росистор висловив думку, яка могла б стати точкою відліку для розвитку наших уявлень про самоврядування: «Немає щастя без свободи, свободи – без самоврядування, самоврядування – без конституційності, конституційності – без моралі, й жодного з цих великих благ – без сталості й ладу»[1].

Якщо так, то, очевидно, свобода, не може бути у повній мірі реалізована, якщо в країні не реалізовуватиметься принцип самоврядування, причому в найширшому розумінні цього слова.

Що таке місцеве самоврядування й чому останнім часом про нього так багато мовиться й дискутується, чому курс історії місцевого самоврядування вивчається у вищих навчальних закладах?

Розглянемо походження самого терміну. Вважається, що як науковий термін, у визначенні досить близькому до нині вживаного, він виник у Німеччині в XIX ст. як «zelbztverwaltung». Це означає: вільне від державного впливу управління майном громади (населення міста). Існує і інше бачення походження даного поняття, а саме: термін «місцеве самоврядування» походить від англійського

[1] З історії самоврядування та демократії в Києві (від княжої доби до нашого часу): посібник для учнів старших класів; Котляр М.Ф., Левітас Ф.Л., Несторенко Л.С., Рубців В.П. та ін. - К.: Інститут громадянського суспільства, 2000. – С. 9.

«local selfgovernment» – право місцевого урядування, місцевої адміністрації[2].

Проте, питання про походження терміну «місцеве самоврядування» не таке вже й суттєве. Найважливіше те, що розкриття змісту терміну «місцеве самоврядування» знайшло одинакове розуміння в міжнародному документі – «Європейській хартії місцевого самоврядування». Хартія була прийнята Радою Європи у Страсбурзі 1985 року. Стаття третя хартії зазначає:

«І. Під місцевим самоврядуванням розуміється право та реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частку публічних справ і управляти нею, діючи в межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення.

ІІ. Це право здійснюється радами або зборами, що складаються з членів, обраних шляхом вільного, таємного, рівного, прямого і загального голосування. Радам чи зборам підзвітні виконавчі органи…»[3].

Отже, можна стверджувати, що місцеве самоврядування на практиці є місцевою владою, що формується мешканцями населеного пункту шляхом періодичних, справедливих та демократичних виборів і яка має достатньо повноважень та фінансових ресурсів, аби в кожному населеному пункті вирішувати основну частку місцевих справ та надавати необхідні для мешканців послуги. Особливою ознакою цієї влади є те, що вона незалежно від влади державної, може здійснюватись мешканцями окремих

[2] Див.: Chester N. The English administrative System? 1780-1870/ - Oxford, 1981. – p. 119.

[3] Кравченко В.В., Пітник М.В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права). Навчальний посібник. – К., 2001. – С. 61.

населених пунктів в межах, визначених законом, безпосередньо (через збори або місцеві референдуми), а також місцевими радами, що складаються з депутатів, які обираються виборцями і діють в інтересах всього населення. Реальна здатність здійснення місцевої влади залежить від фінансових можливостей відповідного органу місцевого самоврядування.

Німецький політик, державний діяч і науковець Стейн (ще у І-й половині XIX ст.) наголошував: «Народ повинен звикнути до того, що він сам може керувати своїми власними справами і мусить вийти з дитячого стану, в якому хотіло б тримати людей завжди неспокійне, завжди готове до послуг правління»[4].

Що ж вивчає історія місцевого самоврядування України?

Історія місцевого самоврядування України має об'єктом вивчення:

- форми територіальної самоорганізації, що існували і існують з найдавніших часів до наших днів на території і в межах сучасних кордонів України;
- організацію і діяльність установ, що були покликані репрезентувати і реалізувати локальні інтереси населення;
- відносини між державою її периферійними органами з одного боку і територіальними органами самоорганізації і самоуправління населення з іншого.

Предметом курсу є особливості становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні, еволюція форми і змісту його регулювання, організації, функціонування і забезпечення.

---

[4] Цит. за Панійко Юрій. Теоретичні основи самоврядування. – Мюнхен, 1963. – С. 45.

Вивчення історії місцевого самоврядування покликане сформувати у читачів розуміння:

- загального напряму і тенденцій розвитку місцевого самоврядування в Україні;
- форм і засобів врегулювання взаємовідносин між органами державної влади і структурами місцевого самоврядування;
- форм організації і функціонування самоврядних інституцій;
- практики матеріального і фінансового забезпечення діяльності місцевого самоврядування.

Вивчення курсу спрямоване на формування у майбутніх фахівців вміння оцінити нинішнє становище місцевого самоврядування в Україні, його потенціал, можливості здійснення тих чи інших змін у функціонуванні, організації, розвитку та матеріально-фінансовому забезпеченні діяльності місцевого самоврядування.

§ 2. Методологічні засади вивчення історії місцевого самоврядування

Важливе теоретичне та практичне значення для вивчення предмету має визначення співвідношення понять «місцеве самоврядування» та «місцеве управління». З цього питання в літературі існують різні, часом діаметрально протилежні погляди. Більшість вчених, як українських так і зарубіжних, розмежовують місцеве самоврядування і місцеве управління. Під місцевим самоврядуванням розуміють діяльність територіальної громади та її

виборних органів по управлінню її справами, а місцеве управління розглядають як пряме державне управління на місцях[5].

Одночасно висловлюється думка щодо недоцільності розмежування цих двох понять. Місцеве управління пропонується розглядати як складний механізм, який може включати в себе як місцеву державну адміністрацію, так і органи місцевого самоврядування, виступаючи при цьому складовою частиною державного механізму[6].

Як бачиться, перший підхід глибше відображає природу місцевого самоврядування і дає можливість чітко розмежувати самоврядні функції та повноваження територіальних громад з функціями та повноваженнями державної влади, які реалізуються на регіональному та місцевому рівнях органами виконавчої влади або за дорученням держави – органами місцевого самоврядування. У цьому сенсі органи місцевого самоврядування підконтрольні відповідним органам виконавчої влади, але це не означає зміни їх природи і ні в якому разі не може розглядатися як підстава для включення до державного механізму. Як більш загальний, тобто такий, що охоплює поняття місцевого управління та місцевого самоврядування, можна було б використовувати термін «місцеве управління», маючи на увазі можливість здійснення такого управління із застосуванням різних форм – місцевого самоврядування або прямого державного управління на місцях.

---

[5] Див. Чиркин В.Е. Основы сравнительного государствоведения. – М.: «Артикул»., 1997. – С. 322.

[6] Див. Черкасов А.И. Сравнительное местное управление: теория и практика. – М., 1998. – С. 16-18.

Необхідно звернути увагу на те, що у різних країнах з метою ефективної організації влади на місцях застосовуються різні системи місцевих органів державного управління та органів місцевого самоврядування, тобто системи управління на місцях. На їх вибір, як правило, впливають такі фактори: неоднаковий підхід до розуміння державної влади, розмежування адміністративно-територіальних одиниць на «природні» та «штучні», національні та історичні особливості, традиції тощо. У сучасній спеціальній літературі [7] виділяють такі основні системи:

1. Англо-американська (англо-саксонська) система характеризується тим, що на всіх субнаціональних рівнях функціонують органи місцевого самоврядування, а місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції не створюються. Це стосується Великої Британії, США, Канади, Австралії, близька до подібної схеми організація влади на місцях і в Росії.

2. Континентальна (романо-германська або європейська) система заснована на поєднанні місцевого самоврядування і місцевого управління і виходить з іншого бачення проблеми «природних» та «штучних» адміністративно-територіальних одиниць. Така системи характеризується двома різновидами, а саме:

а) на всіх субнаціональних рівнях, крім низового, одночасно функціонують виборні органи територіальної громади, в тому числі «штучної», та призначені представники центральної влади (місцеві державні адміністрації), які здійснюють адміністративний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування. Так вони можуть

[7] Див. Чиркин В.Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. – М., 1998. - С. 426-428.

зупиняти на певний час рішення органів місцевого самоврядування, звертатися до глави держави або парламенту з пропозицією щодо дострокового припинення їх повноважень. При цьому на низовому рівні функціонують тільки органи первинної територіальної громади. Така система існує, зокрема, у Франції та Італії;

б) інший різновид характеризується тим, що на низовому рівні – в «природних» адміністративно-територіальних одиницях створюються лише органи місцевого самоврядування, а на регіональному і субрегіональному рівнях (в «штучних» адміністративно-територіальних одиницях) функціонують призначені місцеві державні адміністрації загальної компетенції. Один із варіантів цієї підсистеми, коли і на регіональному (субрегіональному) рівні функціонують виборні органи місцевого самоврядування. Проте вони мають принципово іншу природу. Це не представницькі органи територіальних громад «штучних» адміністративно-територіальних одиниць (їх існування не визнається), а органи представництва інтересів територіальних громад «природних» адміністративно-територіальних одиниць на регіональному (субрегіональному) рівні. Подібний варіант системи застосовується, зокрема, в Польщі, Болгарії, Туреччині, Фінляндії, Іраку.

3. Іберійська система, яка функціонує, зокрема, в Бразилії, Португалії, Мексиці, з певними особливостями в Іспанії передбачає, що управління на всіх субнаціональних рівнях здійснюють обрані населенням представницькі органи місцевого самоврядування (ради) та відповідні головні посадові особи місцевого самоврядування

(мери, префекти, алькади, регідори тощо). Вони стають головами відповідних рад і одночасно затверджуються центральними органами державної влади як посадові особи державної влади в адміністративно-територіальних одиницях.

4. Радянська система (система рад та їх виконавчих комітетів) передбачає, що всі ради, починаючи з нижчого рівня, є органами державної влади на своїй території, а всі інші державні органи прямо або опосередковано підпорядковані радам.

Разом з тим, виконавчі комітети рад перебували у ієрархічній підпорядкованості і входили до державної вертикалі влади, очолюваної Кабінетом Міністрів України, що позбавляло самостійності рад та їх виконавчих органів у вирішенні будь-яких місцевих проблем. З іншого боку, органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи позбавлялися самостійності діяльністю партійних комітетів компартії України, які попередньо приймали рішення з усіх питань, що виносилися на розгляд сесій рад та їх виконавчих органів, включаючи Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України. Подібна система збереглася лише в деяких країнах, зокрема в Китаї, Північній Кореї, В'єтнамі.

В Україні, як видно з аналізу відповідних положень Конституції, застосовується континентальна (її другий різновид) система управління на місцях.

Проблеми місцевого самоврядування активно вивчаються, особливо юридичною наукою, близько двохсот років. Теоретичні основи вчення про місцеве самоврядування було закладено ще в

першій половині XIX століття представниками німецької юридичної школи.

Історично склалося так, що першою була обґрунтована теорія вільної громади або/чи теорія природних прав громади. Основні положення цієї теорії були сформульовані Туре в доповіді на Національних зборах Франції 1790 року по законопроекту про реформу місцевого управління. Вони знайшли своє відображення і в положеннях Конституції Бельгії 1831 року щодо особливої «громадівської» влади.

Теорія вільної громади базувалася на ідеях природного права. Вона засновувалася на тому, що право «природної» територіальної громади самостійно вирішувати свої справи має такий самий природний та не відчужений характер, як і права та свобода людини. Тобто територіальна громада визнавалася незалежно від держави природною корпорацією, що склалася шляхом природного розвитку, тому її право на місцеве самоврядування належить громаді в силу її природи або дарується Творцем. Звідси, місцеве самоврядування розглядалося як автономна по відношенню до державної влади публічна влада територіальної громади.

За теорією вільної громади основними засадами організації місцевого самоврядування є:

а) виборність органів місцевого самоврядування членами громади;

б) розподіл питань, віднесених до відання місцевого самоврядування на самоврядні та такі, що передоручені органам громади державою;

г) місцеві справи мають іншу, ніж державні справи, природу;

д) органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади;

е) органи державної влади не мають права втручатися у вирішення питань місцевого самоврядування, їх функція зводиться лише до адміністративного контролю за діяльністю органів самоврядування, дотриманням ними Конституції та чинного законодавства.

Згодом, поряд з теорією вільної громади виникає громадівська теорія місцевого самоврядування. Основні її положення збігаються з концептуальними положеннями теорії вільної громади. Проте на перший план тут висувається не природний характер прав територіальної громади, а недержавна, переважно господарська природа діяльності органів місцевого самоврядування. Підкреслимо, що дана теорія не набула значного поширення, оскільки не могла пояснити публічно-правовий характер багатьох функцій, які притаманні органам місцевого самоврядування.

З середини XIX століття набуває поширення ще одна, так звана державницька теорія місцевого самоврядування. Її основоположниками були німецькі вчені Л. Штейн і Р. Гнейст.

Ця теорія розглядає місцеве самоврядування не як автономну форму публічної влади, природне право територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення, а як одну з форм організації місцевого управління, тобто як один із способів децентралізації державної влади на місцевому рівні. Звідси, всі повноваження територіальної громади та її органів своїм джерелом мають державну владу.

Р. Гнейст вбачав відмінність місцевого самоврядування від місцевого державного управління у тому, що посадові особи органів місцевого самоврядування повинні виконувати свої обов'язки на громадських засадах, що звільняло їх від економічної залежності від держави.

А Л. Штейн вбачав гарантії самостійності місцевого самоврядування в тому, що органи місцевого самоврядування не є органами державної влади, а є органами територіальної громади, на які держава покладає здійснення відповідних завдань та функцій державного управління.

В XX сторіччі поширення отримали теорії муніципального дуалізму (дуалізму місцевого самоврядування) і теорії соціального обслуговування. Теорія муніципального дуалізму випливає з подвійного характеру муніципальної діяльності, а саме: самостійного вирішення питань місцевого життя, з одного боку, та здійснення на місцевому рівні певних державних функцій. А теорія соціального обслуговування акцентує увагу на здійснення місцевим самоврядуванням завдань і функцій, пов'язаних з організацією задоволення потреб населення, наданням соціальних послуг.

Основні положення цих теорій зберігають своє значення і дотепер, вони покладені в основу сучасних бачень розвитку місцевого самоврядування. Слушно зауважимо, що ряд вчених продовжують відстоювати громадівську теорію місцевого самоврядування в її класичній формі.

РОЗДІЛ ІІ. ДЕРЖАВНА ВЛАДА ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

§ 1. Державна влада у Київській Русі

Київська Русь поклала початок державності східних слов'ян. Це і початок власної історії України щодо витоків її державності та самоврядності на власних землях. Це джерело, з якого ми черпаємо позитивний і негативний досвід державотворення та організації місцевого самоврядування в Україні.

Питання державної влади і місцевого самоврядування завжди будуть актуальними для наукового аналізу тому що у всі часи державна влада була і є головним засобом здійснення державної політики, головним інструментом реалізації державних і власних інтересів. А місцеве самоврядування, яке виникає за довго до появи державності, виступає як природно притаманний суспільству регулятор внутрішніх групових зв'язків з метою реалізації їх інтересів завдяки об'єднанню суспільних зусиль. Людський досвід від найдавніших часів до сьогодні засвідчує, що саме через місцеве самоврядування найповніше може бути втілена в життя ідея реалізації влади народом безпосередньо, а також вирішено проблему взаємодії держави, громади, особистості.

Київська Русь дає нам повчальні уроки розквіту і занепаду держави.

Ролі Великих Князів у розквіті держави і сепаратистські дії удільних князів, місцевих бояр та купецтва по ослабленню держави, що привело до її занепаду.

Початок державного життя України М. Грушевський датує VII століттям. І пов'язує його з розвитком торгівлі. Торгівельні каравани потребували збройної охорони від нападників на сухопутному шляху та на Дніпрі. А дати таку охорону могла тільки певна організація. І тому у торгівельних містах з'являються воєнні вожді-князі з дружинами. Так з розвитком торгівлі, на його думку, починає зав'язуватися державне життя. [8]

З середини IX століття Київська держава заявила про себе походом на Візантію. То був похід на Царгород. «Повість временних літ» описує як у 866 році Аскольд і Дір зруйнували околиці міста. [9]

У чужоземних джерелах проглядаються уривчасті відомості про державу Київська Русь. В середині IX століття Імператор Візантії Костянтин Порфірородний згадує договір між Василем І і Руссю у 873-874 роках за князювання Аскольда. В цей же час створюється перший Рафальштеттенський митний статут в часи правління Людвига Німецького (876), яким встановлювалося мито з товарів, що перевозилися з Руси до Баварії. [10]

У 907 році Олег з великим військом пішов на Царгород, спалив його передмістя і домігся підписання для Руси дуже вигідних договорів у 907- 911 роках. Договори надавали Олегові дружині та купцям з Русі великих прав.

Зокрема, вони мали одержувати від греків утримання на 6 місяців перебування в Царгороді. На «подорож додому» греки

[8] М. Грушевський. Історія України-Руси. – К. Наукова думка,. 1992. – т.І. – С. 388-398

[9] Повесть временных лет. – М – Л. – 1950. – С. 19

[10] Полонська-Василенко Н. – К. Либыдь, 1992. – т.1, - с. 93

повинні були їх забезпечувати вітрилами та всім необхідним обладнанням для човнів та харчами.

В договорах з Руссю визнавалося право безмитної торгівлі. Візантія сплачувала Русі велику контрибуцію. В договорах вирішувалися питання щодо можливого захоплення кораблів однієї із сторін, вбивства чужого підданого, втечі раба тощо. При цьому слід зауважити, що договори Візантійської імперії з іншими державами укладалися в двох примірниках з однаковим змістом грецькою мовою та мовою іншої договірної сторони.

Обидві сторони складали присягу на додержання договору: греки по християнському закону, а русичі присягали іменем Перуна та Велеса, й покладали мечі. В договорах 907-911 років Київська Русь виступає як держава, що не поступається перед Візантійською культурою, має політичну організацію, устійлене право. Це перший документ, в якому східні слов'яни виходять на історичний кін, як рівноправні з греками.

Ці та інші факти засвідчують про існування з середини IX століття могутньої державної організації – Київської Русі, що підкорює сусідів, воює з Візантією, укладає з нею та з іншими державами мирні угоди. Це дало російському історикові В. Ключевському обгрунтовано йти до висновку, що «Руська держава була заснована діяльністю Аскольда та Олега, що об'єднання слов'ян у давньоруську державу пішло з Києва, а не з Новгорода» [11]

[11] В. О. Ключевський. Курс русской истории. М – *1923*. – т.1 – с.175

В структурі державницьких інституцій Київської Русі головне місце посідав Великий князь Київський. Князем міг бути тільки член фамілії Володимира Великого, що сприяло ідеї єдності Руської землі. Але відсутність сталих форм наслідства викликала постійну боротьбу за Київський престол. В цій боротьбі часто перемагав не той, хто мав більше прав, а той, хто був сильніший, або кого підтримувало віче.

Компетенція та влада князя була необмеженою і залежала від його авторитету та реальної сили, на яку він спирався. Головним чином він був воєначальником. Йому належала ініціатива військових походів та їх організація. До відання князя також входили: адміністративне управління, податкова політика, судочинство, міжнародні відносини, тощо. Великий князь Київський мав вплив і на церковні справи.

Головною військовою силою князя являлась княжа дружина. Вона була пов’язана безпосередньо з князем. Він її утримував, забезпечував зброєю, кіньми, одягом. Старші дружинники отримували в нагороду від князя земельні наділи, а дружинники – частку від військової здобичі. Дружина займалася збиранням данини, виконувала поліцейські функції, була також дорадчим органом при князеві. Тому найважливіші питання державного життя, та шляхи їх вирішення князь, як правило, узгоджував з дружиною.

Невід’ємним учасником княжого управління була боярська рада.

Радитися зі старшими членами дружини, а пізніше – з боярами було моральним обов’язком князя. Вони могли відмовитися від послуху якщо князь надумав щось робити без поради з нею. Але

незважаючи на моральну обов'язковість нарад з боярською радою, на фактичне їх існування, вони не стали в Київській Русі державною інституцією з окресленим складом, компетенцією, функціями, а збиралися час від часу за бажанням князя.

Князь особисто призначав всіх урядовців і вони за свої дії чи бездіяльність відповідали тільки перед ним. Перше місце серед урядовців займав канцлер-печатник, який не тільки завіряв печаткою княжі розпорядження, а й виконував складні дипломатичні доручення, а також виконував військові функції.

Головним урядовцем князя був тисяцький, який у княжі часи обирався вічем, а згодом перетворився на княжого урядовця. Він відповідав за вирішення економічних, станових господарських питань, керував міським ополченням.

Судійство в Київській Русі здійснювалося на основі міських «правд», правових кодексів, що існували в усній формі. Таке право називалося звичаєвим.

Першим писаним кодексом на Русі стала: «Правда Ярослава» в основі якої були усні «правди» часів Олега, Ігоря, Ольги, Володимира. Судові функції виконували тіуни та посадники. Нижчі судові урядовці звалися вирниками, метальниками, мечниками, отроками.

Важливу роль в управління державою відігравали удільні князі, які здійснювали управління територіями удільних князівств, захищали їх від посягання сусідів та кочовиків, збирали данину і надсилали її до Києва.

Удільні князі мали свої дружини і на чолі цих дружин, як правило, приймали участь у військових походах Великого князя Київського.

Варто мати на увазі, що князь запрошувався на князювання міським «віче». «Віче» могло усунути князя. Київський князь просив (пропонував) згоди у «віча» на князювання своїх синів, погоджував це питання з «лучшими людьми», домовлявся з ними.

Постійною княжою турботою було розширення меж держави та її зміцнення. Аскольд і Дір приєднали до Київської Русі полочан та кривичів. Олег приборкав полян, сіверян, деревлян, радомичів і примусив їх платити данину, а з уличами і тиверцями вів війну. Ігор продовжував Олегову справу, приборкуючи племена тиверців та уличів, приєднав до Київської держави велику територію між Дністром і Дунаєм. [12] Княгиня Ольга закладала нові міста і села. Ввела порядок збору данини щодо часу і місця збору і її кількості. Встановила, що 2/3 данини надсилається до Києва на загальнодержавні потреби, а 1/3 до Вишгорода на потреби княжого двору.

Наступник Ольги її син Святослав розпочав князювання походами на Оку та Волгу, де розгромив в'ятичів, камських болгар у 964 році, а в 965 році знищив Хозарський каганат. Святослав вперше здійснив поділ держави на удільні князівства, призначивши Ярополка в Київ, Олега в Овруч, а Володимира в Новгород. Якраз призначення

[12] Б. Д. Греков. Киевская Русь. – М. – 1953. – с. 456

Володимира в Новгород об'єднало його з Києвом і тим самим поєднало північну і південну Русь. [13]

Князювання Володимира Великого принесло розквіт Київської Русі. Її територія була розширена аж до Закарпаття та Кракова. Володимир розгромив печенігів, замінив варяжську дружину на русичів, землі роздав 12 синам, залишивши за собою київський стіл. Зникли племінні назви, появилися назви;кияни, смоляни, переяславці, чернігівці. Загалом завершилося формування території Київської Русі. Її площа стала найбільшою в Європі. [14]

Володимир приходить до розуміння, що крім влади має бути додаткова об’єднуюча державу сила. І таку силу він бачить в релігії. Спочатку Володимир віддавав перевагу поганській релігії. Прагнучи об’єднати багаточисельні племена Київської Русі, він поставив у Пантеоні статуї їх богів і вимагав офіційно визнавати цих богів, приносити їм жертву. Але племена продовжували молитися своїм богам: і шану, і повагу і страх перед ними ставили вище стосунків з Великим князем Київським.

Володимиру стає зрозумілим, що поганська релігія не може об’єднати його державу, зіграти ту роль, яку зіграло християнство для становлення сусідніх європейських держав. На той час охристилася Болгарія (864 р.), Чехія (928-935), Польща (962-992). Для Володимира було ясно, що тільки прийнявши християнство його держава зможе увійти як рівноправна до кола європейських держав. [15]

---

13 М. Грушевський. Історія України-Руси. К. Наукова думка, 1992 – т.1 – с. 459

14 Д. С. Лихачев «Повесть временных лет». – М, - 1950. т. II. – с. 328

15 Е. Вінтер. Візантія та Рим у боротьбі за Україну, - Прага, 1944. – с. 13-14

Обставини склалися так, що у 987 році візантійський полководець Вард Фокка повстав проти імператорів Василя II і Константина. Вони попросили у Володимира допомоги. Володимир погодився на допомогу, але при умові його шлюбу з їх сестрою Ганною. Ті, в свою чергу поставили передумову шлюбу охрещення Володимира. Він послав на допомогу імператорам 6-тисячне військо, яке розгромило повстале військо Варда Фоки. Проте імператори передумали виконувати свою обіцянку. Тоді, після тривалої облоги, Володимир здобув візантійську колонію в Криму – Херсонес з погрозою піти війною на Візантію. Це примусило цісарів виконати умову договору. Після хрещення Володимира його обвінчали з сестрою цісарів Ганною наприкінці 987 року. Влітку 988 відбулося хрещення Русі. [16]

Хрещення Русі зміцнило князівську владу через отримання титула кесаря (царя). Князівська влада стала владою від Бога. Християнство принесло «закон божий» для Русі, візантійську освіту і культуру. Володимир християнин і володар християнської держави став в один ряд з найвидатнішими володарями Європи. Своїх дітей одружив з членами родин європейських монархів і тим самим зміцнив міжнародний авторитет Київської Русі.

Правління Ярослава Мудрого було продовженням справи Володимира Великого. Після завершення боротьби зі Святополком він взявся за повернення західних земель Київській Русі. В 1022 році він повернув Берестя, в 1031 році ходив на Польщу і повернув червенські міста. М. Грушевський вважає, що Ярослав повернув усі

16 Назарко У. О. Святий Володимир Великий і хреститель Русі-України, - Рим, 1954, с. 83

землі польсько-українського пограниччя. Ярослав поширює кордони держави у напрямку фінських земель.

У 1130 році він йде війною на чудь і закріплює свою владу над чудським озером, а над Західною Двіною будує місто Юр'єв (нині Тарту).

У 1036 році Ярослав завдав нищівної поразки печенігам, після чого вони покинули причорноморські степи і перекочували за Дунай. [17]

Вслід за Володимиром, Ярослав облаштовує дипломатичні стосунки із володарями західно-європейських держав перш за все через шлюби своїх синів і дочок з членами їх родин. Широкого розвитку отримали за Ярославової доби різноманітні ремесла, хліборобство, торгівля. Оформляється остаточно церковна справа. Будуються храми і монастирі. У 1051 році з наказу князя зібралися в Києві єпископи і обрали митрополитом «Іларіона русина», священника церкви Спаса на Берестов – високоосвіченого ерудита, блискучого промовця. Його «Слово о законі і благодаті» виголошене в Десятинній церкві, видатний твір, рівного якого не було в тогочасній грецькій перкві. [18] Князювання Ярослава було апогеєм могутності Київської Русі.

Володимир Мономах зробив останню спробу об'єднати землі Київської Русі навколо Києва. За час свого князювання з 1113 – по 1125 роки під владою Володимира було ¾/території.

Володимир правив державою разом із своїми синами, які ще не виходили з його послуху. Але й інших князів він тримав у

[17] Повесть временных лет под ред. В. П. Андриановой – Перет.Статьи Д. Лихачева, - М-Л, 195, Т.1, - С. 99-100; М. Грушевський. Історія України-Руси, - К, наукова думка, - 1922, Т1, - С.22.
[18] Н. Полонська-Василенко Історія України, - К., Либідь, 1992, - Т.І. – С.130

послуху. Він дав нові статті «Руської Правди», впорядкував справу позики і встановив розмір законних відсотків. [19]

Авторитет Володимира Мономаха був настільки високим, що він без жодних перешкод передав престол своєму старшому синові Мстиславові.

Якою ж державою на той час була Київська Русь?

Даже у відповідності до сучасних вимог вона на той час мала всі ознаки суверенної держави. Київська Русь мала територію у чітко визначених кордонах – від Карпат і Волині на заході – до Дону і Волги на сході.

Від Ладоги, Юр'єва (Тарту), Чудського озера на півночі до річки Рось на півдні.

Київська Русь була не союзом племен, а територією з адміністративним поділом на удільні князівства зі своїми столицями. І люди називалися не полянами, сіверцями, уличами, а киянами, новгородцями, переяславцями, чернігівцями. Вони все більше ідентифікували себе руською людністю.

Великий князь Київський і удільні князі мали дружини для захисту кордонів від зовнішнього ворога.

Існувала власна податкова система – збір данини переважно хутром, медом і воском, що продавалися на східних ринках. На виручені гроші князь утримував дружину, задовольняючи інші державні потреби.

[19] М. Грушевський. Історія України-Руси, - К, Наукова думка, 1992, Т.II, - С.180-181

Мала місце власна судова система, де суд здійснювався за «Правдою Ярослава».

Київська Русь мала власні гроші. Це були срібні гривні та золоті монети із зображенням князя та герба-тризуба.

У Київській Русі мала місце публічна влада. Державу очолював Великий князь Київський, удільні князі в окремих землях , були «віче» в містах та «верв» в селах.

Незважаючи на постійні війни зі степовими кочовиками розвивалися цивілізація і культура, зростала кількість міст і сіл, збільшувалися посівні площі зернових культур, через кочовища степових орд торгівля пробивалася до моря, йшов розвиток культури.

Мстислав І, продовжуючи правління свого батька у 1130 році захопив Полоцьке князівство. Поза його владою залишилося тільки ¼ земель всієї території Київської Русі. 3 його смертю у 1132 році закінчився період української історії, коли боротьба за зосередження земель довкола Києва ще боролася з сепаратизмом, тенденцією відокремлення земель від держави Київська Русь. Але в короткий час принцип сепаратизму переміг прагнення створити сильну централізовану державу.

Поштовхом до розпаду Київської держави став її поділ між синами та багаточисельними родичами Володимира Мономаха та відсутність чітких законів щодо престолонаслідування: чи то – від батька до сина, чи то – від брата до брата. Це призвело до міжусібної боротьби

З метою її усунення та об'єднання сил для боротьби з половецькою загрозою у 1097 році у Любечі князі провели свій перший з'їзд. На з'їзді було вирішено закріпити володіння уділами, що склалося на той час і проголошено принцип спадкового наслідування – «Хай кожен володіє отчиною своєю». Проте припинити міжусобиці ні ці, ні наступні з'їзди не змогли.

В 1130-тих роках відокремлюється від Києва Новгород. Ще раніше відокремлюється полоцьке князівство. В 1150-тих роках утворюється окреме турово-пінське князівство. Далі відокремлюється Волинь і Галичина. Потім відокремлюється переяславське, смоленське, чернігівське та надволжські князівства. На кінець XII століття від велико держави Володимира Великого та Ярослава Мудрого залишилася тільки Київщина. Титул Великого князя продовжував існувати, але він поступово перетворювався на номінальний. Ні влади, ні реальної сили Великий князь не мав. Протягом XII століття виникло 15 таких удільних князівств.

Припинилися данини, що їх отримувала держава з різних князівств.

Військо, яке потрібне було для захисту кордонів Великий князь зібрати в достатній кількості не міг, оскільки це залежало від тих князів, на які розпалася держава. Посилилося прагнення все більшої кількості земель створити власні держави з власними династіями. Це призвело до того, що Великі князівства ділилися на численні маленькі, бідні князівства, які були нездатні до державного життя у повних вимірах. З початку XII століття і 1241 року кількість удільних князівств збільшилася з 15 до 50.

Роздробленість Київської Русі посилювалася втратою тісних економічних зв’язків за умови існування натурального господарства. Розвиток і піднесення удільних князівств, сформування в них місевих князівських династій Ольжичів, Ростиславичів, Мономаховичів, Мстиславовичів та інших сприяло зростанню місцевого сепаратизму і загостренню міжкнязівських взаємин. Посилювалася роль боярства, яке ставило місцеві інтереси вище загальнодержавних.

Економічне і політичне послаблення Київської Русі, влади Великого князя зумовила і зміна торгівельної конкуренції. Західна Європа почала торгувати безпосередньо з Близьким Сходом, а торгівельний шлях із варяг у греки став стрімко занепадати.

Роздробленість, що охопила Київську Русь, викликала зміни в державному устрої держави. Централізована форма державної влади змінилася на поліцентричну. Київський князь утратив контроль над удільними князями. Влада в них зосередилася в руках місцевих князів та бояр. Але зміна державного устрою не означала, що Київська Русь припиняла своє існування, не призвела до занепаду князівств і земель.

Це було обумовлено тим, що розпад держави відбувається протягом тривалого часу і політична єдність Русі втрачалася поступово. Зберігалися такі елементи загально-руської держави, як кордони, єдине законодавство, елементи церковних організацій, спільна боротьба князівств із зовнішніми ворогами. Князі, змагаючись за політичне лідерство, прагнули до відновлення

єдності, до відновлення Київської держави. Але будь-які спроби припинити міжусобні чвари були безрезультатними

§ 2. Місцеве самоврядування у Київській Русі

Місцеве самоврядування в Київській Русі з'являється задовго до появи давньоруської держави. Наявні історичні джерела доносять до нас перші достовірні згадки про народоправство у східних слов'ян. Ці повідомлення про народні зібрання у східнослов'янських племен датуються серединою-другою половиною VI ст. н.е. візантійські історики Прокопій Кесарійський Маврикій Меандер стверджували що слов'яни жили в умовах родоплемінного ладу і всі свої справи добрі чи лихі вирішували спільно. Прокопій, наприклад, писав що слов'янами та антами не править хтось один, а здавна управляє ними народне зібрання. Але за часів загальної небезпеки вони обирали царя («рекс»), авторитет якого визнавав весь народ. [20]

Цей візантійський історик залишив нам опис масових народних зборів, які у антів вирішували найважливіші питання їхнього буття такі як: об'єднання всіх сил для війни, зносини з сусідами, обрання вождів тощо.

І тільки наприкінці IX століття в межах східнослов'янської осідлості виникає та найдавніша із тих суспільно-політичних організацій, яку ми можемо вивчити уже більш повно, користуючись різноманітними письмовими джерелами. Перша письмова згадка про органи місцевого самоврядування в Київській Русі датується 983

[20] Полянська-Василенко М. Історія України: У 2 Т. Т.І. До середини XVII століття. - К.: Либідь, 1992. - с. 68.

роком. А саме в «Повісті временних літ» дається опис такого народного зібрання. В цьому безцінному джерелі зазначається, що вирішення справи відбувалося голосуванням, шляхом проведення жеребкування.

Поряд з князем на чолі правління князівством стоїть вічова сходка стольного міста. Регіональне самоуправління існувало у формі вічових зборів. Віче[21] - це поголовний сход «збори» всіх громадян. Вічові рішення мали повновласну законодавчу силу, але повинні були прийматися одноголосно. При відсутності одноголосності віче закінчується нічим, а інколи загальною сваркою чи навіть побоїщем.

Між цими двома органами «князь – віче» не існувало обмежень: все, що міг князь, могло і віче. Віче, запрошуючи князя, укладало, як пише літопис, з ним «ряд», тобто договір.

За часів Київської Русі в X-XIII столітті різні форми місцевого самоврядування знаходили свій прояв у вічах. Для вічової організації управління характерним був більш-менш чіткий розподіл повноважень між князем та вільним населенням регіону. Характерно, що населення не уявляло собі державного та суспільно-політичного життя: без князя. «Тяжко у бяше киянам, не остал бо ся у них ниедин князь», – писав київський літописець у 1155 році. Ще яскравіше складалися події в Галичині: навіть там боярство не уявляло життя без князя і в скрутних умовах боротьби з Данилом Галич запрошував то Ігоревичів, то угорського короля.

[21] Слово «віче» народилося у праслов'янські часи і означає «рада».

Віча – закликали або виганяли князя, відали питаннями війни і миру, брали участь у формування адміністративних та судових органів тощо. У Києві перший натяк на віче подає літопис під 1024 роком: переможець Ярослава, Мстислав, не посів київського престолу. Бо кияни його не бажали. Року 1068 кияни – супроти всяких прав – обрали князем Всеслава Полоцького, з іншої династії. 1113 року – знову всупереч праву престолонаслідування – закликали Володимира Мономаха. А в 1151 році кияни не побажали мати князем В'ячеслава, а визнали його брата, Ізяслава: «ми его не хочем, ти наш князь».

Князі, переважно, визнавали за вічем право обрання, затвердження або, навпаки, відмови. Дуже показова поведінка Ізяслава II: у боротьбі з Юрієм Володимировичем за Київ він кілька разів звертається до киян по підтримку і не ставить їм за злочин відмову воювати з «Мономаховичем», себто Юрієм. Навіть коли, ізнимігшись в боротьбі, кияни просили його в 1149 році добровільно уступити Київ Юрієві – Ізяслав покірно залишив його.

Князі визнавали волю віча, як певного роду імператив «даність»: Ізяслав Давидович пояснював Юрію Володимировичу, що «не сам їхав у Київ, а кияни посадили його».

Обраний населенням князь повинен був «домовитисы» з ним, уклавши «ряд. Коли обраний вже князем Ростислав 1154 року пішов у похід, не уклавши «ряду», йому нагадували бояри, що краще «утвердитися з людьми», і мали рацію, бо він утратив престол.

Змісту цих «рядів» ми точно не знаємо. Треба гадати, що то був договір не давати тіунам самим правити суд, вникати в усі

справи. Принаймні так виглядав «ряд» з Ігорем року 1146. Теорію обов'язків князя по відношенню до людності дав у своєму «Поученії» Володимир Мономах. Він повчав своїх синів входити самим у всі деталі правління.

Віче в Україні не набуло таких певних форм, як то було в Новгороді чи Пскові. Воно не мало ані чітко окресленої компетенції, ані порядку скликання. Іноді скликав віче князь. 1147 року Ізяслав скликав, щоб об'явити про згоду з митрополитом. Данило Галицький, під час боротьби за Галич, скликав віче в Галичі й запитав, чи може розраховувати на допомогу громадян Галича. Таких прикладів можна навести багато. Ще більше випадків було відомо, коли віче збирається без волі князя, стихійно. Так було 1068 року в Києві, 1097 року в Володимирі. В останньому випадку «володимирське» віче примусило Давида видати Ростиславичам бояр, котрі були причетні до осліплення князя Василька.

І все ж, варто наголосити, що віче залишилося явищем випадковим, не набуло характеру державної інституції, не досягли київські віче рівня розвитку притаманному новгородським. [22]

Як відомо, вічова демократія найбільше була розвинута на Півночі Київської Русі, у Новгороді. Тут ми і знаходимо паростки органів самоорганізації населення. Зазначимо, що Новгород мав розвинуту систему місцевого самоврядування. Місто ділилось на п'ять кінців – адміністративних районів. У кожного з них своє територіальне «кінчанське» віче. На цих вічах вирішувались повсякденні питання, а також, розроблялась тактика поведінки на

[22]1 С. Томасівський. Історія України. Старинні віки і середні віки. - Мюнхен, 1948. - С. 84.

загальноміському вічі. Тут же вибирались і посадові особи і органи управління – кінчанський староста і кінчанська управа.

Замітимо, що кінчанська система накладалась на більш стародавню сотенну систему. Новгород ділився також на десять сотен, а сотні ще й на «вулиці».

На чолі їх стояли виборні сотські і вуличні старости. Вибори на цьому рівні, на думку археологів здійснювались не криком, а подачею спеціальних «бюлетенів» – берестянських грамот. [23]

Замітимо, що не зважаючи на значну, часом переважну роль боярської аристократії, новгородці мали можливість суворо контролювати дії виборних посадових осіб. За вимогою одного з «кінців» віче могло прийняти рішення про зміщення якої завгодно посадової особи і, при необхідності їх покарання.

Багато разів відсторонялись князі, у тому числі і Олександр (Невський), посадники за надмірні побори та, навіть, архієпископ за підкуп під час виборів. [24] Без активності «кінчанських» та вуличних старост, які представляли простий новгородський люд, такі дії були б неможливі.

Багато фактів свідчить, що віче вирішувало питання княжого ополчення – воїв. А саме, давати воїнів чи ні. В часи боротьби Ізяслава II з Юрієм кияни заявляли, наприклад, що, не зважаючи на любов до Ізяслава, проти «Мономаховича-Юрія вони не підуть, а проти Ольговичів – навіть з дітьми підуть.

---

[23]2 Янин В. Л. Я послал тебе бересту... М., 1965. - С. 156.

[24]3 Цей тлін Р. С., Сергеев С. А. История местного управления и муниципального самоуправления в России: Учебное пособие. - Москва: Омега - Л., 2006. - С.19.

Економічну основу міського самоврядування становила міська

корпоративна власність, у тому числі й на землю. Міська громада самостійно встановлювала правила господарювання, міські податки, платежі та інші повинності.

На чолі великої міської общини стояв тисяцький, що керував також народним ополченням. Керувала повсякденним життям Києва рада громади. До неї входили тисяцький, соцькі і представники заможної верхівки. Про діяльність міської ради неодноразово згадується в літописах. Збори жителів головного града являлися єдиними у місцевому князівстві. Це в однаковій мірі стосувалося і стольного града Києва.

Міста в Київській Русі поділялися на приватновласницькі та вільні. Приватновласницькі, як правило – це невеликі міські центри, фортеці й замки, що належали князям або боярам. У вільних містах князь не мав права сидіти без погодження з громадою. До них, зазвичай, належали великі міста, центри земель князівств. У Південній Русі з другої половини XII ст. такими були насамперед стольний град держави – Київ, а також Володимир, Галич, Чернігів, Луцьк (Лучеськ). Перемишль, що являли собою значні торговельні міста. [25]

Як стверджують деякі дослідники, наступ князів на міські вольності викликав супротив, що переростав у боротьбу за повний

[25]1 М. Картер. К вопросу о Киеве VIII-XI вв. Кратки сообщения о докладах и Полевих исследованиях института Ист. Мат. Культуры. Вып. VI, выд. Акад. Наук СССР. - Москва, 1940.

судовий і податковий імунітет, тобто за право самим збирати податки й судити громадян за власними законами.

Тими збірками правових актів були міські «Правди», правові кодекси, що існували в усній формі. Таке право називають звичаєвим. Боротьба городян за свої права і вольності мала наслідком те, що перший писаний кодекс на Русі дарували саме міській громаді й звався він «Правдою Ярослава». В його основу було покладено усні Правди: «Закон Руський» часів Олега та Ігоря і «Закон Земляний» Володимира Святославовича.! [26]

Зміцнівши, князівська влада веде наступ на права вольності городян.

Проте, городяни добилися закріплення своїх прав на судовий та податковий імунітет у міській «Правді» і укладання спеціальних угод з князями, які називали «рядом». Однак не варто перебільшувати значення цих документів. Міська демократія все ж мала обмежений характер, адже на вічах всім заправляли «лучшие мужи»: бояри і княжі дружини, купецька та ремісничa верхівка, не зважаючи на те, що формально у міських зборах брали участь усі громадяни вільного міста.

Суб'єктом сільського самоврядування виступала сільська громада – верв. Вона об'єднувала жителів кількох сусідніх сіл. Це, напевне, зв'язано з тим, що села були малочисельні, їх людність об'єднувалась у більші громади для вирішення спільних питань і захисту своїх інтересів. Верв мала землю у корпоративній власності,

[26]2 З історії самоврядування та демократії у Києві (від княжої доби до нашого часу) : Посібник для старших класів: Котляр М. Ф., Левітас Ф. Л., Несторенко Л. С., Рубців В. П., Семашко О. М., Тараненко М. Г., Ткачук А. Ф., Чухліб Т. В. - К., 2000. - С. 56-57.

представляла своїх городян у відносинах з іншими городянами, феодалами, державною владою.

В XII-XIII ст. набуло поширення боярське землеволодіння, що призвело до зменшення числа незалежних селян-общинників. Навпаки: зростає група смердів, селян, залежних від землевласників, які працювали на боярській землі, залишаючись вільними.

Слід зауважити, що «віча» і «верв» мали велике значення для становлення державності Київської Русі,будучи опорою князю у вирішенні перш за все питань війни і миру, інших найважливіших державних питань, великих і малих проблем міст і сіл.

Разом з тим «віча» виражали інтереси різних верств міського населення, з якими мав рахуватися князь. Але з часом вплив на прийняття «вічових» рішень все більше справляють найбільш заможні містяни, або «лучшие люди», «мужії», інтереси яких нерідко не співпадали з інтересами князя. І тоді «віча» використовувалися для боротьби з князем. В кінці XII на початку XIII століття князівське «віче» контролювали бояри та місцеве купецтво. Були випадки коли «віче» скликалися князем або «лучними людьми». Все частіше «віче» ламало спадкові справи князів, обирало «любих» йому осіб, відчиняло їм міські брами і виганяло з міста «нелюбих». Все це послаблювало князівську владу.

Слабкість міських «віч» була і в тому, що вони були явищем не систематичним , скликалися від випадку до випадку. Тим самим вони не набули характеру постійно діючих державних інституцій. І

не стали зародженнями парламенту, як це сталося в Англії після прийняття у 1215 році «Великої Хартії вольностей».

Все це стало однією з причин занепаду Київської Русі. Золота Орда зруйнувала державність Київської Русі. Були знищені інститути державності і самоврядування, правляча еліта. Але давньоруська людність залишалася жити в містах і селах. У своїй пам'яті вони зберегли як надзвичайну цінність волю, самостійність, незалежну державу і передавали це з покоління в покоління.

Ця генетична пам'ять підкріплювалася самоврядуванням, існуванням Запоріжської Січі, діяльністю козацької держави Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та його наступників, українською революцією 1917-1921 років.

РОЗДІЛ ІІІ. МІСЦЕВА ДЕРЖАВНА ВЛАДА ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ У ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКУ ДОБУ

§ 1. Місцеві державні інституції та самоврядування у Литовсько-польську добу

Падіння під ударами татаро-монголів Києва та захоплення ними українських земель призвело до знищення державної організації Київської Русі. Державність Київської Русі на українських землях продовжується у Галицько-Волинському князівстві. Але з початком XIV століття боротьба за владні впливи

між князем та боярами призводить до поступового занепаду Галицько-Волинського князівства. Боротьба за владу всередині правлячої золотоординської верхівки послабила вплив татаро-монголів в українських землях. Цим скористалися сусідні держави.

В 1320-х роках великий князь литовський Гедимін зайняв Берестейщину та Пінщину разом з давньою деревлянською землею. З 1340 року його син Любарт став волинським князем. А його другий син Ольгерд поширив експансію на черніговсько-сіверські землі та зайняв Київ. У 1363 році він переміг татар над Синьою Водою (р. Синюха) у південних українських землях та розширив свою владу на землі Поділля. Тим самим була зайнята половина території земель Київської Русі.

Варто зауважити, що литовські князі здобували ці землі майже без боротьби. Населення прихильно зустрічало нову владу, а сільські старшини відразу налагодили хороші стосунки з литовцями.

Литовські князі здобували собі прихильність перш за все тим, що своїми діями звільняли українське населення від татарського поневолення. Мало принципове значення і те, що майже всі вони були православної віри, глибоко шанували стару українську культуру, місцеві звичаї і традиції. Тому в українців на перший погляд після татарського поневолення складалося враження, що литовська держава – це просто продовження давньої державності Київської Русі.

Входження українських земель до складу Литовського князівства привело до суттєвих змін в устрої на їх теренах. Від Київської держави Литва відрізнялася тим, що князь мав

необмежену владу. Його молодші родичі були лише підданими Великого князя, виконувачами його волі. За хорошу військову службу отримували землі, які за певні вчинки князь міг відібрати. Завдяки цьому Литва мала дисципліновану армію. І хоча литовські землі мали певні відмінності в адміністративному управлінні, це нічим не обмежувало центральну владу. Оскільки такі відмінності стосувалися лише суддівства, господарських та інших місцевих справ, якраз така форма організації влади дала можливість уникнути сепаратистських настроїв, міжусобних війн, відокремлення земель, роздріблення держави, як це мало місце в Київській Русі.

Такий централізований лад Литва ввела в українських землях. Литовська держава провела основні зміни в управлінні українськими землями тим, що відібрала владу у потомків давньоруських удільних князів, які мали біля себе боярські ради, військові підрозділи, здійснювали суддівство, збір податків та інше.

Після ліквідації у 1434 році удільних князівств появилися місцеві адміністрації. Їх очолили намісники – старости. У великих містах – воєводи. Намісники-старости збирали податки, чинили суд, стежили за охороною території, доріг, мостів, а також стежили за тим, щоб не пустували селянські грунти. Серед помічників старост, намісників з’являються возні, що відповідають за виконання судових рішень. Пізніше серед помічників старост намісників появляться хорунжі, городничі, мостовничі тощо. За те нащадкам українських удільних князів Литва надала право участі у центральних державних установах. Вони увійшли до складу Великокняжої ради, що дало їм можливість впливати на державні

справи, посідати найвищі посади в адміністративних установах і військову. Князівські нащадки здобули право звільнення від різних данин, право утримувати свої військові підрозділи та виступати на чолі їх у військових походах і мала повні привілеї церкви.

Захоплення Польщею земель Галичини розпочалося польським королем Яном Казиміром у 1340 році зразу після загибелі Галицько-Волинського князя Юрія II Болеслава – останнього з династії Романовичів. Протягом кількох десятиліть поляки у союзі з угорцями з перемінним успіхом билися з литовцями, підтримуваними українцями, за Галицько-Волинські землі. В 1387 році Польща здобула у цій боротьбі перемогу і окупувала землі Галичини. Остаточний переділ українських земель між Польщею і Литвою відбувся під час укладення Люблінської унії (1569 рік), згідно з якою Королівство Польське і Велике Князівство Литовське утворили одну державу – Річ Посполита, де вони обирали спільного короля та мали спільний сейм, спільний уряд та спільне монету.

За Люблінською унією Річ Посполита поділялася на три провінції – Велику Польщу, Малу Польщу (українські землі) та Литву. Провінції поділялися на воєводства та повіти. Територіальна одиниця – староство дарувалося королем за службу. В українських землях було 6 воєводств: руське, бельське, волинське, поліське, братславське, київське. Найнижчими ланками адміністративного управління були волості і сільські органи влади. Справами волості відав королівський волосний старшина, якому був підпорядкований волосний писар.

В литовську добу елементи місцевого самоврядування зберігаються на селі і навіть отримують певний розвиток. В селах існували сільські громади.

На чолі сільської громади стояв "старець", "отаман" або "староста", а при ньому громадська рада, "добрі люди" або "мужіє". Старосту та раду обирали на рік. Громада відповідала за сплату податків та видання злочинців. Старець з "добрими людьми" мав право суду, який відбувався на громадському вічі, званім копою, тому суд мав назву "копний суд". Деякі громади на підставі привілеїв були вилучені з адміністрації панських і навіть державних урядників.

В згадувану добу селяни жили дворищами – громадками, переважно родичів. Вони мали голову і членів («поплічників» або «потужників»). У всіх офіційних справах уряд рахувався тільки з головою. Дворища володіли землею у розмірі від 20 до 300 десятин. За «Устави на волоки» 1528 р. дворище мало право мати 20 десятин. Кілька дворищ об’єднувалися в селах. Кілька сіл становили волость. Сільська громада мала свою землю, спільні ліси, пасовища, сіножаті, рибні озера.

Після входження українських земель до складу Великого Князівства Литовського елементи місцевого самоврядування в містах і містечках отримали подальший розвиток у формі війтівства. В цей час виникає досить складна система взаємовідносин між центральною владою, власниками міст та міськими громадами, яка була обумовлена статусом конкретного міста.

Так, у великокнязівських містах спостерігався певний дуалізм: поряд з органами міського самоврядування функціонувала старостинська адміністрація – міський орган державної влади, який очоловався старостою, що призначався центральною владою. Очолював міське самоврядування війт. Його обирали на міських вічах, які в документах отримали, назви: «громада», «копа», «купа»[27]. Міське самоврядування у формі, війтівства, набуває юридизації в Литовських статутах (1529, 1566, 1588), якими були узаконені міські віча.

В містах, що знаходилися в приватній або церковній власності, функціонувала замкова адміністрація, яку очолював призначений власником намісник, урядник, тун тощо.

Певні самоврядні органи зберігалися тільки на селі. Тут всі питання вирішував сільський схід, що обирав сільського старосту. З часом ці органи втратили свій вплив, і на їхнє місце воєводами і повітовими старостами стали призначатися управителі. На землях, які перебували у приватному володінні, управителів призначав сам власник.

Адміністративний устрій міст і містечок на українських землях, порядок управління були досить строкатими. Система управління містом у Речі Посполитій будувалася відповідно до категорій, до якої воно належало.

У королівських та великокнязівських містах органи управління формувалися польським королем або великим князем Литовським. Представники державної адміністрації – восводи і

[27] Звідси право міської громади збиратися на віча отримало назву копного права

старости – призначали інших дрібних посадових осіб міської адміністрації. у великих королівських містах допускалися окремі елементи самоврядування. Тут, верхівка міщанства мала право обирати «радовців», які були помічниками війта, що призначався центральною владою на необмежений строк.[28]

Управління у приватновласницьких містах та містечках перебувало в руках їхніх власників – магнатів, шляхти, церкви. Вони призначали свою адміністрацію, до складу якої входили старости, війти, каштеляни. В деяких приватновласницьких містах міщанам дозволялося обирати одно- або двопалатні ратуші.

§ 2. Магдебурзьке право на українських землях

Важливе значення для подальшого розвитку місцевого самоврядування в Україні мало магдебурзьке право. Воно набуло значного поширення в українських землях починаючи з середини XIV ст. Згідно магдебурзького права окремі міста України отримували самоврядування і право «між собою судитися і радитися». Відоме воно у вигляді збірників німецького права у польському перекладі. Найбільш авторитетним серед них був збірник під назвою «Статті магдебурзького права», виданий у 1556 р. Бартоломієм Троїцьким. Слідом за цим збірником ним було підготовлено, видано ще п’ять книг, присвячених різним розділам міського права, їх розглядали як офіційну інтерпретацію магдебурзького права.

[28] Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х Т. Т.1., С. 130-131.

Так, у 1518 р. аналогічне право було надане киянам з тим, щоб вони «вели свої оправи так, як у тих привілеях їм написано і як визначає магдебурзьке право». Магдебурзьке право мало чітко виражений становий характер, який виявлявся у наданні привілеїв окремим пануючим верствам (шляхті, купецтву, верхівці ремісників) і, навпаки, в усуненні від участі в управлінні міськими справами нижчих верств городян. Незважаючи на зовнішню виражену автономію українських міст, де діяло магдебурзьке право, фактично вони не були цілком самостійними та незалежними.

Проблема місця і значення магдебурзького права, яке протягом багатьох століть визначало статус значної частини європейських міст, була й залишається предметом досліджень і дискусій. Прикметно, що історики кожної доби оцінювали його по-різному, грунтуючись на певних політичних і філософських переконаннях.

Магдебурзьке право (Jus Theutonicum Magdeburgense) – середньовічне міське право, за яким міста частково звільнялися від центральної адміністрації (королівські) або влади феодала (приватні) та створювали органи місцевого самоврядування. Питання про роль місцевого самоврядування за цим правом є одним з найдискусійніших в історії Центрально-Східної Європи. До цього часу існує дилема, чи німецьке право органічно злилося з місцевою традицією, чи залишилося чужорідним елементом, чи було воно рушійною силою, чи гальмом у історичному розвитку міст. Зокрема, оцінюючи причини запровадження магдебургії в українських містах,

історики здебільшого намагаються виділити лише політичні або економічні аспекти, рідко намагаючись показати їх поєднання.

Так, 1. Шараневич підкреслював економічне спрямування міських привілеїв згідно магдебургії. Польські королі, зауважує він, прагнули «піднести як на Русі так і в Польщі сословіє міщанське до такого ступеня, на якому воно в Західній Європі знаходилось». Та таке процвітання було можливе тільки на основі певних привілеїв і свобод, які на думку І. Шараневина, найкраще забезпечувала саме магдебургія. Тому українські міста і обдаровували німецьким правом.[29]

Досить традиційним для української історіографії є виокремлення політичного аспекту запровадження німецького права у містах. Таку позицію займав у своїх історико-філософських дослідженнях 1.Франко: «Нинішня Галичина була вже в польських руках віддавна; цікава річ, що тут поляки, бажаючи цей край зробити польським, почали від того, накликали на нього німців і поосаджували по містам. »[30]

Причини поширення магдебурзького права у містах намагається синтезувати білоруський дослідник А. Брицкевич: «Поширення магдебурзького права в географічному сенсі тлумачиться двома основними факторами – економічним і політичним. Відсутність міст з магдебурзьким правом у деяких районах Білорусі (чи невелика їх кількість) є прикметою вузького

[29] Шаневич И. История Галицко-Волынской Русі от найдавнейших времен до року 1453. - Львов, 1863. - С.197.
[30] Гошко Т.Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI-поч. XVII ст.) - Львів: Афіша, 2002. - С.22.

економічного розвитку цих районів, показником недостатньої сили міщан у боротьбі за самоврядування, наявності меншої кількості ремісничо-торгового населення, а більшої кількості населення сільськогосподарського...

Політичний чинник складався як із загального політичного становища в певний період, так із напрямку політики того чи іншого магната стосовно міст, які йому належали».[31]

Вважаємо, що жодне явище, а тим паче таке складне, як магдебурзьке право, не може бути пояснене якимось одним чинником. Тому саме остання позиція є найближчою до істини у даному випадку. Адже без економічного підґрунтя магдебургія не прижилась би в українських містах, однак без переслідування політичних інтересів польський уряд не виявляв би такої активності у локуванні міст на німецькому праві.

Багато істориків намагались показати, як німецьке право впливало на так зване державне право і соціальний побут Польщі та Литви. Зокрема, М. Владимирський-Буданов переконаний, що саме самоврядування на магдебурзькому праві стало основною причиною занепаду міст.[32] Тут незрозумілим залишається таке питання: а чому ж тоді міщани прагнули запровадження магдебурзького права, якщо нічого крім занепаду воно їм не обіцяло, та чому магнати домагалися королівського дозволу на локування своїх міст на цьому праві?

---

[31] Гошко Т.Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI-поч. XVII ст.) - Львів: Афіша, 2002. - С. 23-24,

[32] Кіселичник В. Про надання укр. містам у XVI - поч. XVII ст. Магдебурзького права // Право України. - 1996. - № 9. С. 82-84.

М. Владимирський-Буданов, бачачи певну економічну вигоду для міст у запровадженні магдебурзького права, вважав, однак, що нею користувалися насамперед німці та євреї, а зовсім не місцевий елемент. При цьому він був переконаний, ці правові норми вели до політичного занепаду міст.

Історики більш пізнього часу заперечували ці твердження. Так Я. Юхо, був переконаний, що не магдебурзьке право призвело до значних змін у соціально-економічному ладі, а розвиток феодальних відносин і зміни в соціально-економічній структурі суспільства стали причинами появи юридичних актів, які оформили та закріпили ці відносини:[33]

У той же час, В. Антонович вважав, що надання магдебурзького права мало на меті загальмувати занепад міст. «Час надання магдебургії був часом занепаду общинного ладу в кожній області. І надання містам згаданого привілею мало на меті запобігти остаточному придушенню міського стану військовим, не допустити зникнення і закабалення першого внаслідок тиску старостинської влади – представниці другого». Цю думку В. Антоновича підтримав згодом Д. Багалій, який писав, що магдебурзьке право надавалось містам під впливом поглядів економічного характеру: «правительство задумало викликати цим робом прибільшення числа мешканців із сел. І купців та ремісників в особливості». Однак, підкреслює він, магдебурзьке право не виправдало сподівання властей, ставши тільки малоістотним півзаходом. Воно лише

[33] Гошко Т.Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI-поч. XVII ст.) - Львів: Афіша, 2002. -, С. 43-44.

загальмувало занепад міст, але не могло забезпечити їх життєвою силою і створити основи для подальшого існування та розвитку.[34]

1 все ж, причину занепаду міст В. Антонович бачить не в самому праві, яке мало на меті захистити міста і міщанство. Ця причина, на його думку, полягала у тому, що магдебурзьке право було вироблене на чужому історичному грунті, і його ідеї механічно переносились в Україну, а тому не могли бути повністю засвоєні і сприйняті мешканцями українських міст.

Це перекликається з твердженням Д. Багалія: «Основною характерною рисою цього права на українському грунті являється бажання виокремити міщан в окрему, замкнену у собі групу, яка б представляла по спромозі самостійну одиницю в соціальнім і економічнім значенні... По Польським поглядам, кожен стан повинен був займатись власним своїм ділом: шляхта повинна володіти мечем і хлопами, духовенство – молитись, міщани займатись промислами, торгівлею, ремеслом, хлопи – слухати своїх панів і обробляти їх ниви... »[35]

А. Яковлів акцентуючи увагу на чужому походженні магдебурзького права для Литовсько-Польської держави, зазначив, що саме це не давало можливості історикам об’єктивно і всебічно вивчати таке складне явище в історії, як німецьке право. Негативні явища в міському житті не були, на його думку, проявом впливу німецького права, а породжувались організацією і політикою держав, під владою яких перебували українські землі. Німецьке

---

[34] Український історичний журнал. - 1997. - № 4. - С.77-88.

[35] Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI-поч. XVII ст.) - Львів: Афіша, 2002. - С. 45-46.

право, навпаки, здійснювало позитивний вплив на організацію і розвиток українських міст і міського життя, оскільки піднімало культурний рівень і пов'язувало ці землі із державним життям Західної Європи.

У той же час, сучасні дослідники заперечують наведені вище думки, зокрема С. Кичиловський на прикладі Києва намагається довести протилежне: «Всі конфлікти XVI – першої половини XVII ст. врешті-решт були вирішені на користь магістрату... Це дозволяє не погоджуватися з твердженнями про обмеженість київської магдебургії з боку воєводської адміністрації і великих землевласників як з таким, що не відповідає реальному стану речей. З самого початку введення магдебургії Київ отримав досить широкий спектр прав, який забезпечував йому як певну незалежність від держави, так і вигідні позиції в системі економічних відносин стосовно довколишньої території та інших міст. Надалі Київ зміг цей спектр розширити.»[36]

Свій погляд на магдебурзьке право в Україні, зокрема, його роль і значення мав видатний український історик і державний діяч М.Грушевський. Він підкреслював, що польський уряд, маючи певні політичні та економічні інтереси у тих землях Галичини, які в XVI ст. були приєднані до Польської держави, все ж не мав справжніх причин особливо «знаходитися коло консервування староруських порядків своєї нової провінції, хоч і не мав також ані причин, ані охоти спеціально їх нищити»[37]

---

[36] Український історичний журнал. - 1997 р. - № 4. - С. 79.

[37] Там же.

На думку М.Грушевського, «під впливом чисто Польської державної практики виробляється в XVI – XVII ст. тип міського устрою, німецький чи магдебурзький по імені, але взагалі значно відмінний від німецьких первовзорів, і ним регулюється практика міського життя – оскільки взагалі може бути мова про будь-яку регуляцію сих відокремлених держав-республік, позбавлених спільних зв'язків і вилучених з загальнодержавного устрою. Устрій їх далеко не одноцільний, хоч міське право їх все зветься німецьким, магдебурзьким: він ділиться на кілька типів щодо абсолютності свого імунітету і внутрішньої організації.»[38]

Ідею чужорідності магдебурзького права для українських міст і відірваності їх від землі через запровадження елементів магдебургії критикував Л. Окиншевич, слушно підкреслюючи, що запровадження магдебурзького права в українських містах спиралося не лише на політичні, а й на економічні мотиви, і тривале функціонування його в містах було власне економічно детермінованим. [39]

Що ж до питання зацікавленості міщан у поширенні норм магдебурзького права, то тут досить традиційною для української історіографії є думка, висловлена А. Яковлєвим: "Німецьке право запроваджувалось в українських землях за розпорядженням пануючої влади без прямої участі в цьому процесі українського населення. Лише в областях Лівобережної України з відродженням у середині XVII ст. української державності, виникла можливість

[38] Там же.

[39] Гошко Т.Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI-поч. XVII ст.) - Львів: Афіша, 2002. - С.47.

самостійно і безпосередньо зайняти позицію по відношенні до німецького права і застосувати його в національно-політичних інтересах. Цим самим німецьке право було визнано складовою частиною українського національного права.»[40]

3 першою частиною цього твердження важко погодитись, оскільки дуже часто самі міщани наполегливо домагались магдебурзького права, а згодом завзято захищали свої привілеї.

Цікавими є дискусії навколо термінології проблеми. Але ця проблема, як правило розглядається польськими істориками.

Українська ж історіографія, на жаль, ще не розвинула дане питання такою ж мірою.

Магдебурзьке право передбачало надання міській громаді права запровадити модель міського самоврядування на зразок управління німецьким містом Магдебургом і в деяких документах отримало назву німецького або саксонського права.

Вперше магдебурзьке право було дароване Галицьким князем Болеславом-Юрієм в 1339 році українському місту Сянок, в 1356 році його отримав Львів, а в 1374 – Кам'янець-Подільський.

Поширення магдебурзького права в Україні значно прискорилося після входження її земель до складу Великого Князівства Литовського та Королівства Польского. Так, в 1432 р. магдебурзьке право надано Луцьку, в 1442 р. – Снятину, в 1444 р. – Житомиру, в 1494 р. (1498 р.) – Киеву[41], в 1498 р. – Дубну, в 1518 р.

---

[40] Український історичний журнал. - 1997 р. - № 4. - С. 80-81.

[41] За деякими відомостями вперше магдебурзьке право було надане Києву Великим князем Литовським Вітовтом на початку XV ст. (Див., наприклад: Чунаєв О. Розвиток міського самоврядування // Пам'ять століть. - 1999. - № 2. - С.5).

– Ковелю, в 1547 р. – Берестечку, в 1564 р. – Брацлаву, в 1584 р. – Корсуню, в 1585 р. – Переяславу, в 1600 р. -Каневу, в 1640 р. Вінниці.

Магдебурзьке право надавалося місту або Галицьким князем, Великим князем Литовським або Королем Польським і оформлювалося так званими магдебурзькими грамотами, які відігравали таку ж роль, як хартії (статути) західноєвропейських міст. За формою та текстами оригінальних заголовків можна виділити дві групи таких грамот[42].

- з вказівкою про надання місту магдебурзького права[43]
- без такої вказівки.

Відома, також, з історії група грамот – конформацій (підтверджень) магдебурзького права і один випадок позбавлення магдебурзького статусу міста – скасування в 1589р. магдебурзької грамоти, наданій Білій Церкві в 1588р.

В містах з магдебурзьким правом громадяни були юридично вільними, несли загальнодержавні повинності і ті, які визначала міська влада. До їх обов'язків входило утримання адміністрації, королівського війська, сплата грошових податків.

Замітимо, що магдебурзьке право давало жителям міст і певні права. Тобто вони наділялись правом побудови будинку для магістрату і правом держати трубача. 1, що дуже важливо, міщанам дозволялось на нижніх поверхах таких будинків мати крамниці, хлібні засіки. В містах, де було багато приїжджих купців, знаходився

[42] Див. Ковальський М. П. Привілеї («листи») на магдебурзьке право містам України в книгах Руської (Волинської) метрики XVI- XVII ст. // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність). Тези міжнародної науково-практичної конференції. - С. 90.

[43] Наприклад: «Право майдеборское мещанам чигиринським» (1592 р.), «Надання права майдеборського месту Островському» (1585 р.), «фундація в Михайлове права Майдеборского» (1592 р.) тощо.

гостинний двір. Міста мали, також, громадську лазню, шинок та млин. Всі доходи від них поступали в міську скриню, ключ від якої зберігався у одного з бурмістрів. З цих коштів йшла плата за надане магдебурзьке право, вносились податки і покривались інші витрати. Важливим привілеєм, що давало магдебурзьке право, було «право складу». Згідно цього права купці, які привозили товари в місто, мали продавати їх тільки в цьому місті і тільки оптом.

Тобто, купівля-продаж в роздріб була монополією місцевих купців. Роздрібна торгівля приїжджим купцям дозволялась тільки в дні ярмарок.

Отже, ярмарки та торги, що влаштовувались в містах, з одного боку, служили економічному розвитку міст, з іншого – служили збагаченню міщан. В грамотах на самоврядування вказувалась кількість таких ярмарок в містах.

Ряд міст у XIV – XVI ст. було переведено на самоврядування на основі магдебурзького права, створеного за прикладом німецького міста Магдебурга й принесеного в Україну через Польщу та Угорщину. Цей процес знайшов законодавче відбиття у III Литовському статуті 1588 року, який поділяв міста на привілейовані й непривілейовані, тобто на ті, що мали магдебурзьке право, й на ті, що його не мали.

Міське самоврядування, засноване на магдебурзькому праві, набуло на українських землях значного поширення. Наприкінці XV ст. польський і литовський уряди за певну винагороду стали надавати окремим українським містам грамоти на «вільність», тобто переводити їх на самоврядування на основі магдебурзького права.

Надання українським містам магдебурзького права згідно жалуваних грамот означало:

а) відміну звичаїв та норм литовського, польського і руського права, що діяли раніше;

б) скасування влади і суду державців стосовно міщан;

в) створення органу самоврядування – магістрату (ради).

В містах з магдебурзьким правом міщани обирали магістрат – адміністративний і судовий орган самоврядування. В українських містах магістрат складався теж з двох колегій – міської ради і лави.

Склад міської ради (радці, райці) обирався щорічно. До складу ради, як правило, входили багаті міщани. Кількість радців, визначалася розміром міста і коливалася від 6 до 24 чоловік. Радці із свого складу обирали бурмістра, котрий головував на засіданнях ради. Підсумки виборів у королівських містах затверджував староста, а в приватновласницьких – пан міста. Варто замітити, що нерідко ці службові особи, а також власники міст, самі призначали радців і бурмистрів. Наголошуємо, що міська рада була головним органом самоврядування. А саме, вона виконувала функції міської влади і суду в цивільних справах. До того ж рада обирала або призначала лавників і судового війта, а в деяких випадках і цехових старшин. Лава, що була судовим органом очолювалася війтом. На засіданнях лави інколи головував помічник війта – лентвійт. В українських землях суд лавників розглядав кримінальні справи міщан, а також претензії міщан до феодалів. В деяких містах цивільні справи міщан розглядала рада. А підсудності лави

підлягали тільки кримінальні справи. При цьому вироки подавалися тільки на розгляд королю.

Ведення процесу в містах з магдебурзьким правом було усним, гласним та змагальним. Саме судочинство велося на польській або латинській мові.

У магістраті міста певні функції виконували і молодші урядники. Наприклад, до компетенції комісара були віднесені питання виконання рішень суду по переділу землі, встановленню межових знаків. До відання возного відносились справи, що стосувалися виконання доручень суду: доставка повісток, приведення правопорушників. Городничий, наприклад, слідкував за громадським порядком у місті.

Вибори до магістратів міст здійснювалися щорічно у заздалегідь визначений день. У виборах брали участь усі жителі міста. Для членів міського самоврядування встановлювався віковий ценз – від 25 до 90 років. Ще однією умовою для кандидатів до ради було володіння нерухомим майном у місті, інакше кажучи «осілість». До влади в містах приходили, як правило, заможні міщани. [44]

Один з головних принципів магдебурзького права про річний термін перебування у складі ради в українських містах не дотримувався.

Траплялось, що деякі посадовці перебували у складі ради 10 років. Все це вело до зловживання владою і, безумовно, викликало

[44] Див.: А.О. Органи міського самоврядування на Київщині у XV - першій половині XVII ст. // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність). Тези міжнародної науково-практичної конференції. - С. 19.

обурення з боку міщан і часто призводило до бунтів. Щоб заспокоїти громадськість в окремих містах створювали контрольні установи, котрі мали право розглядати міські рахунки. Так, у Львові була утворена «комісія 40 мужів», куди входили 20 чоловік від купецтва і 20 від ремісників.

Таким чином, магдебурзьке право в Україні надавало раді значних повноважень. Рада повинна була забезпечувати оборону міста і порядок в ньому, розглядати цивільні справи. Ще одним важливим напрямком діяльності міського самоврядування було вирішення питань господарського життя міста. А саме рада займалася розподілом податків між міщанами і контролювала їх своєчасні збори, регулювала торговельні операції. Таким чином, протягом XIV – XVI ст. магдебурзьке право розповсюдилось по всій Правобережній і в частині Лівобережної України. Варто наголосити, що в XIV – XVI ст. в своїй основі воно було знаряддям католизації та полонізації українського населення, адже правом на самоврядування могли користуватись тільки католики. Ще однією суттєвою відмінністю магдебурзького права було те, що воно ніколи не застосовувалося в містах України в повному обсязі.

Адміністративному устрою українських міст на основі Магдебурзького права був притаманний такий елемент – як юридики, себто відокремлені міські території, які в адміністративному і правовому відношенні повністю або частково контролювалися феодальними власниками. На юридики не поширювалася судово-адміністративна влада міського самоврядування.

Управління населенням юридики здійснювали від імені феодала спеціальні посадові особи – війти й тіуни. Поділ міста на юридики обумовлював і управління тут його власниками. Юридики існували у таких містах як Київ, Луцьк, Вінниця, Чернігів та інших.

Широкого розповсюдження в українських містах в Литовсько-Польську добу набуло об'єднання різних категорій міських жителів у цехи ремісників, аптекарів, лікарів, адвокатів, музик тощо.

Цехи були самоврядними громадами зі своїми статутами, судом, іконами, прапорами. Їх очолювали виборні цехмістри.

В цехах панувала сувора дисципліна. Їх члени час від часу збиралися для обговорення важливих поточних питань. Цехи суворо дотримувалися вимог своїх статутів. Цехові майстри стежили за якістю продуктів та виконання членами цеху інших статутних вимог. Винні у порушенні статутних вимог і моралі несли призначені цеховим судом покарання аж до виключення з цеху.

Разом з тим цехи захищали різноманітні інтереси своїх членів.[45]

Хоча міське самоврядування за магдебурзьким правом в Україні не відігравало такої значної ролі, як у Центральній Європі, все ж воно залишило помітний слід у тутешньому суспільному житті: сприяло виділенню міського населення в окремий суспільний стан, утвердженню демократичних традицій, правової культури, зрештою, було одним з найважливіших чинників інтеграції українського суспільства в європейську цивілізацію.

[45] М. Грушевський. Історія України-Руси,т.IV, с. 108-139

РОЗДІЛ IV. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В ЧАСИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ГЕТЬМАНЩИНИ

§ 1. Полково-сотенний устрій в Україні

Наступний важливий етап розвитку самоврядування в Україні з другої половини XVII і до середини XVIII ст. пов'язаний з козацькою добою, а саме: полково-сотенним, військово-адміністративним устроєм. Козацька форма державності та органів управління і самоврядування має свої особливості. Витоки її ми віднаходимо у запорізькій вільній спільноті, яка початково була стихійним утворенням вільних людей.

Поселитися на Січ міг кожен бажаючий. Також вільно кожен міг і залишити Січ. Тут були селяни, міщани, шляхта, навіть представники знатних родів різних національностей. Новоприбулі змінювали свої прізвища, щоб затерти своє минуле і походження та унеможливити пошук і повернення тих, хто втік на Січ від панського гніту та сваволі місцевої влади, польської шляхти. Всі козаки були рівними, мали однакові права і звалися товаришами. Всі козаки, незалежно від віку і часу перебування на Січі, брали участь у загальній січовій раді, що вирішувала найважливіші справи.

Рада вибирала гетьмана та головну старшину запорізьких козаків – кошового отамана, генерального суддю, генерального писаря, обозного, осавула.

Найбільш повний і яскравий опис зборів козаків та ради знаходимо у французького історика XVIII століття Ж-Б Шерера.

Рада козаків, як засвідчує він, збиралася щороку у перший день січня. На цій раді розподіляли річки та поля від порогів до річки Буг. Литаврист давав за наказом Кошового отамана сигнал, а кошовий брав прапор і ніс його на визначене місце поряд з церквою. Зачувши литаври, всі козаки збиралися на раду, кошовий виходив зі своєю булавою, генеральний суддя – з козацькою печаткою, писар зі своєю чорнильницею і осавул з малою булавою. Вони сідали без шапок посеред зборів, які вітали їх биттям у литаври та голосними викриками.

Слово брав кошовий отаман і пропонував розділити річки та поля між козацькими куренями. Шляхом жеребкування вирішувалося, якими річками і землями буде користуватися кожен курінь. І ніколи козаки одного куреня не могли полювати чи ловити рибу на землі іншого, не діставши від нього спеціального дозволу.

Після розподілу земель і річок, кошовий вдруге брав слово і так звертався до них: «Парубоцтво, оскільки ми сьогодні святкуємо оновлення року, то ви, можливо, бажаєте, наслідуючи наші давні звичаї, подякувати вашій давній старшині і вибрати нову». Якщо козаки хотіли зберегти свою старшину, вони кричали: «Ви добрі та сміливі, керуйте нами й надалі»[46]. Тоді кошовий та інша старшина кланялася натовпу і розходилася по своїх куренях.

[46] Ж-Б Шарер. Літопис Малоросії або історія козаків-запорожців України або Малоросії. Київ. «Український письменник». 1994, ст. 161-163.

Але, якщо козаки хотіли змінити свого кошового, вони діяли так. Кошовому оголошували, що він має залишити свою посаду. Він негайно приносив свою булаву, клав її в шапку, що лежала під прапором, кланявся зборам і повертався до свого куреня. Його приклад наслідували генеральний суддя, генеральний писар і осавул. Якщо хто-небудь із них був прийнятний для козаків, вони казали йому лишитися на посаді, і він лишався.

Одразу ж приступали до виборів нового кошового. Козаки розподілялися по куренях, і коли у великих суперечках з гаміром і бійкою доходили до згоди кого обрати кошовим отаманом, то посилали до нього десять найзухваліших козаків. Ті приводили його на козацьку раду. Схвальні викрики і підкидання шапок угору засвідчували про обрання кошового і підносили йому булаву. І коли після двох відмов він приймав булаву, литаврист бив у литаври, а декілька найстаріших віком козаків брали трохи землі, розводили її снігом або водою і мазали обличчя нового отамана. Цим вибори кошового отамана закінчувалися, він приступав до виконання своїх обов'язків і мав діяти твердо, рішуче і розважливо, відповідно до встановлених козаками правил і порядків[47].

Друга рада скликалася на Великдень, щоб оновити старшину, але якщо її хотіли зберегти, то раду переносили. Коли ж хотіли її поміняти, то ті, хто був незадоволений старшиною, самі били у литаври і тим самим скликали козаків на раду. Почувши звуки литавр, крики і гомін, кошовий, генеральний суддя, генеральний писар і осавул з'являлися на раду. Кошовий брав слово і запитував:

[47] Там же, С. 161-163.

«Парубоцтво, навіщо ви зібрали військо?» Козаки йому відповідали: «Батьку, клади булаву, ти не здатний нами керувати.» Потім вони перераховували всі скарги до нього. Якщо вони хотіли скинути одного з трьох інших командирів, вони називали його і додавали: «Цей поганий хлопець уже досить поїв компанійського хліба.» Здіймався безладний галас, бурхливі суперечки, а кошовий та інші старшини відмовлялися від своїх посад і йшли до своїх куренів. Частину старшини козаки могли залишити на своїх посадах, а інших обирали так, як було сказано раніше[48].

Козаки також збиралися на ради перед кожним початком походу. Найбільш промовисто викладено підготовку і проведення такої ради козаків Запорозької Січі Д.І.Яворницьким в «Історії запорізьких козаків» з нагоди початку національно-визвольної війни проти Польщі.

За попередньої домовленості Богдана Хмельницького з кошовим отаманом Запорізької Січі, після укладання угоди з перекопським мурзою Тугай-Беєм про військову підтримку запорізьких козаків у війні проти Польщі, ввечері 18 квітня 1648 року, після заходу сонця, в Січі, по старому запорізькому звичаю, ударили із трьох найбільших гармат, щоб зібрати на раду кінне військо, що знаходилося далеко в лугах біля Січі. На другий день, рано вранці, постріл із трьох гармат повторився, ударили в котли. Це був сигнал до збору на раду всіх козаків-запорожців. На раду у звичайному місці біля січової церкви зібралось біля тридцяти тисяч.

[48] Ж-Б Шарер. Літопис Малоросії або історія козаків-запорожців України або Малоросії. Київ. «Український письменник». 1994, ст. 163-165.

Всі не могли вміститися на січовому майдані. Тоді кошовий отаман разом з Богданом Хмельницьким і всіма козаками вийшли за стіни січової фортеці і розмістилися на більш просторому майдані.

У своєму слові до козаків, Богдан Хмельницький закликав їх до військового походу проти поляків за обіди і утиски, які вони чинили козацькому війську і всьому українському народу. Було сказано, що військові дії проти поляків підтримує кримський хан Іслам-Гірей, що прислав знатного мурзу, Тугай-Бея з чотирма тисячами орди і залишив у себе заложником старшого сина Хмельницького – Тимофія. Почувши це, військо відповіло: «Слава і честь Хмельницькому! Ми, як стадо без пастуха; нехай Хмельницький буде нашим головою, а ми всі, скільки нас тут є, всі готові йти проти панів і допомагати Хмельницькому до останньої втрати живота нашого.» Після цього, кошовий отаман послав за військовими клейнодами, щоб вручити їх Хмельницькому перед усім військом запорізьким: хоругви, подаровані Владиславом IV, бунчук, срібну, позолочену, оздоблену дорогоцінним камінням булаву, печатку срібну і великі котли. Тим самим військо запорізьке визнало і оголосило Богдана Хмельницького своїм гетьманом і заявило про готовність усіх, хто був у Січі, іти з ним на війну проти поляків[49].

А уже в травні цього ж року війська Богдана Хмельницького отримали блискучі перемоги під Жовтими Водами і Корсунем, наголову розгромивши поляків.

[49] Д.І.Яворницький. Історія запорізьких козаків. Т.2., Київ. Наукова думка, - С. 179-180.

Ще одна козацька рада могла, у разі потреби, збиратися на Покрову святої Богородиці на початку жовтня і вирішувати будь-які питання, вимагати переобрання кошового або кого-небудь із старшини.

Слід зауважити, що кошові отамани змінювалися часто. З 1591 по 1775 роки вони обиралися 96 разів, 57 з них були кошовими всього один рік, а то і того менше. І тільки кошовий отаман Федір Лютий обіймав цю посаду 5 років, а Іван Сірко, Грицько Федорів-Лантух і Петро Калнишевський – по 10 років. Інші кошовими були від одного до трьох років[50].

Варто сказати, що кошовий або хто-небудь із головної старшини запорізьких козаків, яких було скинуто, йшли жити в одному курені із старими козаками. Проте до колишнього кошового завжди ставилися з такою повагою, як і тоді, коли він був при владі.

До всього треба додати, що військо запорізьке, яке перебувало у Січі, було багаточисельним. Як раніше зазначалося, тільки у виборах гетьманом Богдана Хмельницького брало участь більше 30 тисяч козаків.

Військо поділялося на курені, між якими було розподілено козаків за місцем їх походження. У кожному курені був отаман. Курінних отаманів обирали і скидали у такий же спосіб, як кошового отамана і кошову старшину.

Все це дає підстави стверджувати, що упродовж існування Запорізької Січі тут склався власний військовий і соціальний устрій, де всі козаки вважалися за рівних і мали однакові права, брали

[50] Там же.

участь у козацьких радах. Всі посади у козацькій громаді були виборними, всі вибрані несли персональну відповідальність за свої дії, і у будь-який час могли бути скинуті з обійманих посад, а у випадку скоєння злочинів – могли бути засуджені до страти.

Таким чином, громадський лад у них ґрунтувався на самоорганізації і на основах демократії, які взагалі були притаманні українському суспільству XVII – XVIII ст. Людей об'єднувала не лише сила державної влади, а в першу чергу духовна, морально-психологічна та релігійна спорідненість. Зародком і зразком такої форми правління була Запорізька Січ. Це була своєрідна структура державності суть якої вбачається у самоврядній структурі народної оборони і самоорганізації населення.

Козацьке самоврядування, яке склалося на Запорозькій Січі, стало зародком майбутньої української козацької державної організації. Держава формувалася в ході Української національної революції і Визвольної війни українського народу середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького. Необхідно наголосити, що процес творення української козацької держави відбувався аж ніяк не стихійно. Ведучи справу розбудови держави, її фундатор і перший глава Б. Хмельницький діяв послідовно і цілеспрямовано. Так, у червні 1648 року, тобто, уже після перших значних військових перемог, він на старшинській раді – дорадчому органі при гетьмані, затвердив перший документ, що мав чітко регламентувати хід і конструкцію цього процесу. Мова йде про статут «Про устрій Війська Запорозького». В статуті визначалася структура і

компетенція всіх органів, що перетворювалися на апарат публічної влади.

З цього часу повноваження публічної влади в Україні – Гетьманщині передавались органам управління козацтвом. Як відомо, система цих органів складалася з трьох рівнів-урядів: генерального, полкового, сотенного. Найменша ланка запорозького війська – курінь свого уряду не мала. Курінь представляв село або/чи містечко і очолювався курінним отаманом.

Треба мати на увазі, що формування української держави здійснювалося в ході визвольної війни, тобто в бойових умовах, що, на погляд багатьох дослідників, і обумовило її форму. Мова йде про те, що для виконання державних функцій пристосовувалася готова, вже перевірена життям військово-адміністративна, полково-сотенна організація українського козацтва. В умовах, коли треба було об’єднати та в екстремальних умовах провести мобілізацію народу на боротьбу за своє визволення така організація адміністративно-територіального устрою, була найбільш ефективною, повністю відповідала тій ситуації, стала єдиною політико-адміністративною та судовою владою в Україні.

Суть цієї політико-адміністративної влади полягає у тому, що на першому рівні, тобто на самому верхньому її щаблі знаходилася Генеральна (військова) рада, яка обирала гетьмана і генеральну старшину, на наступному – полкова рада, яка відала обранням полковника і полкової та сотенної старшини, а на третьому – сотенному, знаходились сотинники та їх помічники.

Таким чином, було створено новий адміністративно-територіальний устрій козацької української держави. З того часу, полк, що становив військову одиницю і об'єднував козаків певної території, набув значення округу, а полковник об'єднав військову та адміністративну функцію, ставши головою цивільної адміністрації. Таким чином, полки і сотні були військовими одиницями і користувались військово-адміністративним самоврядуванням. Прикметно, що ця військово-адміністративна, полково-сотенна організація не вступила в протиріччя з традиційним місцевим самоврядуванням, у тому числі і, зокрема, заснованому на магдебурзькому праві. При цьому зауважимо, спочатку полкова рада мала широкі владні повноваження і могла не тільки припинити сваволю полковника чи полкової старшини, а й усунути їх від влади. Рівнозначно це стосувалося сотника та його помічників. Завершеного вигляду полково-сотенний устрій набув за Зборівською угодою 1649 року. За її умовами всі урядові посади на території Чернігівського, Київського, Брацлавського воєводств, що відійшли під юрисдикцію Війська Запорозького, мали обіймати православні шляхтичі. Таким чином, українці отримали свою суверенну владу, тобто саме той атрибут державності, якого не доставало Війську Запорозькому.

Проведена реформа призвела до поділу території названих вище воєводств на окремі адміністративні округи, що називалися полками. Новаційний підхід уряду Б. Хмельницького при закладанні нової адміністративної структури українських земель полягав у тому, що козацькі полки і сотні мали значно менші території, ніж

воєводства і повіти Речі Посполитої, а тому і адміністративним органам було легше ними управляти. Перевагою нової адміністративної системи стало те, що накази з Чигирина (гетьманської столиці) швидко доходили до місцевих урядників.

Таким чином, полковий адміністративний поділ означав, що командир полку-полковник одночасно очолював адміністративний округ, що дістав ідентичну назву – полк. Отже, полковники ставали не тільки командирами військових одиниць, а й головами адміністрацій, управління фінансами, були вищою судовою інстанцією у своєму окрузі. Кожен полк іменувався за назвою міста чи містечка, де зосереджувалася полкова адміністрація, до складу якої входили полковники, полкова старшина, полкова канцелярія.

За умовами Зборівської угоди 1649 року між гетьманом Богданом Хмельницьким та польським королем Яном II Казимиром Українська козацька держава втратила певну територію і козацьке військо у кількості 40 тисяч козаків відтепер мало базуватися на теренах 16 полків, а саме: Чернігівського, Чигиринського, Білоцерківського, Корсунського, Черкаського, Уманського, Брацлавського, Кальницького, Канівського, Київського, Переяславського, Кропивнянського, Миргородського, Полтавського, Прилуцького, Ніжинського. Окремі козацькі полки були переформовані у відповідні сотні.

З часом адміністративно-військова структура зазнавала певних змін. За своєю територією та кількістю козаків і громадянства, полки були не однаковими. Так, старі полки займали територію у 2-3 тис. км^2, а полки, що постали в революційні роки

були значно більші. І в наступні часи полки зазнавали неодноразових змін, що зумовлювалось розвитком як міжнародної ситуації, так і певними політичними процесами в самому Гетьманаті.

Щодо хронологічної статистики кількості полків, то існують такі дані. З весни 1648 року до червня 1649 Українська козацька держава поділялась де-факто на 23 полки: Білоцерківський, Бортнянський, Брацлавський, Гадяцький, Іракліївський, Ічнянський, Кальницький, Канівський, Київський, Корсунський, Лубенський, Миргородський, Могилівський, Ніжинський, Паволоцький, Переяславський, Полтавський, Прилуцький, Сосницький, Уманський, Черкаський, Чернігівський, Чигиринський.

Кількість полків та їх території з роками зазнавали істотних змін. Так, після 1650 р. виникли Брамінський і Овруцький полки, які, однак, незабаром припинили своє існування. На Волині утворилися Зв'ягільський, Гощанський та Любартівський полки (з яких тривалий час діяв лише перший), на Поділлі – Подністрянський полк. Територіальні зміни відбулися у Кальницькому (дістав назву Вінницький), Київському та Ніжинському полках.

Протягом 1654-1657 років під час розгортання воєнних дій на території Білорусії виникли ще чотири полки – Подільський, Волинський, Чавський (спочатку називався Білоруський) і Турівсько-Пінський.

У полковому устрої Лівобережної України також відбулися певні зміни. Зокрема, Гадяцький полк, що виник на початку визвольної війни, у 1649 р. був приєднаний до Полтавського,

оскільки територія першого під назвою Гадяцького староства стала ранговою гетьманською маєтністю. Згодом це староство було ліквідоване, а на його території створено Зінківський полк, який через кілька років знов перейменовано на Гадяцький. 1654 року до Ніжинського полку приєднано сім сотен Чернігівського полку, кілька округів з Чернігівського та Стародубський повіт зі Смоленського воєводства. Став незручним для управління великий за територією Ніжинський полк, тому у 1663 році з нього виділено Новгородський, Глухівський, Соснинський та Стародубський полки. Щоправда, перші три існували недовго. Дослідження І.П. Крип'якевича та інші українські й іноземні джерела свідчать, що згідно Зборівського реєстру існувало 36 козацьких полків.

Після Андрусівського перемир'я 1667 року Гетьманщина номінально зберігши автономію, залишалася під владою Росії, у військовому та адміністративно-територіальному відношенні поділялася на 10 полків: Гадяцький, Київський, Лубенський, Миргородський, Ніжинський, Переяславський, Полтавський, Прилуцький, Стародубський, Чернігівський.

Полковий устрій у Гетьманщині було ліквідовано на початку 80-х років XVIII ст. Указом Військової колегії від 28 червня 1783 р. на основі лівобережних козацьких полків створено 10 регулярних карабінерних кавалерійських полків.

Правобережна Україна після Андрусівського договору 1667 р. між Московією і Річчю Посполитою, що розірвав Україну навпіл, залишилася під владою Польщі. Вона зберігала певний час козацький устрій завдяки підтримці місцевого населення. Уряд

шляхетської Польщі змушений був враховувати наявність козацтва на цих землях, яке у 80-х роках XVII ст. становило організовану силу. На базі традиційного військового та адміністративно-територіального устрою відновилися козацькі полки – Корсунський, Богуславський, Брацлавський і Білоцерківський (Фастівський) під командуванням Захара Іскри, Самійла Івановича (Самуся), Андрія Абазина і Семена Палія, які вважали територію полків автономною і не підпорядкованою юрисдикції королівського уряду.

За умовами Прутського мирного договору (1711 р.) між Росією і Туреччиною більшість козаків Правобережної України змушені були переселитися на Лівобережжя, а козацький військово-територіальний устрій на Правобережжі приприпинив своє існування.

Інтенсивне заселення Слобожанщини, особливо у другій половині XVII ст., зумовило формування місцевого адміністративно-територіального устрою, основною метою якого стало полкове управління. Утворилися козацькі полки – Острозький, Сумський, Харківський, Охтирський, Балакліївський, який 1677 р. приєднався до Харківського, з якого, у свою чергу, в 1685 р. виділився Ізюмський. Зазначимо, що слобідські козацькі полки існували аж до ліквідації слобідського козацтва 1765 р. Катериною II. На базі Слобідських козацьких полків були створені регулярні – Харківський, Уланський, Сумський, Острозький, Охтирський та Ізюмський гусарські полки.

Розгляд діяльності генеральних і старшинських рад її структура, що забезпечувала реалізацію указів і розпоряджень

гетьмана вказує на те, що основою адміністративної системи Гетьманщини були старшини, які посідали полковницькі уряди. Саме полковники, як зазначалось, здійснювали вищу військову, адміністративну та судову владу на території полку. Вони входили до складу старшинської ради, суттєво впливали на вирішення вузлових питань внутрішнього життя Гетьманщини, зокрема на вибори гетьмана. Полковники забезпечували мобілізацію ввіреного їм військового підрозділу, здійснювали всебічну діяльність для реалізації розпорядчих функцій на підвладній їм території. Перш за все вони розпоряджалися земельним фондом, тобто, розподіляли землі між старшиною і козаками як плату за несення ними військової служби. До компетенції полковників входило також надання дозволу старшині, шляхтичам, духівництву засновувати слободи й хутори на незайманих землях, будувати млини, котрі приносили великі прибутки. Прохання про такі надання, за згодою полковника, часом адресувались гетьманові. Не менш значимо було і те, що полковники контролювали акти купівлі-продажу землі, котрі обов'язково скріплювались їхнім підписом. Важливими функціями також були: організація фінансової справи, справляння податків до військової скарбниці, віддача в оренду підприємств, що належали до військового фонду, збір орендної плати. Зауважимо, що повноваження полковників у земельних та фінансових справах ставили під їх контроль також і міське господарство та надали їм можливість втручатися у внутрішньоміські справи. Таким чином, як державні діячі, вони ставали повновладними господарями полкової

території. Наголошуємо, що полковники, крім слобідських, у своїй діяльності підпорядковувалися гетьманові.

Полковник обіймав свою посаду до смерті, якщо не вчиняв якогось злочину або не отримував підвищення.

Про роль і вагомість полковників в адміністративній системі Гетьманату свідчить насамперед те, що вони чисельно переважали у складі вищих старшин, котрих гетьмани закликали до участі у найважливіших нарадах. І це не випадково, адже саме вони, а не генеральні старшини, тримали у своїх руках реальні механізми втілення в життя прийнятих ухвал. І не випадково, що в значній мірі саме з середовища полковників вибирали найвищих урядових посадовців. Так з п’яти гетьманів першої третини XVII століття перед обранням на найвищий пост три були полковниками. Серед них: Іван Скоропадський, Павло Полуботок і Данило Апостол.

При реалізації своїх військових і адміністративних функцій полковник спирався на полкову старшину. Це були: полковий обозний, полковий суддя, полковий осавул, полковий писар та полковий хорунжий. Як ми бачимо, склад полкового уряду практично дублював відповідні інституції гетьманського уряду.

Не можна не згадати про інститут так званого «наказничества», що стосувалося найчастіше уряду полковника. Наказний полковник тимчасово виконував свої обов’язки і призначався самим полковником або/чи гетьманською адміністрацією. Втручання гетьманської адміністрації у призначення наказного полковника відбувалося:

- при відсутності такого найважливішого урядовця в полку;

- для керування частинами полку в поході;

- при відсутності повноправного полковника і до обрання або призначення нового.

В неординарних випадках могло бути призначено і два або/чи три наказних полковників. Мова йде про поділ полку на декілька одиниць для ведення бойових дій у різних воєнних операціях одночасно та керування полковою адміністрацією на власній території полку. Інститут «наказничества» використовувався на практиці, особливо в першій половині XVII ст., і з інших міркувань, часто далеких від реальної турботи про справу, а більше з меркантильних або політичних для реалізації певних цілей. Наприклад, для передачі фактичного управління полковими справами комендантам російських гарнізонів.

Посада полковника згідно з козацьким звичаєвим правом вважалася виборною. Порядок виборів полковника основувався на відповідних традиціях і відбувався в кілька турів. Спочатку кандидата в полковники висували й обирали шляхом голосування козаки кожної сотні, а уже на полкових зборах відбиралися кандидати на посаду полковника і відбувалося остаточне голосування.

У другій половині XVII ст. полковник обирався на посаду «до ласки войсковой», тобто доки користувався авторитетом серед козацтва. У випадку втрати довіри він підлягав суду козацької ради, яка й позбавляла його влади. Саме звільнення полковника з посади відбувалося привселюдно. При цьому проводилося попереднє розслідування діяльності полковника, розглядалися необхідні

свідчення, скарги і доповідні полкової старшини і тільки тоді приймалося відповідне рішення. Проте такий хід справ відбувався незавжди. Були випадки розправи козаків над полковниками, особливо під час військових походів. Так було, зокрема, в ході другого Кримського походу (1689 р.), коли полковників «мордовали», різали, кидали у вогонь. За часів гетьмана Д.Многогрішного був позбавлений влади і замордований переяславський полковник Думитрашко (Дмитрашко) – Райча Д.Г. В час гетьманування І.Самойловича (1672-1687) доля полковників більше залежить від ради старшин. Хоч звільнення їх з посади також супроводжується судом над звинуваченим.

З початком революційної доби призначення полковників стало прерогативою гетьмана, який ставив їх на посаду «лаской рейтментарской». Гетьман на свій розсуд міг винести рішення про кінець рейтментарської ласки, і полковник змушений був залишити полк.

Полковники ж прагнули обмежити це право гетьмана. І уже у договірних статтях 1659 р. зазначалося, що гетьман самочинно не може змістити будь-кого з полковників, а мусить вчинити публічний суд на генеральній раді. В Конотопських статтях (1672 р.) при обранні гетьманом І. Самойловича, усунення полковників з посади вже залежало тільки від старшинської ради, але все-таки, супроводжувалося судом над звинуваченим.

У полковниках гетьмани не без підстав вбачали представників своєї влади на місцях і тому прагнули не допустити їх виходу з-під

контролю. Про це свідчать гетьманські інструкції, які в загальних рисах обумовлюють діяльність полковників.

З кінця XVII ст. призначення і зміщення полковників гетьманами відбувалось з обов'язковим повідомленням про це царського уряду.

Після переходу І. Мазепи на бік шведів право призначення на посаду полковника перейшло до царських урядів. Звичним стало призначення полковників «по указу імператора» чи Сенату. Офіційно таке право визнавалося з 1726 р., коли Петро І мав намір замінити всіх полковників на офіцерів російської армії, але не встиг. Призначені царем полковники не рахувалися не лише з полковою, але й з генеральною старшиною, вони часто ігнорували накази козацького військового командування і всіляко прагнули показати свою зверхність над іншими полковниками. А з другої половини XVIII ст. полковники, призначені царським урядом, за субординацією визнавалися першими.

На Слобожанщині полковник був першою особою в полку. Як і в Гетьманщині, в слобідських полках полковників обирали старшина і козаки, які збиралися в полковому місті.

І що важливо, обирався полковник на Слобожанщині пожиттєво, що зумовлювало його самостійність і незалежність. І хоч самоврядування у слобідських козацьких полках зберігалось, білгородські воєводи залишали за собою право верховенства над ними, зловживання яким нерідко виявлялося в різних формах в т.ч. ставленні до полковника.

У XVIII ст. царський уряд запровадив у Слобожанщині нову систему управління. З 1706 року була скасована воєводська адміністрація, і влада зосереджувалася в руках полковників, яким було присвоєно звання прем'єр-майорів російської армії. Слобідські полки підпорядковувалися безпосередньо бригадиру, що у військових справах підлягав генералові-командиру Української дивізії. Першим таким бригадиром був охтирський полковник Лесевицький.

1732 р. була здійснена чергова реформа слобідських полків, а саме: полковники і старшина були усунуті від управління полком, яке частково перейшло до бригадира, а частково – до командира Української дивізії. Згодом реформи завершилися ліквідацією автономного ладу Слобожанщини. Це сталося 1765 року, коли Катерина II ліквідувала слобідське козацтво, реорганізувавши козацькі полки в регулярні гусарські.

Таким чином, можна стверджувати, що полковники, як державні посадовці відігравали ключову роль у військово-адміністративному устрої козацької держави.

Наступним за ієрархією посадовцем у полку гетьманщини був обозний. Його посада була запроваджена за часів гетьманування Д.Многогрішного та І.Самойловича. Полковий обозний відав артилерією полку, обозом. Він підпорядковувався генеральному обозному та канцелярії генеральної артилерії, а в полку безпосередньо полковнику. В свою чергу, йому підпорядковувалися полкові: осавул, писар, хорунжий, отамани та кілька гармашів і пушкарів. Полковий обозний нерідко, також, заміняв полковника,

насамперед, під час походів, приймав командування над частиною полку, що вирушала в похід. В адміністративному управлінні полковою територією обозному належало провідне місце, після полковника, а за відсутності останнього – виконання його обов'язків в полку та громадському суді. На утримання обозного виділялось кілька дворів із рангових сіл полку.

Далі за рангом йшов полковий осавул. З 1654 року в полках було по два осавули. За одним з них закріплювались поліцейські функції, тобто ведення слідчих справ, виконання вироків. На другого осавула були покладені лише військові справи та обов'язки безпосереднього помічника полковника. До його інших обов'язків входило відання козацькими реєстрами, озброєння козаків. Крім того, полковому осавулу часом доручалося командування загоном козаків під час походів, формування сторожової служби, підбір охоронців для охорони і супроводу дипломатичних представників та ін. Із осавулів нерідко призначали наказних полковників. Осавули виконували різні адміністративні доручення по лінії полкової канцелярії. У другій половині XVII століття осавули обиралися козацтвом або призначалися гетьманом. Як уже зазначалося, після 1715 р. їх призначенням відали імперські адміністративні органи.

Далі по субординації йшов хорунжий. Компетенція хорунжого обмежувалась зберіганням та охороною військових символів полку-корогви та значка. До відання хорунжого належала і група значкових товаришів. Хорунжий підпорядковувався генеральному обозному та особисто полковнику.

Вагоме значення мала й посада полкового писаря. На посаду писаря призначалися освічені люди із цивільних осіб. Він відав діловодством, звітністю, дипломатичним листуванням полку, загалом полковою канцелярією. До полкової канцелярії входили також реєнт (помічник полкового писаря) та канцеляристи.

До полкової старшини також належали військові товариші. Вони виділялися з козаків ще за часів Б.Хмельницького, не займаючи певної військової адміністративної посади, становили значну частину полкової еліти. Їх основним обов'язком було несення військової служби. Військові товариші в походах інколи командували сотнями, допомагали бунчуковим товаришам, повітовим комісарам. Значкові товариші – вихідці із полкової і сотенної старшини та заможного козацтва знаходились під малим полковим прапором (значком), за статусом слідували за військовими товаришами та сотниками і підпорядковувалися безпосередньо полковнику. Їх основним обов'язком була військова служба, яку вони виконували за власний кошт.

Найнижча ланка у структурі військового та адміністративного устрою – сотня. Полки поділялися на 10-15 сотень. Кожна сотня мала кілька містечок та багато сіл. Сотні підпорядковувалися полковому уряду, а управління ними здійснювали сотник, сотенна старшина і канцелярія.

Як адміністратори, сотники здійснювали повноваження виконавчої влади на місцях, а саме: оприлюднення і невідкладне виконання указів, які надійшли із полкової канцелярії, проведення ревізій населення і описів майна, а також доставка продуктів

харчування, забезпечення порядку на ввіреній території, затримання російських селян-утікачів і т. ін. Сотники користувалися фактично не обмеженою владою на території своєї сотні.

Що стосується посад, як полкової, так і сотенної старшини, то формально вони вважалися виборними. На практиці ж на важливі полкові посади гетьман призначав, як правило, самостійно або за згодою Старшинської ради.

Генеральні старшини болісно ставилися до перебрання гетьманом цієї важливої функції до своїх рук. В боротьбі за збереження цієї прерогативи вони дістали підтримку в царського уряду. Так уже в «Переяславських статтях» 1659 р. було зафіксовано положення про те, щоб гетьман «без ради і совіту всієї черні» не мав права призначати на полкові уряди або складати з них полкову старшину. І надалі ця вимога не одноразово підтверджувалась. Але з початком XVIII ст. визначальним стає не вибір старшини і «всієї черні», а рішення царського уряду. З 1709 року Петро І заборонив гетьманові на свій розсуд без дозволу царя, проводити кадрові призначення і на полковому рівні. З 1715 р. встановлювався порядок за яким полковій та сотенній старшині дозволялося обирати кількох претендентів на уряд, а з їх числа гетьман потім разом з резидентом царя представляли одну кандидатуру з-поміж претендентів Сенату.

Таким чином, з того часу призначення полкової старшини ставало винятковою прерогативою російського уряду.

Насправді ж втручання царського уряду у справи української автономії було постійним. Значних масштабів набула практика призначення на полкові та сотенні посади в Україні указами Сенату

або царської канцелярії, потім з 1722 року – Малоросійської колегії. Всі ці рішення приймалися без будь-якого попереднього узгодження з гетьманським урядом чи місцевими органами влади. Нерідко, російською владою призначалися на посади в полках і сотнях урядовці без урахування їх адміністративних чи військових здібностей, а до уваги бралася лише їх лояльність російському трону. В результаті виконавча владна вертикаль Гетьманату зазнала суттєвих деформацій і, як наслідок, не лише полковники, а й сотники часто ігнорували розпорядження гетьманського уряду, виконуючи винятково накази російських урядовців.

Виконавчим органом влади на території полку була полкова канцелярія. Полкові канцелярії відали військовими, адміністративними, судовими та нотаріальними справами. Саме тут зосереджувалося діловодство полку. Полкові канцелярії у військових справах залежали безпосередньо від гетьмана та Генеральної військової канцелярії. Полкові канцелярії, як правило, знаходилися в будинку полковника, інколи в магістраті.

Полкові канцелярії були зобов'язані зберігати кампути-списки полкових козаків. Відали ними полкові осавули. З 20-х років XVIII ст. був заведений порядок, за яким спеціальні уповноважені – по два бунчукових товариші і по два ревізори складали списки по сотнях і куренях. Списки фіксували відомості про проходження козаками військової служби, їх господарське становище. Запроваджені в роки Визвольної війни українського народу середини XVII ст., кампути мали значення юридичних актів, в яких зазначалася приналежність особи до козацького стану.

Полкова канцелярія зосереджувала у себе та із неї виходили різноманітні документи – універсали, накази, листи полковників, ордери, різні рапорти і донесення, інструкції і т. ін. Все фіксувалося в кількох спеціальних книгах, а саме: в книгах записів царів та Малоросійських колегій, протокольних книгах указів, одержаних від Генеральної військової канцелярії, ордерів, інструкцій, рапортів, вхідних і вихідних документів. Важливе місце в діловодстві полкових канцелярій займали нотаріальні документи: заповіти, дарчі, акти купівлі-продажу, складання і видача копій з різних документів і т. ін.

Контроль за веденням справ полковою канцелярією здійснювали полковники та Генеральна військова канцелярія. Вона ж визначала форму і зміст ділових паперів полкової канцелярії.

Полкові скарбові комісії, що діяли з 1720 р. підпорядковувались генеральному підскарбію. До їх компетенції входили: розподіл коштів для оплати за службу, ремонти та інші господарські справи, звіти індукторів, відкупщиків мита, і навіть, певний контроль адміністрації заводів. В полках пізніше було введено посади особливих комісарів та комісарських десятників. До їх обов'язків входило проводити ревізію маєтностей, контролювати збирання податків з місцевого населення. Для цього підбиралися спеціальні збирачі, котрі були грамотні, заслуговували на довіру і пропонувались місцевою владою.

Перехід від натурального до грошового податку спричинив появу у 1732 році полкових лічильних комісій для збирання й обліку грошей. Для полкових лічильних комісій призначалися комісар із

значкових товаришів, полкові канцеляристи і чотири виборні козаки (по чотири на кожен місяць). Як правило, до полкової резиденції для охорони коштів виділялося щомісячно по два сотенні старшини і понад десять рядових козаків. Діяльність полкових лічильних комісій контролював канцелярист Генеральної військової канцелярії, а кошти зберігалися у спеціальних полкових цейхгаузах.

З середини XVIII ст. збір податків на утримання російських військ покладалося на комісарів. Вони ж контролювали і витрати коштів на ці потреби. Гетьманщина поділялась на 20 комісарств – від одного до трьох у кожному полку.

Лічильна комісія, що діяла у 1734-1776 рр. контролювала діяльність комісарів і діяла при Генеральній скарбовій канцелярії.

З середини XVII ст. у полках діяли військові-польові суди. До їх компетенції входило ведення цивільних і кримінальних справ. Функції судді в них покладалися на полковника.

Полковий суддя як помічник полковника, з'явився в часи гетьманування Дем'яна Многогрішного. Спочатку суддю призначав і звільняв полковник на свій розсуд.

Та згодом полковий суддя мав чітко окреслені повноваження і компетенцію, а полковий суд став офіційним органом.

Полковий суд переміщувався по території полку і засідав у ратушах, магістратах, і навіть, у корчмах. Полковий суд складався із полковника, судді, писаря. На його засіданнях були присутні городовий отаман, війт і бурмистри. Полковника міг заміщати полковий обозний або осавул. З другої половини XVII ст., в засіданнях полкового суду могла брати участь громада міста, села.

Вона нерідко відігравала роль позивача, свідків, експертів і справляла неабиякий вплив на вирішення справи. Як захисники по справі, часто на суді виступали представники духовенства, старшини, шляхти, а з XVIII ст., навіть російські вельможі. Вплив російських вельмож на кінцевий результат справи був вирішальним.

Окремою формою судочинства були ярмаркові суди, що діяли в найважливіших торгівельних центрах – Стародубі, Ніжині, Кролевці. Ці суди розглядали лише цивільні справи і відносились цілком до компетенції полковника.

На засіданнях ратушних судів, де головував війт або його замісник, була присутня військова старшина. Поступово ратушні суди втратили своє значення і діяли лише полкові.

З 1715 року посада судді набула самостійного значення, відбулося відсторонення полковника від полкового суду. Обранням полкового судді відала полкова старшина.

За гетьмана Д.Апостола полковий суд отримав особливу при ньому канцелярію і була запроваджена посада писаря полкового суду, а також комісія, до якої входили два полкові урядовці і один, затим, два значкових товариші. Присутність полковника при розгляді кримінальних справ мала бути обов'язковою. Полкові суди розглядали позови на полкових старшин, сотників, значкових товаришів і т. ін.

За гетьманування К.Розумовського (1750-1764 рр.), 1763 року була проведена реформа полкових судів. Полковник очолив новостворений Гродський суд, де розглядалися лише кримінальні

справи. Всі інші справи розглядали запроваджені земські та підкоморські суди. Суддя і писар отримали статус Гродських.

В судових справах Гетьманщина була поділена на 20 повітів, кожний з них мав земський суд. Суд розглядав цивільні справи старшини і шляхти щодо права власності. До складу земського суду входили виборний суддя, підсудок і земський писар, котрих обирала шляхта повіту.

Земський суд збирався тричі на рік. Щодо компетенції коморських судів, то вони розглядали справи про землю та розмежування. До складу суду входили виборні від шляхетства суддя-підкоморій та два помічники-коморники.

Зауважимо, що підкоморій вважався першим претендентом на вакантну полковницьку посаду, а за тим і на посаду «предводителя» місцевого дворянства. Друга Малоросійська колегія вибори чиновників до підкоморських і земських судів передала до відання предводителів шляхетства.

Дрібні суперечки козаків і міщан розглядалися сотенними урядами та магістратами. Селянські справи знаходились в юрисдикції козацької старшини і шляхти.

Окремо розглянемо повноваження полкового уряду і відзначимо, що вони не були чітко регламентовані юридично. Це добре видно із доповіді Генеральної канцелярії на запит гетьмана К.Розумовського про те, як і чим обумовлена діяльність полковників як військових чинів і адміністраторів полку. Генеральна канцелярія наголошувала, що посада полковника спирається на давні традиції і нема точного «описання должности полковничей».

Безумовно, як наголошувалось вище, полковник був ключовою фігурою полково-сотенного адміністративного устрою Гетьманщини. В першу чергу, як військовий командир, полковник відповідав за кадрове облаштування, спорядження полку і командування ним в умовах воєнного походу та бойових дій.

До цієї функції полковника тісно примикає й інша, а саме: охорона полкової території, особливо збирання інформації про можливі ворожі дії з території сусідів – поляків, татар, турків.

З цією метою споряджались спеціальні сторожові загони козаків, які пильнували становище на порубіжжі. Таким чином, це забезпечувало оперативне і повне інформування гетьманського уряду про стан безпеки країни і можливість оперативного реагування на загрози. Крім цього на козацькі пікети покладався обов'язок охороняти полкову територію від несанкціонованої торгівлі, проникнення заборонених товарів, а також хворих небезпечними інфекційними хворобами людей і тварин.

Зміцненню дисципліни, порядку в полку, поповнення його кадрового складу сприяла політика надання земельних наділів за військову службу полковій старшині, насамперед, і козакам. Правда, з часом полковники нерідко зловживали своїм правом, надаючи землю духовним особам, цивільним шляхтичам уже з меркантильних міркувань. В такому разі необхідні були підтвердження гетьманськими універсалами або царськими грамотами. Володіння маєтностями протягом 10 років перетворювало їх на довічну власність з правом передачі у спадок.

Зміцненню безпеки полкової території та в цілому держави сприяла діяльність полкової адміністрації, керівництва полку по будівництву укріплень і зміцненню оборонних споруд. В першу чергу це стосувалося полкових центрів, які були важливими оборонними пунктами.

Варто звернути увагу і на ще один бік земельного питання, а саме: право полковників надавати дозвіл духовенству, козацькій старшині, шляхті засновувати хутори або/чи т. зв. слободи на незайманих землях, будувати там млини, кінні заводи тощо. До речі, акти купівлі і продажу землі обов'язково скріплювались підписом полковника.

Контролювали полковники питання пов'язані і з правом спадковості, захистом маєтностей, що тимчасово залишились без господаря чи спадкоємця. Все це знаходилось під контролем полковників як адміністраторів.

В полкових канцеляріях велись спеціальні книги, заведені для реєстрації наданих маєтностей та іншої власності. Відомості про надані документи на право власності надсилались до Генеральної військової канцелярії. Серед гострих земельних питань, які вирішували полковники були і питання про розмежування спірних маєтностей. Не рідко ці питання вирішувались гетьманом чи/або Сенатом.

Полковий уряд відповідав за утримання в належному стані доріг, мостів, гребель, первозів і т. ін. В особливих ситуаціях справою шляхів сполучення займались самі полковники. Існувала і мостова охорона, яка складалася із трьох караульних, яких

призначав сотник, в інших випадках війт. На переїздах полкові шафарі вели спеціальні збори, тобто виконували фіскальні функції.

На полковнику в першій половині XVIII ст. лежала відповідальність за розвиток конярства. Царський уряд через Генеральну військову канцелярію стежив, щоб у кожному полку були кінні племінні заводи. Крім розвитку конярства, на полковників були покладені обов'язки розведення овець, вирощування шовковичного дерева, що було зв'язано з розвитком мануфактурного виробництва в Росії, а саме: виробництвом сукна та шовку.

У другій половині XVIII ст. на полковників покладалися функції контролю за зовнішньою торгівлею. Царський уряд вимагав, щоб до Росії з Гетьманщини не попадали заборонені товари і не завдавали збитків російській внутрішній торгівлі. Особливо це стосувалося ввозу тютюну та вина. Полковники також мали не допускати вивіз в інші країни (у першу чергу до Речі Посполитої) коней, биків, хліба, вина і т. ін.

Полковий уряд контролював розвиток і внутрішньої торгівлі на підвладній йому території. Так за правилами митного статуту іноземні купці повинні були продавати свій товар тільки оптом, купці ж із селян мали вести дрібну торгівлю. Правда, це положення, як правило, не виконувалось. Полкові канцелярії широко користувалися правом визначення місця і часу проведення ярмарків на полковій території. Та остаточне вирішення питання залежало від Генеральної військової канцелярії, куди повинен був звертатися сам полковник. Проведення ярмарків давало великий зиск для полкової

адміністрації, але й накладало на неї ряд господарських, поліційних та інших функцій.

Зразу ж після отримання дозволу полкові та міські урядовці повинні були організувати облаштування або будівництво гостинних дворів, складських приміщень для іноземних купців, котрі прибували із сусідніх держав. Крім іншого, необхідно було забезпечити охорону, встановити правила торгівлі, збір мита, здійснювати контроль за метрологічною службою, забезпечити стягнення вагового, помірного, повідерного та інших торгівельних податків. У містах і селах на території полку, де відбувалися ярмарки, діяли місцеві стандарти мір довжини, ваги, ємкості сипких товарів та рідин. Тому там зберігалися місцеві зразки мір які, як правило, застосовувалися тільки у сфері постійної торгівлі.

За порядок на ярмарках і базарах відповідала полкова і сотенна старшина. Предметом її особливої уваги були шинки. Наголосимо, що прибутки від торгівлі на території полку надходили до полкової канцелярії. А це була плата за в'їзд на полкову територію (індукта), за виїзд (евекта), збори від кожної діжки вина (покуховне), від кожного возу (возове), за діжку, що скотили з воза (скатне), за продажу напоїв відрами (повідерне), за продажу меду, риби, тютюну та ін. – десятину.

Канцелярії призначали із старшини спеціальних осіб для стягнення так званого ярмаркового збору. Найбільші прибутки надходили від важниць. Саме за право володіння ними виникали конфлікти між полковниками та ратушними або/чи магістратськими урядовцями.

Дещо інші правила діяли на ярмарках, що відбувалися на монастирській території. Тут порядкували монастирські базарні наглядачі.

Охорона порядку в місцях масового скупчення людей під час ярмарків, виборів старшини, обрання духовенства у храмові свята, покладались на загони полкового війська, які надсилала полкова старшина. Такі ж загони за направленням полковника втихомирювали народні заворушення. Ними, як правило, командували полкові старшини. Інколи, для ліквідації особливо великих масових заворушень, полковий уряд, в особі полкових канцелярій, звертався до російських драгунських підрозділів, яких особливо боялося місцеве громадянство (російські драгуни були відомі своєю особливою жорстокістю).

Адміністративно-поліцейські функції, як показано вище, також були у віданні полково-сотенного управління. В кінці XVII ст. полкові канцелярії зосередили уже в своїх руках обов'язки поліцейських установ. А їх рішення стали обов'язковими для магістратів і ратуш. У XVIII ст. адміністративно-поліцейські обов'язки полкових канцелярій не викликали сумнівів ні царських, ні гетьманських урядовців. Часто у пошуках російських кріпаків-утікачів царські урядовці зверталися прямо до полковників. Справи про затримання і повернення утікачів займали провідну роль у поліцейській діяльності полкових канцелярій, що і було зафіксовано в українському праві того часу.

Запровадження паспортної системи, а з 1722 р. обов'язкове пред'явлення паспортів, були покликані вести активний розшук

російських кріпаків, що рятувалися втечею, і повернення їх поміщикам. Ефективність паспортної системи в Гетьманщині значно посилилась, коли з 30-х років XVIII ст. право видавати паспорти було покладено тільки на полкові канцелярії.

Полкові канцелярії вели окремі списки про наявність в полку громадян інших національностей. На полкові канцелярії був покладений обов'язок проводити переписи населення. Цим займалися призначені Генеральною військовою канцелярією значкові товариші на кожний полк і полковий канцелярист або його помічники – підканцеляристи.

Після ліквідації гетьманства 1764 р. полкові канцелярії позбавляються права проводити переписи населення.

Пожежна безпека також входила до відання полкової канцелярії. Відповідальність за пожежну безпеку покладалась на городових отаманів, котрі призначалися полковою канцелярією і отримували відповідну платню, а з другої половини XVIII ст. обиралися з числа міських урядовців. На скільки серйозною була проблема пожежної безпеки видно хоч би з того, що городничий щороку доповідав полковій канцелярії про стан справ у цій царині та просив обрати йому помічників. А на боротьбу з пожежею піднімались всі козаки під керівництвом сотників та десятників і все населення міста або/чи містечка.

Певний вплив на полковий уряд, зокрема на діяльність полкових суддів мало місцеве духовенство. Воно брало участь у полковому судочинстві, а саме: у розгляді справ про вбивство та прилюбодійство.

Більш вагомою була діяльність духовенства у справі шкільництва та благодійництва. Полковий уряд цю сферу життя полкового населення повністю поклав у відання священників та приватного благочиництва. Крім того, не без впливу духовенства, полковники робили певні кроки у боротьбі з пияцтвом, особливо у святкові і недільні дні, забороняючи відкривати шинки до закінчення богослужіння. Духовенство допомагало полковому уряду у справах моралі, не схвалюючи певні молодіжні розваги і вечорниці.

Варто зауважити, що полкова старшина переважно не втручалася у культові справи, обрання духовенства та призначення на приход священників. Проте випадки такого втручання, особливо з боку полковників, були.

У XVIII ст. зросли обов'язки полковників у галузі адміністративно-господарського управління. Зокрема, діяльність цехів у містах проходила з відома і певного контролю полковників, котрі підтверджували цехові статути своїм підписом та печаткою.

Зазначимо, що полкове управління здійснювалось не без втручання з боку російських воєвод і комендантів, які перебували в українських містах. Це втручання набирає силу з часів Петра I, після 1709 року і закінчується повним скасуванням полково-сотенного адміністративно-територіального устрою Катериною II 1781р.

Сотенне управління складало нижчий рівень військово-адміністративного устрою Гетьманщини. Сотні були створені у XVII ст. і їх кількість у полках була не однаковою. Сотні підлягали полковій адміністрації. До кожної сотні входило кілька містечок і

багато сіл. Варто наголосити, що полковий адміністративний устрій дублювався на сотенному рівні. Там владні повноваження здійснювали сотник, який був повним господарем на своїй території, також його помічники – сотенна старшини. До складу сотенної старшини входили: сотенний писар та осавул, сотенний хорунжий та курінний отаман. Сотенний уряд здійснював безпосереднє керівництво сотнею і цією адміністративною територією.

Дещо окремо стоїть інститут городових отаманів. До обов'язків городового отамана входили прерогативи адміністрування в гетьманській резиденції чи в полковому центрі без втручання у військову сферу. Проте вплив цих урядовців був значним. Відомості про городового отамана в реєстрах старшини йшли, як правило, після сотника полкової сотні, перед курінними отаманами, сотенною старшиною. Інколи городовими отаманами ставали старшини, які в свій час обіймали високі посади полковників і генеральної старшини.

Певну допоміжну роль у низовій адміністрації відігравали місцеві ради. Вони скликалися старшиною з метою обговорення і вирішення невідкладних адміністративних та військових справ, що мали особливе значення.

Сотенну старшину на посади призначали полкові канцелярії. Вони ж і давали їй різноманітні доручення.

Царською Постановою 1781 р. про заснування губерній було ліквідовано полки і сотні як адміністративно-територіальні одиниці. А указ військової колегії Російської імперії від 1783 р. ліквідував 10

лівобережних козацьких полків. Замість них було створено регулярні російські кавалерійські полки.

Отже, в кінці XVIII ст., з ліквідацією полково-сотенної військово-адміністративної системи і автономних органів місцевого самоврядування на Лівобережжі припинила своє існування і сама Українська автономна гетьманська держава.

§ 2. Міське самоврядування в Гетьманщині

Українська національна революція справила неабиякий вплив на міське самоврядування другої половини XVII-XVIII ст. Нова гетьманська влада, а також полковники і сотники, які розмістили свої канцелярії в багатьох містах і містечках починають співпрацювати з міськими громадами. Так за гетьманським універсалом від 8 червня 1652 року Київ брався під захист і охорону нової влади. Тут, в універсалі, Б.Хмельницький вперше називає Київ «місто наше стольне». При цьому наголосимо, що жителі Києва, як і жителі інших міст України, підтримували нову владу на чолі з гетьманом, вступали до війська та брали участь у воєнних діях, виробляли та постачали зброю і боєприпаси, забезпечували, разом із сільським населенням, народну армію продовольством. Український гетьманський уряд, попри новостворений полково-сотенний адміністративно-територіальний поділ, не став руйнувати традиційного міського самоврядування. Жителі Києва, Вінниці, Глухова, Гадяча, Козельця, Новгород-Сіверська, Ніжина та інших міст продовжували користуватися магдебурзьким правом. В цей час

в Україні нараховувалось понад 1000 міст. В більших містах проживало 10-12 тис. чоловік[51]. В козацьку добу в Україні склалося кілька типів міського самоврядування. До першого типу відносились міста, які користувалися магдебурзьким правом. До другого – міста, які управлялись ратушами. До третього належали малі міста і містечка без окремого постійного органу управління. Самоврядування в таких містах і містечках здійснювалось за принципом сільських громад, а саме: через обрання війта або/чи отамана і урядування здійснювалось згідно звичаєвого права.

Міські жителі-міщани в Україні XVII-XVIII століття умовно поділялися на такі основні групи:

- міська верхівка – козацька старшина, шляхта, багаті купці, вище духовенство, ремісничa верхівка;

- середній прошарок, так зване бюргерство – заможні купці, цехові ремісники, козаки, міщани;

- найменш заможні міські низи, міська біднота – дрібні торгівці, підмайстри, бідні ремісники, безземельні козаки, робітні люди, найманці.

Міста, що мали магдебурзьке право, одержане в більшості ще від польського короля і підтверджене згодом гетьманами або/чи царським урядом, користувалися самоуправлінням, тобто мали власний орган самоврядування магістрат, податковий і судовий імунітет, право власності на землю, ремісничі та торговельні пільги і т. ін. За магдебурзьким правом встановлювався порядок обрання

[51] З історії самоврядування та демократії у Києві (від княжої доби до нашого часу): Посібник для учнів старших класів; Котляр М.Ф. та ін. – К., 2000. – С. 97.

міських властей, їхні управлінські функції, основи цивільного та кримінального права, норми оподаткування, регламентування діяльності ремісничих цехів і купецьких об'єднань, тощо. На чолі міського самоврядування стояв війт, який мав «містом радити і правити волосчанами, здавна до міста належачими…і їх судити, порядки винайдовити». В козацькій державі війта обирало все громадянство міста, а затверджував гетьман. Війт обирався довічно. Найвищим органом міського самоврядування магдебурзьких міст були виборні магістрати, які складалися з ради (райці, радці на чолі з бурмистром) і лави, або лавничого суду. Рада відала адміністративно-господарськими справами: міським господарством, організацією оборони міста, збиранням торгових мит, підтриманням зв'язків із гетьманською адміністрацією та царськими воєводами. Лавники на чолі з війтом вершили судочинство по цивільних і кримінальних справах, виносили по них вироки, аж до суду «на горло», тобто на смерть.

Певне напруження між новою владою і міським самоврядуванням з'явилось тому, що частина міщан стала козаками і перейшла під владу полковника, сотника або городового отамана, в наслідок чого у містах нерідко виникали конфліктні ситуації, породженні двовладдям. Крім того, козацька адміністрація нерідко втручалась в діяльність міського господарства, захоплювала міські землі, сіножаті, громадські будівлі, шинки, а міська верхівка, захищаючи давні привілеї, намагалася поширити свою владу і на міських козаків. Управління малих містечок, населення яких не володіло правами магдебурії, зосереджувалося у ратуші, де всі

повноваження належали ратушному уряду у складі війта та 2-3 бурмістрів. В збірнику законів XVIII ст. «Права, за якими судиться малоросійський народ» з цього приводу зазначено: «В ратушах городов не упривілейованих, в тих же ратушах повинно бути війту одному, а трьом тільки бурмистрам».

Діяльність магістратів і ратуш в козацькій Україні досить чітко регламентувалась. Так, засідання органів самоврядування – магістратів, відбувалося, як правило, один раз на тиждень. А, наприклад, адміністративний орган магістрату – рада, щорічно мала складати звіти про всі міські прибутки перед «визначнішими» людьми міської громади. Засідання ратушних посадовців – війта та бурмістрів, відбувалися теж щотижнево. Найбільшими повноваженнями у магістратах і ратушах наділявся війт. Це виразно регламентувалося правовими актами у XVIII столітті: «Війт, як начальник і судія… має владу тим городом правити…». При цьому наголошується, що це управління має здійснюватися за «радою інших урядників і знатних міщан».

Зазначаємо, що війти, бурмистри, радці, лавники та інші урядники згідно головному документу національного права XVIII ст. «Права, за якими судиться малоросійський народ» повинні були вибиратися. А вибори відбувалися «при зібранні… всього поспільства [52] вільними їх голосами». Та з середини XVIII ст. російський уряд ліквідував виборність посади війта. Після цього, на цю посаду призначалися вірні царизму посадовці.

[52] Всіх громадян

А в 1785 році Катерина ІІ скасувала магістрат, що суттєво обмежило магдебурзьке право в Україні.

В другій половині XVIII ст. на українських землях відбуваються великі суспільно-політичні зміни, що вирішальним чином вплинули як на центральне, так і на місцеве управління українською державою.

Становище селян дедалі гіршало. Панщина, яку І.Мазепа встановив 2 дні на тиждень, збільшилася до 4-5 днів. Поступово селяни втрачали право вільного переходу від одного власника землі до іншого. У 1760 році гетьман К.Розумовський дозволив переходити селянам на нове місце тільки за згодою пана, власністю якого він був. При цьому все майно селянина переходило до попереднього власника[53]. Царським указом від 3 травня 1783 року перехід селян від одного власника до іншого було заборонено[54].

Цим фактично була ліквідована система місцевого самоврядування в селах і містечках, оскільки селяни перестали бути власниками землі, самі стали власністю поміщиків разом із селами і містечками в яких вони проживали. На поміщиків покладалися обов'язки по постачанню продовольства та опікуванню селян, відповідальність за внесення селянами державних податей і виконання ними грошових та натуральних повинностей, обов'язки клопотання за селян у цивільних і кримінальних справах та відповідальність за сплату штрафів, мита та інших казенних стягнень. Селяни були позбавлені всіх прав і свобод, які вони мали

53 Н.Полонська-Василенко. Історія України. - Київ: Либідь, 1993. – С.178

54 Історія України. Збірник документів і матеріалів. - Київ, 2008. – С.272

за часів Гетьманщини. Натомість в 1785 році в «Грамоті про вільність дворянства» право самоврядування було надано українській шляхті через дозвіл організацій губернських і повітових дворянських зібрань з правом петицій до царя.

У 1763 році найближче старшинське оточення гетьмана України Кирила Розумовського склало царському уряду петицію, в якій просило, щоб гетьманство зробити спадковим у роді Розумовських. Цим, на їх думку, гарантувалося збереження державної природи України-Гетьманщини на подальші часи. Це добре розуміла Катерина II, яка хотіла, щоб «саме ім'я гетьманів було забуто». Цариця запросила гетьмана і запропонувала йому зректися булави. Розумовський погодився[55]. Цим самим гетьманство було скасоване взагалі. Управління Україною Катерина II віддала Малоросійській колегії, керівництвом якої опікувався генерал-губернатор Рум'янцев-Задунайський, якому в інструкції наказано усувати всякі особливості українського устрою, протидіяти автополістичним намаганням козацької старшини[56].

В 1781 році Гетьманщину поділено на намісництва (губернії): Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське, що разом утворювали Малоросійське генерал-губернаторство. В губерніях заведено загальноросійські адміністративні і судові установи, тим самим і одночасно скасовані автономні установи. В 1782 році була ліквідована Малоросійська колегія. В 1783 році скасовано старий

[55] Л.Окішлевич. Лекції з історії українського права. – Мюнхен, 1947, - С.30-31.

[56] І.Крип'якевич. Історія України. – Львів, Світ, 1992. – С.242.

козацький устрій і козацькі полки переформовані в регулярні карабінерні полки російської армії[57].

Цим закінчилася Гетьманщина. З давнього її устрою залишилися тільки старі закони – Литовський статут та магдебурзьке право.

РОЗДІЛ V. РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX - ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

§ 1. Земські реформи

У середині XIX століття Російська імперія, у складі якої було майже 80% українських земель, переживала глибоку кризу. Відчувався занепад господарства, технічна відсталість, низький рівень освіченості, криза організації праці, зміцнення авторитарності влади, зростання централізму, бюрократизації управління, відчуження широких верств від участі в державному та місцевому управлінні, наростання соціальної напруженості.

Ці та інші проблеми Російської імперії яскраво висвітлила її поразка в Кримській війні. Вона стала каталізатором процесу реформ в Росії.

Найважливішою причиною реформ стала неспроможність кріпосної системи на селі, через низьку продуктивність праці кріпаків, забезпечити прибутковість поміщицьких та власних

[57] Там же, - С.243.

господарств. Наявність дармової кріпацької робочої сили стала гальмом у впровадженні механізації селянської праці у поміщицьких господарствах. Селянин був позбавлений власності, а значить свобод і прав людини та громадянина і не мав найменшої мотивації працювати творчо і продуктивно. Він був матеріально неспроможний придбати хоч якийсь інвентар для полегшення своєї праці у власному господарстві.

Ситуація могла змінитися тільки через надання селянам-кріпакам права власності на землю і майно, наділення їх землею, надання прав і свобод людини і громадянина, включення їх у відносини щодо реалізації своїх інтересів.

Цар і уряд розуміли необхідність скасування кріпосного права, але мусили брати до уваги неоднозначне ставлення до цього дворянства, як своєї головної опори. Переважна частина дворянства також розуміла необхідність скасування кріпацтва, але хотіла при цьому залишити за собою землю і владу над селянами. Цар і уряд намагався знайти баланс між поміщиками і кріпаками.

Кріпосне право було скасоване царським маніфестом 19 лютого 1961 року і в «Загальному положенні про селян, звільнених від кріпосної залежності». Звільняючи селян від кріпацтва, законодавство залишало землю у власності поміщиків. Селянам надавалося право користування садибами і польовим наділом, але за це вони мали відробляти панщину або сплачувати гроші. Лише після оформлення між поміщиком і селянином угоди про його перехід і викуп, колишні кріпаки переходили в розряд селян-власників.

Після набрання чинності вище зазначеного положення з поміщиків знімалися: 1) обов'язки по постачанню продовольства та опікуванню селян; 2) відповідальність за внесення селянами державних податей і виконання ними грошових та натуральних повинностей; 3) обов'язок клопотати за селян у справах цивільних і кримінальних; 4) відповідальність за них у всіх казенних стягненнях.

У відповідності з пунктом 23 цього Положення селянам, які вийшли з кріпосної залежності, надавалося право: 1) проводити вільну торгівлю без взяття торгівельного свідоцтва і без сплати мита; 2) відкривати і утримувати на законній підставі фабрики і різні промислові, торгівельні та ремісничі підприємства; 3) записуватися у цехи, займатися ремеслами у своїх селищах і продавати свої вироби як у селищах, так і в містах; 4) вступати в гільдії, торговельні розряди і відповідні їм підряди.

Надзвичайно важливим для відродження тогочасного сільського самоврядування є параграф 17 цього Положення. В ньому зазначено, що селяни, які вийшли з кріпосної залежності, утворюють у справах господарських сільські громади, а для безпосереднього управління і суду об'єднуються у волості. В кожній сільській громаді і в кожній волості громадськими справами керує громада і її виборні[58].

Тим самим положення надавало селянам, що вийшли з кріпосної залежності, можливості не тільки стати селянами-власниками, а і стати повноправними учасниками сільського самоврядування.

---

[58] Історія України. Збірник документів і матеріалів. Київ-Чернівці, Книги XXI. – С. 331-334.

Селянське самоуправління було введено на селі у формі сільського товариства. Воно співпадало з сільською громадою і мало в корпоративній власності землю. До реформи сільське товариство існувало з 1838 р. тільки для державних і вільних селян.

Найважливіші питання в сільському товаристві вирішував сход селян. Компетенція сільського сходу була обмеженою. Він обирав сільського старосту, писаря, збирача податків, наглядачів хлібних магазинів, лікарень і шкіл, розглядав сімейні спори, розподіляв і перерозподіляв землі в селянській общині і т. ін. До обов'язків сільського старости було віднесено: скликання і розпуск сільських сходів, виконання їх рішень, розпоряджень волосного управління, нагляд за станом доріг і мостів.

Органами волосного управління були: волосні збори, обраний ними волосний старшина і волосний селянський суд. До компетенції зборів (сходу) входили вибори посадових осіб сходу, розподіл грошових податків і повинностей.

Сільські і волосні органи самоуправління підпорядковувались і державним органам управління селянами – мировим посередникам, повітовим мировим з'їздам і губернським з селянських справ «присутствіям» та ще й поміщикам. Скликати сільський сход міг і мировий посередник і місцевий поміщик.

Серед реформ 60-70-х років важливе місце займає реформа місцевого управління. Так, зокрема, реформа зумовила введення Громадського селянського управління і невідкладної перебудови усієї системи місцевого управління. Проводячи ці реформи,

царський уряд прагнув створити всі необхідні умови для збереження влади в руках правлячого класу – дворянства.

Консервативна частина дворянства вимагала збереження своїх привілеїв в проектованих земських органах. Варто зауважити, що ліберальне дворянство орієнтувалося на капіталістичний шлях розвитку Росії і створення всестанових земських організацій. І тільки через сім років після зазначеної заяви Олександра II (в березні 1863 р.) створюється спеціальна комісія для підготовки проекту положення про земські установи і тимчасові правила про них. Комісія підготувала свої пропозиції. Коло питань, рішення яких передбачалося покласти на земські органи, визначалося виключно межами місцевого інтересу і місцевого господарства. З самого початку земські установи проектувалися як місцеві і громадські, які не мали своїх виконавчих органів і проводили свої рішення через поліцейський і бюрократичний апарат держави.

В «Соображениях об устройстве земско-хозяйственного управления» [59] вказується: «земським установам повинна бути надана дійсна і самостійна влада у вирішенні справ місцевого характеру, місцевого господарства губерній та повітів. Допоки дії земських установ стосуються тільки місцевого характеру немає потреби в участі урядової влади у прямому втручанні чи впливі на хід справ». І тут варто наголосити, що комісія, котра готувала пропозиції для проведення реформ, добре бачила ті протиріччя, котрі закладені при втручанні державної влади у вирішення проблем, віднесених до компетенції місцевого самоврядування. Так, комісія

[59] Див. Матеріали по земскому общественному устройству. – Санки-Петербург, 1885, Т,1. – С. 129-175

заявила, що «участь двох різних за своїм началом властей в управлінні місцевими справами, як показує досвід, не приносячи корисних результатів, веде до майже повного знищення законного впливу однієї з цих властей на хід справ, або до суперечок та взаємної протидії органів тієї і іншої влади, накінець, до взаємного ухиляння обох властей від виконання обов'язків, до їх однакової бездіяльності і апатії». Зверніть увагу, це мовилось у середині XIX ст. в Російській імперії. Але ці слова можна повністю віднести до того, що сьогодні, на початку XXI ст., відбувається в незалежній Україні, коли мова йде про протиріччя між місцевими самоврядними радами народних депутатів і представниками місцевої державної адміністрації. Як бачиться, законодавче вирішення такого протиріччя не таке просте.

З неменшою категоричністю комісія висловилась і з питання складу земських установ: «Все населення повіту, – наголосила вона, – яке бере участь в його спільних господарських інтересах, має, зрозуміло, право на більшу чи меншу участь в завідуванні справами, що до цих інтересів відносяться. При цьому ступіть участі в справах повинна бути пропорційна ступеню участі в інтересах». Тобто, на думку комісії, це повністю усуває становий принцип облаштування місцевого самоврядування. Земство, земські установи засновані не на становому, а на господарському інтересі певної місцевості.

Інше важливе питання про зміст і межі компетенції земських установ, про склад земського представництва, про взаємовідносини земств і органів державної влади. Ці проблеми були вирішені в дусі

поєднання нових підходів з традиціями минувшини, які здавалось би, втратили під собою грунт після скасування кріпацтва.

Комісія наголошувала: «земські установи, маючи характер місцевий і суспільний, не можуть входити в ряд урядових-губернських або інстанцій повітів, або мати у своєму підпорядкуванні які-небудь з урядових місць».

Реформа земського управління була половинчатою. Земські установи були позбавлені обов'язкових (примусових) розпорядчих прерогатив. Тобто положення 1864 р. не надавало земським установам права видавати обов'язкові постанови і приводити їх до виконання за допомогою власних органів. Тобто, земські установи – не урядові інстанції. Це установи, за висловом тогочасних спеціалістів, «з компетенціями, але без влади». Які ж особливі земські справи відрізняють їх від справ державних?

Валуєвська комісія, що проводила реформу, не без труднощів відшукала підстави для такого розмежування.

Перша підстава – земські установи відають місцевими справами, а урядові установи відають справами загальнодержавними на місцях. Але ця ознака страждає певною невизначеністю. Всяке загальне питання є в той же час і місцевим, і навпаки, в вирішенні багатьох місцевих питань беруть участь урядові установи, тому комісія доповнила першу ознаку другою. На цей раз земства були обмежені не за принципом району їх дії, а за внутрішнім змістом, а саме: віданню земств були віддані справи виключно місцевого значення; земські установи кваліфікувались як місцеві господарські суспільні союзи.

1 січня 1864 р. було затверджено «Положення про губернські і повітові земські установи». На них покладались: завідування капіталами, майном і грошима земства; утримання земських споруд, шляхів сполучення; взаємне земське страхування майна; піклування про розвиток місцевої торгівлі і промисловості; санітарні заходи, участь в господарських відносинах в галузі охорони здоров'я і освіти. Хоча і в цих справах земства не отримали повної свободи. Існували обмеження в розпорядженні фінансовими справами та веденні господарських загальних справ. Ці обмеження регламентувались Земським положенням. Закон 1867 р. обмежував обкладання торгових свідоцтв і патентів і цим перемістив всі тяготи обкладання податком на землю.

І, насамкінець, згідно з положенням 1864 р., земства були введені лише на рівні повітів і губерній без нижчої земської ланки (так званої всестанової волості) і без загальноросійського представництва, що давало підставу сучасникам прозвати їх «будинком без фундаменту й даху». Прагнення поширити принципи всестанового самоврядування на верхні поверхи державного устрою Росії, що залишилися в недоторканності, передати земству всю повноту влади на місцях і забезпечити елементарні громадянські свободи : свободу особистості, свободу зборів, товариств, слова і друку, лежали в основі політичної програми так званого «земського лібералізму», що до революції 1905 р. персоніфікував собою ліберальні настрої, в тому числі і в підросійській Україні, особливо в Харківській, Полтавській, Чернігівській губерніях.

Половинчатість земської реформи проявлялась і в тому, що відкинувши становий характер організації виборчих груп, комісія все ж не ввела територіальних виборчих округів, а поділила населення повітів на майнові групи, за якими не важко розгледіти той же становий поділ. Виборці розбивалися на три групи:

- великі землевласники;
- міські товариства;
- сільські громади.

Фактично це повністю відповідало поділу виборців на три стани:

- дворян;
- купецтво і промисловців;
- селян.

До того ж збереження станового принципу поєднувалось з наданням переваг дворянському стану, від якого гласних до земств вибиралось найбільше.

Варто звернути увагу на те, що Земське Положення надавало губернатору право зупиняти постанови земських установ не тільки тих, що, на його думку, суперечили законам, а й тих, котрі вважались ним такими, що йшли в протиріччя з державною користю[60]. Крім того, губернатор затверджував фінансові звіти земських зборів і без його затвердження вони не мали юридичної сили. Це стосувалося і багатьох інших питань, що без затвердження губернатора, а в деяких випадках міністра внутрішніх справ, не могли бути приведені до виконання.

[60] Див. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – Москва, 1968. – С. 238

Земське положення 1890 р. не послабило, а посилило реакційні елементи в земському облаштуванні. Так ще сильніше було підкреслено становий характер земських установ, раніше прикритий групуванням виборців за майновим принципом. В новому розподілі кількості гласних по групах ще більше було посилено дворянський елемент. Земські управи, які до цього були підпорядковані тільки земським зборам, тепер також підпорядковувалися безпосередньо губернатору. Губернатору надавалось право затверджувати земських гласних із селян, із кандидатів, що вибиралися сільськими сходами. Було посилено адміністративний нагляд за земствами. При незгоді земських зборів з протестом губернатора, подальший розгляд питання направлявся «в губернське із земських справ присутствіє», яке збиралось під головуванням того ж губернатора.

Положення 1890 р. надавало земським установам значення державних, урядових установ, ще більше стиснутих бюрократичним надзором і керівництвом[61].

Земське самоврядування запроваджується в Україні після проведення царським урядом земської реформи 1864 року. Згідно прийнятого 1 січня 1864 р. «Положення про губернські і повітові земські установи» в Україні створюються органи земського самоврядування. Інституції, що відали до цього часу всіма справами, що стосувалося земських повинностей, суспільного піклування, народного продовольства, були ліквідовані. З відання дворянського

[61] Див.Куйбіда В.С., Заєць І.Я. Генеза територіальної організації України: конституційно-правові аспекти. – Харків, 2010. – с. 83

самоврядування вилучались справи, що стосувалися місцевого господарства губерній і повітів.

До системи земських установ входили:

- земські виборчі з'їзди, які обирали один раз на три роки членів земських виборних зборів – гласних;

- земські збори;

- земські управи.

Вибори до земських установ проводилися на трьох виборчих з'їздах, від трьох виборчих курій, а саме:

- Курія повітових землевласників, що складалася в основному з дворян-поміщиків. На з'їзді землевласників право голосу отримували володарі земельного цензу, цензу нерухомості або/чи певного річного обороту капіталу. Земельний ценз встановлювався окремо для кожної губернії в залежності від стану поміщицького землеволодіння і складав від 200 до 3000 десятин. Ценз нерухомості і річний оборот капіталу складав 15 та 6 тисяч крб. відповідно. Повітові землевласники з меншим цензом приймали участь у виборах через уповноважених[62];

- Міська курія складалася з осіб з купецькими свідоцтвами, власників торгово-промислових закладів з річним обігом не менше 6 тис. крб. в рік та певним обсягом нерухомості;

- Сільська курія – в ній не було майнового цензу, але вибори тут були багатоступеневі. Спочатку на волосних сходах призначали своїх виборщиків і посилали їх на збори повіту, котрі вибирали

[62] Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. Посібник для юрид. Вищих навч. Закладів і фак.: У 2 Т./ За ред.. Гончаренко В.Д. – 2-е вид. перероб. і доп. – Т.1: з найдавніших часів до початку XX ст.. – К., 2000. – С.411-413

земських гласних в повітові земські збори. Хоча третя курія була найчисленнішою, кінцевий результат виборців був не на користь селян.[63]

Тільки селянський з'їзд носив чисто становий характер, що не давало можливості брати участь в ньому осіб, що не належали до сільської общини, а саме: вчителів, лікарів, агрономів, ветеринарів та інших представників сільської інтелігенції. В той же час сільським виборщикам дозволялось вибирати від своєї курії в якості гласних і землевласників, і місцевих священників.

А на з'їздах повітових землевласників та міських виборчих з'їздах могли вибирати гласних тільки від своєї курії.

Брати участь у виборах могли особи з 25-річного віку. Позбавлялись виборчого права особи, що знаходились під судом та слідством, заплямовані судовим чи громадським вироком, іноземці, що не мали російського підданства.

Для земських виборів були характерні такі тенденції: а) посилення контролю держави за законністю проведення виборів; б) надання земськими виборчими комісіями в період проведення виборів переваг дворянам і, навпаки, створення перешкод представникам від селян і козаків; в) формування дворянських партій для участі у виборчих перегонах; г) зловживання на виборах. Так, за фактом зловживання владою під час виборів 1883 р. було порушено кримінальну справу проти голови Хорольської повітової управи А.М.Родзянко. [64] Найбільш поширеним порушенням

[63] Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1968. – С.238-239
[64] Див. Веселовский Б. История земства за 40 лет. – Спб.,1911. – Т.;. – С.300-301

виборчого законодавства був підкуп виборців кандидатами у гласні шляхом пригощення у шинку або дачі хабарів. Відома і низка інших порушень: занесення до списків виборців померлих або осіб, які не мали права голосу, тиск на виборців з боку членів виборчих комісій, щоб віддавали свої голоси за певних кандидатів, погрози виборцям з боку кандидатів[65].

Запровадження куріальної системи виборів привело до переважання в земствах дворян-поміщиків. Навіть, коли перемогу на виборах мали селяни, вони не могли нею скористатися. Досить характерним є такий приклад, через відмову дворян Бобринецького повіту Херсонської області балотуватись у земську управу туди були обрані тільки селяни, але вони вимушені були визнати, що у зв'язку з неписьменністю, не зможуть вести діловодство, що стало підставою для призначення нових виборів[66].

Таким чином, земства створені згідно реформи 1864 року, були цензовими установами, а вибори до них були куріальними, не рівними. Як результат, поміщики, за розрахунком на кількість землі, отримували значно більше місць, ніж селяни.

Вибори у губернські земські збори мали свою специфіку. Гласні до них обиралися за квотою: від шести повітових – один губернський гласний. Це вело до ще більш значного переважання дворян-поміщиків в губернських земствах ніж у повітових.

Важливим елементом системи земських установ були земські збори. Як ми уже зазначали, вони формувалися на виборчих з'їздах.

---

65 Див. Наше самооуправление// Руський вестник. – М., 1885. – Т.178. – С.903-907

66 Див. Історія держави і права україни. Академічний курс: у 2 Т/ Гончаренко В.Д., Рогожин А.Й, Святоцький О.Д та ін.; За ред. Тація В.Я., Рогожина А.Й. – Т.1. – К., 2000. – С.456

Земські збори вибирались на три роки і збирались регулярно раз на рік. Якщо виникали особливі обставини, то частіше, головою земських зборів зазвичай являвся предводитель дворянства.

Повітові земські збори самостійно вирішували наступне коло питань:

- розкладка в середині повіту державних та губернських зборів, що були покладені законом або/чи розпорядженням уряду на повітові установи;

- надання попередніх пропозицій для губернських кошторисів про розміри та способи виконання в повіті повинностей, віднесених до розділу губернських земських зборів;

- надання губернським земським установам місцевих відомостей і висновків по об'єктам господарства;

- дозвіл на відкриття торгів і базарів;

- віднесення сільських та польових доріг до розряду повітових, зміна напряму повітових земських доріг;

- розпорядження і надзор за вказівкою губернської управи в межах повіту по влаштуванню губернських шляхів сполучення; по взаємному страхуванню; надання губернським земським зборам звіту про відповідні дії.

Виключно до компетенції губернських земських установ входило:

- розподіл на повітові і губернські: земських будинків та споруд, шляхів сполучення, повинностей, установ громадських притулків, а також, зміни в цьому розподілі;

- справи про відкриття нових ярмарків та про перенесення чи зміну термінів існуючих;

- справи про відкриття нових пристаней на суднохідних ріках і про перенесення існуючих;

- надання через начальника губернії клопотань про віднесення з поважних причин земських шляхових споруд до розряду державних;

- справи по взаємному земському страхуванню майна від вогню;

- розкладка між повітами сум державних стягнень, покладена на земські установи згідно закону або/чи особливому найвищою владою затвердженому розпорядженню уряду;

- розгляд і вирішення ускладнень, що можуть зустрітись при затвердженні кошторисів та розкладок повітових звітів;

- розгляд скарг на дії земських управ.

Зауважимо, що положення 1864 року не мало чіткого визначення функцій земств. Основним їх завданням вважалось впорядкування виконання земських повинностей. Так в статті 2 Положення містився перелік справ для земств, цілком можливих, але не обов'язкових. До них було віднесено:

- завідування майном, капіталами та грошовими зборами земства, земськими благочинними закладами;

- опікування «розвитком народного продовольства», місцевої торгівлі і промисловості;

- керівництво взаємним земським страхуванням майна;

- участь в піклуванні народною освітою та охороною здоров’я (в господарському сенсі);

- розкладка державних грошових зборів, що була покладена на земство;

- отримання та трати з місцевих зборів.

Третім елементом системи земських установ були земські управи. Вони являлись виконавчими органами земських установ. Особовий склад земської управи вибирався на першому засіданні земських зборів нового скликання. Замітимо, що чиновники місцевих казенних палат, повітових казначейств, особи духовного звання були позбавлені цього права.

Губернська управа складалася із 6 членів та голови. Вона вибиралась строком на три роки. Голову губернської управи затверджував міністр внутрішніх справ. А повітова управа складалась із голови та двох членів. Затверджував кандидатуру голови губернатор.

До обов’язків земських управ входило виконання рішень земських зборів, а також вони включали:

а) складання губернських кошторисів, розкладок і звітів;

б) підготовку необхідних зборам відомостей і висновків;

в) нагляд за збором земських надходжень і трат земських коштів;

г) представляти в суді інтереси земства з майнових справ;

д) розпорядження з дозволу губернатора про своєчасне скликання та про відкриття земських зборів.

Крім того, губернські управи розглядали скарги на повітові управи та справи про створення канцелярій при них.

Серед важливих принципів діяльності земства була гласність. Статті 112 і 113 Положення 1869 р. передбачали, що всі кошториси, розкладки, звіти управ, результати ревізій друкуються для загального відома в «губернських відомостях». Проте тільки до 1866 року матеріали земських зборів та управ друкувались без попередньої цензури, за винятком постанов, що потребували затвердження губернатором. За законом 1867 року всі друковані видання були підпорядковані цензурі губернатора. Тепер звіти повинні були друкуватись з дозволу губернатора і в кількості, що не перевищувала числа гласних. Після прийняття цього закону не тільки громадянство, але й наступний склад земських гласних не могли ознайомитись з постановами своїх попередників. І на довершення, за законом 1867 року земствам забороняли всякі зносини між земствами різних губерній.

В Україні земська реформа проводилась не одночасно у всіх дев'яти губерніях. Нове самоврядування в першу чергу вводилось там, де було велике поміщицьке землеволодіння і міцні позиції дворянства. Так, в Полтавській, Харківській, Херсонській та Чернігівській губерніях земства розпочали свою діяльність 1865 року. На рік пізніше в Катеринославській і Таврійській губерніях. В Правобережній Україні – Київській, Подільській і Волинській губерніях, де серед поміщиків було чимало осіб польського походження, яких підозрювали у співчутті до польського національно-визвольного руху і підтримці Польського

національного повстання 1863 року, російське самодержавство не ризикнуло ввести земське самоврядування. Земства з'явились тут лише 1911 року.

Відомий дослідник земства в Україні О.Моргун наголошував, що земське самоврядування було одним із найвидатніших явищ у суспільному, економічному і культурному житті України кінця XIX століття. Діяльність земств стосувалась всього господарського і культурного життя губерній і повітів. Земське самоврядування охоплювало все населення, що мало земельну власність. Кошти земств складалися з «самообкладання» населення з кожної десятини землі.

Закон поділяв функції земського самоврядування на обов'язкові і необов'язкові або/чи факультативні. До обов'язкових функцій входило: утримання в'язниць, квартир для працівників поліції, «етапна повинність», прокладання і ремонт зазначених шляхів, забезпечення транспортних потреб поліції та жандармерії та інших державних структур, утримання мирових посередників і суддів. Необов'язкові передбачали: утримання лікарень та богоділень, ремонт мостів і доріг, продовольча допомога населенню, страхування сільськогосподарських будівель від вогню та ін.

До відання земств входили питання санітарії та гігієни, утримання лікарень, фельдшерів, акушерок. А медична допомога надавалась населенню безкоштовно і не залежала від соціального статусу конкретної людини.

Ще однією важливою стороною діяльності земств являлась освіта. До їх відома відносилась в тому числі і організація шкіл:

чотирирічних, початкових, гімназій, професійних, технічних, курсів для підвищення освіти вчителів, курсів українознавства. Незважаючи на нестачу коштів, малу зарплату для вчителів, земські школи користувалися заслуженою повагою, особливо у мало імущих. В заслугу земствам можна поставити їх намагання охопити освітою повністю всіх дітей. І в багатьох повітах це було досягнуто. Все шкільництво на селі було передано земствам.

Привертає увагу діяльність земств у галузі сільського господарства. Земство залучило на службу багато досвідчених агрономів, ветеринарів, інженерів, статистів, виписувало сільськогосподарські машини, які давало селянам «на прокат» або організовувало їх продаж. Воно володіло «розплідними пунктами» з племінними «плідниками», що підносило якісно та кількісно тваринництво. Заохочуючи селян до вирощування худоби, земства влаштовували виставки тварин і преміювали кращі експонати.

Земства сприяли якості землеробства, пропагуючи кращі сорти зернових культур, використання сівозмін, нові сільськогосподарські культури. Зверталась також увага на меліорацію земель, осушування боліт, боротьбу з ерозією землі шляхом заліснювання ярів, вирощування лісів і т. ін. Немало уваги земства приділяли покращенню шляхів сполучення, налагодженню торгівлі сільськогосподарською продукцією. Замітимо, що було налагоджено експорт зерна закордон, використання з цією метою елеваторів. Такими були основні напрямки діяльності земств в губерніях і повітах.

Подальшого розвитку місцеве самоврядування набуло на початку XX століття. Завдяки реформам, що були проведені П,А. Столипіним, щодо адміністративно-територіального устрою та місцевого управління. Якщо земське управління указом Олександра II у 1864 році було запроваджене в губерніях і повітах у відповідності до «Положення про губернські і повітові земські установи», то за столипінськими реформами («Положение о поселковом управлении» (1907), «Положение о волостном управлении» (1907)) самоуправління поширилося на базовий рівень – містечка та волості. Містечкове стосувалося самоврядування у невеличких містечках, а волосне поширювалось у сільських територіях.

Звернемося до дослідження А.Ткачука, Р.Ткачука, Ю.Ганущака «З історії реформ адміністративно-територіального устрою України – 1907-2009» і зазначимо, що у відповідності до зазначених положень, основні повноваження належали загальним зборам – сходу містечка, або волосним зборам. До повноважень містечкового сходу належало:

- обрання виконавчих органів, містечкової ради, членів громадських ощадних кас;
- розгляд будівельного плану містечка;
- облаштування містечкової інфраструктури – вулиць, площ, криниць, мостів, тощо.;
- надання чи позбавлення дозволів на відкриття алкогольних закладів у межах містечка;

- встановлення містечкових грошових та натуральних повинностей на громадські потреби містечка.

Скликав сход староста, який слідкував за виконанням рішення сходу, представляв інтереси містечка, стягував штрафи, виконував накази, постанови, рішення, доручення уряду, губернських та повітових органів влади, що створювалися в містечках.

Вищим органом управління у волості, відповідно до вище згаданого положення, були волосні збори. Вони складалися із волосних гласних, які збиралися від різних об'єднань власників, представників церков, монастирів, державних володінь, що були на території волості.

Волосні збори обирали старшину і його помічників, визначали оплату їх праці. До повноважень волосних зборів належали:

- обирати гласних у повітові збори;
- займатися початковими однокласними школами, приютами, амбулаторіями;
- займатися місцевими дорогами, поштою;
- визначати необхідні волосні платежі на громадські потреби;
- реалізовувати право на волосне майно та кошти.

Старшина організовував виконання рішення зборів і мав певні поліцейські функції, обліковував потраву полів худобою, пошкодження сільськогосподарського майна, займався первинним обліком військовозобов'язаних, стягував нормативні платежі, накладав штрафи[67].

[67] Див. А.Ткачук, Р.Ткачук, Ю.Ганущак. З історії реформ адміністративно-територіального устрою України 1907-2009 роки. – К., 2009. – С. 8-9.

Проте, варто звернути увагу ще на одну важливу і неординарну сторону земської діяльності в Наддніпрянській Україні. За час діяльності земств в різних їх установах перебували «політично неблагодійні» громадяни, яких з цієї прочини не брали до державних установ. Земства були тісно пов'язані з українськими громадами. Видатними земськими діячами були: І. Лужицький, родина Дорошенків, В. Тарновський, О. Русов (земський статистик), І. Шраг, Б. Грінченко, В. Самійленко, М. Коцюбинський, О.Шашкевич та сотні інших революційно настроєних свідомих українців.

Вони сприяли піднесенню національної свідомості, стали школою, яка привчала громадянство до самоврядування. Саме з земських установ вийшло багато громадських і політичних діячів, котрі зайняли провідне місце в українській революції 1917-1920 рр.

В кінці XIX на початку XX ст. розгорнулися дискусії щодо завдань земств і необхідності поширення земського самоврядування на правобережні українські губернії. Представники ліберального крила суспільства наполягали на самостійності земств при вирішенні місцевих, господарських та культурно-просвітницьких питань [68]. Представники консервативно-дворянського та імперського напрямку вважали за необхідне виключити земства з політичного життя та максимально обмежити їх компетенції у вирішенні проблем культурного розвитку регіонів і їх господарському управлінні[69].

---

[68] Див. Васильчиков А.И. О самолуправлении. Сравнительный обзор русских и иностранных земских общественных учреждений. В 3-х томах. – Спб., 1869-1872. Чичерин Б. О народном представительстве. – Москва, 1899.

[69] Див. Витте С.Ю. Самоднржавие и земство. Конфиденциальная записка министра финансов статс-секретаря С.Ю.Витте (1899 г.). – Штутгарт, 1903.

Варто, також, наголосити, що , на думку М.С.Грушевського, земські установи мали сприяти українській автономії, розбудові української держави на місцях[70]. І це відповідає дійсності. В українських губерніях Лівобережжя і Півдня земства сприяли самоорганізації українців, формували майбутні національно-державні кадри[71]. При цьому зауважимо, що введення земств на Правобережжі з значним інтервалом негативно позначилось на вирішенні місцевих проблем краю, економіки, освіти, на здобутті громадянством цієї території управлінського досвіду і, що не менш важливо, на піднесення національної свідомості. Це стало очевидним в період національно-демократичної революції 1917-1920 рр.[72].

§ 2. Реформа міського самоврядування

Реформу міського самоврядування було розпочато 1870 року. Вона передбачала заміну в Російській імперії станово-бюрократичних, архаїчних у правовому відношенні органів управління містом, що існували згідно з «Жалуваною грамотою містам» Катерини II (1785 р.). Станова система міського самоврядування стала серйозною перешкодою в організації міського життя і міського господарства.

---

70 Див. Грушевський М.С. Якої ми хочемо автономії і федерації // Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.

71 Див. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. Українська Гетьманська держава 1918 року. – Т.2. – Ужгород, 1930.

72 Див. Ткачук Л., Ткачук Р., Ганущак Ю. З історії реформ адміністративно-територіального устрою України 1907-1009 роки. – К., 2009. – С.10

Згідно Положення 1870 року, систему органів міського самоврядування складали: міські виборчі збори (проводилися один раз на три роки для обрання гласних); міська дума (розпорядчий орган); міська управа (виконавчий орган).

Виборцями були жителі міста чоловічої статі, російські піддані, що володіли на території міста нерухомим майном або торговельними та промисловими підприємствами. Власники майнового цензу – жінки і неповнолітні могли передавати свій голос за дорученням іншій особі, наділеній виборчим правом. Не мали виборчих прав іноземці, в'язні, злочинці, чини органів державної адміністрації, прокуратури і поліції, особи, виключені зі станових товариств. Таким чином, до виборців не належала більшість мешканців міст: наймані робітники, переважна більшість міської інтелігенції, винаймачі квартир, більшість жінок.

Дрібних власників майна, «торговельно-промислових закладів», прикажчиків, що складали більшість виборців, законодавство піддавало дискримінації за майновою ознакою. Виборці були поділені на три нерівномірні курії, кожна з них давала третину до міських зборів і обирала третину гласних нового розпорядчого органу міського громадського самоврядування – міської думи. Кількість гласних, залежно від розмірів і адміністративного значення міст, коливалася від 30 до 72 осіб. Перші дві курії, які давали думі 2/3 гласних, охоплювали лише близько 14 % виборців. Міські вибори проводилися один раз на чотири роки. Міські думи формували виконавчі органи – міські управи.

Головною посадовою особою був міський голова. Він обирався з-поміж громадян, які володіли виборчим правом, обов'язково з-поміж гласних. Голова губернського міста затверджувався міністром внутрішніх справ, а повітового – губернатором. Він представляв інтереси міста у відносинах з адміністративними органами та іншими установами. Міський голова виконував обов'язки голови думи і голови управи. Компетенцією його були питання скликання думи, організація її роботи, запрошення на засідання компетентних зацікавлених осіб, контроль за законністю рішень управи та деякі інші.

Закон визначав порядок внесення питань на розгляд думи, а саме: депутати (гласні) повинні були повідомляти міського голову про внесену ними на розгляд думи пропозицію за три дні до засідання.

Уряд доволі жорстко контролював діяльність міських голів, їх благонадійність, активно впливав на процес обрання і затвердження на посаді. Після обрання голови думою, всі документи передавались губернатору для затвердження або пересилались до Міністерства внутрішніх справ. Кандидатури членів управи не затверджувались урядовими органами. Члени управи керували певними галузями міського господарства. Кількість членів управи не регламентувалась і залежала, як правило, від величини міста, міського голови, а також і членів управи. Кандидатам треба було набрати більше «виборчих» голосів, ніж «невиборчих». Ось такою складною і неординарною була процедура таємного голосування.

Гласні міських дум працювали на громадських засадах, а члени управ – на постійній основі. У невеликих містах дума могла не обирати управу, а покладала усі обов'язки на міського голову.

Компетенція міського самоврядування була такою ж як і земського, а саме: стежити за господарством міста, міською торгівлею, промисловістю, освітою, медициною, санітарією та ін.

Варто зазначити, що в умовах самодержавного ладу міські думи й управи мали досить широку самостійність у вирішенні питань місцевого значення, насамперед господарських. Так, міські кошториси приймалися за положенням 1870 р., без адміністративного затвердження. Губернатори здійснювали лише нагляд за законністю постанов та рішень міських дум та управ.

Положення надавало міському самоврядуванню деякі можливості для нормотворчої діяльності. Міські думи видавали з санкції губернаторів обов'язкові постанови для громадянства міст. В той же час самоврядні органи не могли ставити питання про зміну існуючих законів, не допускалась будь-яка власна суспільно-політична позиція муніципальних органів. До того ж губернатор міг опротестувати внесення тих чи інших питань до порядку денного засідання, призупинити виконання постанов органів самоврядування на строк до одного місяця. У цьому випадку питання передавалось на розгляд губернського з міських справ присутствія, яке очолював губернатор. А дума мала право оскаржити рішення присутствія в Сенат, однак до винесення ним остаточного рішення міські органи повинні були виконувати постанову губернського з міських справ присутствія. Але варто наголосити, що ні губернатор, ні

«присутствіє» не могли порушувати господарську самостійність міського самоврядування.

Міське положення 1870 р. визначало перелік муніципальних витрат. Вони поділялися на обов'язкові і необов'язкові (факультативні). До обов'язкових витрат належали: утримання самого місцевого самоврядування, міських громадських будинків та пам'ятників, навчальних, благодійних та інших «загальнокорисних» закладів.

Крім того, держава, як і у випадку із земствами, покладала на міське самоврядування вантаж власних витрат. В першу чергу мова йде про асигнування на військові потреби, утримання поліції, пожежних команд, опалення і освітлення в'язниць тощо. Такий фінансовий вантаж міське самоврядування фактично не витримувало, зростала заборгованість державній скарбниці. А малі повітові міста перебували в перманентній кризі і ледве існували.

До «необов'язкових» були віднесені найактуальніші для населення витрати. А саме: фінансування народної освіти то охорони здоров'я. Через обмеженість коштів думи, управи багатьох міст не мали можливості фінансувати установи освіти, медицини, утримувати лікарів, вчителів, фельдшерів, ветеринарів, займатись міським благоустроєм.

Важливе значення мало матеріальне, фінансове забезпечення діяльності земського і міського самоврядування. Та законодавство Російської імперії не надавало містам джерел доходів, необхідних для забезпечення як обов'язкових, так і необов'язкових витрат. Бюджети міст поповнювалися з різних джерел. Серед них: податки і

збори, розміри яких були визначені законом. Серед них вирішальне місце посідав так званий «оціночний збір» з нерухомого майна, що належало приватним особам, компаніям, товариствам і т. ін. Значні кошти давав також збір на видачу органами міського самоврядування приватним особам, компаніям і товариствам свідоцтв на право зайняття «торгівлею та промислами». Інші збори не відігравали такої значної ролі для міського бюджету. Мова йде за збори про надання нотаріальних актів, таврування мір та вагів, збори з аукціонних продажів майна тощо. Варто зазначити, що міські думи не наділялись правом введення нових податків, що не були передбачені міським положенням 1870 року.

Проте, міські органи деяких міст, особливо значних, в пошуках коштів намагались найти нові джерела збагачення міської казни, створюючи міські банки, ломбарди, що вели самостійну фінансову і кредитну діяльність, відраховуючи міській громаді частину прибутків. Першим в Україні такий банк виник у місті Харкові.

Джерелом доходу була також міська корпоративна власність – земельний фонд та різні споруди. В кінці XIX століття розвиток ринкових відносин спричинив значний вплив на міське самоврядування. Створюються муніципальні підприємства, електростанції, водопроводи, різниці та ін.

Зазначимо, що міська реформа 1870 р. вводилася в Україні поступово. Відразу вона набула чинності в містах Києві, Миколаєві, Полтаві, Харкові, Херсоні та Чернігові. Пізніше, 1872 р. – в Одесі. На міста Правобережжя вона була поширена тільки в квітні 1875 р.

В 70-х роках нове самоврядування поширювалося на всі міста України.

Міська реформа 16 червня 1870 р. набула особливого значення у великих містах, де громадське управління мало значне поле для діяльності. У повітових містах та містечках, що не володіли достатніми коштами, переваги нового муніципального устрою були менше помітні.

У великих містах було більше можливостей для реалізації власної господарської політики. До того ж, формувались нові суспільні сили, здатні успішно вести міське господарство, передусім представники буржуазії та інтелігенції. Інтелігенція почала відігравати значнішу роль у великих містах України, в першу чергу в великих промислових, університетських центрах – Києві, Харкові, Одесі.

Зазначимо, що Міське положення 1870 р. справило позитивний вплив на розвиток міського самоврядування в Україні. Хоча міське самоврядування й мало досить значний тягар функцій покладених на нього державою та брак коштів, воно створювало сприятливі умови для розвитку культури, освіти, підвищення рівня життя, розвитку прогресивних ідей і опозиційного середовища.

Все це викликало глибоке незадоволення правлячої верхівки та привело до контрреформи 11 червня 1892 року. Хоч городове положення 1892 року і ввело деякі технічні покращення в систему міського самоуправління, але в цілому ще більше посилило і майновий характер складу міських дум і цілковиту залежність міського самоврядування від царських сановників і бюрократії.

§ 3. Крайовий статут і сеймова виборча ординація для Галичини

Внаслідок першого поділу Речі Посполитої 1772 року Галичина перейшла під владу Австрії. Приєднана територія включала Руське (без Холмщини), Белзьке і західну частину Волинського і Подільського воєводств площею 56,2 тисяч квадратних кілометрів. Ці українські землі були штучно об'єднані з південною частиною польських (Краківського, Сандомирського та Люблінського) воєводств у так зване королівство Галичини і Лодомерії з центром у Львові. У 1786 році до Галичини як округ приєднали Північну Буковину, у складі якої вона перебувала до 1849 року, коли її відокремили і створили окрему провінцію.

Таким чином, австрійська імперія Габзбургів володіла 20 відсотками української території (Росія 80 процентами) площею понад 70 тис. км. кв. з населенням понад 2,5 млн. чоловік, у тому числі 2 млн. українців.

Австрійський імператор Франц-Йосиф, щоб зміцнити свою владу в Галичині створив крайовий сейм, проголосивши 1861 р. «Крайовий статут і сеймову виборчу ординацію для королівства Галичини і Лодомерії з великим князівством Краківським». Цей документ діяв в Галичині аж до початку Першої світової війни.

Вибори до Галицького крайового сейму були нерівними. Положення про вибори забезпечувало переважну більшість в сеймі крупній буржуазії і поміщикам. Згідно закону до складу крайового сейму за посадою входили так звані вірилісти – митрополити,

єпископи і ректори університетів у Львові та Кракові. А всі виборці були поділені залежно від їх соціально-класової належності на чотири курії, кожна з яких окремо вибирала депутатів до сейму строком на шість років.

Перша курія включала великих землевласників, причім одного депутата обирали 52 поміщики.

До другої курії входили представники великої торгово-промислової буржуазії, об'єднаної в трьох (Львів, Краків, Броди) торгово-промислових палатах. Наголосимо, що 39 виборців цієї курії обирали одного депутата.

Третя курія включала міську буржуазію великих міст, а також чиновників і представників вільних професій (адвокатів, лікарів та ін.). Тут одного депутата обирали 2264 виборці.

Перші три курії обирали своїх депутатів безпосередньо, а в четвертій, сільській курії, вибори були двоступеневі: а саме, на 500 так званих правиборців обирався один уповноважений, який мав право голосувати за того чи іншого кандидата в депутати. Таким чином, депутата обирали 8792 виборці. До того ж, через дію майнового цензу не всі селяни включались до четвертої курії, чимало з них були позбавлені виборчого права. Крім того, по цій курії в своїй більшості обиралися представники шляхти, інколи сільського духовенства та інтелігенції і дуже рідко – самі селяни. Шляхта робила все, щоб не допустити до сейму депутатів-селян., про що відверто заявляли депутати. Кількість українців у крайовому сеймі становила в середньому 10 процентів депутатів. В основному вони представляли три політичні партії: націонал-демократичну,

радикальну та соціал-демократичну. Ці партії зв'язували свою діяльність і свої програмні вимоги з інтересами Австро-Угорської монархії.

Діяльність Галицького сейму підпорядковувалась центральній владі. Керівництво сеймом і головування на його засіданнях здійснював найважливіший крайовий чиновник, а саме: крайовий маршалок або його заступник, що призначалися імператором. Маршалок галицького сейму призначався, як правило, з числа польських магнатів, його заступником був зазвичай львівський греко-католицький митрополит. А буковинський сейм очолював румунський магнат, а його заступником призначався православний митрополит. Його постанови хоча й мали характер дрібних актів – вимагали в обов'язковому порядку санкції імператора. Йому ж належало право скликання і розпуску сейму, призначення нових виборів. Всю діяльність сейму безпосередньо контролював у Галичині намісник, а в Буковині – крайовий президент. Вони самі або/чи призначені ними комісари брали участь у роботі сейму.

Сейм здійснював вищий нагляд за сферою місцевого самоврядування, а саме, за управлінням господарством з боку органів повітів, міст і сіл. До того ж, рішення їх, у багатьох випадках, потребували затвердження сеймом. Безпосередній нагляд за повітовими, міськими і сільськими органами самоврядування здійснював крайовий комітет – виконавчий орган сейму. Крайовий комітет створювався під головуванням маршалка: шести членів (на Буковині – 4 члени), які обиралися з числа депутатів сейму. До складу комітету в Галичині входили польські поміщики та

представники крупної польської буржуазії, як «поступка», обирався один представник від українців.

Згідно Галицького крайового положення про громади створюються повітові громади (гміни), які територіально співпадали з адміністративними повітами. Керівним і наглядовим органом повітової громади була повітова рада та повітове відділення як виконавчий орган. Повітова рада складалася із 26 членів, вибраних жителями повіту по чотирьох куріях: 1) курії великих землевласників; 2) курії великої буржуазії; 3) курії міст; 4) курії сільських громад. До того ж, вибори організовувалися таким чином, що від курій міст і від курій сільських громад до ради могли потрапити тільки поміщики та промисловці, міська буржуазія і вища сфера інтелігенції. Повітова рада обирала голову, що очолював її виконавчий комітет.

За наявності майнового цензу обиралися міські і сільські ради, котрі формували міські і сільські управи (у великих містах – магістрати). Очолювали виконавчі органи бургомістри у містах і війти в селах. Вони затверджувалися повітовими старостами, котрі призначалися урядом.

Повітова рада із свого середовища вибирала повітове відділення, головою якого став голова повітової ради, він мав право обійняти свою посаду тільки після затвердження імператора. Компетенція повітових органів включала питання управління повітовим майном і установами, нагляд за господарством і майном місцевих громад, затвердження важливих постанов місцевої громади, опротестування їх рішень. Крайовий комітет здійснював

безпосереднє керівництво і контроль за органами повітового самоврядування.

Закон громадський для Східної Галичини (ст.19) від 12 серпня 1866 року, виданий на підставі закону від 5 березня 1862 року (Великого закону державного, п.18, а далі ВЗД), розглядає питання про громади крайові та право набуття громадянства.

Згідно закону для Східної Галичини від 12 серпня 1866 р. визначено загальне поняття громади, де вказано, що міста, містечка та села, які мають громадську структуру становлять громади.

Громади, які належать до одного політичного повіту (староства), можуть за дозволом ради об'єднуватись в одну громаду, але при цьому повинні заключати умови щодо майна, власності та фондів.

Названий вище закон вимагав, щоб громади дбали про школу, оскільки вона дає релігійно-моральне виховання. Тобто, говориться: «Яка школа – такі будуть люди в громаді».

Таким чином, громади отримали право закладати свої народні школи, наймати і оплачувати вчителів, а також створювати свої шкільні ради, які завідують місцевим шкільним фондом, збирати всі доходи, складати шкільний річний бюджет, наглядати за якістю навчання дітей. Отже, місцева шкільна рада складалася з представників церкви, школи та громади.

Тобто, виборча система 1861 року, формуючи систему місцевого самоврядування, покладала в основу соціально-класову приналежність виборців, поділила їх на курії, порушивши при цьому демократичні принципи і права основної частини громадянства.

Проголошена законом антидемократична система виборів надала перевагу польському шляхетству, яке тримало у своїх руках всю повноту влади. Крайовим начальникам підпорядковувалася поліція, курії, повітові органи управління, управи міст. Під їх наглядом знаходилась преса, спілки, підготовка списків виборців, призначення більшості чиновників, боротьба зі всілякими небажаними для уряду проявами та ін.

Надкрайовий керівник у Буковині називався крайовим президентом, а в Галичині – намісником. Намісникові Галичини і крайовому президентові Буковини підлягали повітові старости, яких призначав міністр внутрішніх справ. Повітовим старостам належало адміністративне управління в галузі економіки, народної освіти, охорони здоров'я, поліції. Старостинське управління було створене як орган, наділений сильною владою. Його основне завдання полягало у придушенні навіть найменшого незадоволення австрійським пануванням. У селах такі ж функції виконували війти, яких призначали повітові старости.

Окремо була проведена реформа міського самоврядування у містах Львові та Чернівцях. 14 жовтня 1870 р. був ухвалений окремий статут для міста Львова. В Австрії аналогічні статути були надані 33 містам, в тому числі Чернівцям. Згідно зі статутами міську владу здійснювали міська рада і магістрат на чолі з президентом. Львівська і Чернівецька міські ради та їхні магістрати, як і решта установ Австро-Угорської монархії, виключали можливість участі в їхній роботі представників трудящих міста.

Таким чином, з середини XIX століття в Австро-Угорській імперії вводився поділ на коронні краї, повіти, містечка та сільські общини. Крім того, були ще судові округи, судові повіти, шкільні райони, фінансові райони, податкові райони, райони крайової оборони, райони відділень жандармерії та ін. До компетенції намісництва належало підтримання імперського правопорядку, поліцейський нагляд, питання освіти, релігійних культів, торгівлі, промисловості, сільського господарства, будівництва.

Майже всі галицькі намісники (11 з 17) були польськими магнатами, які вороже ставилися до українського населення краю. У Галичині, густо населеній українцями, властями активно проводилась політика полонізації краю.

І все ж, не зважаючи на жорсткий контроль з боку центральної влади, антидемократичні правила політичного буття, галицьке населення отримало можливість закладати свою народну школу, слідкувати за якістю освіти в краї та утримувати власних вчителів. А компетенція повітових громад поширювалась на управління майном та установами громади, хоч і під контролем Крайового комітету.

РОЗДІЛ VI. МІСЦЕ І РОЛЬ САМОВРЯДНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 1917-1920 РР.

§ 1. Реформування Тимчасовим урядом місцевого самоуправління

Після перемоги Лютневої революції Росія залишилася унітарною державою, яка ігнорувала інтереси національних регіонів. Тимчасовий уряд Росії, утворений 2 березня 1917 року, був органом імперських сил Росії. Цей Уряд вважав себе правонаступником царського уряду і намагався зберегти контроль над національними окраїнами, у тому числі і над Україною. Як і в інших районах, тут він спирався на політично близькі йому елементи – членів губернських, міських і повітових управ, активістів місцевих організацій земського союзу, союзу міст тощо.

У внутрішній політиці було обіцяно ввести демократичні права і свободи, здійснити повну політичну амністію, підготувати скликання Установчих зборів, замінити поліцію народною міліцією.

Буржуазні місцеві органи влади в Україні, як і у всій Росії, стали утворюватися відразу ж після одержання звістки про революцію у Петрограді. Цей процес відбувався паралельно з організацією Рад робітничих і селянських депутатів. У березні спочатку у великих промислових і адміністративних центрах, а згодом – в усій Україні були створені комітети громадських організацій. Вони складалися переважно з членів міських дум, хоч

до участі у формуванні влади на місцях залучались також представники інших організацій.

Партійний склад комітетів був переважно кадетський. Представники меншовиків і есерів також входили до складу рад об'єднаних громадських організацій і брали участь у їх діяльності.

Тимчасовий уряд прагнув того, щоб його органи на місцях мали вигляд законних спадкоємців влади. Місцеві комітети негайно заявили про своє визнання Тимчасового уряду і зверталися до населення із закликом підкорятись цьому уряду.

Проте у деяких центрах України комітети громадських організацій поступово виходили з-під контролю Тимчасового уряду. 4 березня у приміщенні Київської міської думи було утворено Раду об'єднаних громадських організацій у складі представників від губернської, міської та повітових управ, земського союзу, союзу міст, кооперативів тощо. Виконком цієї Ради протягом перших пореволюційних місяців вважався першим органом влади у місті. Над будинком думи було вивішено раніше заборонений синьо-жовтий український прапор і прапори інших національних меншин.

Такі громадські ради і комітети було створено в усіх губерніях України. Вони розглядалися як представницькі органи місцевої влади. Панівне становище в них зайняли представники торгово-промислових кіл і управлінської бюрократії[73].

Громадські комітети було утворено і на селі. Уже у березні почалася ліквідація колишніх управ і утворення волосних та

[73] Див. Коваль М.Б., Кульчицький С.В., Курносов Ю.О. Історія України. – К., 1992. - С.6.

сільських виконавчих громадських комітетів – органів Тимчасового уряду.

Уряд видав постанову, згідно з якою губернатори та віце-губернатори усувалися від посади, а їх обов'язки покладалися на голів губернських земських управ – губернських комісарів. А обов'язки повітових справників було покладено на повітових комісарів – голів повітових земських управ, які були обрані ще до революції. Більшість комісарів у значній мірі зберігали на місцях старий державний апарат і його діячів, за винятком найбільш скомпрометованих прибічників царизму. Як свідчать документи, губернські та повітові комісари вживали всіх заходів, щоб зупинити дальший розвиток революції та демократії, не допустити подальшого розвитку національно-визвольного руху, у тому числі в Україні.

Тимчасовий уряд намагався провести реформу органів земського і міського самоврядування. Були створені волосні земства, зібрання і управи та дільничі міські управління (районні думи) в містах з населенням не менше 150 тис. чоловік. Замість куріальної системи було введено загальне виборче право, що розширило представництво в думах і земствах переважної більшості населення.

Тимчасовий уряд приділяв значну увагу реформі місцевого самоврядування. З цією метою з лютого по жовтень 1917 року було видано понад 50 актів, завданням яких являлось демократизація органів місцевого самоврядування. Наскільки ефективною була реформа самоврядування, проведена Тимчасовим урядом, судити неможливо, оскільки сам цей уряд припинив своє існування 25

жовтня (за ст. стилем) 1917 р., як і припинили діяльність місцеві органи самоуправління, реформовані і створені ним.

§ 2. Ставлення до місцевого самоврядування Української Центральної Ради

Як відомо, Українська народна республіка була проголошена в листопаді 1917 р. Проте заявила про себе раніше, а саме, в березні, в особі Центральної Ради. Саме тоді слід шукати перші відомості про загальні принципи її місцевого самоврядування. Віднаходимо їх у працях видатного українського історика, голови Центральної Ради, Михайла Грушевського.

У виданій 1917 р. праці «Хто такі українці і чого вони хочуть?», він розробив таку схему: «щоб не було ніякої тісноти від власті людям, щоб вона не каверзувала людьми, не накидала їм своєї волі, не має бути іншої власті, тільки з вибору народнього. Це називається устроєм демократичним – щоб народ сам собою правив. Як у селі має становити вибрана сільська рада, а правити виборна сільська управа, так має бути в повіті, в губернії і всім краї!»

М.Грушевський добре усвідомлював, що шлях до цієї мети лежатиме через певний перехідний період. Тому в іншій своїй праці «Вільна Україна» він досить таки детально розглядає це питання. Він пропонує як варіант таку перехідну форму: «Завданням найближчих днів являється організація українських комітетів по волостях і містах, де їх ще нема, комітетів повітових так само, і об'єднання їх у густу організовану сіть по губернську, об'єднану губернськими

українськими комітетами. Після проведення цієї роботи повітові і губернські комітети повинні бути вибрані делегатами з місцевих комітетів, від організацій просвітніх, економічних і партійних, які працюють в цім окрузі – по організаційній схемі Центральної Ради. Паралельно з цим об'єднанням і утворенням українських національних організацій повинен розвиватися процес творення з їх ініціативи комітетів територіальних, зложених з представників не тільки українського громадянства, а й з національних меншостей. Такі територіальні комітети чи організації могли б розвивати організаційну роботу в контакті з іншими місцевими групами і установами (такими, розуміється, які хотіли б йти солідарно з українцями) в усяких потрібних випадках: при організації виборів, при налагодженні національних чи класових загострень».

По мірі розвитку української державності та «організації на нових підставах органів міської та земської самоуправи», ті комітети (Грушевський називає їх «міжнаціональними») все одно не втратять свого значення й будуть продовжувати свою діяльність уже в «іншій якості – як «запасні ініціативні групи», або як «регулятори діяльності місцевих і земських Рад».

Відсутність досвіду державного будівництва, складна політична ситуація, фактично унеможливили реалізацію цих намірів М.Грушевського та його однодумців. Система територіальних органів так і не була створена. А замість неї вся територія України вкрилася сіткою місцевих партійних органів. У збірнику «На порозі нової України», що вийшов у світ на початку 1918 р., М.Грушевський виділяє ті проблеми, з якими лідерам УНР довелось

зіткнутися у процесі організації державної адміністрації: «Ми не тільки гарно співаємо – ми таки занадто гарно співаємо в порівнянню з тим, що ми вміємо й можемо в інших справах. У нас занадто гарна література, музика, мистецтво в порівнянні з нашим убожеством в громадській і політичній роботі! Справді, як легко у нас зібрати великий і гарно заспіваний хор і, як виявилось, трудно зладити добрий, дисциплінований курінь на оборону українських вільностей! Скільки у нас цілком порядних або добрих поетів, белетристів, публіцистів – і як трудно знайти цілком порядного комісара. Скільки, нарешті, чудесних принципіальних людей, які страшенно осуджували стару управительську систему, але охоче брали платню з державних грошей, збираних з народного пияцтва, з виколочуваних «поронцями» податків, і тепер заявляють повну готовність брати платню від українського правительства, полишаючи йому збирати на них гроші всякими способами, хоч би й розстрілом, але самі умивають руки від всякої солідарності з ним в тяжкий момент і тихенько тісняться набік, поки переїздить по груді й болоту теперішній тяжкий обоз української державності»[74].

Зауважимо, що причина невдач – не тільки в проблемі кадрів. Варто наголосити і на деякі інші, не менш серйозні проблеми, які врешті-решт визначали долю Центральної Ради. Вона чітко організовувала національні урочистості і маніфестації, проте не зуміла подолати дезорганізацію й анархію економіки, катастрофічне падіння життєвого рівня народу. Сучасний досвід колишніх республік Радянського Союзу, які декларували свою незалежність,

[74] Грушевський Михайло. На порозі нової України: Гадки і мрії. – К., 1991. – С.25-26.

доводить, що саме реалізація соціально-економічних програм є найскладнішим завданням. Проте, наведемо думку одного з активних діячів Центральної Ради, а згодом й її найавторитетніших істориків Д.Дорошенка, яку він висловив у своїй праці «Історія України. 1917-1923»: «революційна українська демократія, маючи один об'єднуючий центр у Києві, зумівши підійти на початку до ширших мас українського населення й використати зразу перший ентузіазм вибуху революції, дуже зручно провадила справу захоплення влади в центрі в Києві й здійснення української автономії. Провідники української демократії виявили велику спритність, енергію, а часом і справжній політичний хист. Та, на жаль, всі ці успіхи спиралися на певній основі: на найбільш експансивних, несталих елементах суспільства, на використанні настроїв, які не могли продержатися довго і часто переходили по контрасту в зовсім протилежні почуття; всі остаточні, консервативні, творчі елементи суспільства були залишені поза бортом і тими часами загнані в опозиційне становище; опанувавши осередок, Київ та й то не цілком, провідники Центральної Ради зовсім не зуміли так само опанувати провінцію, яка жила своїм життям і прислухалася все ще до Петербурга й Москви; не потрапили зорганізувати ні вірного собі адміністративного апарату на містах, ані використати стихійний порив серед військових мас. Усе те дало врешті решт дивовижну картину, як Центральна Рада, яка ще з початку літа могла сказати, що вона спирається на мільйони багнетів, на зорганізоване робітництво й селянство, за яких 3-4 місяці, не мала вже й кількох тисяч війська, яке б її активно

боронило, коли настала боротьба з більшовиками; селянство лишалось зовсім байдужим і навіть пальцем не ворухнуло в обороні Центральної Ради, а робітництво майже скрізь перейшло на бік її ворогів».

Наводячи подібні цитати, ми маємо на меті якось скористатися, нарешті, з уроків історії, не повторюючи знову і знову ті ж самі помилки.

Отже, перейдемо безпосередньо до проблеми місцевого самоврядування, скориставшись документами Української Народної Республіки.

Насамперед, необхідно звернутись до Універсалів Центральної Ради і декларацій її виконавчого органу – Генерального Секретаріату, якими закладалися основи української державності. Так, уже в першому Універсалі (23 червня 1917р.), поки що зберігаючи існуючу систему місцевого самоврядування, центральна Рада тільки ставить питання про її українізацію. В.Винниченко у своїй праці «Відродження нації» з цього приводу написав так: «…Кожне село, кожна волость, кожна управа повітова чи земська, яка стоїть за інтереси українського народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою. Там, де через якісь причини влада зосталася в руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам провести широку, дужчу організацію та освідомлення народу, й тоді перевибирати адміністрацію»[75].

[75] В.Винниченко. Відродження нації. Ч.1. – Київ-Чернівці, 1920. – С.222-223.

Теж саме віднаходимо й у Декларації Генерального Секретаріату від 10 липня 1917 р.: «Організація і усвідомлення є перша, необхідна найголовніша підвалина дальшого будівництва. А будуючим щаблем цього будівництва, заснованого на свідомості і організованості, є перебудова місцевої і загальної краєвої адміністративної влади: сільські, містечкові та волосні адміністративні органи, земські управи, повітові комісари, городські думи, губернські комісари, словом – вся організація влади може стати в органічний зв'язок з Центральною Радою тільки тоді, коли демократія, яка утворює ці органи, буде у тісному зв’язку з Центральною Радою». В Декларації Генерального Секретаріату від 12 жовтня 1917 р. зазначається, що «…Одним з головніших завдань своїх, Генеральний Секретаріат ставить сприяти розвиткові діяльності місцевих самоуправ та поширенню їх компетенції. Це має стати головною умовою встановлення ладу на Україні».

У 3-му Універсалі (листопад 1917р.) йдеться про проблеми місцевого самоврядування. Зокрема, в ньому наголошувалось: «Генеральному Секретарству внутрішніх справ приписуємо: Вжити всіх заходів до закріплення і поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв’язку й співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя»[76]. Таким чином, з одного боку, надання органам місцевого самоврядування широких прав і повноважень, хоч і не зовсім зрозуміло яких саме, з

[76] Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів. – С.549

іншого, визначення меж цих повноважень покладається на Генеральний Секретаріат, тобто, Міністерство внутрішніх справ. Таким чином, вся система місцевого самоврядування віддається під керівництво звичайного міністерства з усіма наслідками, що витікають з цього досить таки залежного статусу. Варто звернути увагу також на згадані в універсалі т.зв. «органи революційної демократії». Мова йде про інститут комісарів Центральної Ради, які були її повноважними представниками на місцях, а також різноманітні комітети, наприклад, земельні, які формально входили до «юрисдикції» Генерального секретарства у земельних справах. На що, зокрема, вказує перша Декларація Генерального Секретаріату.

«Секретаріат у земельних справах у першу чергу має подбати про правильну організацію волосних, повітових і губернських (земських) комітетів на Україні та рад селянських депутатів; має направляти діяльність цих організацій на шлях громадського підпорядкування не тільки земельною власністю, але й сільськогосподарським інвентарем. Щоб об'єднати діяльність Земельних Комітетів, секретаріат мав подбати про утворення Українського Краєвого Земельного Комітету».

Подібне положення містить й друга Декларація: «На ближчу ж чергу Генеральне секретарство по земельних справах ставить собі упорядкування земельних відносин через місцеві земельні комітети з широкою компетенцією щодо розпорядження земельними фондами та з широкими засобами їх діяльності, організацією

агрономічних сил на Україні та об'єднання всієї справи агрономічної допомоги»[77].

Вказані інститути зосереджували значні повноваження, не маючи чітко окреслених функцій механізму взаємодії з органами місцевого самоврядування, розмежування «сфер впливу», що негативно впливало на діяльність самої Центральної Ради.

4-й Універсал, опублікований 11 січня 1918 р., ще більше ускладнив ситуацію, зобов'язавши «правительство додати до помочі місцевим самоврядуванням ради робітничо-селянських і солдатських депутатів, вибраних з місцевих людей»[78]. Таким чином, легалізувалася ще одна ланка, оскільки ради не припиняли своєї діяльності. Це знову була ще одна політична декларація, позбавлена реальної основи.

Зазначимо, що історію місцевого самоврядування доби УНР неможливо розглядати без певного аналізу політико-правових ідей, що існували в Україні напередодні революційних подій 1917 р. Після виходу на державницьку арену Центральної Ради, вони стали одними з напрямів діяльності Генерального секретаріату.

Мова йде про ідеї федералізму, витоки яких сягають ще програмних документів Кирило-Мефодіївського братства. Протягом XIX- початку XX ст. зусиллями М.Гулака, Т.Шевченка, М.Костомарова, Д.Драгоманова, І.Франка, М.Грушевського, інших представників вітчизняної суспільно-політичної думки було

[77] Цит. За: Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів., С.571.
[78] Цит. За: Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів., С.530.

розроблено науково-обгрунтовану концепцію українського федералізму, причому він, на їх думку, виступав у трьох іпостасях.

Теоретики українського федералізму вважали його найбільш зваженою й ефективною системою управління у великих державних утвореннях, інструментом боротьби проти імперського бюрократичного централізму.

І.Франко зазначав, що Росія надто велика держава, щоб один центральний уряд міг забезпечити порядок і законність на всій території, включаючи національні окраїни і вникати у тисячні місцеві інтереси, дріб'язкові з погляду державного, але дуже важливі для загалу місцевого населення.

Ідеї федералізму, викладені М.Драгомановим, особливо злободенно звучать також в творах М.Грушевського. Розкриваючи цю проблему на прикладі Сибіру, у 1918 р. він писав: «Сибір стогоном стоне від дурної економічної і колонізаторської політики, не може знайти слів жалю на руїну, на всілякі абсурди, яке вносить в місцеве життя бюрократія, що накидає з свого прекрасного далека, з петербурзьких канцелярій, свої розпорядження сій величезній, в дуже роздрібнені обставини життя поставленій країні». М.Грушевський добре бачив суть і суто негативну, деспотичну, паралізуючу роль бюрократичного централізму «єдиной й неделимой» Росії і несумісність демократії з такою формою російської держави: «Ми всі стомлені й знеохочені страшним і прикрим централізмом старого російського режиму і не хочемо, щоб він жив далі, хоч би й під республіканським червоним стягом. Ми

хочемо, щоб місцеве життя своє могли будувати місцеві люди і ним порядкувати без втручання центральної влaсті»[79].

Він вважав, що місцеві органи повинні мати широку галузь устрою і нормування місцевих відносин з правом законодавчої і будь-якої ініціативи. Грушевський у федерації вбачав об'єднання в союзній державі декількох національних. А до функцій такої федеративної держави відносив: «…справи війни і миру, міжнародні трактати, завідування воєнними силами республіки, пильнування одностайної монети, міри, ваги, оплат митових, нагляд за поштами, телеграфами, надання певної одностайності карному й цивільному праву країв, стеження за додержуванням певних принципів охорони прав національних меншостей у краєвім законодавстві»[80].

Грушевський вказував, що тільки федералізм слід вважати єдиним шляхом перетворення Російської імперії на «правомірну» (він використовує саме цей термін) й «упорядковану» державу, в якій були б гарантовані «умови вільного громадянського існування».

До того ж, Грушевський розуміє федералізм не як повне заперечення української державності, як підкреслює В.Ф.Верстюк, а як крок їй назустріч[81].

З проголошенням IV Універсалом 11 січня 1918 р. незалежності України, федералізм, як основне гасло «зовнішньої» діяльності Центральної Ради, втрачає свою актуальність і

[79] Цит. за: Історія України. /В.Ф.Верстюк, О.В.Горань, О.І.Гуржій та ін., Під редакцією В.А.Смолія. – К., 1997. – С.187.
[80] Там же.
[81] Там же.

переходить тепер у сферу внутрішнього життя УНР як модель її територіального конституювання.

На початку березня 1918 р. Центральна Рада затвердила новий адміністративно-територіальний устрій України, поділивши її на 30 земель. Нові назви цих адміністративно-територіальних одиниць майже нічого не говорять сучасному читачеві – Древська земля, Подоння, Посем'я, Посулля[82]. До речі, ці назви викликали подив і тоді, тому Грушевський у спеціальній статті, яка так і називалася «Новий поділ України» дає пояснення своєї позиції: «При сім розмежуванні головну роль мусять грати зв'язки економічні й культурні, а особливо шляхи (сполучення, комунікація). Хоч назви сим землям даються історичні, але держатися старих рубежів, коли їх заступили нові, реальніші зв'язки, ніяк не можна. Але треба сказати, що старі групування, що живуть під цими старими, здавалось би давно пережитими назвами, часто показуються далеко більш живучими, ніж би хто-небудь міг думати. Це й зрозуміло, коли ці групування складались не капризом дипломатів чи урядовців, а виростали з умов географічних, природних – ці умови не змінюються так легко»[83].

Таким чином, Грушевський ще раз наголосив на основних принципах нового поділу України, а саме, «широка децентралізація» і «самоуправне будівництво». Паралельно готувався проект Конституції УНР, в якій ця проблема знаходила своє правове забезпечення. Так, відповідно до статті 5, систему місцевого

[82] Див.: Грушевський Михайло. На порозі нової України: Гадки і мрії. – К., 1991. – С.107-108.
[83] Там же., - С.106.

самоврядування становили землі, волості і громади, а їхні відносини з державою мали такий вигляд: «Не порушуючи єдиної своєї власті, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючись принципу децентралізації»[84].

Крім цієї загальної норми, до Конституції ввійшло ще дві статті, які виражали відносини самоврядування з державною владою. Згідно статті 26 Радам і Управам громад, волостей і земель належить «єдина безпосередня місцева власть: міністри УНР тільки контролюють і координують їх діяльність, безпосередньо через визначених ними урядовців, не втручаючись до справ, а всякі спори в цих справах рішає суд Української Народної Республіки». Що ж до самої Ради Народних Комісарів, як зазначається у статті 50, то до її компетенції входили лише ті питання, які «зістаються поза межами місцевої самоуправи або дотикають цілої УНР», причому Рада Народних Комісарів не може «порушувати законом уставлених компетенцій» органів місцевого самоврядування та «приходить їм в поміч, коли вони до неї звертаються»[85].

Відомий дослідник місцевого самоврядування А.Ткачук та його колеги в добре аргументованій, цікавій науковій розвідці підкреслюють: «Правове регулювання організації місцевої влади, що містить Конституція УНР, є дійсно унікальним»[86]. А саме, аналіз відповідних статей Конституції дозволяє з'ясувати: 1) усі місцеві справи належать до юрисдикції місцевої влади, тобто радам і

---

[84] Цит. за: Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів /За заг. ред. Коцура А.П., Терес Н.В. – Київ-Чернівці, 2008. – С.582.

[85] Іванов В.М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К., 2007. – С.347-348.

[86] Див.: Ткачук А. З історії реформ адміністративно-територіального устрою України, 1907-2009 роки /Ткачук А., Ткачук Р., Ганущак Ю. – К.: Леста, 2009. – 128 с.

управам; 2) в громадах, волостях та земствах діють виборні органи – ради, які призначають власні виконавчі органи – управи; 3) органи місцевої влади є самостійними у вирішенні місцевих справ; 4) центральний уряд не має права втручатись у поточну діяльність місцевої влади; 5) центральний уряд через своїх міністрів тільки здійснює контроль за діяльністю місцевої влади та координує її і для цього можуть бути призначені спеціальні урядовці; 6) суперечки між державними органами та місцевим самоврядуванням вирішуються в судовому порядку[87].

Таким чином, Конституція УНР могла б стати доброю основою для підготовки та затвердження необхідних законів, у тому числі тих, що регулюють діяльність органів місцевого самоврядування і визначають їх відносини з місцевою владою та державними органами.

Центральна Рада не встигла прийняти інших законодавчих актів, які б конкретизували конституційні положення через те, що 29 квітня 1918 р. – день ухвалення Конституції, став і останнім днем Центральної Ради.

§ 3. Місцеве управління і самоврядування в період Гетьманату та Директорії

Формування місцевої влади, на відміну від системи центральних органів української держави П.Скоропадського, проходило в значно складних умовах.

[87] Там же, С.32-33.

Звертаємо вашу увагу на те, що Закони, видані гетьманом П.Скоропадським, про тимчасовий державний устрій України практично не стосувалися цих проблем. Так, тільки в Гетьманській «Грамоті до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р. повідомлялося, що разом із Центральною Радою розпускаються і всі земельні комітети. Те ж саме стосувалося сформованих в УНР місцевих органів. На їх місце було поставлено старост, які й очолили місцеву адміністрацію. Їх статус у повній мірі відповідав статусу російських губернаторів, як і вся система місцевої влади, що поступово наближалася до російської моделі. Вся система місцевої адміністрації, як і в УНР, повністю підпорядковувалася Міністерству внутрішніх справ.

Ускладнював ситуацію в Українській державі хронічний конфлікт між місцевою адміністрацією й органами місцевого самоврядування. Так, Міністр внутрішніх справ Ф.Лизогуб в травні 1918 р. заборонив з'їзд представників міст у Києві. А в кінці червня 1918 р. вийшов Закон про надання губернським старостам право розпускати волосні земські збори й управи. І все ж, паралельно гетьманська адміністрація опрацьовувала можливість створення «свого» самоврядування. Програму дій у цьому напрямі віднаходимо в заяві гетьманського кабінету від 10 травня 1918 р. Проте, на практиці конфлікт посилювався.

З ліквідацією Гетьманату, на чолі з генералом П.П.Скоропадським до влади прийшла Директорія, яка стала правонаступницею першої УНР. Директорія відновила дію багатьох актів Центральної Ради, проте її Конституція від 29 квітня 1918 р.

так і не була втілена в життя. А у січні 1919 р. Конгрес Трудового Народу України, що, на думку його організаторів, мав зіграти роль Всеукраїнського парламенту (як колись Центральна Рада) у формі декларації ухвалив тільки «тимчасову Конституцію» УНР, в якій пропонувалась модель місцевого самоврядування періоду Директорії. «На підставі всенародного голосування, – йдеться в цьому документі (п. 6), – мають бути скликані нові органи влади на місцях, а до того місцева влада, в інтересах місцевої оборони, належить доверенным правительством народу Української Народної Республіки Комісарам», які повинні працювати в контакті й під контролем місцевих трудових рад, обраних пропорційно від селян і робітників.

Місцеве управління в добу Директорії було зосереджене в руках волосних, повітових і губернських комісарів, яких спочатку призначала Директорія. За інструкцією Директорії від 24 червня 1919 р. порядок призначення набуває нового вигляду: волосного комісара на посаду призначає повітовий, повітово-губернський, останнього – Міністр внутрішніх справ.

Відродження інституту комісарів, який було відкинуто в Конституції УНР 29 квітня 1918 р., мало під собою певну підставу. Адже громадянська війна висувала на перший план завдання посилення й зміцнення централізованої сильної влади, якій, безумовно, заважала децентралізована модель місцевого самоврядування. Подальша трансформація політичного режиму Директорії УНР у автократичне правління С.Петлюри стала домінуючою[88].

[88] Див. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. – К., 1993. – С.117.

Принагідно зауважимо, що принаймні в теорії, ідея широкого самоврядування відроджується ще раз – наприкінці 1920 р, коли з'являються два проекти нової Конституції УНР. В них знову віднаходимо відому вже систему громад, волостей, повітів і «вищих над ними одиниць самоврядування», які мали право «щодо вирішення питань про місцеві добра та потреби в межах своєї території»[89]. Крім іншого, Конституція передбачала розмежування (починаючи з рівня повітів) компетенції «урядових чиновників» і «чинників самоврядування».

Проекти Конституцій містили також окремий розділ «Самоврядування», де вказувалось, що громади, волості, повіти і «вищі одиниці» утворювали «репрезентації». На рівні громад і волостей вибори до рад були прямими. В повітах і «вищих одиницях» вони носили опосередкований характер через представництвом громад, волостей, містечок і міст.

Проекти Конституцій УНР передбачали ще кілька положень щодо самоврядування, зокрема, автономне право останнього призначати «податки та повинності, що є необхідні для урядування»[90].

Зауважимо, що їх було надруковано вже за кордоном, у Львові, в листопаді 1920 р. Коли офіційна комісія закінчила роботу над проектами, УНР остаточно зійшла з історичної арени.

Слушним є те, що це аж ніяк не впливає на нашу зацікавленість до державного досвіду УНР, а навпаки, спонукає до

[89] Там же, - С.115.

[90] Там же.

його всебічного вивчення і аналізу. Адже цей досвід містить наукову і практичну цінність та є корисним та повчальним.

З поваленням Директорії в 1920 р. та встановленням радянської влади, всі органи місцевого самоврядування в Україні були ліквідовані та замінені органами «пролетарської диктатури» – губернськими, повітовими та волосними радами.

РОЗДІЛ VII. МІСЦЕВІ РАДИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

§ 1. Місцеві ради та місцеве управління у 20-80-х роках XX століття

Улітку і восени 1917 року на теренах України функціонували три паралельні структури влади: Центральна Рада, яка розбудовувала українську владу; губернські комісари Тимчасового уряду Росії з підлеглими їм адміністраціями і військами; Рада робітничих і солдатських депутатів, яка у значній мірі була під впливом більшовиків.

У жовтні 1917 року ситуація кардинально змінюється у зв'язку з Жовтневим переворотом у Петрограді та поваленням Тимчасового Уряду. У Києві знову тріумвірат: Українська Центральна Рада з Генеральним Секретаріатом – як політична сила, що відстоює українську державність; Рада робітничих і солдатських депутатів – як більшовицька політична сила, що підтримує більшовицький

Раднарком у Петрограді; штаб Київського військового округу – як сила, що виступає як проти Центральної Ради, так і проти Рад робітничих і солдатських депутатів.

Нова політична ситуація створювала можливість як для подальшої розбудови української державності шляхом проведення Установчих Зборів, так і до перемоги більшовиків на Установчих Зборах або «більшовизації» Центральної Ради, і перетворення її за російським зразком у Центральний Виконавчий Комітет Рад України.

Центральна Рада готувала вибори до Установчих зборів, а більшовики готували проведення Другого Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів, який мав взяти владу до своїх рук, оскільки в Центральній Раді засіли контрреволюціонери і вона не виражала волю робітничої та селянської маси.

Більшовики провели велику агітаційно-пропагандистську й організаторську роботу щодо скликання з'їзду. Але, натомість того, щоб надсилати делегатів у Київ, есеро-меншовицький виконком Рад Донецько-Криворізької області направив їх у Харків на власний з'їзд. У призначений день – 4 грудня – до Києва приїхало трохи більше 100 делегатів.

У той же час, за тиждень до з'їзду, Центральна Рада розіслала листи на місця з вимогою направити на Всеукраїнський з'їзд Рад якомога більше делегатів від селянських спілок та українізованих військових частин. І у призначений день – 4 грудня – до Києва прибуло понад 2000 делегатів.

Коли почався з'їзд, більшовика Затонського В.П., якому доручили відкрити з'їзд, зігнали з трибуни. Тоді більшовики разом з лівими есерами, українськими соціал-демократами і безпартійними делегатами (у кількості 127 осіб) виїхали до Харкова, де об'єдналися з делегатами обласного з'їзду Рад Донбасу і Криворіжжя та конституювалися у Перший Всеукраїнський з'їзд Рад[91].

Оскільки більшовики не спромоглися «переобрати» Центральну Раду і завоювати більшість в ній на представницькому з'їзді Рад, то перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Таким чином, відбулося створення Радянської Української Народної Республіки, де був обраний Центральний виконавчий комітет (ЦВК) Рад України, затверджений першим радянським урядом України – Народним секретаріатом[92]. На початку 1918 року в Україні почали функціонувати два уряди, які одночасно й наполегливо переконували українську громаду, що вони українські та робітничо-селянські.

Український радянський уряд розпочав енергійну роботу з формування центральних і місцевих органів влади.

Більшовики добре знали, яку державу слід будувати. Вони мали, як програмний документ, ленінську теорію соціалістичної революції, центральним пунктом якої було питання про державу та владу. Найбільш повно ця проблема висвітлена у роботі В.І.Леніна «Держава і революція».

---

91 Історія України / В.Ф. Верстюк, О.В. Гарань, О.І. Гурій та ін.; Під ред.. В.А. Смолія. – К., 1997. – С.198.

92 Там же.

Буржуазна держава розглядається як знаряддя диктатури експлуататорських класів, як диктатура буржуазії. Тому головним завданням соціалістичної революції, з марксистської точки зору, є знищення старого буржуазного апарату держави й побудова нового і вищого типу держави, що може бути зробленим тільки шляхом злому диктатури буржуазії і встановлення диктатури пролетаріату.

Першою фазою соціалістичної держави, на думку Леніна, мало стати створення республіки Рад, побудованої за принципом демократичного централізму системи виборних (знизу вверх) Рад, наділених всією повнотою державної влади, що об'єднують всіх без винятку трудящих і такою, що надає можливості для керівництва масами з боку робітничого класу і його партії (мається на увазі переважання кількості робітників як у радах, так і у лавах Компартії). Пролетарська держава розглядається Леніним як необхідна умова побудови соціалізму. Після завершення першої фази – повної перемоги соціалізму, диктатура пролетаріату, виконавши свою внутрішню функцію, перестає бути необхідною, а пролетарська держава закономірно перетворюється в орган, що відображає інтереси і волю всього народу – загальнонародну державу. Соціалістична загальнонародна держава, за ленінською концепцією, є перехідною ланкою до бездержавної організації суспільства. Він пов'язує цей процес з побудовою комунізму, подоланням протилежностей між фізичною і розумовою працею, між містом і селом та процесом злиття націй, коли буде побудовано суспільство комуністичного самоуправління – недержавні форми управління

економічними, соціальними і культурними процесами безкласового суспільства.

Яке ж було ставлення більшовиків до місцевого самоврядування?

Ленін у повній мірі погоджується к критикою К.Маркса про буржуазний парламентаризм. Критикуючи концепцію «муніципального соціалізму» та підкреслюючи класово обмежений характер буржуазного місцевого самоврядування, його вузькість, безсилля перед центральною владою, Ленін вважав, що навіть централізація управління на місцях та розширення прав органів самоврядування – муніципалітетів, не зможуть змінити характер буржуазної держави капіталістичного суспільства.

Разом з тим, він бачив вихід не у знищенні представницьких органів влади, зокрема місцевого самоврядування, а в побудові соціалістичної держави, де може бути сформоване демократичне місцеве самоврядування.

У концепції побудови соціалістичного суспільства, соціалістичної держави, скоріше мова йде не про місцеве самоврядування, а про місцеве управління, місцеві органи державної влади. Загальне керівництво розвитком і діяльністю місцевих органів влади здійснюють вищі органи влади. Місцеві органи державної влади будуються і діють на засадах соціалістичної демократії, серцевиною якої є принцип демократичного централізму. Це виборні органи, які утворюють разом з вищими органами влади єдину систему представницьких установ держави. Місцеві органи влади обираються населенням конкретної території,

а вибрані представники населення в місцеві органи влади підзвітні виборцям і відповідають перед ними за свою діяльність. Ці органи є масовими організаціями трудящих, де вони беруть участь в управлінні місцевими справами та вирішенні загальнодержавних завдань.

Їх діяльність щодо реалізації інтересів та різноманітних матеріальних і духовних потреб трудящих з виконання доручених їм державою завдань, є формою місцевого самоврядування, яке виступає як прояв народовладдя, соціалістичної демократії.

Так окреслюються роль і завдання місцевого управління, місцевих органів державної влади в марксистсько-ленінській концепції побудови соціалістичного суспільства радянської держави.

Якими ж були перші кроки ВУЦВК і Народного секретаріату – Уряду радянської УНР з розбудови місцевої влади?

Перший Всеукраїнський з'їзд робітничих, солдатських і селянських депутатів, що відбувся у Харкові 10-12 грудня 1917 року, ухвалив, що влада на території Української республіки віднині належить виключно радам робітничих, солдатських і селянських депутатів. Україна проголошується Республікою Рад[93].

Це дало могутній поштовх до масового створення рад, які , як правило, утворювалися на базі існуючих адміністративно-територіальних одиниць. Проте було багато випадків, коли ради створювалися без такої «прив'язки» до конкретної території. Найчастіше всього це стосувалося рад солдатських депутатів. У

[93] Хрестоматія з історії України. – К., 1996. - С.219.

сільській місцевості, де найбільше проживало населення, почали масово створюватися сільські ради.

Постановою радянського уряду в листопаді 1918 року затверджено «Тимчасове положення про організацію робітничо-селянської влади на місцях», а в лютому 1919 року «Тимчасове положення про організацію місцевих органів Радянської влади і порядок управління», яким визначалася структура місцевих рад та форми їх діяльності. У січні 1919 року були створені волосні й сільські комітети бідноти, до обов'язків яких відносили: розподіл хліба, продуктів першої необхідності та сільськогосподарського реманенту; надання допомоги місцевим продовольчим органам з вилучення надлишків хліба в селян. До обов'язків комітетів бідноти входило забезпечення виконання всіх постанов радянського уряду, а також відповідальність за виконання декретів і розпоряджень радянської влади[94].

Другий Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, що проходив у березні 1918 року, рішуче засудив окупацію України австро-німецькими військами за згодою Центральної Ради. У своїй резолюції з'їзд проголосив, що трудящі України за цих умов не визнають у своїй країні буржуазної влади ні в центрі, ні в окремих місцях і боротимуться за відновлення влади рад скрізь, де їх знищено, рішуче протидіючи буржуазним загарбникам організуючи Червону Армію, партизанську боротьбу,

[94] Історія України. Збірник документів і матеріалів. – Київ-Чернівці, 2008. – С.608.

страйки, несплату податків та всі інші засоби, які є в розпорядженні робітників і селян[95].

З'їзд затверджує Конституцію Української соціалістичної радянської республіки, в якій проголошувалося, що Українська соціалістична республіка є організацією диктатури трудових та експлуатованих мас пролетаріату та селянства над їх віковими гнобителями й експлуататорами – капіталістами й поміщиками[96].

Для здійснення свого основного завдання, як зазначалося в Конституції, Українська соціалістична радянська республіка в царині будування державного життя закріплює владу за робітничим класом, встановлюючи право участі у здійсненні влади виключно для трудящих мас і цілковито усуваючи панівні класи від такої участі; створює для трудящих виключну можливість користування політичними правами (волею усного і друкованого слова, зборів та спілок), усуваючи від користування цими правами панівні класи та близькі до них своєю політичною позицією громадські групи[97].

У Конституції наголошується, що владу трудящих мас на території Української соціалістичної радянської республіки здійснюють ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів та інші органи влади за вибором рад. А щоб всебічно запровадити засади диктатури пролетаріату і біднішого селянства, Українська соціалістична радянська республіка надає трудящим

[95] Хрестоматія з історії України. – К. Вежа, 1996. – С.227.

[96] Резолюції Всеукраїнських з'їздів Рад робітничих, селянських, червоноармійських депутатів. – Харків, 1932. – С.38

[97] Там же.

масам всю повноту прав і можливостей у сфері загального та політичного життя[98].

На початку 1918 року всюди була створена система рад, що відповідала тогочасному адміністративно-територіальному устрою України – губернські, повітові, волосні, сільські. У 20-х роках йде пошук оптимальної моделі адміністративно-територіального устрою держави. Новоутворені повітвиконкоми та губвиконкоми самі почали створювати все нові й нові волості, сільради. Наказом Народного комісаріату внутрішніх справ «Про адміністративні новоутворення» від 26 червня 1920 року робиться спроба зупинити процес подрібнення адміністративно-територіальних одиниць. Відповідно до цього наказу встановлювалося, що будь-які новоутворення – волості чи повіти, набувають чинності, і їм можуть надаватися кошти і кредити тільки за умови затвердження їх утворення в НКВС та публікації такого затвердження у пресі.

У лютому 1922 року з'являється перший документ Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) «Про адміністративно-територіальний поділ України», у жовтні цього ж року 3-тя сесія ВУЦВК приймає рішення: «Про адміністративно-територіальний устрій УРСР та про спрощення радянського апарату», а у березні 1923 року з'явилась ще одна постанова – «Про порядок організації Виконавчого Комітету у новостворених округах, районах і органах сільських селищ».

Фактично ці документи стали базовими великої реформи місцевого управління 1922-1923 роках. На першому її етапі частина

[98] Історія України. Збірник документів і матеріалів. Київ-Чернівці, 1996. – С.614-615.

губерній була ліквідована, частина збільшена (об'єднана з іншими), волості та повіти передавалися від однієї губернії до іншої. Другим етапом реформи стала легалізація введення сільських рад, а звичні волості перейменовувалися у райони і ставали проміжним рівнем управління, а натомість губерній створювалися округи.

Така система давала державі більш жорстко контролювати ці процеси в територіальних організаціях влади, а з іншого боку давала можливість зупинити процес неконтрольованого подрібнення адміністративно-територіальних одиниць, оскільки було введено обмеження щодо чисельності населення в таких одиницях[99].

Адміністративно-територіальний устрій України, що склався у 20-ті роки, у Конституції Української СРР, був ухвалений у травні 1929 року на XI Всеукраїнському з'їзді рад у Харкові. У Конституції був врахований адміністративно-територіальний поділ, що передбачав наявність в Україні Автономної Молдавської соціалістичної республіки; округів; районів; міст та сіл. Зазначалося, що на рівні округів і районів органи влади формувалися у такому порядку: з'їзд рад обирає виконавчий комітет, який працює не у постійному режимі, а утворює президію, яка виступає постійно діючим органом. На рівні міст, селищ та сіл обиралися ради, які формували відповідні виконавчі комітети.

Яким чином, у відповідності до Конституції, формувалися органи влади та якою була їх компетенція?

1. З'їзд рад.

[99] Див. Ткачук А., Ткачук Р., Ганущак Ю. З історії реформ адміністративно-територіального устрою України. 1907-2009 роки. – К., 2009. – С.14-17.

Органами радянської влади на місцях стали ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, які проводили районні й окружові з'їзди рад та обирали виконавчі комітети. У районах з'їзди рад складалися з депутатів, яких обирали міські, сільські та селищні ради. Окружові з'їзди складалися з представників, яких обирають від міської ради, окружового міста та районних з'їздів. Виконавчі комітети обиралися на з'їздах рад і ставали, в період між з'їздами, вищими органами радянської влади на відповідній території, несли відповідальність перед з'їздами та вищестоящими виконавчими комітетами. Для керівництва всією поточною роботою виконавчі комітети обирали президію.

2. Ради депутатів.

Ради депутатів утворювалися: міські – у містах; селищні – у селищах міського типу; сільські – у селах. У великих містах за постановою міської ради, затвердженої окружовим виконавчим комітетом, могли утворюватися міські районні ради.

3. Компетенція місцевих органів влади.

Задля переконливості нашого дослідження надаємо перелік компетенцій в оригіналі, зберігши архаїчну орфографію та застарілі терміни:

а) вживати заходів для культурного та господарського піднесення даної території;

б) складати й затверджувати місцеві бюджети;

в) впроваджувати в життя постанови відповідних вищих органів влади;

г) розв’язувати справи, що мають місцеве значення для даної території;

д) об’єднувати радянську діяльність в межах своєї території та наглядати за діяльністю всіх державних та громадських організацій на цій території;

е) забезпечувати в межах даної території революційну законність і охороняти державний лад та громадську безпеку;

є) сприяти діяльності професійних і кооперативних організацій, організацій незалежного селянства та інших місцевих громадських організацій;

ж) обмірковувати справи, що мають загальнодержавне значення, як з власної ініціативи так і за пропозиціями вищих органів.

У 30-х роках радянська влада продовжувала шукати адекватну новим умовам систему влади на місцевому рівні, сягаючи її максимальної ефективності. Відмова від губерній, створення великої кількості округів не посилювало, а послаблювало центральний уряд, оскільки йому постійно було потрібно вирішувати низку справ, які раніше вирішувалися на рівні губернії. Відчутною була тяганина і бюрократія у вирішенні конкретних життєво важливих питань в окружових та районних органах влади. Тому, з метою «наближення радянської влади до трудових мас», розпочалося «укріплення району, як основної ланки соціалістичної перебудови села». Третя сесія ВУЦВК XI скликання своєю Постановою №48 «Про ліквідацію округ і чергові завдання міськрад, райвиконкомів та сільрад» від 28 грудня 1930 року встановила на території Української соціалістичної

радянської республіки двоступеневу систему управління, якою передбачалося безпосереднє підпорядкування районних виконавчих комітетів і міських рад урядові України.

Однак, досить швидко прийшло розуміння помилковості такого рішення. Прагнучи досягти скорочення державного апарату і зменшення бюрократичної тяганини, радянська влада отримала зростання цього на республіканському рівні, оскільки проміжні ланки – губернії, де в минулому відбувалася фільтрація таких питань і більшість з них могла вирішуватися на місці, були ліквідовані. Перейшли на столичний рівень і всі питання планування розвитку територій, інші великі й малі питання проблем міст і сіл.

У цій ситуації центральна влада приходить до висновку про необхідність створення областей. У лютому 1932 року рішенням ВУЦВК «Про утворення областей» були утворені Київська, Вінницька, Дніпропетровська та Одеська області, а пізніше, до кінця 30-х років, було утворено Донецьку, Харківську та Чернігівську області.

Таким чином, після низки перетворень, адміністративно-територіальний устрій України перед Великою Вітчизняною війною виглядав так: область, район, міськрада/сільрада. Розподілу повноважень на державні та самоврядні – не відбулося.

У новій столиці України – місті Києві (у січні 1937 року) відбувся XIV Український з'їзд Рад, що ухвалив нову Конституцію, яка з певними змінами і доповненнями проіснувала аж до 1978 року. Відбулася відмова від системи з'їздів рад на всіх рівнях як органу влади, що був більш притаманний періоду революції та військового

комунізму. Конституційно було вирішено питання щодо певного розведення законодавчих та виконавчих повноважень. Так, в статті 23 зазначалося, що Верховна Рада УРСР є єдиним законодавчим органом УРСР, а в статті 39, що найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади УРСР є Рада Народних Комісарів УРСР.

Новацією Конституції 1937 року було і те, що в ній перераховувалися утворені на той час області, а в Конституції 1978 року у цей перелік уже входило 26 областей та міста республіканського підпорядкування – Київ та Севастополь, а потім додалася і Автономна Республіка Крим. До системи адміністративно-територіального устрою, крім областей і районів, увійшли міста, селища, станиці, села, ради депутатів, які, у відповідності до статті 72 Конституції 1937 року, стали органами державної влади та були наділені загальною компетенцією.

До компетенції рад депутатів трудящих (області, округи, райони, міста, селища, станиці, села) (у відповідності до статті 74) відносилося: керівництво культурно-політичним та господарським будівництвом на своїй території; формування місцевих бюджетів; керівництво діяльністю підлеглих їм. органів управління; забезпечення охорони державного ладу; сприяння зміцненню обороноздатності країни; забезпечення додержання законів та охорона прав громадян.

«Демократичний централізм», який був характерний для комуністичної партії, знайшов своє відображення і в системі рад та їх виконавчих органів. У Конституції УРСР 1937 року (у статті 85)

зазначалося, що вищестоящі виконавчі комітети рад депутатів трудящих мають право скасовувати рішення і розпорядження нижчестоящих рад депутатів трудящих. А в статті 86 стверджувалося, що вищестоящі ради депутатів трудящих мають право скасовувати рішення і розпорядження нижчестоящих рад депутатів трудящих та їх виконавчих комітетів. Конституція УРСР 1978 року закріпила таку ж вертикаль. Якщо додати до цього жорстку партійну дисципліну з чіткою орієнтацією на неухильне дотримання принципу демократичного централізму, то матимемо надзвичайно концентровану державну владу, де місцева влада позбавлена можливостей щось заперечити, мати власну позицію, чи хоча б проявляти ініціативу.

До цього слід додати, що з прийняттям як Конституції УРСР 1937 року, так і Конституції УРСР 1978 року чіткого розмежування виконавчої (державної) влади та місцевого самоврядування так і не відбулося.

Реформи другої половини 50-х першої половини 60-х рр. минулого століття хоч і породили надію на можливість відродження самоврядування, проте не зачепили фундаментальних основ тоталітаризму. Вони лише призвели до зміни його форм. Але вся реальна влада, як і раніше, знаходилась в руках партійних органів, які фактично підмінили собою і радянські, і господарські органи.

Хоча у кінці 70-х рр.. в Радянському Союзі, рівно як і в УРСР, певною мірою було удосконалено законодавство, що регулювало діяльність рад районного, селищного та сільського рівня, проте воно більшою мірою стосувалось захисту інтересів держави, а не

місцевих громад. Вище партійне керівництво, очолюване Генеральним секретарем ЦК КПРС Брежнєвим Л.І, поступово знову повернулося до здійснення лінії твердого, жорсткого централізму.

Не виправдались надії певних демократичних кіл радянського суспільства на прийняття нової Конституції. Хоч нова Конституція СРСР 1977 року, як і Конституція УРСР 1978 року продекларували деяке розширення прав місцевих органів влади, але не створили механізмів їх реалізації, що фактично перетворило ці органи на єдину систему представницьких органів, у якій головним системоутворюючим чинником було керівництво вищестоящих органів нижчестоящим.

Таким чином, згідно конституцій радянського періоду, вся влада в центрі та на місцях в Україні здійснювалась єдиною системою Рад, які отримали статус органів державної влади. До того ж, крім конституцій, вся діяльність Рад регулювалася законами про Ради, а також постановами Верховної Ради УРСР, спільними постановами ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР та Ради Міністрів СРСР.

Зауважимо, що для практики радянського законодавства визначальним було прийняття законів, що стосувалися кожного окремого рівня Рад – обласних, районних, сільських та селищних. Зазначені закони визначали окремо предмети відання та основні повноваження, які були спільні для Рад всіх рівнів. Останнє не давало можливості чітко розмежувати повноваження між ними, і, в той же час, свідчило про декларативний характер цих органів.

Місцеві Ради розглядали та вирішували питання, віднесені до їх компетенції на своїх сесіях. Останні скликалися їх виконавчими комітетами і, як правило, тривали лише кілька годин. На практиці вони фактично ухвалювали проекти рішень, які були підготовлені місцевими партійними органами і представлені на сесію виконкомами (керівництвом) відповідних рад. Тобто, місцеві Ради на практиці були безвладними.

Радянська модель влади в УРСР, як і в цілому в СРСР, заснована, на наш погляд, на таких принципах:

по-перше, єдність органів державної влади базувалась на відомому принципі «демократичного централізму». Вказаний принцип формально допускав самостійність та ініціативу місцевих органів влади. Проте, на практиці він забезпечував жорстку централізацію і єдність державної влади. Суттєвою стороною принципу було те, що він передбачав обов'язковість рішень вищестоящих Рад та подвійну підпорядкованість їх виконавчих комітетів, дотримання пріоритету державних інтересів інтересам місцевого населення.

По-друге, вся діяльність місцевих Рад відповідала принципам партійного керівництва. Суть і розуміння цього принципу досить відверто виклав Й.В.Сталін, вбачаючи партійне керівництво у тому, що партія, на основі «демократичних виборів», проводить своїх людей в представницькі органи – Ради; через Ради партія намагається провести на ключові державні посади своїх представників. І не менш важливим є те, що без керівних вказівок

партії не може бути прийняте жодне важливе рішення з усіх питань державного життя[100].

Радянське партійне керівництво неухильно дотримувалось цього принципу в усі періоди існування радянської влади. Відомо, що у 50-х до середини 80-х років XX ст. було ухвалено 10 постанов ЦК КПРС щодо місцевих рад, в яких були визначені завдання щодо підвищення відповідальності місцевих Рад у вирішенні питань місцевого життя. Тобто, ставилась вимога до місцевих партійних органів посилити фактичне управління політико-економічним та соціально-культурним життям на місцях.

По-третє, активне декларування в радянські часи ідеї самоуправління народу повинна була забезпечити єдність державної влади та ініціативи населення, в реальному житті все зводилось до практики дозованого представництва в депутатському корпусі різних верств населення за класовою, віковою, соціальною та професійною ознаками. До речі, персональний відбір до депутатського корпусу прискіпливо контролювався партійними органами, які й визначали персональний склад усіх рівнів Рад на всіх рівнях державного життя.

Всевладдя Рад, проголошене в радянських конституціях, в значній мірі мало декларативний та формальний характер.

Радянська модель місцевого управління виявилась неспроможною вирішити питання ні широкою участю трудящих в управлінні місцевими справами, ні величезною кількостю кричущих

[100] Див.: Сталин И. Вопросы ленинизма, изд. 11-е. – М., 1948, С. 124-125.

проблем місцевого господарства, ні досягненням цивілізованих стандартів життя мешканців міст і сіл.

Уже в 70-80-х роках все більше науковців, партійних і радянських працівників, мешканців міст і сіл усвідомлювали концептуальну помилковість ліквідації місцевого самоврядування. Проблеми громадського управління, самоорганізація населення за місцем проживання ставали темами для обговорення на науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах, в партійних комітетах і депутатських радах.

§ 2. Відновлення місцевого самоврядування в Україні

У жовтні 1975 року Президія Верховної Ради УРСР затвердила Положення про самоорганізацію населення за місцем проживання, в якому було визначено їх статус і повноваження. За Положенням вони мислились, як громадські формування, котрі повинні були сприяти місцевим радам впроваджувати в життя рішення та заходи партійних і радянських органів. Органи самоорганізації населення повинні були працювати під керівництвом місцевих рад, але не могли мати самостійності у вирішенні місцевих питань. Проте, покласти в прокрустове ложе цей важливий соціальний рух, що був покликаний самим життям і потребами громадськості, уже не вдалося. Подальший розвиток демократичних ініціатив, особливо у великих містах і не тільки, призвів до виникнення рад і комітетів громадського самоврядування. Саме вони стали справжніми виразниками інтересів громадянства та сполучною ланкою між

населенням і місцевими Радами, що в кінцевому рахунку в кінці 80-х років призвело до визнання місцевого самоврядування на законодавчому рівні.

У другій половині 80-х років, у період перебудови відбуваються неординарні зміни в радянському суспільстві. Мова йде про впровадження політики гласності, демократизації, реорганізації системи органів влади, в тому числі і місцевих, ліквідацію монополії КПРС на владу, а саме, вилучення статті п'ятої діючої тоді Конституції про керівну роль Комуністичної партії в суспільстві та державі.

Всі ці зміни проходили на фоні реформування партійної радянської системи в Радянському Союзі. Доречно було б звернути увагу на появу двох важливих документів в цей час, які були покликані регулювати діяльність місцевих рад та були ухвалені новообраними вищими органами влади в СРСР. Мова йде про Постанову Президії Верховної Ради СРСР «Про примірне положення про голів і президії місцевих рад народних депутатів» від 20 жовтня 1989 р. і Закон Союзу «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства в СРСР» від 9 квітня 1990 року.

До появи цих документів, як відомо, функціонували відповідні ради й партійні комітети. Тільки за рекомендацією відповідного партійного органу, Ради обирали голову виконкому, який був формально головною посадовою особою відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Однак, поряд з існуванням законної владної структури, такої як рада-виконком-голова

виконкому, існувала інша паралельна структура влади – партійна, очолювана першим секретарем відповідного партійного комітету. Ось ця незаконна владна структура і зосереджувала в своїх руках реальну владу.

Все почало змінюватись в 1989 р., коли влада і авторитет партії значно підупали і керівництво КПРС на чолі з Генеральним секретарем М.С.Горбачовим вирішили надати форму законності партійному керівництву. З цією метою було вирішено об'єднати посаду першого секретаря відповідного партійного комітету і голову місцевої влади в одній особі.

Після перших демократичних (як вважали експерти) виборів березня-квітня 1990 року склад Рад суттєво змінився. А саме, ряд місцевих секретарів комітетів або не потрапили до Рад, або/чи, вже будучи депутатами, не отримали підтримки депутатів відповідної ради. Ситуація в новообраних Радах загострилась з появою значних суперечностей і між окремими групами депутатів усередині Ради, і між Радою та відповідним партійним комітетом, у випадку, коли не був обраний головою Ради партійний секретар. Проблеми в Радах ускладнювались і суперечностями між головою Ради та головою виконкому, оскільки, і вказана вище Постанова Президії, і союзний Закон «Про загальні засади місцевого самоврядування і місцевого господарства СРСР» не передбачали правових механізмів законного розв'язання таких суперечностей.

Необхідність прийняття закону, який би створив правову основу для ефективної діяльності нових органів місцевої влади або

хоча б вирішив частину згаданих суперечностей, набуло особливої актуальності.

Цю проблему в цілому успішно вирішила Верховна Рада України 12-го скликання (1990 р.), коли було прийнято Закон «Про місцеві Ради народних депутатів Української УРСР та місцеве самоврядування» від 7 грудня 1990 р., що відкрило в Україні, вперше серед республік тодішнього СРСР, правовий простір для упровадження системи місцевого самоврядування. У преамбулі Закону констатувалось, що закон визначає засади місцевого самоврядування – основи демократичного устрою влади в республіці, правовий статус місцевих Рад народних депутатів, органів громадського самоврядування, а також форм безпосередньої демократії.

Закон проголошував, що місцеве самоврядування в Українській РСР – це територіальна самоорганізація громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через державні та громадські органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя, виходячи з інтересів населення, на основі законів Української РСР та власної фінансово-економічної бази[101].

У Законі зроблена спроба поєднати такі поняття, як «місцеве самоврядування» і «державні органи». Згідно статті 21 система місцевого самоврядування включала сільські, селищні, районні, міські, районні в містах, обласні Ради народних депутатів та їх органи, які були державними органами місцевого самоврядування.

[101] Кравченко В.В., Пітник М.В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права). Навчальний посібник. – К., 2001. – С.15

Даний правовий абсурд пояснюється наявністю в чинній Конституції 1978 р. положення: «Народ здійснює державну владу через Ради народних депутатів, які становлять політичну основу Української РСР. Всі інші органи підконтрольні і підзвітні Радам народних депутатів» (стаття 2)[102]. До того ж організація і діяльність радянської держави будувалась у відповідності з принципом демократичного централізму, обов'язковістю рішень вищестоящих органів для нижчестоящих.

І все ж, незважаючи на наявні юридичні протиріччя із загальноприйнятими нормами, що визначають місцеве самоврядування як недержавну і автономну від державного втручання інституцію самоорганізації населення, день ухвалення згаданого вище закону «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве самоврядування», – 7 грудня 1990 року, – став днем відродження місцевого самоврядування в Україні. Закон повернув до життя місцеве самоврядування і його основні принципи, на яких воно будується, у тому числі – самостійність і незалежність Рад народних депутатів у межах своїх повноважень і вирішенні питань місцевого значення; економічної і фінансової самостійності території; самофінансування і самозабезпечення; оптимальної децентралізації.

З питанням відновлення місцевого самоврядування в Україні пов'язано введення інституту комунальної власності.

Саме поняття «комунальна власність» у законодавстві України з'являється в грудні 1990 р. з набуттям чинності Закону

[102] Іванов В. Історія держави і права України. Навч. посібник. – К., 2007. – С.592

УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве самоврядування». Закон визначає, що комунальна власність становить економічну основу місцевого самоврядування.

Прийнятий у лютому 1991 р. Закон УРСР «Про власність» визначає правовий режим майна комунальної власності. За статтею 31 цього Закону комунальна власність, як власність адміністративно-територіальних одиниць, поряд із власністю загальнодержавною (республіканською), було віднесено до державної форми власності.

Суб'єктами права комунальної власності визнавалися адміністративно-територіальні одиниці в особі обласних, районних, міських, селищних, сільських рад.

Суб'єктами права комунальної власності було визначено майно, що забезпечує діяльність відповідних рад і утворюваних ними органів, кошти місцевих бюджетів, державний житловий фонд, об'єкти житлово-комунального господарства, майно закладів народної освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, побутового обслуговування; майно підприємств, місцеві енергетичні системи, транспорт, системи зв'язку та інформації, враховуючи націоналізоване майно, передане відповідним міністерствам, установам, організаціям, а також інше майно, необхідне для забезпечення економічного і соціального розвитку відповідної території. До того ж, було визначено, що в комунальній власності, крім іншого, перебуває майно, передане у власність області, району або іншої територіальної одиниці іншими суб'єктами права власності. Закон передбачав, що держава та її адміністративно-

територіальні одиниці не несуть відповідальності за зобов'язання одне одного в процесі реалізації права комунальної власності.

Право комунальної власності у лютому 1991 р. було лише продекларовано, реалізовуватись воно почало пізніше, з набуттям Україною незалежності 24 серпня 1991 р. і «суверенізацією» Рад, тобто набуттям нового статусу як органів влади незалежної держави Україна.

Право комунальної власності в державі Україна практично почало здійснюватись з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України № 311 від 5 листопада 1991 р. «Про розмежування державного майна України між загальнодержавною (республіканською) власністю і власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною власністю)», та згодом прийняттям інших Постанов Кабінету Міністрів України щодо передачі майна в комунальну власність.

Зауважимо, що майно передавалось у комунальну власність безкоштовно.

Згадане законодавство та урядові рішення щодо формування комунальної власності сприяли становленню в Україні, на відміну від інших країн, ряду різновидів комунальної власності, зокрема:

- комунальної власності облради;
- комунальної власності районної ради;
- комунальної власності міської ради;
- комунальної власності районної в місті ради;
- комунальної власності сільської та селищної ради.

Наголосимо, що новий етап становлення комунальної власності України реалізується на підставі чинної Конституції.

Відомо, що від грудня 1990 р. до березня 1992 р. в Україні діяла перша редакція Закону «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». За тодішньою Конституцією УРСР, вся влада в Україні концентрувалась лінією рад, де Верховна Рада України здійснювала всю повноту влади від імені України. Верховна Рада формувала Уряд – Раду міністрів, здійснювала інші кадрові призначення, мала право скасування рішень органів виконавчої влади та розпуск місцевих рад усіх рівнів. Слушно буде зазначити, що Декларація про державний суверенітет України, прийнята 16 липня 1990 р., проголосила, що влада в Україні має будуватися за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову. Та справжній розподіл влад почався після заснування в Україні посади Президента. З всенародним обранням Президента 1 грудня 1991 р. бере початок етап внесення змін і доповнень до Конституції та відповідна корекція українського законодавства, у тому числі, щодо місцевого управління і місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ VIII. ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 1992-1995 РР.: ПРИЧИНИ, СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ, НАСЛІДКИ

§ 1. Місцева влада і місцеве самоврядування 1992-1994 рр.

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року наша держава сформувалась як парламентсько-президентська республіка. З обранням Президента 1 грудня 1991 р. почалося внесення змін і доповнень до чинної Конституції та відповідна корекція українського законодавства, в тому числі щодо місцевого самоврядування. Слід зауважити, що з грудня 1990 р. в Україні діяла перша редакція відомого Закону «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». А за роки незалежності декілька разів змінювалася концепція організації місцевого самоврядування.

На початку 1992 року було ухвалено два нових закони про місцеві органи влади, а саме: «Про представника Президента України» та «Про місцеві Ради народних депутатів та про місцеве і регіональне самоврядування».

Саме тоді в Україні відбувся справжній розподіл влади на законодавчу, очолювану Верховною Радою, і виконавчу, очолювану Президентом. Згідно цієї моделі Президент одержав виконавчу вертикаль із представників Президента в областях і районах, які здійснювали функції державної виконавчої влади і контролювали

органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними делегованих їм певних державних функцій і дотримання ними Конституції і законів України. Прийнятий 5 березня 1992 р. Закон «Про представника Президента України» визначав представника Президента вищою посадовою особою державної виконавчої влади в області та районі. Він здійснював загальне керівництво місцевою державною адміністрацією, виконанням обласного та районного бюджетів, контроль за дотриманням Конституції та законів України. Слушно буде зазначити, що названий закон являвся досить загальним, тому всі інші питання діяльності обласних і районних адміністрацій повинні бути врегульовані відповідними указами Президента України.

У відповідності до Закону України від 26 березня 1992 р. «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» місцеве самоврядування визначено як територіальну організацію громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя в рамках Конституції та Законів України і власної фінансово-економічної бази.

Суттю місцевого самоврядування є органічне поєднання форм представницької і безпосередньої демократії, тобто систему самоврядування становлять як певні представницькі органи, так і форми безпосереднього волевиявлення населення відповідної територіальної одиниці.

Знаковою рисою самоорганізації громадян для здійснення самоврядування є територіальність, тобто місцеве самоврядування

здійснюється в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Територіальну ж основу місцевого самоврядування становлять сільські поселення, селища, міста. Сама система місцевого самоврядування включає: по-перше, сільські, селищні, міські Ради народних депутатів та їх органи, по-друге, інші форми територіальної самоорганізації громадян (громадські комітети і ради мікрорайонів, житлових комплексів, домові, вуличні, квартальні, дільничні, селищні, сільські комітети та інші органи), по-третє, місцеві референдуми, загальні збори (сходи) громадян як форми безпосереднього волевиявлення населення. Зауважимо, що районні в містах Ради народних депутатів є складовою частиною міського самоврядування. Крім іншого, задля ефективності здійснення своїх повноважень органи місцевого самоврядування можуть об'єднуватися в асоціації, інші добровільні об'єднання.

Щодо регіонального самоврядування, то його територіальні засади становлять район, область, а до названої системи входять районні й обласні Ради народних депутатів, місцеві референдуми в межах території району, області, інші форми самоорганізації громадян районів і областей (Закон України «Про місцеві Ради та місцеве і регіональне самоврядування» зі змінами і доповненнями від 16 березня 1993 р.). Представницькі органи самоврядування – обласні, районні Ради. З числа депутатів відповідної Ради обирають голову і заступника голови Ради, утворюють і обирають постійні та інші комісії. Голови обласної, районної Рад є ключовими посадовими особами в системі самоврядування відповідної області, району. Обласні, районні Ради утворюють і підзвітний їм секретаріат

Ради, який здійснює організаційно-технічне забезпечення діяльності Ради та її органів. Структура і чисельність секретаріату визначається Радою за поданням її голови, керівник секретаріату призначається головою Ради.

Таким чином, за Законом України від 26 березня 1992 р. «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» вся діяльність Рад обмежувалася здійсненням функцій місцевого і регіонального самоврядування, а виконавчі функції в областях і районах, містах Києві та Севастополі передавалися представникам Президента України. Тобто, на обласному і районному рівні Ради позбавлялися власних виконавчих органів і мали виключно характер представницьких органів. І тільки на рівні населених пунктів функціонувало дійсне самоврядування. Як відомо, перша редакція Закону України від 7 грудня 1990 р. «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве самоврядування» ліквідувала підпорядкованість нижчестоящих рад вищестоящим. Та тільки введення інституту представників Президента повинно було завершити цей процес і остаточно ліквідувати радянську модель влади, оскільки він поєднував принцип забезпечення в регіонах державного управління через державні адміністрації в районах і областях з найширшою самодіяльністю громадян у населених пунктах (селах, селищах і містах) через органи місцевого самоврядування з доволі широкими повноваженнями.

Розглянемо детальніше положення Закону України від 26 березня 1992 р. «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування». За цим Законом базовим рівнем

місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські Ради народних депутатів. Саме поняття «базові» говорить про їх особливе становище в системі місцевого самоврядування, повну відповідальність за соціально-економічний розвиток територіальних регіонів, всебічне задоволення прав і свобод громадян.

Органи місцевого самоврядування базового рівня утворені не тільки із відповідних Рад народних депутатів, а й з виконавчо-розпорядчих органів, що утворюються Радами та їм підзвітні. Виконавчий комітет утворюється Радою на строк її повноважень і формується одноосібно головою Ради у складі заступника (заступників) голови, керуючого справами (секретаря) і членів виконавчого комітету. Кількісний склад виконкому встановлюється Радою за поданням її голови. Зазначимо, що до складу виконавчого комітету не можуть входити депутати відповідної Ради. Виконком зберігає свої повноваження включно до сформування нового виконавчого комітету новообраною Радою. За наявності рішення відповідної Ради виконавчі комітети в органах місцевого самоврядування можуть не утворюватися, у таких випадках виконавчо-розпорядчі функції здійснює сам голова Ради. Ради самостійно визначають структуру, загальну чисельність апарату управління та витрати на його утримання, умови оплати праці. За поданням виконкому Ради затверджують схеми організації самоврядування на своїй території.

Головними принципами місцевого та регіонального самоврядування є самостійність і незалежність Рад народних

депутатів у межах своїх повноважень, самофінансування і самозабезпечення, оптимальна децентралізація.

Відповідно до Закону, взаємовідносини Рад народних депутатів різних рівнів засновані на принципі досягнення самостійності та оптимальної економічної доцільності їх функціонування. Щодо функцій Рад народних депутатів, то вони, у межах своєї компетенції, вирішують питання місцевого значення, виходячи із інтересів громадян, соціальної справедливості, поєднання місцевих і державних інтересів, інтересів особи і всього населення відповідної території. Передусім зазначимо, що у своїй діяльності самоврядні органи взаємодіють з трудовими колективами, громадськими організаціями і рухами. Це один з основних принципів самоврядування. Названі принципи визначають зміст основних найважливіших функцій органів самоврядування, таких як: забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку підвідомчої території; здійснення керівництва підприємствами (об'єднаннями), організаціями та установами, які є їх комунальною власністю. Керуючись принципом законності, Ради народних депутатів забезпечують виконання Конституції та законів України. Органи місцевого та регіонального самоврядування правомірні розглядати питання, віднесені законодавством України до їх відання. Таким чином, вони реалізують надану їм владу самостійно. А регулює діяльність місцевих Рад лише закон.

Принцип самостійності окремих рівнів органів самоврядування проявляється і в субординації правових актів, які вони приймають. А саме, рішення Рад, їх виконавчо-розпорядчих

органів, прийнятих в межах своєї компетенції, якщо вони не суперечать Конституції України і чинному законодавству, є обов'язковими для виконання. Закон України про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування передбачає відповідальність за невиконання рішень органів самоврядування (ст. 57); так само і органи самоврядування несуть відповідальність за незаконність та наслідки прийнятих ними рішень (ст. 58). Спірні питання щодо відповідальності вирішуються в суді або в арбітражному суді. У випадку, якщо органи місцевого та регіонального самоврядування своїми діями порушують Конституцію України і чинні закони, або/чи конституційні права і свободи громадян, ігноруючи при цьому вимогу компетентних органів про припинення незаконних дій, їх повноваження, за рішенням Верховної Ради України, можуть бути достроково припинені. Закон також передбачає (ст. 59) й інші випадки можливого дострокового розпуску органів самоврядування. Саме в такому порядку проявляється принцип законності в діяльності самоврядних органів та обов'язковості їх рішень, прийнятих у межах закону.

Щодо принципу самостійності та незалежності Рад народних депутатів, то варто зазначити, що це не означає відсутності їх взаємодії. При цьому зазначимо, що закон (ст. 4) дозволяє місцевим Радам різних рівнів перерозподіляти між собою окремі повноваження в галузі господарського і соціально-культурного будівництва з урахуванням місцевих демографічних, територіальних, економічних умов і національних особливостей.

Свою роботу місцеві самоврядні органи проводять сесійно. Самі сесії Ради складаються з пленарних засідань, а також засідань постійних комісій Ради. Сесії скликаються головою Ради в міру необхідності, але не менш як два рази на рік. Позачергові сесії можуть скликатися за пропозицією не менш як третини обраних депутатів Ради, а також за пропозицією постійної комісії виконавчого комітету Ради, голови місцевої державної адміністрації. Першу сесію новообраної Ради скликає відповідна територіальна виборча комісія не пізніше як через місяць після виборів.

Органи самоврядування правомірні розглядати питання, віднесені законодавством України до їх відання. Проте, варто наголосити, що є перелік питань, які можуть вирішуватись тільки на пленарних засіданнях Ради. Ці питання є виключною компетенцією представницьких органів самоврядування. До них відносяться питання:

- про визнання повноважень депутатів;

- обрання голови, заступника голови Ради та звільнення з посади або прийняття їх відставки;

- утворення і обрання постійних та інших комісій Ради, зміну їх складу, обрання голів комісій;

- утворення виконавчого комітету Ради;

- заслуховування звітів утворюваних Радою органів та оцінка їх діяльності.

Пленарні засідання Рад розглядають та затверджують плани і програми економічного та соціального розвитку їх територій, місцеві економічні програми, плани приватизації об’єктів

комунальної власності, місцеві бюджети та зміни, що до них відносяться, звіти про виконання бюджету, ухвалюють рішення щодо проведення місцевого референдуму тощо.

Самоврядні органи створюють постійні комісії, які є відповідальними перед Радою і їй тому підзвітні. Постійні комісії обираються Радою з числа її депутатів для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень Ради. Рада утворює комісії: мандатну, з питань депутатської діяльності та етики, з питань планування бюджету і фінансів, а також, при необхідності, постійні комісії з інших питань господарського і соціально-культурного будівництва, визначає їх кількісний склад. Строк повноважень постійних комісій такий, як і Ради, котра їх утворює. Обираються комісії у складі голови і членів комісії, причому кандидатуру голови комісії пропонує голова Ради. Заступник голови і секретар комісії обираються на засіданні постійної комісії. До складу постійних комісій не можуть обиратися голова, заступник голови Ради. Впродовж строку своїх повноважень Ради мають право реорганізувати систему своїх комісій, вносити зміни до їх складу.

Фінансово-економічну основу місцевого самоврядування становлять:

- природні ресурси (земля, її надра, води, ліси, рослинний і тваринний світ), розпорядження, якими, відповідно до законів України, здійснюється сільськими, селищними та міськими Радами народних депутатів;

- місцеве господарство, комунальна власність, які служать джерелом одержання доходів місцевого самоврядування і задоволення соціально-економічних потреб населення відповідної території;

- фінансові ресурси, що складаються з бюджетних та позабюджетних коштів, валютних фондів Рад народних депутатів та інших органів місцевого самоврядування.

Фінансово-економічну базу регіонального самоврядування становлять:

- місцеве господарство, комунальна власність, які служать джерелом доходів регіонального самоврядування і задоволення соціально-економічних потреб населення відповідної території;

- фінансові ресурси, що складаються з бюджетних і позабюджетних коштів, валютних фондів.

Місцеве господарство є базою, що забезпечує задоволення потреб населення і функціонування системи місцевого самоврядування.

Воно складається з підприємств (об'єднань), організацій, установ, об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, які є комунальною власністю.

При цьому зауважимо, що до складу місцевого господарства можуть бути включені, за згодою власника підприємства (об'єднання), організації й установи, які не є комунальною власністю, і діяльність яких пов'язана переважно з обслуговуванням населення.

За обопільною згодою населення і органів місцевого самоврядування до складу місцевого господарства можуть бути також включені об’єкти, створені в результаті трудової участі громадян або придбані на їх добровільні внески.

Сільські, селищні, міські Ради народних депутатів у межах своєї компетенції можуть надавати підприємствам (об’єднанням), організаціям і установам, які входять до складу місцевого господарства, переважне право на користування природними ресурсами місцевого значення, матеріально-технічне забезпечення з місцевих фондів.

Сільські, селищні, міські Ради народних депутатів координують діяльність підприємств (об’єднань), організацій та установ місцевого господарства.

Комунальна власність становить основу місцевого господарства.

Суб’єктами права комунальної власності є адміністративно-територіальні одиниці в особі сільських, селищних, міських, районних, обласних Рад народних депутатів.

Розпорядження комунальною власністю здійснюють (від імені населення адміністративно-територіальних одиниць) відповідні сільські, селищні та міські (крім Київської та Севастопольської) Ради народних депутатів та уповноважені ними інші органи місцевого самоврядування.

До комунальної власності належить майно, яке передається безоплатно державою, іншими суб’єктами права власності, майно, яке створюється і купується органами місцевого самоврядування за

рахунок належних їм коштів, а також майно, перелік якого встановлено Законом про власність.

Органи місцевого самоврядування мають право:

- вносити пропозиції про передачу або продаж у комунальну власність відповідних адміністративно-територіальних одиниць підприємств (об'єднань), організацій та установ, їх структурних підрозділів та інших об'єктів, що належать до державної та інших форм власності, якщо вони мають найбільш вагоме значення для забезпечення комунально-побутових і соціально-культурних потреб населення даної території, функціонування місцевого господарства;

- передавати об'єкти комунальної власності у тимчасове або постійне користування, оренду, продавати їх підприємствам (об'єднанням), організаціям і установам, окремим громадянам та об'єднанням громадян відповідно до законів про приватизацію, а також перерозподіляти об'єкти комунальної власності на договірній та конкурсній основі між власними підприємствами (об'єднаннями), організаціями і установами;

- на переважне придбання приміщень, споруд, інших об'єктів, розташованих на їх території, якщо вони можуть бути використані для забезпечення комунально-побутових та соціально-культурних потреб населення, особливо найменш соціально захищеної його частини;

- мати об'єкти комунальної власності за межами відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Склад об'єктів і структура комунальної власності можуть змінюватися відповідно до розвитку ринкових відносин, вільного підприємництва, роздержавлення та приватизації.

Перелік майна, що перебуває у комунальній власності, порядок передачі, купівлі, продажу, а також перелік державного майна, що безоплатно передається у власність відповідних адміністративно-територіальних одиниць, порядок розгляду спорів, які виникають при цьому, визначені законодавством України.

Сільські, селищні, міські (крім Київської і Севастопольської) Ради народних депутатів у межах своєї компетенції самостійно розробляють, затверджують і виконують бюджети місцевого самоврядування. При цьому не допускається втручання державних органів у процес розроблення, затвердження і виконання бюджетів місцевого самоврядування.

Наголосимо, що бюджети місцевого самоврядування не можуть включатися до інших місцевих бюджетів, а також до Державного бюджету України.

Важливим є те, що мінімальні розміри бюджетів місцевого самоврядування визначені на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя, які встановлюються Верховною Радою України.

До бюджетів місцевого самоврядування повністю зараховуються доходи:

- прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які проживають на відповідній території;

- податок на фонд оплати праці колгоспників;

- державне мито, оплата за патенти на ведення індивідуальної трудової та підприємницької діяльності;

- надходження від здачі в оренду майна, яке належить до комунальної власності;

- податок з власників транспортних засобів;

- земельний податок;

- плата за природні ресурси місцевого значення;

- податок на прибуток кооперативів;

- податок на доходи підприємств (об'єднань), організацій та установ, які входять до складу місцевого господарства, їх структурних одиниць, колгоспів, радгоспів, кооперативних і громадських організацій, а також спільних підприємств відповідно до частки в них органів місцевого самоврядування;

- місцеві податки і збори.

Не менш вагомим є те, що Ради народних депутатів мають право надавати окремим категоріям платників пільги щодо податків і платежів, які надходять у відповідний місцевий бюджет.

Розмір податків встановлюють і затверджують органи місцевого самоврядування самостійно. Також, встановлений чіткий вичерпний перелік податків, що зараховуються у місцеві бюджети із загального бюджету:

- податок на добавлену вартість;

- акцизний збір;

- податок на доходи підприємств (об'єднань), організацій і установ, колгоспів і радгоспів, за винятком підприємств, які входять до складу місцевого господарства, новостворюваних малих підприємств;

- плата за природні ресурси загальнодержавного значення;

інші доходи, передбачені законодавством України.

До того ж, розмір частини загальнодержавних податків, зборів і платежів, що зараховуються в обласні бюджети, бюджети міст Києва і Севастополя, міст обласного підпорядкування, визначаються Верховною Радою України.

А розмір частини загальнодержавних податків, зборів і платежів, що зараховуються в районні бюджети, визначаються обласними Радами народних депутатів.

Законодавство 1992 року передбачає також такі особливі позабюджетні кошти місцевого самоврядування:

- додаткові доходи і зекономлені кошти, одержані за рахунок здійснення організованих ними заходів щодо розв'язання економічних і соціальних проблем;

- добровільні внески і пожертвування громадян, підприємств (об'єднань), організацій і установ;

- доходи від місцевих позик і місцевих грошово-речових лотерей, аукціонів;

- штрафи, які стягуються за одержання підприємствами (об'єднаннями), організаціями і установами необґрунтованого доходу у зв'язку завищенням цін (тарифів) на продукцію (роботи, послуги);

- штрафи, які можуть встановлюватись рішеннями Ради для фізичних і юридичних осіб, за влаштування смітників у не відведених для цього місцях, забруднення вулиць, площ, інших територій Ради, міського транспорту, закладів культури тощо; знищення або пошкодження зелених насаджень, клумб тощо; порушення правил торгівлі; порушення правил паркування

автомобілів; порушення громадського спокою використанням гучномовців або потужних освітлювальних приладів;

- доходи від розпродажу майна ліквідованих підприємств місцевого господарства, які належать до комунальної власності;

- плата за реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності;

- інші позабюджетні кошти.

Позабюджетні кошти поповнюються із фондів соціального розвитку підприємств (об'єднань), організацій і установ, що пропорційно виділяються на соціальний розвиток тих житлових масивів, селищ, сіл, в якій проживає відповідна кількість їх працівників.

До того ж, до позабюджетних фондів органів місцевого самоврядування базового рівня включаються:

- орендна плата за землю;

- частина платежів та штрафів за забруднення навколишнього природного середовища, нераціональне використання природних ресурсів, розміщення відходів та інших платежів за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, санітарних норм і правил, що визначаються відповідно до нормативів, які затверджуються Верховною Радою України;

- штрафи за адміністративні правопорушення, вчинені на відповідній території;

- доходи від реалізації безгосподарного і конфіскованого майна, якщо інше не передбачене законодавством України;

- доходи від продажу населенню квартир і будинків, що належать до комунальної власності.

Названі та інші позабюджетні кошти витрачаються на розсуд відповідних органів місцевого самоврядування.

Слушним є те, що кошти позабюджетних фондів перебувають на спеціальних рахунках, які відкриваються в установах банків, і вилученню не підлягають.

Отже, 26 березня 1992 року була прийнята нова редакція Закону про місцеве самоврядування. У новому Законі «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» місцеве самоврядування визначалось як територіальна самоорганізація громадян для самостійного вирішення безпосередньо або через органи, які вони обирають, усіх питань місцевого життя в межах Конституції України, законів України та власної фінансово-економічної бази, а регіональне самоврядування – як територіальна самоорганізація громадян для вирішення безпосередньо або через органи, які вони утворюють, питань місцевого життя в рамках Конституції України та законів України. Тим самим, Закон у новій редакції зробив значний крок щодо відходу від дуалістичної теорії і практики в організації місцевої влади і місцевого самоврядування та передбачив утвердження місцевого і регіонального самоврядування. Територіальною основою місцевого самоврядування проголошувалась сільрада, селище, місто, а регіонального самоврядування – відповідно район, область. На основі виконавчих комітетів рад областей, районів та міст Києва і Севастополя утворювались державні адміністрації на чолі з представниками Президента України. У зв’язку з зупиненням діяльності виконавчих комітетів, можливості рад в управлінні

місцевими справами істотно зменшувались, що посилило конфронтацію між керівниками органів місцевого самоврядування і місцевих органів державної виконавчої влади.

Цьому сприяла не зовсім адекватна кадрова політика тодішнього Президента України щодо призначення голів адміністрацій, а також жорстка конкуренція між Президентом та Головою Верховної Ради. Варто нагадати про те, що в багатьох областях і районах на чолі ради і на чолі відповідної держадміністрації опинилися відповідно перший і другий секретарі обкому чи райкому. Це призвело, при недостатньо розведеній компетенції між радами і адміністраціями, до конкуренції між цими посадовими особами, яка переростала в постійні конфлікти між ними і конфронтації в деяких регіонах. У багатьох випадках така конфронтація була досить штучною, але вона активно використовувалась противниками введення інституту Президента. У сприятливих умовах, що склалися в кінці 1993 року – початку 1994 року, певні політичні сили у Верховній Раді значною мірою використали ситуацію, яка проявилась тут. У першу чергу нападок зазнав інститут представників Президента. Як відомо, Закон «Про представника Президента України» передбачав, що представники Президента не можуть бути народними депутатами. У зв’язку з цим повноваження більше 30 народних депутатів, що обіймали посаду представників, були припинені. Це призвело до послаблення позицій Президента в Парламенті.

Така структура місцевої влади страждала ще одним досить суттєвим недоліком. Мова йде про те, що представники Президента

в районах і областях фактично не мали виходу на уряд, Кабінет Міністрів, до того ж, вплив Уряду на їх призначення і керівництво ними був інституційно обмежений, а президентська адміністрація не мала ні правових, ні організаційних, ні політичних важелів, щоб забезпечити взаємодію між місцевими державними адміністраціями і Урядом.

Криза влади на початку вересня 1993 р. спричинила принципове рішення Верховної Ради України про дострокові парламентські та президентські вибори. В цей же час Президент вніс на розгляд Парламенту проект про зміни і доповнення Конституції України, де пропонувалось введення посади Віце-Президента як глави Уряду та певна модифікація структури влади в Україні загалом. Варто зауважити, що цей законопроект засвідчував слабкість Президента, що й було підтверджено його подальшою участю. Вказаний законопроект, в подальшій роботі над ним у Верховній Раді, був трансформований в зовсім інший за змістом, але невеликий за обсягом законопроект «Про формування місцевих органів влади і самоврядування». Його прийняття 3 лютого 1994 р. призвело до двох дуже важливих подій: виборів до місцевих органів влади та скасування інституту представника Президента і місцевої адміністрації (підкреслено нами). Закон передбачав, що голови Рад усіх рівнів обираються всім населенням і, одночасно, натомість держадміністрацій знову відновлюються виконкоми рад.

З ліквідацією інституту представників Президента в областях і районах від 26 червня 1994 р. вертикаль державної виконавчої влади в Україні була зруйнована. Намагання Президента відновити

виконавчу вертикаль влади, формально підпорядкувавши виконкоми із здійснення делегованих їм державних функції, виявилися надто неефективними. Адже обрання голів рад всім населенням робило їх реально незалежними. До того ж, їх повна автономність у виконанні функцій місцевого самоврядування, при наявності в тогочасній Україні великої частки державної власності, посилювало некерованість місцевого управління. Проявилися і певні намагання новообраних голів виконкомів проводити свою, незалежну від Центру, політику, що провокувало певні сепаратистські прояви.

Неординарні процеси відбувалися в Верховній Раді України 13-го скликання, де в 1994 р. «ліві» сили мали більшість. В цій ситуації «ліва» більшість спробувала відновити радянську модель влади. Апогеєм цих намагань було прийняття у першому читанні (8 липня 1994 р.) Закону «Про місцеві Ради народних депутатів». За цим проектом закону Президент і Уряд фактично позбавлялись можливості впливати на регіональну владу, а вся система рад знову підпорядковувалась Верховній Раді. Правда, реалізувати «лівим» свої плани не вдалося. Після виборів липня-листопада 1994 р. «ліві» втратили свою більшість у Верховній раді, названий вище проект закону так і залишився проектом.

Таким чином, другий президент України отримав недієву вертикаль влади і спробував неконституційними методами відновити її. Своїм Указом (від 6 серпня 1994 р.) «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях» Президент підпорядковував собі голів обласних і районних рад.

Переломити ситуацію Президент намагався законними методами, а саме, внісши 2 грудня 1994 р. на розгляд Верховної Ради України проект Конституційного Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні». Даний проект Закону про організацію влади в Україні визначав статус і повноваження органів законодавчої, виконавчої і судової влади, правові механізми взаємодії Президента, Кабінету Міністрів і Верховної Ради України, територіальну організацію влади в Україні. Внесений Президентом 2 грудня 1994 р. проект Конституційного Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні», було ухвалено в першому читанні. Однак цей Конституційний Закон був непрохідним у Верховній Раді, оскільки для його ухвалення не було конституційної більшості. Склалася парадоксальна ситуація: одним рішенням Верховна Рада проявила наявність політичної волі до зміни Конституційного ладу в Україні, іншим – продемонструвала формальну відсутність конституційної більшості реалізувати таку зміну. Такий стан речей призвів до загострення політичної ситуації. В умовах, що склалися, здійснювався пошук виходу з гострої політичної та конституційної кризи.

§ 2. Пошук моделі місцевого самоврядування в період творення Конституції України

Пошук варіантів виходу із кризи породив ідею укладання Конституційного Договору між трьома (законодавчою, виконавчою й судовою) чи принаймні між двома (законодавчою й виконавчою) гілками влади. Вперше вона була висунута на засіданні нової

Конституційної комісії 28 листопада 1994 р. Для всебічного обговорення цієї ідеї українська Правнича Фундація 14 грудня 1994 р. провела «круглий стіл». На засіданні «круглого столу» ідея Конституційного Договору в цілому була схвалена. При цьому зауважимо, що укладання Конституційного Договору стало політичним компромісом. Таким чином, піврічні дебати навколо проекту Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» завершилися підписанням унікального правового акту між Верховною Радою і Президентом України – Конституційного договору. Названий документ був поставлений нарівно з Конституцією України. До речі, і Конституція, і все інше українське законодавство могло діяти лише в частині, що не суперечила Конституційному Договору.

Названий правовий акт відновив систему органів місцевих державних адміністрацій, які підпорядковувалися по вертикалі знизу вверх, аж до Президента України. Як і в період 1992-1994 рр. обласні та районні ради позбавлялися своїх виконавчих органів. Самоврядування ж формально залишалося лише на рівні населених пунктів. І все ж, у цій системі залишався суттєвий суперечливий елемент. А саме, голова ради (тобто самоврядування) та голова державної адміністрації (державна влада) поєднувались в одній особі, втім, як відомо, обраний всім населенням як голова ради. Таким чином, що Конституційний Договір практично вивів державну виконавчу владу з-під впливу парламенту. Така ж ситуація сформувалась на районному та обласному рівнях. В розвиток положень Конституційного Договору про місцеву владу було

прийнято два Укази Президента. 21 серпня 1995 р. з'являється Указ «Про положення про обласну, Київську, Севастопольську міську державну адміністрацію та Положення про районну, районну у містах Києві та Севастополі державну адміністрацію». А 30 грудня 1995 р. Указ Президента України «Про делегування повноважень державної виконавчої влади головам та очолюваним ними виконавчим комітетам сільських, селищних і міських Рад». Згідно цих указів, місцева державна адміністрація одержала ряд повноважень, а саме: право вносити зміни в бюджет та встановлювати місцеві податки. До того ж, 28 травня 1995 р. Верховною Радою України було прийнято нову редакцію Закону «Про бюджетну систему України», яка додала нові обмеження на власні фінансові можливості місцевих рад. Все це разом з Конституційним Договором завдало відчутного удару місцевому самоврядуванню та його повноваженням.

Проте, не варто забувати, що укладання Конституційного Договору створювало можливість убезпечитись від жорсткого протистояння між Верховною Радою України й Президентом України за відомим російським зразком. Важливим було, також, протистояти конституційному хаосові, правовому нігілізмові окремих політичних сил, обов'язковість Конституційного Договору всіх гілок влади, надання йому вищої юридичної сили на засадах консенсусної волі, взаємної згоди та поступок; не скасовувати Конституцію 1978 р., зберегти її як атрибут української національної державності, попередити подальшу глибоку конституційну кризу, забезпечити неконфронтаційне продовження конституційного

процесу над створенням нової Конституції, підготувати необхідну політико-правову основу для її прийняття [103] . Прикметно, що, укладаючи Конституційний Договір, Президент і Верховна Рада домовились створити необхідні умови для успішного здійснення та завершення конституційного процесу в Україні не пізніше одного року з дня підписання Конституційного Договору, а саме, до 8 червня 1996 року.

Фактично, початок нового конституційного процесу в Україні було покладено прийняттям Верховною Радою УРСР 12-го скликання (16 липня 1990 року) Декларації «Про державний суверенітет України». Саме на її основі було розроблено (протягом 1990-1996 років) кілька проектів нової Конституції України. У цих проектах, які розроблялися конституційними комісіями Верховної Ради 12-го і 13-го скликань, ідея місцевого самоврядування та місцевої державної адміністрації знаходили досить різні підходи і розв'язання. Але всі ці проекти страждали досить суттєвим недоліком – невизначеністю місця і ролі місцевого самоврядування у системі демократичних інституцій держави. Тому закономірним було те, що розділ місцевого самоврядування в усіх проектах був найслабшим. І це не випадково. Адже навіть теоретична розробка цієї проблеми в Україні була не на належному рівні. Відзначимо, що робочою групою Конституційної комісії Верховної Ради 12-го скликання підготовлено сім редакцій проекту Конституції і багато проектів різних політичних партій.

---

[103] Див.:Головатий С. Конституційний Договір як складова новітнього конституційного проекту в Україні // Конституція незалежної України. В 3-х кн.. – К., 1995. – Кн..1. – С.40

На наш погляд, варто більш предметно зупинитись на офіційному проекті Конституції від 15 листопада 1995 р., який було розроблено робочою групою конституційної комісії з урахуванням попереднього досвіду і тих норм, що були притаманні Конституційному Договору. Тобто, мислилось значне посилення влади Президента за рахунок обмеження повноважень парламенту. Також, проектом передбачалося, також, значна зміна структури влади на регіональному рівні.

Зазначимо, що проект передбачав сильну, централізовану виконавчу владу повністю підпорядковану та підконтрольну Президенту. Це досягалося завдяки тому, що Президент одноосібно мав формувати Кабінет Міністрів, призначати міністрів та голів держадміністрацій, які повинні були здійснювати державну владу в областях і районах. Голови держадміністрацій також повинні були здійснювали контроль за рішеннями органів місцевого самоврядування. Проектом передбачався більш дієвий інструмент здійснення влади на місцях, ніж той, що передбачався Конституційним Договором, коли голова ради і голова адміністрації були поєднані в одній особі. Крім того, Президент міг призначити голову адміністрації лише після обрання цієї особи головою ради.

З доопрацюванням проекту (11 березня 1996 року) з’явилась нова редакція проекту Конституції, зміни в якій виявилися дуже суттєвими.

Дуже позитивною зміною тут була спроба усунути можливі суперечності між всенародно обраними головами обласних і районних рад, які практично не мали реальних владних

повноважень, і призначеними Президентом головами місцевих державних адміністрацій. За цим проектом голови обласних і районних рад мали обиратися депутатами відповідних рад, а самі ці ради мали формуватися не з голів рад населених пунктів за посадою, а радами населених пунктів у порядку визначеному спеціальним законом. Пропонована модель організації влади на обласному і районному рівнях виглядала досить дієздатною. Проте, дуже великі повноваження Президента нова редакція проекту ніяк не обмежувала. Питання двопалатності Парламенту, невизначеність призначення другої палати так і залишилися не розв'язаними.

Погоджувальна тимчасова комісія з представників депутатських груп і фракцій, що працювала над проектом Конституції після його внесення на розгляд Верховної Ради України ввела ще ряд змін і доповнень до проекту. Так, двопалатні Національні Збори перетворювалися на однопалатну Народну Раду, номінально обмежувались повноваження Президента щодо формування судових органів та різко посилювалась роль Прем'єр-міністра.

Хоч реальна структура фактично не змінилася, (якщо враховувати скасування права Президента розпускати парламент чи обмеження його повноважень при вирішенні кадрових питань) нова структура влади була уже менш «президентською». Розділ проекту щодо структури влади на місцевому рівні не змінився.

Проект узгоджувальної комісії, в частині, що стосується організації влади в регіонах і містах, при голосуванні в парламенті зазнав змін. Так норма про асоційований рівень цих рад (непрямий

спосіб їх формування) була вилучена з проекту. А на рівні населених пунктів місцева рада одержала виконавчий орган, а не апарат, як це було в проекті, що тепер є гарантією для збереження реальної влади в органах місцевого самоврядування. Щодо питання контролю і зупинення неправомірних рішень місцевих рад, то воно було віднесено до майбутнього законодавства.

РОЗДІЛ ІХ. КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

§ 1. Концепція місцевого самоврядування в Конституції України

Нова Конституція України була прийнята 28 червня 1996 року. Вона характеризує Україну, як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну, правову державу (ст.1) [104] . Важливою ознакою Конституції є те, що в ній зафіксовано принцип визначення та гарантованості місцевого самоврядування (ст.7)[105]. Прикметно, що в Конституції місцеве самоврядування розглядається різнобічно як складне, сукупне, політико-правове явище, яке виступає в різних іпостасях. А саме:

а) як одна із засад конституційного ладу України;

б) як специфічна форма народовладдя;

---

[104] Див.: Конституція України: Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Україна, 1996.

[105] Див.: Там же.

в) як право жителів відповідної територіальної громади на самостійне вирішення питань місцевого значення.

Яке ж значення місцевого самоврядування як засади конституційного ладу в Україні? Воно виступає одним із головних принципів організації і функціонування публічної влади в суспільстві та державі. В сучасному світі вказаний принцип розглядається як невід'ємний атрибут існуючого демократичного ладу. Це повністю узгоджується із статтею другою Європейської Хартії місцевого самоврядування: «Принцип місцевого самоврядування повинен бути визнаний у законодавстві країни і, при можливості, у конституції країни»[106].

Наголосимо, що вперше в Україні принцип визнання місцевого самоврядування був застосований в Конституції УНР 1918 р., хоча її положення так і не були реалізовані. В радянський період цей принцип повністю заперечувався, оскільки суперечив централізованому характеру радянської держави.

Конституція України 1996 р. відповідно до положень Європейської Хартії місцевого самоврядування, поряд з такими фундаментальними принципами як народовладдя, суверенітет і незалежність України, поділ державної влади та ін., в окремій статті (ст.7) проголошує принцип визнання та гарантованості місцевого самоврядування. До речі, Конституції не тільки європейських, але й інших світових держав, містять подібні положення.

Що означає визнання місцевого самоврядування як засади конституційного ладу?

---

[106] Європейська Хартія місцевого самоврядування //Віче. – 1993. №6. – С.33.

По-перше, місцеве самоврядування, як публічна влада територіальної громади, є складовою і невід'ємною частиною конституційного ладу і характеризується так само. Тобто, мова йде про безумовне дотримання, в першу чергу, прав і свобод людини і громадянина, а органи і посадові особи повинні діяти відповідно до Конституції та законів України.

По-друге, визнання місцевого самоврядування, як засади конституційного ладу України, означає, також, встановлення демократичної децентралізованої системи управління, яка базується на самостійності територіальних громад, органів місцевого самоврядування при вирішенні всіх питань місцевого значення.

По-третє, віднесення інституту місцевого самоврядування до засад конституційного ладу, до того ж, означає неможливість його скасування чи обмеження.

Як зазначається в ст. 5 Конституції України народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. З даного конституційного положення прямо випливає, що органи місцевого самоврядування не входять до єдиного державного механізму і, в силу цього, місцеве самоврядування можна розглядати як окрему форму реалізації народом належної йому влади.

Як особлива форма реалізації належної народові влади місцеве самоврядування характеризується:

1. Місцеве самоврядування має особливого суб'єкта – територіальну громаду, тобто жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища чи міста.

Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування безпосередньо або через органи місцевого самоврядування;

2. Місцеве самоврядування займає окреме місце в політичній системі (в механізмі управління суспільством і державою). Місцеве самоврядування, його органи, згідно Конституції України, не входять до механізму державної влади, хоч це й не означає його повної автономності від держави, державної влади. Взаємозв'язок місцевого самоврядування з державою досить тісний і знаходить свій вияв у тому, що, по-перше, і місцеве самоврядування, і державна влада мають одне джерело – народ (ч.1 ст.5 Конституції України); по-друге, органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади (ст.143 Конституції України) і стан їх реалізації контролюється відповідними органами виконавчої влади. Таке становище місцевого самоврядування в політичній системі дозволяє характеризувати його як самостійну (поряд з державною владою) форму публічної влади – публічну владу територіальної громади. Самостійність місцевого самоврядування гарантується Конституцією України, ст.145 якої передбачає, що права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку, а ст.142 визначає матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування.

3. Місцеве самоврядування має особливий об'єкт управління – питання місцевого значення, перелік яких у вигляді предметів відання органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначено в Законі України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні».

Проте, концептуальне положення, що місцеве самоврядування є специфічною формою народовладдя, в окремих працях українських і зарубіжних істориків заперечується [107] . Зокрема, стверджується, що право на місцеве самоврядування не має свого позадержавного джерела і є властивим правом територіальної громади, а органи місцевого самоврядування розглядаються як конституційно встановлена організаційно-правова форма реалізації участі громадян в управлінні державними справами і реалізації своїх суб'єктивних прав у цій сфері. Висловлюються думки і стосовно того, що органи місцевого самоврядування самостійно здійснюють частку громадських справ «з дозволу держави», а саме місцеве самоврядування – це влада похідна від державної влади, яка діє з дозволу держави, як стверджує І.К.Профененко.

Подібна наукова позиція безумовно має право на існування, вона свідчить про прихильність відповідних вчених до державницької концепції місцевого самоврядування. Однак, на нашу думку, по-перше, в «чистому вигляді» ні громадівська, ні державницька теорії місцевого самоврядування не відтворені ні в Європейській Хартії місцевого самоврядування, ні в Конституції України. По-друге, Конституція України, як свідчить аналіз її положень, регулює питання місцевого самоврядування, виходячи переважно з концептуальних положень громадівської теорії, хоч й з використанням окремих позицій державницької теорії.

[107] Див.: Агєєв П.Ф. Історія місцевого самоврядування в Україні. – К., 2003; Профененко І.К. Муніципальне управління. – К., 2007.

На користь цього висновку свідчать такі положення Конституції України 1996 р. як:

1. Органи місцевого самоврядування не долучені до системи органів державної влади (ст. 5, 19, 38, 47, 55, 56, 71).

2. Місцеве самоврядування в Україні визначається, а не надається державою (ст. 7).

3. Місцеве самоврядування гарантується державою (ст. 7).

4. Служба в органах місцевого самоврядування розглядається як самостійний вид публічної діяльності (ст. 38).

5. Самостійність місцевого самоврядування гарантується Конституцією України (ст. 145), його права захищаються в судовому порядку, а стаття 142 визначає матеріальні й фінансові гарантії.

Таким чином, місцеве самоврядування є самостійною, поряд з державною владою, формою публічної влади – публічною владою територіальної громади.

Конституція України (ст. 140) визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через представницькі органи: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Більш детальне нормативне визначення місцевого самоврядування дається в Законі України 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні»: «Місцеве самоврядування в Україні – це

гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України».

Нормативне визначення місцевого самоврядування в Конституції дещо відрізняється від сформульованого в Європейській Хартії місцевого самоврядування. На відміну від Хартії, Конституція України на перше місце ставить не органи місцевого самоврядування, а територіальну громаду – первинний суб'єкт місцевого самоврядування. Таким чином, Конституція України регулює питання місцевого самоврядування, виходячи в основному з концептуальних положень громадівської теорії місцевого самоврядування. Цим і обумовлена певна специфіка конституційної концепції. А саме, Конституція України визнає право самостійно вирішувати питання місцевого значення лише за певними територіальними громадами – жителями «природних» адміністративно-територіальних одиниць, тобто поселень або населених пунктів (сіл, кількох сіл, селищ та міст).

Подібний підхід до визначення кола суб'єктів права на місцеве самоврядування має глибокі історичні корені. Саме в поселеннях люди історично та природнім шляхом групувалися для спільного життя. Питання спільного життя вони обговорювали на сходах, загальних зборах, а для здійснення поточного управління вибирали відповідних носіїв (органи) – вождів, старійшин, ради тощо. Таким

шляхом формувалася громада, відмінною ознакою якої є наявність виборних органів, а подібна система отримала назву громадівського, комунального, місцевого або муніципального самоврядування.

Інші адміністративно-територіальні одиниці були створені неприродним шляхом – «зверху», актами державної влади, за допомогою яких здійснювалося районування території держави і, в силу цього, носять «штучний» характер. Так виникають, наприклад, області, воєводства, губернії, повіти, райони тощо. «Штучні» адміністративно-територіальні одиниці – це регіони і субрегіони. Таким чином, населення «штучної» адміністративно-територіальної одиниці утворює т.зв. «вторинну» територіальну громаду, яка може визнаватися суб'єктом права на місцеве самоврядування, а може і не визнаватися, що визначається, наприклад, в Європейській Хартії місцевого самоврядування.

Право територіальної громади на місцеве самоврядування забезпечується правом кожного громадянина України брати участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад. При цьому, будь-які обмеження цього права, залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за майновим та іншими ознаками, забороняється.

Варто наголосити, що Конституція України гарантує громадянам України право обирати і бути обраним до органів місцевого самоврядування, право брати участь у місцевих референдумах, право рівного доступу до служби в органах місцевого

самоврядування, право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Надзвичайно важливо, що визначення місцевого самоврядування, які містяться як в Європейській Хартії місцевого самоврядування, так і в Конституції України та в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначають повну єдність самостійності і відповідальності при вирішенні всіх питань місцевого значення, що віднесені до компетенції місцевого самоврядування. До того ж, під «самостійністю» розуміються не лише права територіальної громади безпосередньо або через органи місцевого самоврядування самостійно, без втручань будь-яких інших владних структур вирішувати питання місцевого значення, але й необхідність вирішення їх відповідно до Конституції та законів України.

Таким чином, місцеве самоврядування постає як органічна єдність прав і обов'язків територіальної громади при вирішенні питань місцевого значення. Наслідки за вирішення питань місцевого значення лягають на систему місцевого самоврядування. Необхідно звернути увагу на те, що органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть потрійну відповідальність, а саме:

а) перед територіальною громадою (жителями відповідного населеного пункту);

б) перед державою;

в) перед фізичними та юридичними особами.

Які ж принципи, завдання та функції місцевого самоврядування?

Принципи місцевого самоврядування – це вихідні основи, відповідно до яких здійснюється організація і функціонування місцевого самоврядування в нашій державі.

Принципи місцевого самоврядування встановлені Конституцією України та Європейською хартією місцевого самоврядування, а їх конкретизацію здійснено в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (зокрема ст. 4). Названі принципи охоплюють всі аспекти організації і функціонування місцевого самоврядування. Умовно їх можна поділити на дві групи – загальні (основні) та спеціальні. Щодо загальних принципів, то вони здійснюють визначальний вплив на всі сфери місцевого самоврядування, спеціальні – притаманні тільки окремим сферам місцевого самоврядування.

Згідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до загальних принципів місцевого самоврядування віднесено такі:

- народовладдя;
- законність;
- гласність;
- колегіальність;
- поєднання місцевих і загальнодержавних інтересів;
- виборність;
- правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність територіальних громад та їх органів в межах повноважень, визначених цим та іншими законами;

- підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами, їх органами та посадовими особами;

- державна підтримка та гарантії місцевого самоврядування;

- судовий захист прав місцевого самоврядування.

Цей перелік необхідно доповнити загальними конституційними принципами дотримання прав і свобод людини і громадянина та самостійного вирішення територіальною громадою питань місцевого значення.

Названі принципи, з одного боку, мають самостійне значення, з іншого – тісно взаємодіють між собою. Всі разом вони становлять цілісну систему принципів, які визначають організацію та функціонування місцевого самоврядування.

Щодо базового принципу – народовладдя – у діяльності місцевого самоврядування, то він зводиться до того, що джерелом місцевої влади, який наділив її повноваженнями, є весь народ, хоча носієм влади для кожного муніципалітету є відповідна йому територіальна громада. Вона, як суб'єкт місцевої влади, має змогу реалізовувати свою владу у формах безпосередньої або представницької демократії.

У системі загальних принципів особливо варто виокремити роль принципу законності та наголосити на специфіку його застосування в системі місцевого самоврядування. Тобто, місцеве самоврядування – влада підзаконна і всі елементи системи місцевого самоврядування повинні неухильно дотримуватись вимог закону, як й інших нормативно-правових актів державної влади.

Принцип гласності місцевого самоврядування передбачає прозорість діяльності органів місцевої влади, їх підконтрольність, звітування перед громадою. Гласність є тим інструментом, що реалізує демократичні відносини, створює перешкоди для узурпації або закритості влади як в центрі, так і на місцях. Один із засобів дотримання гласності на місцевому рівні є передбачені законом громадські слухання. Стаття 13 Закону про місцеве самоврядування проголошує: «Територіальна громада має право проводити громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування». Так реалізується можливість контролю за роботою відповідної місцевої ради і оприлюднення важливих для територіальної громади питань.

Згідно Закону органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади. За дотриманням державних інтересів органами місцевого самоврядування здійснюється державний контроль. Згідно Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися лише в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, і не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їх

посадових осіб у здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм власних повноважень.

Дотримання принципу виборності місцевого самоврядування є запорукою демократичної зміни влади і перепоною узурпації влади на місцевому рівні. Цей принцип реалізується шляхом представництва осіб із числа жителів конкретної територіальної громади у відповідному органі місцевого самоврядування. Організаційна форма, що реалізує таке представництво – вибори депутатів місцевих рад та їх голови. Порядок формування та організація діяльності рад визначаються Конституцією України, законами, а також статутами територіальних громад. Проведення місцевих виборів регламентує Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, міських голів». Законом проголошуються усі демократичні принципи виборчого процесу, які притаманні загальнодержавним виборам: рівність, пряме виборче право, вільність, таємність, особисте голосування. Існуючі органи місцевої влади, крім сільських, селищних рад і сільських, селищних, міських голів, формуються за пропорційною виборчою системою.

Принцип правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування означає незалежність місцевої влади у вирішенні питань місцевого значення. Організаційно-правова самостійність випливає з того, що органи місцевого самоврядування є юридичними особами і законодавчо наділяються власними повноваженнями, в межах яких діють самостійно, під свою відповідальність, згідно закону. Матеріальною

і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. Тобто, у матеріально-фінансовому плані місцеве самоврядування відокремлене від держави. До того ж, місцеві бюджети є самостійними, вони не включаються до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів.

Зазначимо, що принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб випливає із того, що територіальна громада є носієм влади місцевого самоврядування, а його органи та посадові особи є представниками громади, обраними шляхом виборів. Підконтрольність та підзвітність органів місцевої влади перед громадою фіксується статтею 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», згідно з якою вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед територіальними громадами про свою діяльність. Важливо і те, що громада у будь-який час може припинити повноваження відповідних органів, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечуючи здійснення наданих їм законом повноважень. Підставою для припинення повноважень

органу місцевого самоврядування може бути рішення місцевого референдуму, що й передбачено законодавством.

Що стосується гарантій місцевого самоврядування, то вони поділяються на загальні та спеціальні. Серед загальних гарантій називають: економічні, політичні, духовні засади суспільства і держави, що створюють реальну можливість розвитку і виконання завдань та функцій місцевого самоврядування. Політичні гарантії місцевого самоврядування в Україні закріплено у ст. 7 Конституції, де записано, що в Україні визнається й гарантується місцеве самоврядування. Спеціальні або юридичні гарантії – це правові засоби забезпечення функціонування системи місцевого самоврядування. Вони закріплені в законодавстві, а також статутах громади і актах органів місцевого самоврядування. Важливою гарантією незалежної діяльності місцевого самоврядування є гарантія невтручання у їх діяльність місцевих виконавчих органів. До того ж, підзвітність і підконтрольність місцевих державних адміністрацій районним, обласним радам у питаннях виконання делегованих їм функцій. Прийняті акти органів місцевої влади в межах їх повноважень є обов’язковими для виконання всіма розташованими на відповідній території органами виконавчої влади, об’єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами, а також громадянами, які постійно або тимчасово проживають на відповідній території.

Правовою основою захисту прав місцевого самоврядування є ст. 145 Конституції України, в якій сказано, що права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку. У той же час, ст.

71 Закону про місцеве самоврядування визначає, що «органи та посадові особи місцевого самоврядування мають право звертатися до суду щодо визнання незаконними актів органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, тобто органів та посадових осіб місцевого самоврядування». Тобто, закон визначає перелік суб'єктів, акти яких можуть бути оскаржені у суді органами місцевого самоврядування. Насамкінець, звертаємо увагу на те, що органи місцевого самоврядування не є суб'єктами звернення до Конституційного Суду з питань невідповідності нормативно-правових актів Конституції. Навіть, якщо ці акти порушують права територіальної громади, звернутися до Конституційного Суду в інтересах місцевого самоврядування мають право лише визначені законом суб'єкти.

Щодо спеціальних принципів місцевого самоврядування, то вони мають досить розгалужену систему. Так, наприклад, до спеціальних принципів у сфері місцевих фінансів можна віднести: збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів; фінансування державою витрат, пов'язаних із здійсненням органами місцевого самоврядування даних законом повноважень, органів виконавчої влади; самостійність місцевих бюджетів; фінансова підтримка місцевого самоврядування державою тощо.

З принципами місцевого самоврядування тісно переплітаються завдання та функції. Основними завданнями місцевого самоврядування можна назвати наступні:

- зміцнення засад Конституційного ладу України;

- забезпечення реалізації конституційних прав людини і громадянина;
- створення умов для забезпечення життєво важливих потреб та законних інтересів населення;
- розвиток місцевої демократії.

Відповідно поставлених завдань визначають і функцій місцевого самоврядування. Під ними розуміються основні напрями діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування з вирішення завдань муніципальної діяльності. Вкажемо на основні з них:

- залучення населення до участі у вирішенні питань місцевого та загальнодержавного значення;
- володіння, використання та управління комунальною власністю;
- забезпечення комплексного соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території;
- надання соціальних послуг населенню;
- забезпечення законності, громадської безпеки, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян;
- соціальний захист населення, сприяння працевлаштуванню громадян;
- захист прав місцевого самоврядування.

Зазначимо, що функції місцевого самоврядування знайшли своє закріплення в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» у вигляді предметів відання органів місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування, як важливий інститут публічної влади, є одним із визначальних елементів демократичного устрою держави, про що свідчать відповідні положення Конституції України і законів України.

Місцеве самоврядування, як і розподіл влади, незалежні суди та інші атрибути демократичного суспільства, опановують політико-правову сторону життя українського народу. В суспільній діяльності конституційно-правовий розвиток місцевого самоврядування набув певних традицій, звичаїв, без яких жоден правовий механізм не може обійтися. Історичний досвід свідчить про те, що місцеве самоврядування необхідно розвивати, поєднуючи ініціативу і творчість мас з відповідальністю та законністю.

Яка ж роль матеріального та фінансового забезпечення місцевого самоврядування?

Реальність функціонування місцевого самоврядування визначається, в першу чергу, матеріальними і фінансовими ресурсами, якими розпоряджається територіальна громада, що в сукупності становлять матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування.

Конституція України (ст. 142) до матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування відносить: рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, що знаходяться у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об’єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Провідне місце у структурі матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування займає комунальна власність. Поняття комунальної власності вперше на законодавчому рівні було введено Законом України «Про власність» (від 7 лютого 1991 р.) і на той час комунальна власність (або відповідно до закону – власність адміністративно-територіальних одиниць) розглядалася як різновид державної власності (ст. 31 Закону). Конституція України 1996 року визначає комунальну власність як самостійну форму власності, суб'єктами якої є територіальні громади села (кількох сіл у разі добровільного об'єднання у сільську громаду їх жителів), селища, міста, району в місті.

Наголошуємо, що від імені та в інтересах територіальних громад повноваження щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності можуть здійснювати відповідні органи місцевого самоврядування. Комунальна власність складає: рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів та інші кошти, земля, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі, банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частка в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, місцеві енергетичні системи, громадський транспорт, системи зв'язку та інформації, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування, майно, передане у комунальну власність іншим суб'єктам власності, та будь-яке інше майно, рухомі та нерухомі об'єкти, які за правом власності належать

територіальним громадам, а також кошти від відчуження об’єктів права комунальної власності.

Реєстр об’єктів права комунальної власності територіальної громади складає відповідна сільська, селищна, міська рада.

До об’єктів виключного права комунальної власності територіальної громади віднесені: рухоме і нерухоме майно, інші об’єкти права комунальної власності громадського користування, які мають важливе значення для життєзабезпечення села, селища, міста, задоволення потреб територіальної громади для збереження історико-культурних об’єктів.

Можуть бути віднесені до об’єктів виключного права комунальної власності також:

- землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, пасовища, сінокоси, набережні, парки, міські ліси, сквери, бульвари, місця знешкодження та утилізації відходів), а також землі, надані для розміщення будинків органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення;
- ріки, водойми та їх береги;
- кладовища;
- пам’ятки історії та архітектури;
- природні ландшафти та заповідники;
- інші об’єкти, перелік яких встановлює територіальна громада або відповідна рада.

Особливо важливо, що об’єкти виключного права комунальної власності не можуть бути відчужені у будь-який спосіб, а їх перелік встановлюється статутом територіальної громади.

Неабияке значення має і те, що територіальні громади можуть мати спільну власність (сумісну або часткову), а саме: об’єкти, що задовольняють спільні потреби територіальних громад, об’єкти права комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів, які за рішенням двох або кількох територіальних громад, відповідних органів місцевого самоврядування об’єднуються на договірних засадах для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій.

До того ж, територіальна громада безпосередньо або через органи місцевого самоврядування володіє, користується і розпоряджається належним їй на основі права комунальної власності рухомим і нерухомим майном, коштами та іншими об’єктами з метою забезпечення надання необхідних громадських послуг. Тобто, відповідно до закону територіальна громада – власник комунального майна, може здійснювати з об’єктами комунальної власності будь-які господарські операції, передавати їх у постійне або тимчасове користування фізичним та юридичним особам, здавати в оренду, вносити як частку до статутного фонду підприємства та акціонерних товариств, продавати, купувати, використовувати як заставу, приватизувати, визначати в угодах та договорах умови використання та фінансування об’єктів комунальної власності, що приватизуються або передаються у користування та оренду тощо.

Органи місцевого самоврядування з метою забезпечення умов для надання громадських послуг на належному рівні користуються правом продавати, купувати, резервувати земельні ділянки, здавати їх в оренду, використовувати як заставу, передавати їх як внески до статутних фондів (капіталів) акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, кооперативів, фінансово-кредитних установ та інших підприємств і організацій.

До компетенції виконавчих органів місцевого самоврядування у встановленому законом порядку відносяться питання реорганізації і ліквідації комунальних підприємств, установ та закладів, визначення цілей їх діяльності та організаційних форм; затвердження статутів, створювання ними підприємств, організацій та установ. Згідно закону вони регулюють ціни та тарифи на продукцію і послуги створених підприємств, взаємовідносини цих підприємств із відповідним бюджетом; встановлюють порядок використання прибутку, контролю за ефективністю використання належного підприємствам майна, ведення фінансово-господарської діяльності, призначають та звільняють керівників таких підприємств, заслуховують звіти про їх діяльність; делегують своїх представників до спостережних рад господарських товариств, частка капіталу яких належить органам місцевого самоврядування.

Відповідно до закону, управління об’єктами права комунальної власності здійснюють виконавчі органи місцевого самоврядування або інші уповноважені ними юридичні та фізичні особи.

З метою управління об’єктами права спільної власності сільськими, селищними, міськими радами можуть бути створені відповідні органи управління.

Звертаємо увагу, що право комунальної власності територіальної громади відповідно до ст. 13 Конституції України, захищається законом на рівних умовах з правами власності інших суб’єктів. До того ж, об’єкти права комунальної власності не можуть бути вилучені у територіальних громад і передані іншим суб’єктам права власності без згоди безпосередньо територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу, за винятком випадків, передбачених законом.

Важливе значення для успішного функціонування місцевого самоврядування має його фінансова складова. Фінансові ресурси територіальної громади за своєю структурою включають: а) кошти місцевого бюджету; б) позабюджетні кошти місцевого самоврядування; в)кошти комунальних підприємств. Місцеві бюджети розробляють, затверджують і виконують відповідні органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах, районах у місті (у разі їх створення).

На регіональному рівні районні та обласні ради затверджують районні та обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних та культурних програм.

Місцевий бюджет має дохідну та видаткову частини. Доходи місцевих бюджетів повинні бути достатніми для ефективного здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування та формуються, по-перше, за рахунок власних джерел (місцеві податки і збори), що відповідає законодавству України та вимогам Європейської Хартії місцевого самоврядування, ст. 9 якої прямо передбачає, що принаймні частина коштів місцевого самоврядування повинна надходити за рахунок місцевих податків і зборів.

По-друге, до доходів місцевих бюджетів зараховуються закріплені законом загальнодержавні податки, збори та інші обов'язкові платежі.

По-третє, до дохідної частини місцевих бюджетів можуть входити кошти з державного бюджету, які передаються з метою надання фінансової підтримки місцевого самоврядування з боку держави, яка гарантує органам місцевого самоврядування дохідну базу, достатню для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб. При цьому мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя з урахуванням економічного, соціального, природного та екологічного стану відповідних територій, виходячи з рівня мінімальних соціальних потреб, встановленого законом. Щодо фінансової допомоги місцевому самоврядуванню з боку держави, то вона може здійснюватися у формі дотації або субвенції.

Дотації – це кошти, які передаються до місцевого бюджету з державного бюджету у випадках, коли коштів, що надходять з

власних джерел та закріплених доходів недостатньо для формування мінімального розміру місцевого бюджету. До того ж, використання дотацій не має цільового призначення, вони виділяються державою на безвідплатній та безповоротній основі.

Субвенції – це кошти, які виділяються з державного бюджету на певний строк для фінансування конкретних програм з метою соціально-економічного вирівнювання окремих територій. Кошти державного бюджету, що передаються у вигляді дотацій, субвенцій, розподіляються обласними радами між районними бюджетами і бюджетами міст обласного значення у розмірах, необхідних для формування дохідних частин не нижче мінімальних розмірів місцевих бюджетів, визначених законом, а також використовуються для фінансування з обласного бюджету спільних проектів територіальних громад. Кошти обласного бюджету, передані державою у вигляді дотацій, субвенцій зараховуються до районних бюджетів і розподіляються районними радами між місцевими бюджетами.

Органи місцевого самоврядування мають право формувати позабюджетні та цільові фонди (ст. 68 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). До цих фондів входять:

- додаткові доходи та зекономлені кошти, отримані в результаті успішного виконання певних організаційних заходів вирішення соціально-економічних проблем територіальної громади;

- добровільні внески та пожертви підприємств, установ й організацій, окремих громадян;

- доходи від випуску місцевих позик і проведення місцевих аукціонів та грошово-речових лотерей;

- доходи від розпродажу майна ліквідованих підприємств комунальної власності або надання його в оренду;

- плата за реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності;

- інші позабюджетні кошти.

За рахунок фондів соціального розвитку підприємств, установ і організацій усіх форм власності пропорційно виділяються певні суми коштів на соціальний розвиток міських житлових масивів, сіл та селищ. До позабюджетних фондів місцевого самоврядування належать також:

- частина орендної плати за землю;

- частина штрафів та платежів за забруднення довкілля, нераціональне використання природніх ресурсів або утилізацію відходів на території самоврядної громади, а також інші платежі за порушення законодавства про охорону довкілля, санітарних норм і правил;

- штрафи за адміністративні порушення, що вчинені на території самоврядної громади;

- доходи від продажу населенню квартир та будинків із фонду комунальної власності.

Органи місцевого самоврядування, отримані вищеназваним шляхом кошти розміщують на спеціальних рахунках установ банків України та витрачають їх на свій розсуд відповідно до положень про ці кошти, що затверджуються сільською, селищною радою.

Відповідно до ст. 68 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування мають право на валютні кошти. Ці кошти формуються за рахунок:

- доходів від власної зовнішньоекономічної діяльності;
- надходжень від реалізації товарів, робіт та послуг іноземним юридичним та фізичним особам, які виконуються підприємствами, установами й організаціями комунальної власності;
- добровільних внесків та пожертв юридичних осіб і окремих громадян;
- інших не заборонених чинним законодавством джерел.

Зауважимо, що порядок формування та використання валютних коштів місцевого самоврядування визначається положенням про ці кошти, яке затверджується відповідною місцевою владою. Кошти валютних фондів розміщуються на спеціальних валютних рахунках установ банків і вилученню не підлягають.

І, насамкінець, до дохідної частини місцевого бюджету включаються кошти, необхідні для фінансування витрат, пов’язаних із здійсненням органами місцевого самоврядування повноважень органів виконавчої влади та виконанням рішень органів виконавчої влади.

Як зазначено вище, що сільські, селищні, міські, районні в містах ради та їх виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання. Розмір і цільове спрямування видатків, які здійснюються органами місцевого самоврядування, на потреби

територіальних громад визначаються видатковою частиною місцевих бюджетів, яка включає видатки поточного бюджету (спрямовуються на фінансування установ і закладів, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань) і видатки бюджету розвитку (спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаних із здійсненням інвестиційної та іншої діяльності, а також на фінансування субвенцій та інших видатків розширеного відтворення).

§ 2. Європейська Хартія місцевого самоврядування

Конституція України проголошує, що наша держава є суверенною, демократичною, правовою і соціальною. Та, на жаль, це зовсім не так. Наше законодавство, безумовно, потребує подальшого удосконалення. Тому для нас важливо взяти з європейської моделі влади все найпрогресивніше. Щодо місцевої влади, то нам необхідно втілити в життя всі принципи Європейської Хартії місцевого самоврядування, підписаної Україною і ратифікованої Верховною Радою України в 1997 році.

Європейська Хартія місцевого самоврядування є основним міжнародно-правовим документом для країн-членів Ради Європи, якою з 1995 року є і Україна. Хартія визначає принципи організації управління на місцях на засадах місцевого самоврядування, що є обов'язковими для держав-членів Ради Європи. А Конгрес місцевих і регіональних влад Європи представляє інтереси місцевих і регіональних органів самоврядування. Відповідно до покладених на

Конгрес обов'язків, він постійно відслідковує стан дотримання країнами-членами Ради Європи положень Європейської Хартії місцевого самоврядування. Рекомендації і висновки Конгресу передаються до Парламентської Асамблеї Ради Європи та/або Комітету Міністрів – керівного органу Ради Європи, який визначає характер та напрямки діяльності організації.

Важливим стимулом розвитку сильного місцевого самоуправління в Західній Європі було прийняття Європейської Хартії місцевого самоврядування 15 жовтня 1985 року. Хартію уже підписали майже всі країни-члени Ради Європи. Вказаний документ так визначає концепцію місцевого самоврядування (ст. 3): «…місцеве самоврядування означає право і реальну можливість органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою державних справ, під власну відповідальність і в інтересах місцевого населення».

Хартія є досить гнучким документом. Так, пункт 1 статті 12 дозволяє дотримуватись лише частини її положень. В Хартії змістовно і лаконічно виражені принципи, відповідно до яких вже змінено і ще буде змінено законодавство європейських країн у галузі місцевого управління і самоврядування. Преамбула зазначає основні засади прийняття Хартії:

- місцеве самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму;

- право громадян на участь в управлінні державними справами найбільш повно може здійснюватися саме на місцевому рівні;

- існування місцевого самоврядування, наділеного реальними функціями, може забезпечити ефективне і близьке до громадянина управління;

- необхідність існування місцевого самоврядування, яке має створені на демократичній основі керівні органи і широку автономію щодо своїх функцій, шляхи і засоби здійснення цих функцій, а також ресурси, необхідні для їх виконання.

В основній частині Хартії зазначаються ті принципи, які спрямовані на реалізацію преамбули:

- необхідність закріплення принципу місцевого самоврядування в національному законодавстві і, у міру можливості, в Конституції (ст. 2);

- здійснення місцевого самоврядування виборними радами або зборами, з підзвітними їм виконавчими органами (ст. 3);

- закріплення основних повноважень і функцій органів місцевого самоврядування в Конституції або Законі (ст. 4);

- повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене ніякому іншому органу;

- консультації у процесі планування і прийняття рішень щодо всіх питань, які безпосередньо стосуються місцевого самоврядування (ст. 4);

- зміна кордонів громад тільки після попереднього з'ясування їхньої думки (ст. 5);

- право органів місцевого самоврядування визначати свою структуру (ст. 6);

- незалежність представників (ст. 7);
- оплатність роботи в органах місцевого самоврядування (ст. 7);
- адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування лише згідно з процедурами та у випадках, передбачених Конституцією або Законом (ст. 8);
- право (в межах національної економічної політики) на свої власні фінансові ресурси, формування частини з них за рахунок власних податків і вільне розпорядження ними в межах своїх повноважень (ст. 9);
- справедливість (обґрунтованість) перерозподілу ресурсів між громадами (ст. 9);
- право органів місцевого самоврядування на свободу асоціації (ст. 10);
- правовий захист місцевого самоврядування (ст. 11).

Тобто, на самоврядування в Європі поширюється загальна уніфікація законодавства, принаймні. А в недалекому майбутньому в усіх країнах буде єдина політика щодо місцевого самоврядування, заснована на принципах Хартії. Затим можна очікувати появу нового міжнародного документа з більш конкретними і жорсткими нормами.

Україна, ратифікувавши у 1997 році Європейську Хартію місцевого самоврядування, не тільки заявила про свою прихильність європейським цінностям і стандартам, але й взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень Хартії. Дуже важливо, щоб розробка законодавства в Україні у сфері місцевого самоврядування здійснювалася з обов'язковим врахуванням цієї Хартії. Ця умова стосується і законодавчих пропозицій щодо адміністративно-

територіального устрою. До переліку основних положень Хартії, які необхідно врахувати, реформуючи систему органів місцевого самоврядування та територіального устрою, варто віднести такі:

- Починати необхідно із самого визначення поняття. А саме, місцеве самоврядування означає право і здатність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення – тобто воно має бути дієздатним.

- Це положення є стрижневим при створенні територіальної основи для місцевого самоврядування. Адже здатність – це наділення органів місцевого самоврядування достатнім набором засобів та необхідних ресурсів для реалізації наданих їм прав. Серед них: визначення території юрисдикції, наявність достатніх матеріальних та фінансових засобів.

- Право на місцеве самоврядування реалізується обраними представницькими органами (радами), які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Вказане положення важливе при формуванні системи представницьких органів місцевого самоврядування і, особливо, їх виконавчих органів. Воно не зобов'язує створювати виконавчі органи при радах, а лише зазначає, що вони "можуть мати" такі органи. Тобто, на кожному рівні місцевого самоврядування можуть діяти різні моделі. Так, у невеликих громадах можна запроваджувати модель: рада-голова без виконавчих органів.

Муніципальні функції, як правило, ефективно здійснюються переважно тією владою, яка має найтісніший контакт з громадськістю.

Це положення орієнтує на те, що функції місцевої влади найбільш ефективно можуть здійснювати саме органи місцевого самоврядування, оскільки вони є найближчими до громадян, формуються громадянами і їм підзвітні. Ось чому основні повноваження доцільно концентрувати на рівні громад і на рівні районів, оптимально їх розприділивши між цими двома рівнями.

У Хартії наголошується, що повноваження, покладені на органи місцевого самоврядування, як правило, мають бути повними і виключними.

А повноваження між органами місцевого самоврядування та між органами виконавчої влади повинні бути розмежованими.

Безумовно, необхідно за кожним рівнем, за кожним органом місцевого самоврядування закріпити свій власний і достатній набір повноважень, який має забезпечити дієздатність відповідних органів місцевого самоврядування. Набір цих повноважень не повинен ототожнюватися з повноваженнями інших органів – вони повинні бути чітко розмежованими як по вертикалі, так і по горизонталі.

І, що особливо необхідно, щоб органи місцевого самоврядування мали свої власні адекватні фінансові ресурси, якими вони могли б вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень.

Наявні фінансові ресурси органів місцевого самоврядування повинні відповідати їх функціям, передбаченим Конституцією або Законом.

Наголосимо, що частина фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають право встановлювати самостійно.

До того ж, надання дотацій не скасовує право місцевого самоврядування проводити свою політику в межах власної компетенції.

Отже, питання матеріального та фінансового забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування є одним з найбільш значних з будь-яких реформ, що стосуються сфери їх компетенції. Пріоритетними є питання створення умов для максимальної фінансової автономізації місцевого самоврядування. З цією метою необхідно затвердити за місцевим самоврядуванням достатню кількість фінансових ресурсів, більша частина яких повинна бути отримана від місцевих податків та зборів.

Органи місцевого самоврядування повинні бути самостійними у вирішенні питань місцевого значення і не зазнавати втручання з боку інших органів, – в першу чергу, – виконавчої влади.

В Хартії наголошується, що органи місцевого самоврядування повинні бути підпорядкованими тільки закону і своїм виборцям.

Щодо нового законодавства, то необхідно відійти від так званих делегованих повноважень, за допомогою яких виконавчі органи місцевого самоврядування, сільські, селищні, міські голови підзвітні та підконтрольні в частині їх виконання та підпорядковані виконавчій владі. А контроль за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування має здійснюватися у межах, визначених законодавством, компетентними органами і тільки на предмет відповідності їх діяльності Конституції та законам України.

Підкреслимо, що зміна територіальних кордонів місцевого самоврядування не повинна здійснюватися без попереднього з'ясування думки відповідних місцевих громад.

Вказане положення є надзвичайно важливим і повинно також враховуватися поряд з іншими положеннями Хартії. Це положення не допускає можливості зміни меж громад, районів адміністративним шляхом. Ось чому в пропозиціях Асоціації повністю враховується дане положення, максимально враховується теперішній територіальний устрій і передбачається система стимулів для добровільного об’єднання громад.

Органи місцевого самоврядування можуть визначати свої власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління.

Вказане положення дозволяє в межах територіальної громади створювати інститут старост поселень, інші територіальні органи управління.

Відзначимо, що українське законодавство в цілому відповідає вимогам Хартії. За слушним зауваженням фахівців, доцільно було б ввести деякі положення Хартії в Конституцію України і передбачити в законодавстві конкретні норми щодо фінансування органів місцевого самоврядування; обмежити компетенцію місцевих державних адміністрацій до контрольних функцій і функцій посередництва у відносинах органів місцевого самоврядування з виконавчою владою та Президентом.

§ 3. Гарантії місцевого самоврядування

Функціонування місцевого самоврядування в Україні забезпечується системою гарантій, під якими розуміють: економічні, політичні та правові умови і засоби повної й ефективної реалізації територіальними громадами, органами місцевого самоврядування завдань та функцій місцевого самоврядування. Основні правові гарантії місцевого самоврядування отримали підтвердження в Конституції України та Законі «Про місцеве самоврядування в Україні».

Механізми правового забезпечення місцевого самоврядування включають:

1. Правові гарантії захисту. До них відносяться:а) конституційні гарантії; б) судові гарантії. Територіальні громади, органи та посадові особи місцевого самоврядування реалізують надані їм повноваження.

2. Державний і громадський контроль. Він включає державний нагляд, політико-правовий контроль у формі депутатських запитів, парламентських слухань, судовий контроль, контроль з боку засобів масової інформації, політичних партій і громадських організацій.

3. Конституційно-правова відповідальність, майнова або цивільно-правова відповідальність:

а) гарантіями організаційно-правової самостійності місцевого самоврядування є положення Конституції України про те, що органи місцевого самоврядування не входять до єдиної системи органів державної влади (ст. 5);

б) служба в органах місцевого самоврядування виступає самостійним видом публічної служби (ст. 38);

в) віднесення питань обрання органів місцевого самоврядування, обрання чи призначення посадових осіб місцевого самоврядування до повноважень місцевого самоврядування;

г) встановлена Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 71) заборона органам виконавчої влади та їх посадовим особам втручатися в законну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також вирішувати питання, віднесені Конституцією та законами України до повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування, крім випадків виконання делегованих їм радами повноважень та в інших випадках, передбачених законом;

д) встановлена Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 21) заборона обмежувати права територіальних громад на місцеве самоврядування за винятком умов воєнного чи надзвичайного стану.

1. Гарантіями фінансово-економічної самостійності місцевого самоврядування є:

- встановлення Конституцією України (ст. 142) матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування;
- положення Конституції України щодо захисту законом права комунальної власності на рівних умовах з правами власності інших суб'єктів (ст.13);
- закріплення обов'язків держави фінансувати здійснення окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих органам місцевого самоврядування (ст. 143 Конституції України) та компенсувати витрати органів місцевого самоврядування, що виникли

внаслідок рішень органів державної влади і попередньо не забезпечені відповідними фінансовими ресурсами (ст. 67 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»);

- передбачена Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 61) заборона втручання державних органів у процес складання, затвердження і виконання місцевих бюджетів, за винятком випадків, передбачених законом;

- передбачений Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 62) обов'язок держави фінансово підтримувати місцеве самоврядування, брати участь у формуванні доходів місцевих бюджетів, здійснювати контроль за законним, доцільним, економним, ефективним витрачанням коштів та належним їх обліком, гарантувати органам місцевого самоврядування доходну базу, достатню для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб;

- передбачене Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст.ст. 68-70) право місцевого самоврядування мати позабюджетні кошти, встановлювати місцеві податки та збори, випускати місцеві позики, лотереї та цінні папери тощо.

2. Гарантіями захисту прав місцевого самоврядування є:

- передбачені Конституцією України обов'язковість до виконання на відповідній території актів органів місцевого самоврядування (ст. 144) та судовий порядок захисту права місцевого самоврядування (ст. 145);

- передбачене Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 71) право органів та посадових осіб місцевого

самоврядування звертатися до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, повноваження, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

- встановлена Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 72) підзвітність і підконтрольність місцевих державних адміністрацій районним, обласним радам;

- передбачена Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 75) відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальними громадами, а саме:

а) громадські слухання;

б) місцеві ініціативи;

в) загальні збори громадян;

г) місцеві референдуми та опитування;

д) місцеві (муніципальні) вибори.

Таким чином, муніципальне право є частиною законодавства, що безпосередньо відповідає за співпрацю населення і держави, а проблема його розвитку є дуже актуальною сьогодні. Оптимізація місцевого самоврядування за наших умов, стимулювання муніципального руху, вдосконалення законодавства, визначення діяльності та імплементація у вітчизняну практику положень Європейської Хартії місцевого самоврядування надасть йому правовий поштовх для стабілізації розвитку.

РОЗДІЛ X. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

§ 1. Сучасні проблеми функціонування місцевого самоврядування

За роки незалежності України в основному були сформовані організаційно-правові та інші основи державної політики у справі регіонального управління та місцевого самоврядування.

Це дало можливість у 2000 – 2020-х роках закласти законодавчу базу управління місцевими та регіональними справами, сприяло вдосконаленню відносин на регіональному та місцевому рівнях, становленню територіальних громад, комунальної власності, місцевих фінансів, бюджетних та міжбюджетних відносин на регіональному та місцевому рівнях, створенню муніципальної служби тощо.

Проте, в силу численних об'єктивних і суб'єктивних факторів, наявні можливості забезпечення збалансованого розвитку України та її регіонів, поліпшення якості життя людей реалізується недостатньо. Причиною цього, у тому числі, є й нерозв'язані проблеми регіонального управління та місцевого самоврядування, що вплинуло на формування такої системи організації влади, яка виявилася неспроможною забезпечити надання населенню якісних послуг, що відповідали б європейським стандартам.

Наведемо найважливіші з цих проблем:

1. Незавершеність адміністративної реформи.

Закріплена в Конституції України модель організації влади на місцевому та регіональному рівнях не дозволяла створити такі територіальні громади, які б мали достатню матеріальну, фінансову базу, територію та об'єкт соціальної структури, щоб ефективно виконувати завдання та повноваження місцевого самоврядування та делеговані їм повноваження.

а) Місцеве самоврядування було запроваджене лише на рівні населеного пункту – села, селища, міста, а на регіональному рівні – в районі й області продовжувало існувати централізована система державного управління[108]. І тим самим була відсутня його масовість.

б) Мав місце дуалізм влади на регіональному рівні: на рівні районної і обласної ради та районної і обласної адміністрації, де одночасно функціонують органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації.

Вони були наділені близькими по змісту функціями щодо соціально-економічного розвитку територій і населених пунктів. І місцеві ради, і місцеві державні адміністрації займалися вирішенням питань: прав і свобод людини, охорони громадського порядку, економічним розвитком територій і населених пунктів, розвитком торгівлі, освіти, культури, утриманням і розбудовою об'єктів інфраструктури тощо.

в) Залишилися неврегульованими питання розмежування повноважень між місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, між органами місцевого самоврядування різного територіального рівня – селами, селищами, містом, районом

[108] Див. Конституція України. Вид. «Право». – К., 1996. – С.45.

у місті, районом, областю, а також забезпечення виконання ними делегованих повноважень. Так, у статті 140 Конституції України зазначено, що «органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст є районні та обласні ради», а в статті 118 бачимо, що «виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації»[109].

Як бачимо, і ради, і місцеві державні адміністрації мали одні і ті ж об'єкти управління, без розмежування повноважень.

Тепер щодо розмежованості змістовної діяльності районних і обласних рад та районних і обласних державних адміністрацій.

У статті 143 Конституції України зазначено, що «обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного розвитку областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні й обласні бюджети та контролюють їх виконання». В той же час, у відповідності до статті 119, «місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

- виконання державних і регіональних програм соціально-економічного і культурного розвитку, програм охорони довкілля…;

- підготовку та виконання обласних і районних бюджетів;

- звіт про виконання відповідних бюджетів та програм»[110].

Як бачимо, обласні та районні ради не приймали участь у підготовці програм соціально-економічного розвитку та бюджетів, а тільки запроваджували їх. Але і ради, і місцеві адміністрації

[109] Конституція України. Вид. «Право». – К., 1996. – С.37, 45.
[110] Там же. – С.38, 46.

одночасно контролювали виконання одних і тих же програм і бюджетів, а складають звіти про виконання бюджетів і програм тільки державні адміністрації.

І ще про те, хто і кому підзвітний і підконтрольний?

У статті 143 Конституції України йде мова про те, що «органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади… Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підпорядковані відповідним органам виконавчої влади».

Місцеві державні адміністрації, як зазначається в статті 118, «підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами», а також «підзвітні й підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня»[111].

За цими положеннями Конституції України органи виконавчої влади є підпорядкованими як державі, так і органам місцевого самоврядування. А за повноваженнями, які зазначені в статті 119, саме державні адміністрації мають контролювати дотримання законності, у тому числі, й органами місцевого самоврядування. Варто зауважити і те, що не може ефективно здійснювати контроль орган влади, будучи залежним від суб'єкту контролю.

Залишалися не визначеними територіальні основи місцевого самоврядування, оскільки не встановлені просторові межі територіальної громади.

---

[111] Конституція України. Вид. «Право». – К., 1996. – С.38.

Конституція України зазначає, що «місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища чи міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України», а це породжує декілька закономірних питань.

Перше. Чи прив'язане місцеве самоврядування до конкретної території, чи є лише правом громадян?

Друге. Якими є просторові межі села, селища, міста?

Третє. Чи належать до юрисдикції місцевого самоврядування території між населеними пунктами, що об'єдналися в одну громаду?

На нашу думку, що відповіді на ці питання в Конституції мають принципове значення для здійснення повноцінного місцевого самоврядування.

Ресурсне забезпечення місцевого самоврядування знаходиться серед найважливіших проблем, від розв'язання яких, у вирішальній мірі, залежить ефективність місцевого самоврядування.

Аналіз здійснення сільськими, селищними, міськими громадами своїх самоврядних функцій стикалося з відсутністю належного матеріального і фінансового забезпечення, кризою житлово-комунального господарства, систем енергетичного, паливного, водного забезпечення та соціальної інфраструктури, поглиблення диспропорцій у соціально-економічному стані територіальних громад та регіонів. Постійно була нестача коштів. Бюджетна забезпеченість коштами, із розрахунку на одного жителя

села, складала 50-700 грн. на рік, при стандарті 60-2000 євро. В аварійному стані перебувало 30% водопровідних та 27% каналізаційних мереж, біля 15 тисяч кілометрів теплових мереж, постійно погіршується стан житлового фонду.

Зростання політичної і соціальної свідомості українських громадян та подальший процес демократизації українського суспільства вимагають від органів місцевого самоврядування нової якості функціонування, відповідності вимогам часу, високого професіоналізму та загальної культури посадових осіб місцевого самоврядування і депутатів місцевих рад.

Однак, освітній рівень значної кількості посадових осіб місцевого самоврядування та фахова підготовка депутатів місцевих рад не дозволяє їм відповідально виконувати покладені на них повноваження та обов'язки. Так, майже з 100 тисяч працівників виконкомів та апаратів місцевих рад, лише 63% мали повну вищу освіту.

Близько 40% сільських, селищних та міських голів, як правило, обиралися вперше і тому не мали відповідної фахової підготовки для виконання своїх повноважень, а системи постійного надання кожному з них освітніх послуг не було.

З майже 240 тисяч депутатів місцевих рад – понад 60% обиралося вперше. У своїй основній масі вони не мали відповідної освіти, спеціальної підготовки та досвіду для здійснення депутатських повноважень. При цьому система навчання чи надання їм інформаційно-консультативних послуг не існувала.

В Україні за роки незалежності сформувалася мережа навчальних закладів для підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування, але вона не відповідала потребам часу.

Недосконаліть українського законодавства призвела до численних конфліктів між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також з посадовими особами місцевого самоврядування. Наведемо декілька таких вузлових причин конфлікту.

Перший. Після впровадження пропорційної системи виборів до міських рад, поступово почала слабнути відповідальність конкретних представників депутатського корпусу перед виборцями. Відповідальність стала колективною, розмитою. З огляду на віддаленість чергових виборів, інтереси мешканців міста нерідко ігнорувалися, а це призводило до багаточисельних конфліктів між громадою і міською радою.

В обраній за партійними списками міській раді часто виникали непорозуміння з міським головою, який є безпартійним або ж представником політичної сили, що не має більшості у раді. І тоді голова міста міг вступити в конфлікт з радою або пішов на всі можливі компроміси (нерідко у збиток для громади міста), оскільки за допомогою 2/3 голосів депутатського корпусу він міг бути усунутий з посади у будь-який час.

Другий. Спочатку міські голови обиралися абсолютною більшістю голосів. І тоді, сформована із депутатів-мажоритарників міська рада, відчуваючи сильну електоральну підтримку голови,

налаштовувалася на співпрацю з ним. Коли ж міських голів стали обирати за відносною більшістю голосів, то головами міст нерідко ставали люди, що отримали 10-15% голосів виборців. Не відчуваючи за собою підтримки більшості виборців, вони починали шукати підтримки депутатського корпусу міської ради. Нерідко така прихильність депутатів до міського голови була пов'язана із зловживанням ним службовим становищем за рахунок майнового і фінансового ресурсу міської громади. Якщо ж такої прихильності отримати не вдалося, то зав'язувався конфлікт, який негативно впливав на життєдіяльності міської громади, і шукалися 2/3 голосів, щоб усунути голову міста з посади.

Третій конфліктний вузол зав'язувався між районними радами і районними державними адміністраціями та між обласними радами й обласними державними адміністраціями.

У відповідності до Конституції України районні та обласні ради лише представляють інтереси територіальних громад і не мають власних виконавчих органів, що суттєво обмежує їх повноваження. Але в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначені власні повноваження районних та обласних рад. Однак, ці повноваження не можуть реалізовуватися радами без власного виконавчого органу. І тому ради мають делегувати ці повноваження відповідним місцевим державним адміністраціям. Проте, траплялися не поодинокі випадки, коли районні та обласні ради відмовляються делегувати повноваження місцевим державним адміністраціям або ухвалювали рішення про скасування рішень своїх попередників. Все це закінчувалося тим, що проблеми не

розв’язуються, а влада бездіяла, оскільки ради не могли виконувати свої повноваження без виконавчих органів.

Такі конфлікти послаблювали місцеву владу, робили її діяльність малоефективною, а місцеві громади не можуть вирішувати злободенні питання свого повсякденного життя.

Довготривале нерозв’язання зазначених проблем призвело до тотальної централізації влади, істотної залежності територій від центральних органів влади, низької ефективності роботи органів місцевого самоврядування.

Наслідком цього стала низька якість надання публічних послуг жителям міст і сіл. Стало все більше з’являтися інфраструктурно, фінансово, кадрово слабких громад. Високий рівень корупції, низька ефективність управління на місцевому рівні ставали причиною низького рівня інвестиційної привабливості регіонів, деградації сільської місцевості.

§ 2. Шляхи підвищення ефективності місцевого самоврядування у забезпеченні життєдіяльності самоврядних громад

Подальший розвиток місцевого самоврядування органічно пов'язаний з розробленням державної регіональної політики,удосконаленням регіонального управління і, перш за все, з децентралізацією владних повноважень, їх передачею в найнижчі органи місцевого самоврядування, які можуть їх реалізувати з

найбільшою ефективністю. Її зміст визначений Законом України «Про засади державної регіональної політики» від 5.02.2015р. №156-VIII, що визначає основні правові, економічні, соціальні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової внутрішньої політики України. У цьому законі державна регіональна політика визначається як система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей з урахуванням природних, історичних, економічних, географічних,демографічних та інших особливостей регіонів, міст,сіл,селищ.

Метою державної регіональної політики, як зазначається у Законі, є створення умов для збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

Для реалізації цієї мети вимагати як співробітництва центральних місцевих органів виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування, забезпечення співробітництва між ними під час формування та реалізації державної регіональної політики. Забезпечення рівних можливостей доступу на паритетних засадах всіх об’єктів регіональної політики до ресурсів державної фінансової підтримки регіонального розвитку. Взаємозв’язку та узгодженості на державному, регіональному та місцевому рівнях довгострокових планів та програм розвитку. Децентралізації владних повноважень,

їх передачу органам місцевого самоврядування, які знаходяться найближче до жителів міст і сіл та можуть у повній мірі реалізувати їх інтереси.

На децентралізацію публічної влади з реальним забезпеченням загальновизнаних європейських принципів організаційної, правової та фінансової самостійності органів місцевого самоврядування направлений Закон України № 157-VIII від 5 лютого 2015 року «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Метою закону є встановлення порядку об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та надання державної підтримки об'єднаним територіальним громадам.

В законі мова йде про добровільне укрупнення, проформування дієздатних територіальних громад, які будуть здатні покращити забезпечення потреб громадян, оперативно і якісно надавати їм базові соціальні і адміністративні послуги, більш ефективно використовувати бюджетні кошти та інші ресурси. Закон передбачає встановлення принципів добровільного об'єднання територіальних громад. Зокрема, йдеться про добровільність, економічну ефективність, державну підтримку, повсюдність місцевого самоврядування.

Законом визначаються умови, при дотриманні яких має здійснюватися добровільне об'єднання громад сіл, селищ, міст. Так, у складі об'єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади зі своїм представницьким органом місцевого самоврядування, територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, об'єднана територіальна громада має бути

розташована в межах однієї області. Якість та доступність публічних послуг, що надається в об’єднаній територіальній громаді, не може бути нижчим, ніж до об’єднання. А при прийнятті рішень щодо добровільного об’єднання територіальних громад мають братися до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально – економічний розвиток територіальної громади. Регулюються законом питання утворення і діяльності об’єднаних територіальних громад, правонаступництва, управління об’єктами комунальної власності, формування бюджету. Надання об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально – економічного розвитку. У 2021 році було завершено формування самодостатніх об’єднаних територіальних громад. Шляхом добровільного об’єднання з 11250 міських, сільських, селищних громад було утворено 1470 об’єднаних територіальних громад. Відбулося укрупнення районів. Замість 490 районів утворено нових 136. Інтереси громадян, що мешкають на території об’єднаних територіальних громад, тепер представляють обраний голова, депутатський корпус та виконавчий орган ради громади.

Об’єднані територіальні громади дістали повноваження та суттєво збільшили ресурсно-фінансову базу. На власні повноваження до місцевих бюджетів вони зараховують 60% податку на доходи фізичних осіб. На місцях повністю залишаються надходження від податків: єдиного податку; на прибуток і фінансових установ, комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт).

ОТГ тепер мають прямі міжбюджетні відносини з державою для виконання делегованих державою повноважень і їм надаються відповідні трансфери (дотації, освітні та медицинські субвенції та на розвиток інфраструктури територіальної громади), отримали права затверджувати бюджети незалежно від дати затвердження Державного бюджету. Це дало можливість власні доходи місцевих бюджетів з 2015 по 2020 рік збільшити з 68,6 мільярда гривень до 267 мільярдів, тобто на 200 мільярдів, або майже у 4 рази.

Важливо і те, що органам місцевого самоврядування надано право самостійно визначати містобудівну політику, надавати такі базові адміністративні послуги, як реєстрація нерухомості, бізнесу, місця проживання особи.

Законом України про передачу землі територіальним громадам №2194 від 28.04.2021 року було вирішено питання про передачу землі державної власності сільським, селищним, міським громадам, встановлено чіткий механізм порядку фіксування у Державному земельному кадастрі меж громад. Органи місцевого самоврядування отримали право змінювати цільове призначення земельних ділянок приватної власності, затверджувати детальне планування територій за межами населених пунктів. Посилюється роль територіальних громад у здійсненні контролю за станом використання земель.

Прийняттям Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку інституту старост» №4535 від 14.07.2021 року було визнано, що у населених пунктах, які увійшли до складу об’єднаних територіальних громад, прао жителів на місцеве

самоврядування та надання послуг громадянам забезпечують сільські старости. Кандидатуру старости на затвердження Радою громади вносить голова ради об'єднаної територіальної громади за результатами проведеного громадського обговорення з мешканцями села, селища, міста, якщо вона отримала наступну підтримку: з числом жителів 1500 – 20%, з числом жителів 1500-10000 – 17%, 10000-20000 – 14%, 20000-30000 – 10%, понад 30000 – 7%. Староста має право бути присутнім та гарантоване право виступу на засіданнях сесій ради громади та виконавчого комітету, представляти інтереси мешканців старостинського округу, брати участь у підготовці пропозицій до проекту бюджету громади. Староста вирішує питання життєдіяльності населеного пункту. За ним закріплюються окремі завдання адміністратора центру надання адміністративних послуг. Староста має звітувати перед жителями старостинського округу та перед сесією ради громади.

Разом з тим, староста не входить до складу виконавчого комітету ради громади, не має право працювати за сумісництвом (окрім викладацької, наукової, творчої роботи) та займатися бізнесом.

У 2022 році був прийнятий Закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» №6504 від 16.11.1922 року, який врегульовує особливості проходження служби працівниками органів місцевого самоврядування та виборних посадових осіб. Зокрема – розмежовує статус службовців місцевого самоврядування та виборних посадових осіб; закріплює принцип політичної неупередженості службовців місцевого самоврядування;

упорядковує питання проведення відкритих конкурсів на посади службовців місцевого самоврядування , запроваджує щорічне оцінювання результатів службової діяльності службовців місцевого самоврядування; регламентує підстави та процедуру припинення служби в органах місцевого самоврядування; визначає порядок притягнення службовців місцевого самоврядування до дисциплінарної та мажоритарної відповідальності тощо.

Принциповим кроком для розвитку місцевого самоврядування, забезпечення його повноправної діяльності районних та обласних рад стало прийняття за основу у лютому 2021 року проекту Закону «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні».

Прийнятим за основу законопроектом пропонується створити правові передумови та основи для функціонування місцевих державних адміністрацій префектурного типу до внесення відповідних змін до Конституції України та приведення законодавства про місцеві державні адміністрації у відповідність до сучасних викликів, які постають перед посадовими особами обласних і районних державних адміністрацій під час виконання конституційних повноважень у межах відповідних регіонів та реалізації конституційних положень щодо функціонування системи забезпечення законності під час здійснення органами та посадовими особами місцевого самоврядування своєї діяльності з метою

збалансування системи стримування і противаг щодо дотримання Конституції України та законів України усіма суб'єктами влади.

У новій редакції Закону України «Про місцеві державні адміністрації» пропонується закріпити положення про те, що діяльність місцевих державних адміністрацій має базуватися на верховенстві права, законності, прозорості, єдності державної політики, безперервності і наступності, субсидіарності, децентралізації та деконцентрації, підконтрольності, ефективності та сталого розвитку.

Повноваження і завдання місцевих державних адміністрацій мають включати координацію територіальних органів виконавчої влади; забезпечення законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування; виконання окремих повноважень органів місцевого самоврядування (до внесення відповідних змін до Конституції України).

Вводиться принцип ротації, який передбачає, що повноваження голів районних державних адміністрацій припиняється по завершенню трьохрічного терміну діяльності в одному районі з можливістю подальшого переводу (ротації) в інші адміністративно-територіальні одиниці України. А також формується кадровий резерв голів місцевих державних адміністрацій.

Передбачається створення багаторівневої системи із забезпечення законності в діяльності органів та осіб місцевого самоврядування, яка передбачає, що: акти сільських, селищних, міських рад територіальних громад, а також сільських, селищних,

міських голів є предметом аналізу щодо їх відповідності Конституції України та Законом України районними державними адміністраціями; акти районних рад є предметом аналізу щодо їх відповідності Конституції України та Законом України обласними адміністраціями; акти обласних рад аналізуються щодо їх відповідності Конституції України та Законом України Центральним органом виконавчої влади.

В законопроекті зазначається, що за наявності відповідних підстав орган із забезпечення законності може звернутися до органу та/або посадової особи місцевого самоврядування з вимогою усунення невідповідності Конституції України та Законам України, а за відсутності належної реакції органу або посадової особи місцевого самоврядування звернутися до суду про визнання відповідного акту незаконним та його скасування повністю або у частині.

Прийнятий у першому читанні законопроект готується до другого читання і прийняття в цілому.

Російська агресія проти України внесла суттєві корективи в діяльності місцевих державних адміністрацій. На їх базі в областях, районах і містах створені військові адміністрації. Місцеве самоврядування пройшло випробування війною і стало основою народного спротиву України російській агресії.

ДОДАТКИ

Додаток 1

[Прокопій про звичаї слов'ян (друга половина VI. ст.)]

[...] Народами Склавинами і Антами не править один муж, але з давніх часів живуть так, що порядкує громада, і для того всі справи, чи щасливі чи лихі, йдуть до громади. Та можна сказати – і в усіх інших справах однаково ведеться в обох цих варварських народів і встановилося давно. Єдиного бога, що насилає блискавку – визнають єдиним владикою всіх і жертвують йому кров і всяку худобу. [...]

Січинський В. Чужинці про Україну. – К.: Довіра, 1992. – С.23-24.

Додаток 2

У РІК 6654 [1146]. Всеволод зібрав братів своїх, Ігоря і Святослава, – якого зоставив у Києві, – і з Ігорем пішов до Галича, із двома Давидовичами, [з Ізяславом] і з Володимиром, з Вячеславом Володимировичем; [пішли також] Ізяслав і Ростислав Мстиславичі, синівці його; і Святослава він узяв, сина свого, і Болеслава [Високого], лядського князя, зятя свого, і половців диких усіх. І було многе-множество воїв, і йшли вони до Галича на Володимирка [Володаревича]. І був дощ, і стік сніг [за] божим промислом, і тому йшли вони на повозах і на санях [...] до города [Звенигорода], і спалили навколо нього острог у перший день.

А на другий день учинили віче звенигородці, хотячи здатися. Та був у них воєвода, Володимирів муж, Іван Халдійович. Схопив він у них трьох мужів, і вбив їх, і коленого з них, перетнутого навпіл, викинув із города. Цим він і їм загрозив, [городянам], і стали звенигородці відтоді битися без обману. Побачивши ж це, Всеволод став готуватися, щоб узяти город.

На третій же день, по зорі, пішли всі вої приступом до города, билися до пізньої вечерні і запалили город у трьох місцях, та городяни [з] божою поміччю погасили. Бог ото і свята богородиця ізбавили город од лютої раті, і вигукнули [городяни]: «Киріє елейсон!», – із радістю великою воздаючи хвалу богові і пречистій матері його. І вернулися звідти [князі] кожен до себе.

Всеволод тим часом, прийшовши в Київ, розболівся і послав [послів] по брата свого по Ігоря і по [брата] Святослава. І був він вельми недужий, і став під Вишгородом на острові. І прикликав Всеволод також до себе киян, і став їм мовити: «Я вельми єсмь недужий. А ось вам брат мій, Ігор. Згодьтеся на нього». Вони ж сказали: «Княже, ми радо згоджуємось». І взяли вони Ігоря в Київ. Він пішов із ними [на княжий двір] під Угорське і скликав киян усіх, і вони всі цілували йому хреста, кажучи: «Ти нам князь». Та згодились вони на нього нещиро.

А на другий день поїхав Ігор до Вишгорода, і цілували йому хреста вишгородці.

Всеволод тим часом, іще за життя свого, послав до Ізяслава Мстиславича Болеслава, [князя лядського], зятя свого, а до двох Давидовичів, [Володимира та Ізяслава, боярина] Мирослава Андрійовича, кажучи: «Чи стоїте ви на хреснім цілуванні братові своєму Ігореві?» І вони сказали: «Стоїмо».

А на другий день преставився Всеволод, місяця серпня в перший день. І, опрятавши тіло його, положили його в церкві святих мучеників [Бориса і Гліба] .

Ігор же поїхав до Києва і скликав усіх киян на Гору, на Ярославів двір, і цілували вони йому хреста. І знову зібралися всі кияни коло Турової божниці, і послали вони [послів] по Ігоря, кажучи: «Княже! Поїдь до нас». Ігор тоді, узявши брата свого Святослава, поїхав до них і став із дружиною своєю, а брата свого Святослава послав до них на віче.

І почали кияни складати вину на тивуна на Всеволодового, на Ратшу, і на другого тивуна, вишгородського, на Тудора, кажучи: «Ратша нам погубив Київ, а Тудор — Вишгород. Тож нині, княже Святославе, цілуй нам хреста [сам] і за брата свойого. Якщо кому [з] нас буде обида, то ти суди». Святослав тоді сказав їм: «Я цілую хреста [і] за брата свойого, що не буде вам насильства ніякого. А ось вам і тивун. Хай [буде] по вашій волі». І Святослав, зсівши з коня, на тім цілував їм хреста на вічі. Кияни ж усі, зсівши з коней, стали мовити: «Брат твій – князь і ти». І цілували хреста всі кияни з дітьми на тім, що Ігоря вони не будуть обманювати, ні Святослава.

І Святослав узяв ліпших мужів-киян, і поїхав з ними до брата свого Ігоря, і сказав: «Брате! На тім цілував я їм хреста, що будеш ти до них ставитися справедливо і любити». Ігор тоді, зсівши з коня, цілував їм хреста на всім, чого волили вони і брат [його], поїхав на обід.

Вони ж, [кияни], кинулися на Ратшин двір грабувати і на мечників . І послав до них Ігор брата свого Святослава з дружиною, і він ледве втишив [їх].

З історії самоврядування та демократії у Києві (від княжої доби до нашого часу): Посібник для учнів старших класів;
Котляр М.Ф. та ін. – К., 2000. – С.70.

Додаток 3

1514, марта 29. Подтвердительная грамота Польского кроля Сигизмунда на Магдебургское право, дарованное городу Кіеву...

Также духовнымъ, какъ бискупу, такъ, митрополиту и всимъ духовнымъ въ Кіевъ, мають сполна глатъ давати, што будуть здавна даивали, бо мы господарь вь тось не вступаемъ. А важное въ Кіевъ они мають давати, а вага намъ и важное маеть быти на насъ давано постарому; также и серебщизну какъ и иншіи міста наши мають намь платити. Тежъ мають они сторожю міти въ поли отъ Татаръ кождого часу подле давного обычая тамъ, гдъ передъ тымъ стерегивали; и тежъ коли бы было потреба, колко разовъ до року съ нами або зъ нашими поддаными потегнути въ погоню за Татары, они мають конне а збройне кождый своею головою подле своего статку такъ какъ на войну слушить безъ каждого умешканя и ослушаня, какъ мы вмъ або врядникъ нашь раскажеть тягнути. Также на замку нашемъ Киевскомъ мають они въ ночи стеречи и кликати подле стародавнего обычая. Къ тому тежъ для вспоможеня міста нашого мають они на каждый годъ дваи ярмарки мъти; перъвый о Трехъ кролехь олижъ до актавы, а другій на Матки Божъи рожство также до актавы.

А тое право Маитборское мають въ всемъ дръжати и въ немъ ся справовати потому, какъ и місто наше Виленское держить и въ немъ ся справуеть, и тыи вси выше мененыи речи, которое есмо имъ місту нашому дали н которыхъ тежъ речей есмо имъ вызволили, то все не мній , але такъ какъ въ томто листі нашомъ выписано, потвержаемь симъ нагнимъ листомъ вічно и на віки непорушно и напогомъ буду-

чимъ мъщаномъ Киевскимъ. А на твердость тыхъ всихъ вышеписаниыхъ речей и печать нашу казали есмо привісити къ сему нашому листу.

Псань у Вилни, літа Божего тисяча пятсотъ четвертогонадцать, місяца мар. 29 день, индиктъ 2.

При т. были; воев. Вил. пи. Мик. Мак. Ради. воев. Тр. мар. лвр. пи. Григ. Стн. Ост. пн. Тр. стр. Жом. пв. Стн. Янп. воев. Кісв. пн. Юр. Мик. Ради. воев. Смол. пн. Юр. Гліб. воев. Полоц. стр. Біл. пв. Ол. Мар. Кгаштонтъ.

З історії самоврядування та демократії у Києві (від княжої доби до нашого часу): Посібник для учнів старших класів;
Котляр М.Ф. та ін. – К., 2000. – С.94.

Додаток 4

Із системи міського самоуправління

Дарування місту магдебурзького права супроводжувалося такими наслідками: по-перше, відмінялася дія будь-якого іншого права [...] та всіх інших звичаїв, які суперечили цьому праву. Місто отримувало право законодавчої влади на своїй території [...]. По-друге, затверджувалося право повної вотчинної власності над усіма міськими землями і угіддями, рибними ловлями та іншими оброчними статтями [...]. По-третє, жителі міста звільнялися від суду і влади будь-яких державних чиновників і отримували право на судову і адміністративну владу, з облаштуванням її за зразком магдебурзької муніципії. І по-четверте, жителі отримували виняткове право на міську економіку [...]: а) жителям надавалося право мати в своєму місті склад усіляких товарів, торгувати пивом, медом і [...] винами, утримувати корчми, шинки, воскобійні, влаштовувати крамниці і т. д. без будь-якої плати до скарбниці і з використанням на користь міста [...]. З цього права [...] робилося виняток на користь королівського прибутку [...]; б) в місті призначалися в певні дні ярмарки [...].

Міське управління складалося із *війта* (голови), *бургомістрів* або *ратманів* (радників — райців) і *лавників* (присяжних). Всі ці посадові особи складали *магістрат* (Раду), якому були підзвітні: міські писарі, прокуратори (стряпчі), війтові слуги, оповісники і цехові старости (цехмістри).

Міські чини обиралися із закононароджених громадян, які мали не менше 25 і не більше 90 років, осілих в своєму місті, середнього статку, моральних і християнського віросповідання [...].

В магістраті зосереджувалося міське управління усіма частинами: господарською, поліцейською, соціальною, а такою суд і розправа у справах цивільних і кримінальних. Війт був головним начальником міста, але основним його обов'язком було здійснення судочинства.

На бургомістрів або райців покладалося завідування міським майном і всією господарською частиною, а. також справи торгової поліції й суспільної моралі.

Бургомістри повинні були надавати щороку звіти щодо міських прибутків і витрат старшинам, яких [...] щорічно обирали.

Суд здійснювався під головуванням війта лавниками (присяжними), які обиралися з найдостойніших громадян у кількості 11 чоловік, але в деяких містах

кількість ця зменшувалась до 6 [...]. прокуратори [...] клопотали щодо приватних і міських справ за визначену законом платню [...].

Судові вироки виконувалися війтівськими слугами, які призначалися на цю посаду війтом [...]. Нотаріальна частина знаходилася у віданні міського писаря [...]. Магістрат мав владу в кримінальних справах про вбивство і підпал «судити, присуджувати і карати» відповідно до магдебурзького права, тобто засуджувати до смертної кари [...].

Воронін А. Записки о владельческих городах и местечках Югозападного края. – К., 1869. – С.17-20.

Додаток 5

Про місцеве управління на українських землях у складі Речі Посполитої

Місцеве управління, судова і військова влада на місцях перебували в руках панства і шляхти. Після Люблінської унії 1569 р. обласні привілеї були порушені, а територія України поділена на *воєводства* (старі – Руське, Белзьке та Подільське й нові – Волинське, Брацлавське, Київське, а з 1630-х років – Чернігівське) на чолі з воєводами і на сімнадцять судових *повітів* на чолі зі старостами і земськими суддями. У деяких воєводствах поряд із повітами зберігались і такі адміністративно-територіальні одиниці, як *землі.* На українських теренах, що входили до складу Литви, продовжували існувати *волості,* з яких складалися повіти. Своєрідний статус мали *староства,* що були як адміністративно-територіальними, так і господарськими одиницями й їх можна було отримати від короля за службу. В містах, де були фортеці, крім старост, призначалися каштеляни, на яких покладалися функції комендантів.

Система органів місцевого управління створювалася відповідно до нового адміністративно-територіального поділу. Основними місцевими керівниками залишилися *воєводи, старости та каштеляни.* Вони зберегли в своїх руках адміністративні й судові функції, а також військову владу на своїх територіях. На всіх ланках місцевого управління було створено численний штат посадових осіб – *урядників, писарів* тощо. Але зростанню ролі чиновницького апарату перешкоджала шляхта, яка зберігала значний вплив на місцеве управління, насамперед, через *шляхетські сеймики* у волостях, земствах і повітах.

На селі деякий час і далі діяли *сільські сходи* або сільські громади, що обирали *сільських старост.* До волосного управління входили *волостель* і *писар.* З поглибленням кріпосного права і посиленням політичного впливу шляхти ці залишки громадського самоврядування зникли. Воєводською і старшинською адміністрацією в селах призначалися *управителі.* На приватновласницьких землях управителі в селах і волостях призначалися власниками.

У *містах* порядок управління був досить строкатим і встановлювався відповідно до категорії міста. У королівських містах адміністрацію формувала королівська влада, у приватновласницьких – магнати, шляхта, церква, яким належало дане місто чи містечко. Управління здійснювалося призначуваними *війтами* та їх помічниками. У деяких містах міщанам дозволялись окремі елементи самоврядування: верхівкою міщан могли обиратися одно- чи двопалатні *ратуші,*

«радощі», які допомагали війту. В цілому ж власники міст – феодали, а також королівська адміністрація втручалися в соціально-економічне життя міст, обкладали населення непомірними податками й повинностями, а інколи й просто грабували. Тому міщани всіляко (за певну винагороду) домагалися переведення королівською владою їхніх міст на самоврядування на основі магдебурзького права.

Мешканці самоврядних міст щорічно обирали *магістрат,* який складався з двох колегій – *ради* і *лави.* До міської ради входили обрані, як правило, із багатих міщан, радці (радники, ратмани). Радці обирали зі свого складу бургомістрів (бурмістрів), які головували на засіданнях ради. Рада виконувала адміністративні та господарські функції, а також функцію суду в цивільних справах. Міська рада також обирала або призначала лаву, яка була судовим органом. До її складу входили лавники на чолі з війтом.

На чолі магістрату стояв війт, якого обирав магістрат і затверджувала королівська адміністрація. При магістраті служили городниці і возні, на яких покладалися поліцейські та інші функції, у тому числі і функції судових виконавців. Магістратською канцелярією відав писар.

Іванов В.М. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К., 2007. – С.143-144.

Додаток 6

Зі свідчень французького інженера Г.Л. де Біплана про управління в Києві у 40-х-50х роках XVII ст.

«Це стародавнє місто розмістилося на плато, на вершині гори, яка панує з одного боку над усією місцевістю, а з іншого – над Борисфеном, який протікає біля підніжжя цієї гори. Поміж нею і згаданою річкою знаходився новий Київ – місто, яке тепер досить малозаселене і має не більше 5-6 тис. жителів… Вважається, що місто немовби розділене на два міста, одне з яких, де кафедральний собор, називається містом єпископа, а друге – городян, де знаходяться три інших костьоли та грецькі церкви. Як на той край, то це місто – досить купецьке; його торгівля охоплює зерно, хутра, віск, мед, сало, солену рибу тощо. Воно має свого єпископа, воєводу, каштеляна, старосту і грод, [а також] чотири юрисдикції – юрисдикція єпископа, юрисдикція воєводи або старости, що одне й те ж саме, третя – війта і остання шевелів і консулів».

Боплан Гійом Лавассер де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнеться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. – К.: Наукова думка, 1990. – С.28.

Додаток 7

ПРО ЗВИЧАЇ ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО ТОВАРИСТВА

Запорозькі козаки, живучи в Січі без жінок і без нащадків і водночас щорічно, а часом і щоденно зменшуючись у кількості від війни, хвороб і старості, всіляко намагалися поповнити свій склад і збільшити своє військо. Отож, зрозуміло, чому козаки приймали у своє товариство кожного, хто приходив до них і брав на себе певні зобов'язання, необхідні для вступу в Січ. Люди, близькі до запорозьких козаків, у своїх спогадах одностайно свідчать, що в Січі можна було зустріти всілякі народності, вихідців чи не з цілого світу – українців, поляків, литовців, білорусів, великоросів, донців, болгар, волохів, чорногорців, турків, татар, євреїв, калмиків, німців, французів, італійців, іспанців, англійців. Але головний відсоток прибулих на Січ давала, звичайно, Україна...

Мотиви, що змушували багатьох шукати собі притулку в дикому Запорожжі, були різними: в Січ йшли люди «і ,з доброї волі і з неволі». Тут були ті, хто втікав від жінок, покидав батька й матір, «з-під пана втікали»; були тут і тяжко ображені, ті, хто не знайшов на батьківщині ніякої сатисфакції, хто не мав шматка насущного для прожиття; тут були всі, хто натерпівся від тяглових повинностей, усі ображені й принижені за свою віру й народність, усі, хто зазнав варварських катувань, жорстоких знущань за людські права, за своє існування; тут були й ті, хто чув у собі «волю вогненну, силу богатирську», хто носив у своїх грудях «печаль люту», «горе-недолю»...

... В основі запорозького світогляду лежала громада, мир, товариство. Це товариство було таким самим «народоправ'ям» на півдні Росії, але на вищому ступені Розвитку, яким було «народоправство» у Пскові й Новгороді, на півночі Русі...

Зовнішнім виявом цієї громади була рада, військова рада, народне віче. На цій раді могли бути присутніми всі без винятку козаки, починаючи від січової старшини й кінчаючи простою «сіромою», або простолюдом, черню. Тут панувала цілковита рівність усіх членів громади: кожен користувався однаковим правом голосу, кожен міг заперечити пропозицію іншого, висунувши натомість свої плани й міркування, але що вже було ухвалене радою, було необхідним і обов'язковим для всіх. Запорозька громада доходила до повного ідеалу, невідомого ні в давні, ні в середні, ш в нові віки; принцип рівності панував тут у всьому: під час загальних зборів, при виборах військової старшини, січовому й паланковому управлінні, у всіх запорозьких школах, у спільній трапезі, при поділі майна й у приватному житті в куренях. Ні знатність роду, ні станове походження, ні перевага віку не мали в Січі жодного значення: лише особисті якості, тобто відвага, досвід, розум, кмітливість бралися до уваги.

Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. – Львів, 1990.- С.115-118; 120

Додаток 8

ВІЙСЬКОВІ РАДИ ЗАПОРОЗЬКИХ КОЗАКІВ ТА ПОДІЛ УГІДЬ

Загальні або військові ради у запорозьких козаків відбувалися звичайно в певні дні – 1 січня кожного нового року, 1 жовтня, у храмове свято Січі – Покрову, на другий чи третій день Великодня, а крім того, в кожний день і будь-який час на бажання товариства чи простої «сіроми». На військових радах вирішувалися найважливіші питання життя Запорозького Війська: про мир і «розмир», про походи на неприятеля, про покарання важливих злочинців, про поділ «за лясами» земель і угідь і, нарешті, про вибори військової старшини. Поділ земель і вибори старшини у запорозьких козаків неодмінно відбувалися кожного нового року. Ось як це робилося.

Ще за кілька днів до настання нового року всі козаки, що перебували в зимівниках, на річках, озерах, у степах і плавнях і займалися там – хто домашнім господарством, хто рибальством чи полюванням – усі поспішали, з огляду на наступний поділ земель і вибори старшини, у столицю своєї козацької громади – Січ. Саме в день першого січня нового року вони схоплювалися на ноги особливо рано... озброювалися дорогими шаблями, пістолями, кинджалами, ятаганами й поспішали на гул дзвонів у січову церкву Покрови пресвятої Богородиці.

...Перед початком самої ради на площу з'являвся настоятель січової церкви й правив молебень. Після закінчення служби кошовий отаман оголошував товариству мету скликання ради...

Після цих слів уперед виступав військовий писар, який наперед розписував по куренях усі угіддя на маленьких папірцях, клав їх у шапку, перемішував й пропонував курінним отаманам підходити до шапки й розбирати папірці. Отамани підходили й розбирали, писар зачитував, і що якому куреню діставалося, тим він і володів протягом року, до нового поділу. Тут суперечок і відмовлянь не було: отамани дякували старшині й ставали на свої місця. Дотримувалися лише правила, що спочатку отримували землю курені, потім військова старшина, за нею духовенство і врешті жонате населення запорозьких вольностей: парубки з товариства скрізь користувалися перевагою у правах володіння земельними угіддями перед жонатим станом; особи, що не належали до війська, рідко отримували землю у Запорожжі.

Так ділили всю землю запорозьких козаків від гирла ріки Самари до верхів'я ріки Конки і від порогів Дніпра до гирла Бугу. Цей щорічний поділ Землі жеребкуванням відбувався з огляду на різне багатство запорозьких урочищ: одні з них були надзвичайно щедрими, інші – надто бідними.

Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. – Львів, 1990. – С. 131-132.

Додаток 9

1655, листопада 26 (грудня 6). Паволоч. -
Універсал Богдана Хмельницького про заборону козакам вимагати від київських міщан підводи і данину

Богданъ Хмелницкий, гетманъ з Войском его царского величества [Запорожским].

Паном полковником, асаулом, сотником, атаманом и всему товариству Войска его царского величества Запорозкому, старшини и черни в тягненю за войском йдучим, яко и з войска назад поворочаючим конъным и пишним, и на якой колвекъ услузе нашой будучим, вшелякое конъдиции людем и кождому, кому би тилко сеє наше писане показано было, доносим до въдомости, ижъ не поеднократ од маестрату киевского доходит нас скарга, же такъ, од посланъцовъ наших, яко и од иншихъ, розних наездовъ, великие пренагабанье и докуки поносят, чого мы болшъ не хотячы слухат, оный маестрат киевский и всъхъ месчанъ, тамошных при ласцы нашой заховавши, од вшеляких непотребних датковъ, и даваня подвод уволняем, сурово напоминаючи, аби се жаденъ, з козаковъ, товариства нашего и вшелякое конъдыции людей, за сказанемъ сего листу нашого, на помененъных ани подвод, ани чобот и паньчох и инъших вымысловъ, витягати не важил, и хочай би хто и з листом нашим на якой-колвекъ, послузе нашой воскових мъл се знайдоват, теды и той инчого вымышъляти и подвод жадних витягати у помененныхъ не мают. Одно того пилноват, счо бы му в листе нашом было доложено и где инъде вислявши с Києва на своих коний, подвод упоминаетсе, кгды того потреба была. Которые бы безъ, писанья нашего, з пърначами наехавъши, вымыслы якне починат мъли и тому суровому писаню нашему были спротивъными, теды мы кождого такового, яко своеволники, тому жъ маестратови киевскому, и до нас не отсилаючи, срокго карат позволяемъ, чого особливе панъ, полковникъ нашъ киевский постерегати маєт, якоби онымъ, ни од кого найменъшая кривда не дъялася, иначей не чыняти.

Дат в Паволочи, новембра 26, року 1655.
Богданъ Хмелницкий, рука власна.

З історії самоврядування та демократії у Києві (від княжої доби до нашого часу): Посібник для учнів старших класів,
Котляр М.Ф. та ін. – К., 2000. – С 120.

Додаток 10

Універсал гетьмана І. Мазепи про дводенну панщину (1701) *(Витяг)*

Жаловались нам жителі с.Сімоляжі на п.Самуила Афанасьєвича, сотника веркіївського, державну того села, что дозорна єго, п.сотника, к ним назначений, великії і неістирпимії їм в работизні діял прикрості, незноснії чинячи обіди і в панщині непрестано вимисли, і просили нас, гетьмана, в том себі облегченія і зашити. Ми призвали означеного сотника і поручили суду на шему генеральному разобрать діло; жалоба оказалася справедливою, за что сотника ми не похвалили, однако же не отбираем от него того села, но приказываем, аби не больше, только два дні в тиждень, роботу ему панщиною отправовали, а іншії дні на свої оборочали

потреби, і в рок по осмачки овса от робочой товарний давали, надто жадних датков і повинностей не маєть і не повинен будеть он п.сотник вимагати, под неласкою нашою.

Текст подано за: Хрестоматія з історії Української РСР .- К., 1959 .- Т. 1. – С.421.

Додаток 11

Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийняті публічною ухвалою обох сторін і підтверджені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом, року Божого 1710, квітня 5, при Бендерах

(Витяги)

I

Оскільки серед трьох богословських чеснот перше місце посідає віра, то й перший пункт нехай буде про Віру Православного Східного Обряду, якою колись відважний Козацький народ був просвітлений...

II

Подібно до того, як будь-яка держава існує і міцніє завдяки недоторканій цілісності кордонів, так і наша батьківщина, Мала Русь, нехай лишається у своїх кордонах, затверджених угодами Польської Речі Посполитої, славетної Порти Оттоманської і Московського Царства, зокрема тих, що по річці Случ, які визнані за правління Богдана Хмельницького як володіння Гетьмана і Війська Запорозького вищезгаданою Польською Річчю Посполитою і навічно встановлені та підтверджені силою договорів. Обов'язком Ясновельможного гетьмана під час (складання) угод його Священної Королівської Величності, короля Швеції, нехай стане турбота про це і нехай він чинить твердо, наскільки вдасться, коли справа вимагатиме протидії. Особливо ж він мусить в уклінному проханні до його Священної Королівської Величності, свого наймилостивішого Володаря, опікуна, захисника і протектора наполягати, щоб його Священна Величність нікому не дозволяв не лише «порушувати закони і вольності (наші), але й привласнювати батьківські землі. Крім того, якби вдалося щасливо завершити війну, Ясновельможному Гетьману належить (укласти) з його Священною Королівською Величністю королем Швеції такий гарантований договір, щоб Його Священна Величність та його нащадки, Найясніші Королі Швеції, користувалися титулом постійних Протекторів України і на ділі здійснювали у майбутньому охорону нашої батьківщини стосовно недоторканості її законів, привілеїв та кордонів.

III

...Нехай Ясновельможний Гетьман, наскільки це можливо за теперішніх умов, дбає через послів перед Найяснішим Ханом про відновлення давнього братерства з Кримським Ханством для збройного об'єднання і скріплення вічної дружби, щоб надалі сусідні землі, зауваживши це, не пробували зухвалим нападом у сипну підкорити собі Україну.

IV

...Ясновельможний Гетьман муситиме під час мирних переговорів Його Священної Королівської Величності короля Швеції з Московським Царством, подбати про такі сприятливі умови миру, за якими б Дніпро і землі Війська Запорозького були звільнені від московських укріплень і фортець і повернуті у попередню власність згаданого Війська, і щоб надалі там не споруджували жодних фортець, не осаджували ніяких міст та сіл із оговореним строком слобід і ніяким іншим чином під будь-яким претекстом не спустошували володінь Війська Запорозького. Нікому й ніколи цього не може бути дозволено, хоча б навіть на це був дозвіл Ясновельможного Гетьмана або й загальне рішення Війська Запорозького було спрямоване на їх (нових містечок і сіл) захист.

VI

Якщо в незалежних державах дотримуються похвального і корисного для публічної рівноваги порядку, а саме – і під час війни, і в умовах миру збирати приватні й публічні ради, обмірковуючи спільне благо батьківщини, на яких і незалежні володарі у присутності Його Величності не відмовлялися підкорити свою думку спільному рішенню урядовців і радників, то чому б вільній нації не дотримуватися такого ж прекрасного порядку? Він існував у Війську Запорозькому у давні часи за старим правом вольностей, стосуючись гетьманату.

...Отож, ми, старшина, Кошовий Отаман і Все Військо Запорозьке, укладаємо договір з Ясновельможним Гетьманом і постановляємо в акті обрання Його Ясновельможності, навічно зберігати у Війську Запорозькому такий закон, щоб у нашій батьківщині першість належала Генеральній старшині як з огляду на її високі служби, так і у зв'язку з постійним перебуванням при Гетьманах. Після неї у звичному порядку мають бути вшановані цивільні Полковники, подібні за характером обов'язків до цивільних радників. Окрім того, від кожного полку мають бути обрані за згодою Гетьмана декілька знатних ветеранів, досвідчених і вельми заслужених мужів, для входження до публічної ради. Цій Генеральній Старшині, Полковникам і Генеральним радникам належить давати поради теперішньому ясновельможному Гетьману та його наступникам про цілісність батьківщини, про її загальне благо й про всі публічні справи. Без їхнього попереднього рішення і згоди, на власний розсуд (гетьмана) нічого не повинне ні починатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися. Через це вже тепер, при обранні Гетьмана, за одностайною ухвалою встановлюються три Генеральні Ради, які щороку збиратимуться у Гетьманській Резиденції. Перша – на свято Різдва Христового, друга – на свято Великодня, третя – на Покрову Найблагословеннішої Богорівної.

На ці ради мають з'являтися відповідно до наказу згаданого Гетьмана і згідно з законним обов'язком не лише полковники зі своїми урядниками і сотниками, не тільки Генеральні Радники від усіх полків, але й посли від Низового Війська Запорозького для слухання й обговорення справ, щоб взяти активну участь, під жодним приводом не ухилитися від призначеного часу...

VII

Якщо хтось із Старшини, Полковників, Генеральних Радників, знатних козаків та всіх інших урядників, а також із рядових козаків учинить злочин, що шкодить Гетьманській честі, виявившись винним через нечестивий умисел або випадково, у такому разі подібних винуватців (злочину) не повинен карати сам Ясновельможний

Гетьман із власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення – і умисне, й випадкове – має підлягати (розгляду) Генерального Суду, який повинен винести рішення не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен мусить підкорятися, як переможений законом...

X

Подібно до того, як Ясновельможному Гетьману з обов'язку його уряду належить керувати й наглядати за порядком щодо всього Війська Запорозького, так само він повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладати надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, бо підштовхнуті ними (люди), залишивши свої домівки, відходять, як правило, до чужих країв за межі рідної землі, аби полегшити подібні тягарі і шукати життя кращого, спокійнішого і легшого. Через це нехай пани Полковники, Сотники, Отамани, Урядники і Виборні не наважуються пригноблювати свою домашню челядь і рядових (козаків), а особливо рядових простолюдинів, які не знаходяться у прямій залежності від їхніх урядів чи в їхньому особистому підданстві...

...Завжди як козацькі, так і прості урядники, а особливо полковники, повинні обиратися вільним волевиявленням і голосуванням, і після виборів затверджуватися гетьманською владою, хоча вибори цих виборних (осіб) не повинні оголошуватися і здійснюватися без гетьманської згоди. Цей же закон належить виконувати і Полковникам, не призначаючи сотників та інших урядників на основі дружніх стосунків і особистої прихильності без вільного голосування всього повіту, але обираючи і не усуваючи від урядів через приватні сутички.

XIII

Силою цього Виборчого Акту ухвалюється, щоб столичне місто Русі Київ та інші міста України зберігали недоторканими й непорушними всі свої справедливо отримані закони та привілеї й це мусить у відповідний час обов'язково підтверджуватися Гетьманською владою.

Текст подано за: Слюсаренко А.Т., Томенко М.В. Історія української конституції. – К., 1993. – С.25-37.

Додаток 12

ПРАВА, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД 1743 р. (Витяги)

Про магістрати у привілейованих і урядників у неприглейованих містах

Пункт 1

Членами магістратів є: війти, бурмистри, райці, лавники; ці члени повинні обиратися із знатних міщан, совісних, розсудливих, гарної поведінки, бажано освічених, закононароджених, знаючих право, не молодших двадцяти п’яти і не старших семидесяти п’яти років, не дуже заможних, бо вони привикли суспільство утискувати, але й не дуже бідних, бо ці через бідність будуть раді служити, а не судити, а середнього достатку і не жадібних; обирати їх мають у звичайний час на зборах усіх міщан, а також цехових людей і усіх посполитих; так само треба обирати ратушних урядників у непривілейованих містах; у ратушах має бути війт і три бурмистри.

Пункт 2

При тих же магістратах і ратушах мають бути й інші урядники, а саме: писар, межових справ комісар або межовщик, городничий, один або два возні, через яких позови, листи і таке інше відсилається; а обирати урядників із таких же вищезазначених гідних людей, а після обрання всі члени і урядники мають прийняти таку ж присягу, як і судді та члени суду…

Якщо б хто-небудь вважав, що рішення магістратського і градського суду є несправедливим і образливим, той має апелювати до належного вищого суду…

Пункт 6

Якщо хто-небудь із магістратських і ратушних урядників або міщан зазнає кривди від війта або інших урядників, то на війта необхідно скаржитись до вищого суду, оскільки він є начальником над іншими урядниками, а на урядників – до того ж магістрату або до ратуші; скривджений війт може шукати справедливості у тій же ратуші або магістраті, але у такому випадку він не може брати участь у розгляді своєї справи і засідати у тій ратуші або магістраті; таку справу інші члени магістрату або ратуші повинні за совістю і у відповідності з правом розглянути.

Текст подається за виданням: Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. За ред. В.Г. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 1997. – Т. 2. – С. 14-16

Додаток 13

З Універсалу гетьмана К.Розумовського про обмеження права переходу селян на Лівобережній Україні (1760 р.)

«… оголосити по всій Малій Росії, що посполитий народ при переході з одного володіння в інше не забирав нажитого ним на землях володільців майна і цим не завдавав збитків зазначеним володільцям. Так само і володільці, приймаючи до себе посполитих із чужих володінь, не приймали б майна, нажитого в іншому володінні».

Хрестоматія з історії України. – К., 1993. – С.122-123.

Додаток 14

З ПОСТАНОВИ КАТЕРИНИ ІІ КНЯЗЮ О. О. ВЯЗЕМСЬКОМУ ПРИ ВСТУПІ ЙОГО НА ПОСАДУ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА (1764 р.)

Мала Росія, Ліфляндія і Фінляндія є провінціями, якими управляють на основі конфірмованих їм привілеїв, порушити ж їх. раптом відмовившись від них, було б дуже непристойно, але й називати їх чужоземними і поводитись з ними на такій же основі було б більше, ніж помилкою, можна сказати певно – безглуздям.

Ці провінції, а також Смоленську треба найлегшим способом привести до того, щоб вони обрусіли і перестали б дивитись, неначе вовки на ліс. Приступити до цього буде дуже легко, якщо розумні люди будуть обрані начальниками цих провінцій. Коли ж у Малоросії не буде гетьмана, то треба намагатися, щоб час і назва гетьманів зникли...

Хрестоматія з історії Української РСР. – К., 1970. Т.1. – С.532

Додаток 15

З УКАЗУ КАТЕРИНИ ІІ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ГЕТЬМАНСТВА ТА УТВОРЕННЯ МАЛОРОСІЙСЬКОЇ КОЛЕГІЇ (1764 р.)

Після всемилостивішого від нас звільнення графа Розумовського, за його проханням, з чину гетьманського наказуємо нашому Сенатові для належного управління в Малій Росії створити там Малоросійську колегію, в якій бути головним нашому генералу графу Рум'янцеву із ним чотирьом великоросійським членам. ... Сенат повинен представити нам малоросійських (членів) – генерального обозного Кочубея, генерального писаря Туманського, генерального осавула Журавку та хорунжого Данила Апостола... Нижчих канцелярських службовців вибрати йому, графу Рум'янцеву, на свій розсуд...

Ми наділяємо цих малоросійських чинів зрівнюванням у класах з великоросійськими нижченаведеними чинами...

...За відсутністю тепер гетьмана, призначеному від, нас головному малоросійському командирові мати такі права як генерал-губернатору і президенту Малоросійської колегії...

Запорозькій Січі, яка була під управлінням гетьмана, бути тепер підвладною цьому малоросійському урядові.

Хрестоматія з історії Української РСР. В 3 т. – К., 1961. – С. 532 -533.

Додаток 16

З МАНІФЕСТУ КАТЕРИНИ ІІ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ (1775 р.)

Ми захотіли через це оголосити всім вірнопідданим. цілої нашої імперії, що Запорозька Січ остаточно зруйнована, з викоріненням на майбутнє й самої назви запорозьких козаків, за образу нашої імператорської величності, за зухвалі вчинки цих козаків і за неслухняність до наших височайших повелінь.

...Їх злочини, які примусили нас прийняти такі суворі заходи, є такими:

Забуваючи свої попередні важливі і згубні злочини і зраду вірності і підданства, вони почали років з десять тому назад та й зовсім недавно надто далеко заходити з своїм зухвальством, привласнивши і вимагаючи врешті для себе в кінці, ніби як надбання їх власності, не тільки всі ті землі, які ми придбали в останню війну від Оттоманської Порти, а й навіть ті, що були заселені в Новоросійській губернії, мотивуючи, ніби їм і ті інші здавна належали...

Внаслідок такого привласнення собі земель Новоросійської губернії вони насмілились не тільки робити перешкоди вказаному нами їх обмежуванню, загрожуючи надісланим для цього офіцерам явною смертю, а й заводити і будувати для них свавільно власні зимівники, більше того – виводити ще з тамтешніх жителів та поселених... полків людей чоловічої і жіночої статі, яких забрано і виведено на Запорожжя всього 8000 душ, включаючи сюди і тих, які від утисків козаків у своїх власних житлах були змушені переходити до них і підкорялися їх сваволі...

Приймали до себе в козаки, незважаючи на часті наші урядові заборони, не тільки утікачів, які вступали до козаків, а й людей жонатих і сімейних, через різні спокуси підмовили до втечі з Малоросії тільки для того, щоб собі підкорити і довести

у себе власне хліборобство, в чому й досягали багато успіхів, бо селян, які займаються хліборобством, нараховується тепер на місцях колишнього запорозького володіння до 50 000 душ.

Нарешті, ті ж запорожці почали свавільно привласнювати землі, що здавна належали нашому Донському війську, непохитному в належиш нам вірності.

Ми вважаємо нині своїм обов'язком перед Богом, перед нашою імперією і взагалі перед самим людством зруйнувати Запорозьку Січ і ім'я козаків, запозичене від неї. Внаслідок цього 4 червня нашим генерал-поручиком Текелієм з довіреними йому нашими військами зайнята Запорозька Січ у цілковитому порядку і повній тиші без всякого опору з боку козаків, через те, що вони побачили наближення війська, коли вже з усіх боків були оточені. Ми цьому начальнику наказали найспокійнішим чином виконати доручену йому справу, уникаючи, наскільки це можливо, кровопролиття.

Повідомляючи наших вірних і любих підданих про всі ці обставини, ми можемо одночасно їм оголосити, що немає тепер більше Запорозької Січі з її політичним спотворенням, значить, і козаків цього імені. Місце жител і тамтешні угіддя ми залишаємо, зараховуючи їх за здатністю до Новоросійської губернії. Доручаємо при новому влаштуванні особливе опікунство заснованому там нашому урядові....

Хрестоматія з *історії України. – К.: 1993* .- *С. 128-130.*

Додаток 17

Указ Катерини II про остаточне закріпачення селян на Лівобережній і Слобідській Україні

3 травня 1783 р.

І. 8. ДЛЯ певного і правильного одержання казенних прибутків у намісництвах Київському, Чернігівському і Новгород-Сіверському, щоб запобігти всяким втечам і обтяженню поміщиків і інших сільських жителів, кожному з поселян залишитися на своєму місці і при своєму званні, де він записаний нинішньою останньою ревізією, за винятком тих, які відлучилися до оголошення цього нашого указу. На випадок же втеч після оголошення цього указу діяти за загальними державними постановами.

9. Містам, що знаходяться в намісництвах Київському, Чернігівському і Новгород-Сіверському, надати рівні вигоди і переваги, якими на підставі дарчих грамот наших предків користуються міста Київ, Чернігів, Ніжин і інші, передбачаючи, між іншим, спільні настанови, які ми видаємо для міст нашої імперії, і, крім цього, сприяти перетворенню їх в квітучий стан...

12. Все це йде мова про такі міста, які не можуть підлягати ніяким сумнівам, з приводу яких не може бути суперечок і які складаються із мешканців казенного відомства і нікому не віддані у володіння. Щодо міст, про які йдуть суперечки, то тут треба спочатку розглянути і вирішити звичайним порядком, кому вони належать. Але через те, що майже в усіх малоросійських містах за дворянами і чиновними людьми з різних нагод приписані двори з селянами та землі, потрібно запропонувати тамтешньому нашому генерал-губернатору намагатися придбати їх на користь міста шляхом купівлі або обміну, щоб таким чином цілком очистити міста від усього їм не властивого...

15. ...Право на викуп майна найближчими родичами, про яке в малоросійських правах немає ніякої постанови, поширити і на губернії Київську, Чернігівську і Новгород-Сіверську, оскільки воно відноситься до загального державного законодавства.

II. ...Ми визнали за необхідне вчинити однакове розпорядження і щодо тих повітів, із яких складалась колишня Слобідська Українська губернія і які тепер увійшли до складу Харківського і частково Курського і Воронезького намісництв.

Хрестоматія з історії Української РСР.: В 3 т., 1861-1917. – К., 1961. Т.1. – С.507

Додаток 18

«Конституція – державний заповіт» П.І.Пестеля (Короткий виклад змісту «Руської правди», продиктований П.Пестелем М.Бестужеву-Рюміну)

2. Російська держава поділяється щодо законного свого простору на 10 областей і 3 уділи. Уділи є такі – столичний, в якому перебуває і зосереджується державне управління, – Нижній Новгород або Москва, Донський і Киргизький. Кожна область складається з 5 губерній, або округів. Губернії складаються з повітів, повіт складається з волостей. Волості бувають суцільні і приписні – 1000 обивателів чоловічої статі.

3. Держава складається з народу і уряду.

4. Увесь російський народ складає один стан – цивільний; всі сучасні стани ліквідуються і зливаються в один стан – цивільний. Всі різні племена, з яких складається Російська держава, визнаються російськими і, складаючи різні свої назви, становлять один народ російський. Усі росіяни розписані по волостях. Кожний російський громадянин є членом якої-небудь волості. Це замінює сучасний поділ росіян по волостях. Волость має для своїх членів два списки – цивільний і скарбовий. До скарбового списку заносяться громадяни, які мають у волості яку-небудь власність. Подать збирається з власності, тому одна і та ж людина може бути занесена в скарбових списках багатьох волостей, але в цивільному списку може бути записана тільки в одній волості, бо цивільний список означає політичне становище, а політичним правом користується кожний росіянин у тій лише волості, в якій він є в цивільному списку.

5. Уся земля, яка належить до кожної волості, поділяється на дві частини: волосну і приватну. Перша належить всій громаді, друга – приватним людям. Перша становить власність громадську, друга – власність приватну. Волосна земля є недоторкана, вона поділяється на ділянки, ділянки роздаються за вимогами членів волості. Решта землі здається в найм стороннім людям не інакше, як на один рік. Якщо треба більше ділянок, ніж таких є в наявності, тоді не задовольняються вимоги тих, хто бажає взяти найбільше число ділянок; ділянки ці переходять з рук в руки в тих лише випадках, коли є нові претенденти. Цими претендентами є або такі, що раніше ніякої ділянки не брали, або такі, що бажають нині взяти більше...

6. Перехід з нинішнього становища до порядку, який тут запропонований, є поступовим. У нинішніх поміщиків земля відкуповується оброком або працею влітку. Спочатку це провадиться в казенних маєтках і волостях, а потім вже в

приватних. Оброчні селища і землеробні селища, дворові люди, заводські селяни продовжують нинішні заняття в належний час і самі відкуповуються, а дворові у волості переходять.

Избранные социально-политические и философские произведения декабристов. – М.: Госполитиздат, 1951. – Т. 2. – С. 159-162.

Додаток 19

ІЗ ЗАГАЛЬНОГО ПОЛОЖЕННЯ 19 лютого 1861 р.
ПРО СЕЛЯН, ЩО ВИЙШЛИ З КРІПОСНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

1. Кріпосне право на селян, оселених в поміщицьких маєтках, і на дворових людей скасовується назавжди, в порядку, зазначеному в цьому Положенні і в інших разом з ним виданих Положеннях і Правилах...

3. Поміщики, зберігаючи право власності на всі належні їм землі, надають за встановлені повинності в постійне користування селян садибну їх осілість і, крім того, для забезпечення їхнього побуту і для виконання їх обов'язків перед урядом та поміщиком ту кількість польової землі і інших угідь, яка визначається на підставах, зазначених в місцевих Положеннях...

8. Поміщики, наділивши селян в постійне користування за встановлені повинності землею, на підставі місцевих Положень не зобов'язані надалі ні в якому разі наділяти їх будь-якою додатковою кількістю землі.

9. Після набрання чинності цього Положення знімаються з поміщиків: 1) обов'язки по постачанню продовольства та опікуванню селян; 2) відповідальність за внесення селянами державних податей і виконання ними грошових та натуральних повинностей; 3) обов'язок клопотатися за селян у справах цивільних і кримінальних... і 4) відповідальність за них у всіх казенних стягненнях, як от: штрафах, митах...

17. Селяни, які вийшли з кріпосної залежності, утворюють в справах господарських сільські громади, а для безпосереднього управління і суду об'єднуються у волості. В кожній сільській громаді і в кожній волості громадськими справами керують громада та її виборні на основах, викладених у цьому Положенні...

23. Селянам, які вийшли з кріпосної залежності, надається право нарівні з іншими вільними сільськими І жителями і з додержанням встановлених в загальних законах і в цьому Положенні правил:

1) провадити вільну торгівлю, дозволену селянам, без взяття торговельних свідоцтв і без сплати мита...

2) відкривати і утримувати на законній підставі фабрики і різні промислові, торговельні та ремісничі підприємства...

3) записуватися в цехи, займатися ремеслами в своїх селищах і продавати свої вироби як у селищах, так і в містах...

4) вступати в гільдії, торговельні розряди і відповідні їм підряди...

Хрестоматія з історії української РСР.: В3 т. –К., 1961. – Т.2. – С.18-20.

Додаток 20

Уривок з Положення від 1 січня 1864 р. про земські установи

1. Для завідування справами, що стосуються місцевих господарських вигод і потреб кожної губернії і кожного повіту, утворюються губернські і повітові земські установи, склад і порядок дії яких визначаються цим Положенням...

7. Земські установи в постановах і розпорядженнях своїх не можуть виходити за межі визначених їм справ; тому вони не втручаються в справи, що належать до кола дії урядових, станових і громадських властей та установ. Всяке рішення їх, всупереч цьому ухвалене, визнається недійсним...

9. Начальник губернії має право припинити виконання будь-якої постанови земських установ, яка суперечить законам або загальнодержавним вигодам... Міністр внутрішніх справ, з свого боку, в проміжок часу між двома строками засідань земського зібрання, може припинити постанову, яка суперечить законам або державним вигодам, сповіщаючи про це зібранню в перший призначений для його засідань час...

13. Повітовими земськими установами є: повітове земське зібрання і повітова земська управа.

14. Повітове земське зібрання складається із земських гласних, що обираються: а) повітовими землевласниками, б) міськими громадами, в) сільськими громадами...

43. У повітовому земському зібранні головує повітовий предводитель Дворянства...

46. Повітова земська управа складається з голови і двох членів, що обираються на три роки повітовим земським зібранням з числа осіб, які в ньому беруть участь. Зібрання можуть, якщо вважатимуть за потрібне, збільшити число членів управи, що обираються, до шести...

48. Обраний земським зібранням голова повітової управи(ст. 46) затверджується на цій посаді начальником губернії...

50. Губернськими земськими установами є: губернське земське зібрання і губернська земська управа.

51. Губернське земське зібрання складається з гласних, що обираються повітовими земськими зібраннями на три роки...

53. У губернському земському зібранні у тих випадках, коли государеві імператору не бажано буде призначати для головування у вищезгаданому окрему особу, головує губернський предводитель дворянства.

54. Губернська земська управа складається з голови і шести членів, що обираються на три роки губернським земським зібранням із свого середовища... Обраний земським зібранням голова губернської управи затверджується на посаді міністром внутрішніх справ.

Хрестоматія з історії української РСР.: у 3-х т. – Т. 2. – К., 1961. – С.52-54.

Додаток 21

Городове положення 16 червня 1870 р.
(Витяги)

1.Піклування і порядкування по міському господарству та благоустрою надаються міському громадському управлінню, а нагляд за законним сього виконанням – губернаторові, на точному додержанні правил даного положення.

9.Міське громадське управління в постановах і розпорядженнях своїх не може виходити з кола вказаних йому справ. Усяка постанова його, всупереч ньому ухвалена, недійсна.

15.Установи міського громадського управління є: 1) міські виборчі збори, 2) міська дума і 3) міська управа.

16.Міські виборчі збори скликаються виключно для обрання гласних міської думи, через кожні чотири роки; час скликання їх визначається думою.

17.Усякий міський обиватель, хоч би до якого стану він належав, має право голосу в обранні гласних, при таких умовах:1) якщо він російський підданий; 2) якщо йому не менше 25 років від народження; 3) якщо він при цих умовах володіє в міських межах... на праві власності нерухомим майном, що підлягає зборові на користь міста, або держить торговий чи промисловий заклад по свідоцтву купецькому або ж, проживши у місті протягом двох років перед проведенням виборів хоча б і з тимчасовими відлучками, сплачує на користь міста встановлений збір... і 4) якщо на ому немає недоїмок по міському збору.

22.Для проведення виборів у гласні встановлюється в коленому місті з обивателів, які мають право голосу на виборах троє виборчих зборів, з яких кожні обирають одну третину всього числа гласних. Для цього обивателі заносяться до списку виборців у тому порядку, в якому вони йдуть по сумі належних з кожного з них у прибуток міста збору, який дає право голосу на виборах; потім особи, занесені до зазначеного списку, діляться на три розряди, або зібрання, так: до першого розряду зараховуються ті з показаних на початку списку виборці, які, вносячи вищі розміри збору, сплачують разом одну третину загальної суми збору, що його платять всі виборці; до другого зараховуються виборці, що йдуть за ними по списку, які сплачують разом також третину збору; до третього – усі інші виборці. Складений на зазначених основах список з поділом виборців на розряди затверджується міською думою.

48.Міська дума складається під головуванням міського голови гласних, що обирається на чотири роки, в числі, яке відповідає числу осіб, що користуються правом голосу на виборах.

70.Міська управа перебуває під головуванням міського голови.

82.Посади міського голови, членів міської управи та міського секретаря (секретаря думи) заміщаються за вибором міської думи.

88.Євреї не можуть бути обрані у міські голови, ні заступати посади. Число членів міської управи з нехристиян не повинно перевищувати однієї третини всього її складу.

Текст подано за: Хрестоматія з історії СРСР.- Т.3, – К., 1953. – С. 167-169.

Додаток 22

Перший Універсал Української Центральної Ради

10 червня 1917 р.

Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні й поза Україною сущого

Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду!

Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей української землі.

Найкращі сини твої, виборні люди від сіл, фабрик, солдатських казарм, од усіх громад і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, й наказали нам стояти й боротися за ті права та вольності.

Твої, Народе, виборні люди заявили свою волю так:

Хай буде Україна вільною, не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською. Хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори.

Ті ж закони, що мають лад давати по всій Російській державі, повинні видаватися у Всеросійському Парламенті.

Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба і які закони для нас лучші.

Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати своєю землею. І через те ми хочемо, щоб після того, як буде одібрано по всій Росії поміщицькі, казенні, царські, монастирські та інші землі у власність народові, як буде видано про це закон на Всеросійському Учредительнім Зібранні, право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало тільки нам самим, нашим Українським Зборам (Сонмові).

Так сказали виборні люди з усієї Землі Української.

Сказавши так, вони вибрали з-поміж себе нас, Українську Центральну Раду, й наказали нам бути на чолі нашого народу, стояти за його права й творити новий лад вільної автономної України.

І ми, Українська Центральна Рада, вволили волю свою народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя й приступили до тієї великої роботи.

Ми гадали, що Центральне Російське Правительство простягне нам руку в сій роботі, що в згоді з ним ми, Українська Центральні Рада, зможемо дати лад нашій землі.

Але Тимчасове Російське Правительство одкинуло всі наші домагання, одпхнуло простягнену руку українського народу.

Ми вислали до Петрограду своїх делегатів (послів), щоб вони представили Російському Тимчасовому Правительству наші домагання.

А найголовніші домагання ті були такі:

Щоб Російське Правительство прилюдно окремим актом заявило, що воно не стоїть проти національної волі України, проти права нашого народу на Автономію.

Щоб Центральне Російське Правительство по всіх справах, що торкаються України, мало при собі нашого комісара по українських справах.

Щоб місцева власть на Вкраїні була об'єднана одним представником від Центрального Російського Правительства, себто вибраним нами комісаром на Вкраїні.

Щоб певна частина грошей, які збираються в Центральну Казну з нашого народу, була віддана нам, представникам сього народу, на його національно-культурні потреби.

Всі ці домагання наші Центральне Російське Правительство одкинуло. [...]

І тепер, Народе Український, нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад. Коли Тимчасове Російське Правительство не може дати лад у нас, коли не хоче стати разом з

нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Це наш обов'язок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землі.

І через те ми, Українська Центральна Рада, видаємо цей Універсал до всього нашого народу й оповіщаємо: од нині самі будемо творити наше життя.

Отже, хай кожен член нашої нації, кожен громадянин села чи города однині знає, що настав час великої роботи.

Од сього часу кожне село, кожна волость, кожна управа повітова чи земська, яка стоїть за інтереси українського народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою.

Там, де через якість причини адміністративна влада зосталась у руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам повести широку, дужу організацію та освідомлення народу, й тоді перевибрати адміністрацію.

В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміш з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди й порозуміння з демократією тих національностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій у нашій краю й у цей тяжкий час вседержавного безладдя дружно, одностайно з нами стануть до праці коло організації автономії України.

І коли ми зробимо цю підготовчу організаційну роботу, скличемо представників від усіх народів землі української й виробимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми підготовимо, Всеросійське Учредительне Зібрання має затвердити своїм законом.

Народе Український! Перед твоїм вибраним органом – Українською Центральною Радою стоїть велика й висока стіна, яку їй треба повалити, щоб вивести народ свій на вільний шлях

Треба сил для того. Треба дужих, сміливих рук. Треба великої народньої праці. А для успіху тої праці, насамперед, потрібні великі кошти (гроші). До цього часу український народ усі кошти свої оддавав у Всеросійську Центральну Казну, а сам не мав та не має й тепер від неї того, що повинен би мати за це.

І через те ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сіл і городів, усім українським громадським управам і установам 31-го числа місяця липня (іюля) накласти на людність особливий податок на рідну справу й точно, негайно й регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради.

Народе Український! У твоїх руках доля твоя. В цей трудний час всесвітнього безладдя й розпаду докажи своєю одностайністю й державним розумом, що ти,

народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо й достойно стати поруч з кожним організованим; державним народом, як рівний з рівним.

Ухвалено: Київ. Року 1917, місяця (іюня) числа 10.

Винниченко В. *К. Відродження нації. — Київ-Відень, 1920. – Ч.1. – С. 219-224.*

Додаток 23

РЕЗОЛЮЦІЯ І З'ЇЗДУ РАД УКРАЇНИ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ВЛАДИ НА УКРАЇНІ (12 грудня 1917 р.)

(Витяги)

Всеукраїнський з'їзд Рад постановляє: Влада на території Української республіки віднині належить виключно Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів; на місцях – повітовим, міським, губернським та обласним Радам, а в центрі – Всеукраїнському з'їздові Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, його Центральному Виконавчому Комітетові і тим органам, які він створить.

Україна проголошується Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Тимчасовому Центральному Виконавчому Комітетові України доручається негайно поширити на територію Української республіки всі декрети і розпорядження робітничо-селянського уряду федерації, які мають загальне для всієї федерації значення – про землю, про робітничий контроль над виробництвом, про повну демократизацію армії; оголосити недійсними всі розпорядження Ради, які вона видала й видасть, а також скасувати всі постанови Ради і Секретаріату, які

були видані раніше і спрямовані проти інтересів робітників та найбідніших селян України.

Встановити між робітничо-селянським урядом Російської Федерації, а також урядами окремих частин Росії і робітничо-селянським урядом України повну погодженість у цілях і діях, необхідну в інтересах робітників і селян всіх народів Російської Федерації, виходячи з принципу, що правильними і нормальними ці взаємовідносини можуть бути тільки в тому разі, якщо уряди усіх частин Росії будуть органами влади Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Найближчим часом скликати другий Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів для дальшого розширення і зміцнення робітничо-селянської влади на Україні.

Текст подається за виданням: Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. / За ред. В.Г. Гончаренка. - К.: Ін Юре, 1997. – Т. 2. – С. *110-111.*

Додаток 24

Четвертий Універсал Української Центральної Ради 22 січня 1918 р.

Народе України!

Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській Землі вільна Українська Народна Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю й право робочого люду!

Та в трудну годину народилась воля України. Чотири роки жорстокої війни обезсилили наш край і народ. Фабрики не виробляють товарів. Підприємства здержують свою працю, залізні дороги розбиті, гроші падають у ціні. Скількість хліба зменшується. Наступає голод. По краю розмножилися ватаги грабіжників і убийників, особливо, коли з фронту рушило російське військо, творячи криваву різню, безлад і руїну на нашій землі. З приводу всього того не могли відбуватися вибори до Українських Установчих Зборів у визначенім нашим попереднім Універсалом реченці й не могли відбутися ті Збори, визначені на нинішній день, щоб перебрати з наших рук тимчасову найвищу революційну власть над Україною, установити лад у нашій Народній Республіці й зорганізувати нове Правительство. [...] Віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу.

З усіма сусідніми державами, а саме: Росією, Польщею, Австрією, Румунією, Туреччиною й іншими ми бажаємо жити в згоді й приязни, але ніяка з них не може вмішуватися в життя самостійної Української Республіки.

Власть у ній буде належати тільки до народу України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу – селян, робітників і солдатів та виконуючий орган, який віднині буде називатися Радою Народніх Міністрів.

[...] Безмірно тяжка війна, почата буржуазними правительствами, вимучила наш народ, винищила наш край, знівечила добробут. Тепер сьому треба покласти край. Одночасно з тим, коли армія буде демобілізуватися, поручаємо розпускати солдатів, а після затвердження мировых договорів розпустити армію зовсім, на місце постійної армії завести народну міліцію, щоб наше військо служило обороні робочого люду, а не забаганкам пануючих верств.

Знищені війною і демобілізацією місцевості мають бути відбудовані при помочі державного скарбу.

Коли наші вояки вернуться додому, народні ради – громадські й повітові й городські думи мають бути перевибрані в часі, який буде установлений, щоб і вони мали в них голос. Між тим, щоб установити таку власть, до якої мали б довір'я й яка спиралася б на всі революційно-демократичні верстви народа, має Правительство додати до помочи місцевим самоврядуванням ради робітничо-селянських і солдатських депутатів, вибраних із місцевих людей.

В земельних справах комісія, вибрана на останній сесії Центральної Ради, вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власности й соціалізацію землі згідно з нашою постановою на 7 сесії.

Сей закон буде розглянено за кілька днів на повній сесії Центральної Ради, й Рада Міністрів уживе всіх способів, щоб передача землі земельними комітетами в руки трудящих відбулася ще з початком весняних робіт.

Винниченко В.К. Відродження нації. Ч.2. – С.244-252.

Додаток 25

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ (СТАТУТ ПРО ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ, ПРАВА І ВОЛЬНОСТІ УНР)

(29 квітня 1918 р.)

(Витяги)

І. Загальні постанови

1. Відновивши своє державне право, яко Українська Народня Республика, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною.

2. Суверенне право в Українській Народній Республіці належить народові України, цебто громадянам УНР всім разом.

3. Це своє суверенне право народ здійснює через Всенародні Збори України.

4. Територія УНР неподільна, і без згоди Всенародніх Зборів в 2/3 голосів присутніх членів не може відбутися ніяка зміна в границях Республики або в правнодержавних відносинах якоїсь території до Республики.

5. Не порушуючи єдиної своєї власти, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації.

6. Націям країн УНР дає право на впорядкування своїх культурних прав в національних межах.

50. Яко вища виконавча власть УНР (§ 22), Рада Народніх Міністрів її порядкує всіма справами, які зістаються поза межами діяльності місцевої самоуправи (§ 24) або дотикають цілої УНР, координує і контролює діяльність цих установ, не порушуючи законом установлених компетенцій їх, та приходить їм в поміч, коли вони до неї звертаються.

Іванов В. Історія держави і права України. – К.: Атіка, 2007. – С.345-346; 317-31

Додаток 26

З УНІВЕРСАЛУ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

(квітень 1918 р.)

…Отсею грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України.

Управа Україною буде провадити ся через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обгрунтованню приложених при сім законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна й Мала Рада, а також всі: земельні комітети від нинішнього дня розпускаються...

В найближший час буде виданий закон, установляючий порядок виборів до Українського Сойму.

Права приватної власности як фундаменту культури й цивілізації відбудовуються в повній мірі й всі розпорядки бувшого Українського Уряду, а так само тимчасового російського уряду відміняють ся і касуються. Відбудовується повна свобода по розробленню купчих по куплі-продажі землі. Поруч з сим будуть прийняті міри по вивласненню земель по дійсній їх вартости від великих власників для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничої кляси.

… На економічнім і фінансовім полі відбудовується повна свобода торгівлі й відкривається широкий приватного підприємства й ініціативи…

Вістник політики, літератури й життя, – 12 травня 1918. – С.283

Додаток 27

З ДЕКЛАРАЦІЇ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (грудень 1918 р.)

Героїчним поривом українського озброєного трудового народу зметено з лиця Землі Української руйнуюче поміщицько-монархичне панування – гетьманщину.

...Відновлено національно-персональну автономію, що забезпечує право кожної нації на вільне життя.

Вибрані всенароднім голосуванням органи місцевого самоврядування.

До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народньої Республики оголосила, що всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванню попередніх їх власників непорушними, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян, а в першу чергу тих, хто пішов у військо Республики для боротьби з гетьманом. Верховне порядкування цією землею належить Директорії Української Народньої Республики. Ця постанова стосується також до монастирських, церковних і казенних земель...

Так само ведуться слідства по всій Україні з приводу тих зловживань і злочинств, які були учинено над селянством поміщиками та гетьманським урядом.

...Відновлено восьмигодинний робочий день. Знов установлено колективні договори, право коаліцій і страйків, а також всю повноту прав робітничих фабричних комітетів.

Директорія є тимчасова верховна влада революційного часу. Одержавши на час боротьби силу й право управління державою від... трудящого народу, Директорія передасть свої повноваження тому ж самому народові.

...Влада в Українській Народній Республиці повинна належати лише клясам працюючим – робітництву й селянству, тим клясам, що здобули цю владу своєю кров'ю.

Так звані «пануючі кляси», кляси земельної і промислової буржуазії за сім місяців цілковитого, нічим не обмеженого свого панування на Україні доказали свою цілковиту нездатність і надзвичайну шкідливість для всього в управлінню державою... Дбаючи тільки про свої вузько клясові егоїстичні інтереси, ці кляси вели воістину грабіжницьку політику в краю. Розцвіт спекуляції за панування цих правителів дійшов до нечуваних розмірів. Поводячись як у завойованій країні, великовласники правили методом безоглядного терору насильства.

...Директорія щиро вірить, що спільними силами всіх працюючих, трудовий народ України без жорстоких, кривавих і непотрібних форм боротьби досягне своєї мети. Отже клясам нетрудовим треба розумно і чесно признати всю шкідливість і несправедливість їхнього бувшого панування і раз на все примиритися з тим, що право рішати долю більшості! народу повинно належати тій самій більшости, себто

клясам трудовим. Трудову інтелігенцію Директорія закликає рішуче стати на бік працюючих клясів... Соціалістичні партії та групи всіх соціалістичних напрямів і всіх національностей Директорія кличе поставитися з повним розумінням важности моменту і всі свої сили направити на правильну та достойну трудового народу організацію волі його, на організацію порядку й ладу по всій землі Трудової Республики...

Винниченко В. Відродження нації. Київ-Відень, 1920. – Ч.2. – С.168-176.

Додаток 28

Постанова Тимчасового Робітничо-Селянського уряду України про створення волосних і сільських комітетів бідноти

17 січня 1919 р.

В обов'язки постійної діяльності волосних і сільських комітетів бідноти входить:

1. Розподіл хліба, продуктів першої необхідності й сільськогосподарського реманенту.

2. Надання допомоги місцевим продовольчим органам по вилученню надлишків хліба із рук куркулів і багатіїв.

3. В обов'язки комітетів бідноти входить проведення всіх постанов Тимчасового Робітничо-Селянського уряду України, а також відповідальність за виконання декретів і розпоряджень Радянської влади.

Збірник документів і матеріалів. – К., 1962. – С.52-53.

Додаток 29

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ (Витяги)

8 березня 1919 р.

Б. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА МІСЦЯХ

18. Органи Радянської влади на місцях слідуючі:

а) Ради Робітничих Селянських та Червоноармійських депутатів (міські та сільські), а також обрані ними Виконавчі Комітети (Виконкоми);

6) З'їзди Рад (губерніальні, повітові і волосні), а також обрані ними Виконавчі Комітети (Виконкоми).

20. Право вибору мають незалежно від релігії, народности, осілости, стану і т. п. слідуючі громадяне У.С.Р.Р., які до дня виборів осягли 18 років:

а) всі, що здобувають засоби до життя продукційною і загальнокорисною працею, а також особи, заняті домашнім господарством, забезпечуючи першим можливість продукційної праці, себто різні робітники і служачі, заняті в промисловости, торговлі, сільськім господарстві та ін., селяни й козаки рільники;

б) солдати Червоної Армії і матроси Червоної Фльоти;

в) громадяне, що не входять в категорії, переведені н. п. а) і б) за утратою працездатносте, відповідно засвідченої.

Увага: 1. Місцеві Ради можуть по постанові Центральної влади зменшувати усталену в цій статті норму віку.

Увага: 2. Чужинці, які належать до робітничої кляси і трудового селянства, користуються також виборчим правом.

21. Позбавляються виборчого права і права бути обраним слідуючі особи, хоч би вони й входили в одну з вищезазначених категорій:

а) особи, що користуються найманою працею з корисною метою;

б) особи, які живуть на нетрудові прибутки, а саме прибутки з підприємства, з маєтків і т. п.;

в) приватні торговці, комерційні посередники;

г) ченці і духовні настоятелі церквей і релігійних культів;

д) служачі і агенти колишньої поліції окремого корпусу жандармів і охоронних відділів, а також члени панувавшого в Росії дому;

є) особи, визнані усталеним ладом божевільними, а рівно особи, що перебувають під опікою;

ж) особи, засуджені за користливі та ганебні вчинки на реченець, усталений законом, або судовим вироком.

Історія Української Конституції. /Упоряд. Слісаренко А.Г., Томенко М.В. – К., 1997. – С.175-181.

Додаток 30

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(Витяги)

травень 1929 р.

А. ПРО З'ЇЗД РАД

49. Органами радянської влади на місцях є: а) ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів; б) з'їзди рад – районові й округові та обрані ними виконавчі комітети (виконкоми).

52. З'їзди рад бувають чергові і надзвичайні. Чергові з'їзди рад скликаються один раз на рік...

Б. ПРО ВИКОНАВЧІ КОМІТЕТИ

53. Виконавчі комітети обираються з'їздами рад і є в період між з'їздами рад, в межах своєї компетенції, вищі органи радянської влади на відповідній території.

Виконавчі комітети відповідають перед з'їздами, що їх обирають, і підлягають з'їздові рад та вищому виконавчому комітетові. Всеукраїнському центральному виконавчому комітетові й Раді народніх комісарів Української соціалістичної радянської республіки.

В. ПРО РАДИ ДЕПУТА ТІВ

58. Ради депутатів утворюються:

а) міські – у містах; б) селищні – у селищах міського типу, фабрично-заводських, рудневих, залізничних місцевостях – за постановою районового виконавчого комітету, затвердженою округовим виконавчим комітетом; в) сільські – в селах.

Увага. У великих містах – за постановою міської ради, затвердженою округовим виконавчим комітетом, можна утворювати міські районові ради.

Г. ПРО КОМПЕТЕНЦІЮ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ

63. Органи місцевої влади мають за своє завдання:

а) вживати заходів до культурного та господарського піднесення цієї території;

б) складати й затверджувати місцеві бюджети;

в) переводити в життя постанови відповідних вищих органів влади;

г) розв'язувати справи, що мають місцеве значення для цієї території; ґ) об'єднувати радянську діяльність в межах своєї території та наглядати

за діяльністю всіх державних та громадських організацій на цій території;

д) забезпечувати в межах цієї території революційну законність і охороняти державний лад та громадську безпеку;

є) сприяти діяльності професійних і кооперативних організацій, організацій незаможного селянства та інших місцевих громадських організацій;

є) обмірковувати справи, що мають загальнодержавне значення як з власного почину, так і на пропозиції вищих органів.

Історія української конституції /Упоряд. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. – К., 1997. – С.192-207.

Додаток 31

Список депутатів Київської міської ради, що їх відкликано зі складу міської ради у грудні 1929 р. за різного роду правопорушення.

(З матеріалів Державного архіву м.Києва)

Общие собрания избирателей в разное время постановили отозвать из состава горсовета следующих депутатов:

К.Куцайло (от инвалидов труда), осуждаемого судом к лишению свободы; **К.Самойличенко** (местком частных предприятий), утаившего от Соцстраха вместе с хозяйчиками известную сумму зарплаты по мастерской; **Саверова** (завод им. Томского), дезертировавшего в «трудную минуту» из предприятия в артель; **Юхновскую** (1-я типография) спекулировавшую дефицитным товаром; **Лешуковича** (Проммилиция), растратившего облигации 2-го займа индустриализации на 3190 руб.; **Филенко** (группком грузчиков им.Шевченко), растратившего корпоративные деньги; **Кобуя** (завдуб) – за пьянство; **Великанова** (Н-ская военная часть) – за бюрократизм; **Каценельсон** (картонажная ф-ка), утаившую свое социальное положение – дочь лесопромышленника; **Душюк** (инвалид труда) – осужден к лишению свободы; **Хотинскую** (МК 1-го участка тяги) – за кражу; **Котпубика** (группком металлистов частных предприятий), присвоившего талоны на овар для рабочих; **Букина** (союз извозчиков-одиночек), присвоившего около 9000 руб. общественных денег и **Фризо** (Комхоз) за связь с уголовным элементом.

Пленум Горсовета утвердил постановление общих собраний избирателей об исключении этих лиц из состава Горсовета и ввел в состав Горсовета соответствующее количество кандидатов.

З історії самоврядування та демократії у Києві (від княжої доби до нашого часу): Посібник для учнів старших класів; Котляр М.Ф. та ін. –К.: Інститут громадянського суспільства, 2000. – С.196.

Додаток 32

КОНСТИТУЦІЯ (ОСНОВНИЙ ЗАКОН) УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ (30 січня 1937 р.)

(Витяги)

Розділ VII. Місцеві органи державної влади

Стаття 72. Органами державної влади в областях, округах, районах, містах, селищах, станицях і селах УРСР є Ради депутатів трудящих.

Стаття 73. Обласні, окружні, районні, міські, районні у великих містах, селищні, станичні і сільські Ради депутатів трудящих обираються відповідно трудящими області, округи, району, міста, селища, станиці і села на строк 2 роки.

Стаття 74. Ради депутатів трудящих (області, округи, району, міста, селища, станиці, села) керують культурно-політичним та господарським будівництвом на своїй території, встановлюють місцевий бюджет, керують діяльністю підлеглих їм органів управління, забезпечують охорону державного ладу, сприяють зміцненню обороноздатності країни, забезпечують додержання законів та охорону прав громадян.

Стаття 75. Ради депутатів трудящих ухвалюють рішення і дають розпорядження в межах прав, наданих їм законами СРСР і УРСР, а на території Молдавської АРСР в межах прав, наданих їм законами СРСР, УРСР і Молдавської АРСР.

Стаття 76. Виконавчими та розпорядчими органами обласних Рад депутатів трудящих, Рад депутатів трудящих адміністративних округ, районних, міських і сільських Рад депутатів трудящих є обирані ними виконавчі комітети в складі: голови, його заступників, секретаря і членів.

Стаття 77. Виконавчим і розпорядчим органом станичних, селищних і сільських Рад депутатів трудящих у невеликих селищах є обирані ними голова, його заступник і секретар.

Стаття 78. Виконавчі комітети Рад депутатів трудящих (області, округи, району, міста, селища, станиці, села) здійснюють керівництво культурно-політичним та господарським будівництвом на своїй території на основі постанов відповідних Рад депутатів трудящих та вищестоящих державних органів.

Стаття 79. Сесії обласних Рад депутатів трудящих скликаються їх виконавчими комітетами не менше як 4 рази на рік.

Стаття 80. Сесії районних Рад депутатів трудящих і Рад депутатів трудящих адміністративних округ скликаються їх виконавчими комітетами не менше як 6 раз на рік.

Стаття 81. Сесії міських і сільських Рад депутатів трудящих скликаються їх виконавчими органами не менше одного разу на місяць.

Стаття 82. Обласні Ради депутатів трудящих, Ради депутатів трудящих адміністративних округ, районні і міські Ради депутатів трудящих обирають на час своєї сесії голову і секретаря для ведення засідань сесії.

Стаття 83. Голова сільської Ради скликає сільську Раду і веде її засідання.

Стаття 84. Виконавчі органи Рад депутатів трудящих безпосередньо підзвітні як Раді депутатів трудящих, що їх обрала, так і виконавчому органові вищестоячої Ради депутатів трудящих.

Стаття 85. Вищестоящі виконавчі комітети Рад депутатів трудящих мають право скасовувати рішення і розпорядження нижчестоячих виконавчих комітетів і припиняти рішення та розпорядження нижчестоячих Рад депутатів трудящих.

Стаття 86. Вищестоячі Ради депутатів трудящих мають право скасовувати рішення і розпорядження нижчестоячих Рад депутатів трудящих та їх виконавчих комітетів.

Стаття 88. Відповідно до умов області, на основі законів СРСР і УРСР, загальносоюзні Народні Комісаріати і Народний Комісаріат

Внутрішніх справ утворюють при обласних Радах депутатів трудящих свої Управління. Комітет заготівель призначає при обласних Радах депутатів трудящих своїх уповноважених.

Стаття 89. Відділи і Управління обласних Рад депутатів трудящих підлягають у своїй діяльності як відповідній обласній Раді депутатів трудящих та її виконавчому комітетові, так і відповідному Народному Комісаріатові УРСР.

Стаття 90. Ради депутатів трудящих адміністративних округ і їх виконавчі комітети утворюють відділи і ведуть свою роботу на основі законів і указів верховних органів УРСР та рішень обласних Рад депутатів трудящих.

Стаття 97. По закінченні повноважень обласних, окружних, районних, міських, селищних, станичних і сільських Рад депутатів трудящих їх виконавчі і розпорядчі органи зберігають свої повноваження аж до утворення новообраними Радами нових виконавчих і розпорядчих органів.

Іванов В. Історія держави і права України. – К.: Атіка, 2007. – С.493-501.

Додаток 33

Конституція (Основний Закон) Української РСР

Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року (в редакції 1989 року)

(Витяги)

Стаття 1. Українська Радянська Соціалістична Республіка є соціалістична загально народна держава, яка виражає волю й інтереси робітників, селян та інтелігенції, трудящії республіки всіх національностей.

Стаття 2. Вся влада в Українській РСР належить народові.

Народ здійснює державну владу через Ради народних депутатів, які становлять політичну основу Української РСР.

Всі інші державні органи підконтрольні і підзвітні Радам народних депутатів.

Стаття 3. Організація і діяльність Радянської держави будуються відповідно до принципів демократичного централізму: виборності всіх органів державної влади, підзвітності їх народові, відповідальності кожного державного органу і службової особи за доручену справу, обов'язковості рішень вищестоящих органів для нижче стоящих...

Стаття 6. Керівною та спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу. КПРС існує для народу і служить народові.

Озброєна марксистсько-ленінським ученням, Комуністична партія визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає планомірного, науково обгрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму...

Стаття 78. Ради народних депутатів – Верховна Рада Української РСР, Верховна і місцеві Ради народних депутатів – обласні, районні, міські, районні в містах, селищні та сільські Ради народних депутатів – становлять єдину систему представницьких органів державної влади Української РСР.

Стаття 82. Ради народних депутатів безпосередньо і через створювані ними органи і керують усіма галузями державного, господарського, соціального і культурного будівництва, приймають рішення, забезпечують їх виконання, здійснюють контроль за проведенням рішень у життя.

Стаття 83. Діяльність Рад народних депутатів будується на основі колективного, вільного, ділового обговорення і вирішення питань, гласності, регулярної звітності виконавчих і розпорядчих органів, інших створюваних Радами органів перед ними та населенням, широкого залучення громадян до участі в їх роботі.

Ради народних депутатів і створювані ними органи враховують громадську думку, виносять на обговорення громадян найважливіші питання загальнодержавного і місцевого значення, систематично інформують громадян про свою роботу і прийняті рішення.

Стаття 124. Органами державної влади в областях, районах, містах, районах у містах, селищах і селах Української РСР є обласні, районні, міські, районні в містах, селищні, сільські Ради народних депутатів.

Стаття 125. Місцеві Ради народних депутатів вирішують усі питання місцевого значення, виходячи із загальнодержавних інтересів та інтересів громадян, які проживають на їх території, та державних інтересів, проводять у життя рішення вищестоящих державних органів, керують діяльністю нижчестоящих Рад народних депутатів, забезпечують додержання законності і правопорядку, беруть участь в обговоренні питань республіканського й загальносоюзного значення, вносять з цих питань свої пропозиції...

Стаття 132. Виконавчими і розпорядчими органами місцевих Рад народних депутатів є виконавчі комітети, які обираються ними.

Виконавчі комітети не рідше одного разу на рік звітують перед Радами, які їх обрали, а також на зборах трудових колективів і за місцем проживання громадян.

Стаття 133. Виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів є безпосередньо підзвітними як Раді, що їх обрала, так і вищестоящому виконавчому і розпорядчому органові.

Стаття 138. Відділи і управління виконавчих комітетів утворюються обласними, районними, міськими, районними в містах Радами народних депутатів.

Відділи і управління виконавчих комітетів Рад народних депутатів керують дорученими їм галузями управління і підпорядковуються у своїй діяльності як відповідній Раді та її виконавчому комітетові, так і вищестоящому галузевому органові державного управління.

Іванов В.М. Історія держави і права України: Навч. посібник. – К.: Атіка, 2007. – С.592-609.

Додаток 34

ВСЕСВІТНЯ ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Інтернаціональна Спілка місцевих влад (ІСМВ), яка є Всесвітньою асоціацією місцевого самоврядування, зібралась 23-26 вересня 1985 року в Ріо-де-Жанейро на свій XXVII-й Міжнародний конгрес.

Вважаючи, що місцеве самоврядування як невід'ємна частина національної структури, є найближчим до громадян рівнем управління» а тому перебуває в кращому становищі як у заохоченні громадян до прийняття рішень, що стосуються умов їхнього життя, так і у використанні їх знань та можливостей в ім'я прогресу:

Визнаючи принцип, відтворений у Статті 21 Всесвітньої Декларації прав людини, який проголошує, що воля народу є основою влади уряду;

Маючи на увазі Декларацію суспільного прогресу та розвитку, схвалену резолюцією № 1542 від 11 грудня 1969 року Генеральної Асамблеї Об'єднаних Націй, яка, до речі, проголошує необхідність вжиття заходів, що гарантують належну участь усіх суспільних чинників в підготовці та здійсненні національних планів і програм соціального та економічного розвитку;

Усвідомлюючи те, що національні уряди 21 держави-члена Ради Європи прийняли в червні 1985 року Хартію про місцеве самоврядування;

Вважаючи, що саме на місцевому рівні найкраще створювати умови для побудови такої гармонійної громади, належність до якої усвідомлювали б громадяни й відповідали за її діяльність;

Підкреслюючи те, що посилення місцевої влади зміцнює всю націю, допомагає забезпечувати ефективну й демократичну суспільну політику;

Вважаючи, що децентралізоване прийняття рішень зменшує перевантаження центру, а також поліпшує та прискорює урядові дії, надає життєвості новим і збільшує ймовірність того, що створені відповідні служби за сприятливих, умов підтримуватимуться та розвиватимуться;

Ми проголошуємо наведену нижче Декларацію місцевого самоврядування з тим, щоб вона стала для всіх націй стандартом, до якого слід прагнути, намагаючись досягнути ефективнішого демократичного процесу, поліпшуючи таким чином добробут свого населення; та

Наказуємо Генеральному Секретареві ІСМВ довести цю Декларацію до відома тих органів Об'єднаних Націй, які розробляють політичний курс, з тим, щоб рішуче запроваджувати принцип та практику місцевого самоврядування у всьому світі.

Стаття 1

Конституційна основа для місцевого самоврядування

Принцип місцевого самоврядування має бути визнаним у конституції або в основному законі про урядові структури країни.

Стаття 2

Концепція місцевого самоврядування

1. Місцеве самоврядування — це право та обов'язок місцевих органів влади регулювати та вести громадські справи під свою особисту відповідальність і в інтересах населення.

2. Це право має здійснюватися окремими особами та представницькими органами, яких вільно обирають і періодично переобирають шляхом рівноправних загальних виборів, а їх головних виконавців слід або обирати таким же чином, або призначати за участю обраних органів.

Стаття 3

Компетенція органів місцевого самоврядування

1. Громадські справи мають вирішуватися такими основними підрозділами місцевої влади, які найближчі до громадян, а також її територіальними ланками — середнього або регіонального рівня, відповідно до чинного у кожній країні порядку.

2. Місцеві органи влади повинні мати право діяти за власною ініціативою, в окремо обумовлених межах і не торкаючись повноважень, що вилучені з компетенції місцевих органів самоврядування.

3. Коло основних обов'язків місцевих органів самоврядування, як і процедура зміни цих обов'язків, мають бути відображені у конституції або статуті.

4. Надана місцевим органам самоврядування влада, як правило, має бути повною та виключною. І навіть тоді, коли центральним або регіональним органам державної влади надано конституцією або статутом право втручатися у справи, відповідальність за які вони поділяють з місцевими органами самоврядування, останні мають, залишати за собою право на вияв ініціативи та прийняття рішень.

5. У тих випадках, коли центральні або регіональні державні структури делегують певні повноваження місцевим органам самоврядування, останні мають на власний розсуд пристосовувати виконання законів до місцевих умов.

6. Місцеві органи влади мають розумно та ефективно поділяти право на прийняття рішень із іншими рівнями управління, що діють на місцях.

Стаття 4

Захист діючих органів місцевої влади

1. У разі, коли конституція або державний закон дозволяє припинити діяльність місцевих рад чи місцевих виконавчих органів, або розпустити їх, це має бути зроблено у відповідності із процедурою закону. їх функціонування має бути відновлене протягом нетривалого часу, відповідно до чинного законодавства.

2. Зміни меж повноважень місцевих органів влади мають відбуватися у відповідності із законом і після консультацій з зацікавленою місцевою громадою або кількома громадами, а за необхідності — з допомогою референдуму, якщо таке передбачено статутом.

Стаття 5

Відповідні організаційні структури місцевого управління

1. Місцеві органи влади мають сформувати власні внутрішні адміністративні структури, щоб пристосувати їх до місцевих потреб та забезпечити ефективне управління.

2. Умови прийняття на роботу та можливості навчання службовців місцевих органів самоврядування мають демонструвати привабливість службової кар'єри. Центральні органи влади мають сприяти запровадженню системи відзнак і просування по службі в органах місцевого самоврядування.

Стаття 6

Умови праці обраних на місцях представників влади

1. Умови праці обраних на місцях представників влади повинні гарантувати вільне виконання їх функцій.

2. Ці умови повинні забезпечуватись, зокрема, відповідною матеріальною компенсацією і гарантуванням соціальної захищеності.

3. Усі функції та види діяльності, які вважаються несумісними *із* зайняттям місцевої виборної посади, мають бути визначені лише статутом.

Стаття 7

Нагляд за діяльністю місцевих органів влади

1. Процедура нагляду за діяльністю місцевих органів влади має визначатися лише конституцією або статутом.

2. Нагляд за місцевими органами влади має здійснюватися лише для забезпечення дотримання законності в діяльності цих органів.

Стаття 8

Кошти місцевих органів влади

1. Місцеві органи влади повинні мати право на відповідні фінансові ресурси, відокремлені від коштів інших рівнів управління, та вільно розпоряджатися грошовими надходженнями в межах своїх повноважень.

2. Розподіл коштів між місцевими органами влади має в розумних пропорціях узгоджуватись із тими завданнями, що виконуються ними. Ці кошти мають надходити регулярно та періодично, з тим, щоб вони забезпечували безперервну роботу служб та відповідне фінансове планування. В разі делегування будь-яких нових повноважень здійснюється перерозподіл фінансових коштів, необхідних для виконання цих повноважень.

3. Певна частка фінансових ресурсів місцевих органів влади повинна формуватися за рахунок місцевих податків, платежів і внесків, розміри яких встановлюють ці органи.

4. Податки, які місцеві органи влади повинні мати право Збільшувати, або від яких вони отримують гарантовану частку, мають носити достатньо загальний та гнучкий характер, щоб забезпечувати для місцевої влади змогу йти врівень із її зобов'язаннями

5. Автономія слабкіших у фінансовому відношенні місцевих органів управління потребує заходів фінансового вирівнювання.

6. Право місцевих органів влади братії належним чином участь у розробці правил, що регулюватимуть загальний пропорційний розподіл перерозподілених коштів, має бути чітко визначене.

7. Надання одноразових субсидій, що призначені для фінансування спеціальних проектів або служб, має також бути визначене. Надання субсидій не може спричиняти невиправдане втручання в політику, що здійснюється місцевими органами самоврядування в межах їх компетенції.

Стаття 9

Спілки місцевих органів управління

1. Місцевим органам влади має бути надане право, при виконанні їх обов'язків, на створення спілок для захисту їх спільних інтересів та сприяння цим інтересам, а також для надання певних послуг членам спілок.

2. Органи управління інших рівнів мають радитись із спілками місцевих органів влади при прийнятті законодавчих актів, що стосуються місцевих органів самоврядування.

Стаття 10 Міжнародні зв'язки

1. Право місцевих органів влади на створення спілок має поєднувати й право входити до міжнародної спілки місцевих органів влади.

2. Місцевим органам влади має бути також надане право на підтримку зв'язків із колегами інших країн світу з метою взаємо-обміну і співробітництва та сприяння міжнаціональній злагоді.

Стаття 11

Правовий захист місцевих органів влади та їх автономність

Місцевим органам влади має бути надане право вживати юридичних засобів захисту своєї автономії в межах законів, що визначають їх функції та захищають їх інтереси.

(Неофіційний переклад).

Додаток 35

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.

(Витяги)

Стаття 5. ...Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Стаття 7. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні грунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Стаття 71. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

Стаття 118. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обгрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації.

Стаття 119. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;

318174568) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;

318174569) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку:

318174570) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;

318174571) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;

318174572) взаємодію з органами місцевого самоврядування;

318174573) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Стаття 141. До складу сільської, селищної, міської ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки.

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають строком на чотири роки відповідно

сільського, селищного та міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях.

Статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації, ліквідації визначаються законом.

Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради.

Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Стаття 143. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізовують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету

України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Стаття 144. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

Стаття 145. Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

Стаття 146. Інші питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються законом.

Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., «Просвіта», 1997.

Додаток 36

ЄВРОПЕЙСЬКА ХАРТІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

(Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.97)

Преамбула

Держави-члени Ради Європи, які підписали цю Хартію, враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, вважаючи, що одним з методів досягнення цієї мети є укладання угод в адміністративній галузі, враховуючи, що місцеві власті є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму, враховуючи, що право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, які поділяються всіма державами-членами Ради Європи, переконані в тому, що це право найбільш безпосередньо може здійснюватися саме на місцевому рівні, переконані в тому, що існування місцевих властей, наділених реальними функціями, може забезпечити ефективне і близьке до громадянина управління, усвідомлюючи, що охорона і посилення місцевого самоврядування в різних країнах Європи є важливим внеском у розбудову Європи на принципах демократії і децентралізації влади, стверджуючи, що з цього випливає необхідність існування місцевих властей, які мають створені на демократичній основі директивні органи і широку автономію щодо своїх функцій, шляхи і засоби здійснення цих функцій, а також ресурси, необхідні для їх виконання,

погодились про таке:

Стаття 1. Сторони зобов'язуються вважати для себе обов'язковими, у порядку та обсязі, передбачених у статті 12 цієї Хартії, нижченаведені статті.

ЧАСТИНА І

Стаття 2. Конституційна та правова основа місцевого самоврядування

Принцип місцевого самоврядування визнається в національному законодавстві і, у міру можливості, в конституції.

Стаття 3. Концепція місцевого самоврядування

1. Місцеве самоврядування означає право і спроможність місцевих властей, в межах закону, здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою державних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення ніяким чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів або будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом

Стаття 4. Сфера компетенції місцевого самоврядування

1. Головні повноваження і функції місцевих властей визначаються конституцією або законом. Однак це положення не перешкоджає наділенню місцевих властей повноваженнями і функціями для спеціальних цілей відповідно до закону.

2. Місцеві власті, в межах закону, мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене ніякому іншому органу.

3. Муніципальні функції, як правило, здійснюються, переважно, тими властями, які мають найтісніший контакт з громадянином. Наділяючи тією чи іншою функцією інший орган, необхідно враховувати обсяг і характер завдання, а також вимоги досягнення ефективності та економії.

4. Повноваження, якими наділяються місцеві власті, як правило, мають бути повними і виключними. Вони не можуть скасовуватися чи обмежуватися іншим, центральним або регіональним органом, якщо це не передбачене законом.

5. Якщо повноваження делегуються місцевим властям центральним чи регіональним органом, місцеві власті, у міру можливості, мають право пристосовувати свою діяльність до місцевих умов.

6. У процесі планування і прийняття рішень щодо всіх питань, які безпосередньо стосуються місцевих властей, з останніми мають проводитися консультації і, у міру можливості, своєчасно і належним чином.

Стаття 5. Охорона територіальних кордонів місцевих властей

Зміни територіальних кордонів місцевих властей не можуть здійснюватися без попереднього з'ясування думки відповідних місцевих общин, можливо шляхом проведення референдуму, якщо це дозволяється законом.

Стаття 6. Відповідні адміністративні структури і ресурси для виконання місцевими властями їхніх завдань

1. Без шкоди для більш загальних законодавчих положень місцеві власті мають можливість визначати свої власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління.

2. Умови служби місцевих державних службовців повинні дозволяти добір висококваліфікованого персоналу з урахуванням особистих якостей та компетентності; для цього забезпечуються належні можливості професійної підготовки, винагороди та просування по службі.

Стаття 7. Умови здійснення функцій на місцевому рівні

1. Мандат місцевих обраних представників передбачає вільне здійснення ними своїх функцій.

2. Він передбачає відповідне фінансове відшкодування витрат, здійснених під час виконання цього мандату, а також, у разі необхідності, відшкодування втрачених доходів або винагороди за виконану роботу і відповідний захист соціального забезпечення.

3. Будь-які функції та діяльність, несумісні з мандатом місцевого обраного представника, визначаються законом або основоположними правовими

принципами.

Стаття 8. Адміністративний нагляд за діяльністю місцевих властей

1. Будь-який адміністративний нагляд за місцевими властями може здійснюватися тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом.

2. Будь-який адміністративний нагляд за діяльністю місцевих властей, як правило, має на меті тільки забезпечення дотримання закону та конституційних принципів. Однак, вищі інстанції можуть здійснювати адміністративний нагляд за своєчасністю виконання завдань, доручених місцевим властям.

3. Адміністративний нагляд за місцевими властями здійснюється таким чином, щоб забезпечити домірність заходів контролюючого органу важливості інтересів, які він має намір охороняти.

Стаття 9. Фінансові ресурси місцевих властей

1. Місцеві власті мають право, в рамках національної економічної політики, на свої власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень.

2. Обсяг фінансових ресурсів місцевих властей відповідає функціям, передбаченим конституцією або законом.

3. Принаймні частина фінансових ресурсів місцевих властей формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження встановлювати в межах закону.

4. Фінансові системи, які складають підгрунтя ресурсів місцевих властей, мають достатньо диверсифікований і підвищувальний характер і повинні забезпечувати можливість приводити наявні ресурси, наскільки це практично можливо, у відповідність до реального зростання вартості виконання завдань місцевих властей.

5. Захист більш слабких у фінансовому відношенні місцевих властей вимагає запровадження процедур усунення фінансових диспропорцій або аналогічних заходів з метою подолання наслідків нерівного розподілу

потенційних джерел фінансування і фінансового тягара, який вони повинні нести. Такі процедури або заходи не завдають шкоди повноваженням, які місцеві власті можуть здійснювати в межах їхньої власної сфери компетенції.

6. Місцеві власті інформуються, відповідним чином, про порядок виділення їм перерозподілених ресурсів.

7. У міру можливості, дотації місцевим властям не призначаються для фінансування конкретних проектів. Надання дотацій не скасовує основоположну свободу місцевих властей проводити свою політику в межах їхньої власної компетенції.

8. Для цілей здійснення позик інвестиційного капіталу, місцеві власті мають доступ до національного ринку капіталу в межах закону.

Стаття 10. Право місцевих властей на свободу асоціації

1. Місцеві власті мають право, виконуючи свої повноваження, співробітничати та, в межах закону, створювати консорціуми з іншими місцевими властями для виконання завдань, що становлять спільний інтерес.

2. Право місцевих властей бути членом асоціації з метою захисту і заохочення їхніх спільних інтересів, а також бути членом міжнародної асоціації місцевих властей визнається кожною державою.

3. Місцеві власті мають право на умовах, які можуть бути передбачені

законом, співробітничати з місцевими властями інших держав.

Стаття 11. Правовий захист місцевого самоврядування

Місцеві власті мають право використовувати засоби правового захисту для забезпечення вільного здійснення своїх повноважень і поважання принципів місцевого самоврядування, які утілені в конституції чи національному законодавстві.

ЧАСТИНА II. ІНШІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 12. Зобов'язання

1. Кожна Сторона зобов'язується вважати для себе обов'язковими принаймні двадцять пунктів частини I цієї Хартії, з яких принаймні десять пунктів мають належати до пунктів, які наведені нижче:

стаття 2, пункти 1 і 2 статті 3, пункти 1,2 і 4 статті 4, стаття 5, пункт 1 статті 7, пункт 2 статті 8, пункти 1,2 і 3 статті 9, пункт 1 статті 10, стаття 11.

2. Кожна Договірна Держава, під час здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про приєднання чи затвердження, повідомляє Генеральному секретарю Ради Європи, які пункти вона визначила відповідно до положень пункту 1 цієї статті.

3. Будь-яка Сторона, в подальшому в будь-який час, може повідомити Генерального секретаря про те, що вона вважає для себе обов'язковими будь-які пункти цієї Хартії, які вона ще не прийняла згідно з положеннями пункту 1 цієї статті. Такі взяті в подальшому зобов'язання вважаються складовою частиною ратифікації, прийняття чи затвердження Стороною, яка надсилає таке повідомлення, і набирають такої ж чинності з першого дня місяця, що наступає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 13. Власті, до яких застосовується Хартія

Принципи місцевого самоврядування, що містяться в цій Хартії, застосовуються до всіх категорій місцевих властей, існуючих в межах території відповідної Сторони. Однак кожна Сторона, під час здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про приєднання чи затвердження, може визначити категорії місцевих або регіональних властей, якими вона має намір обмежити сферу застосування цієї Хартії або які вона має намір вилучити з неї. Вона може також включити в сферу застосування цієї Хартії інші категорії місцевих або регіональних властей шляхом перепровадження в подальшому відповідного повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 14. Надання інформації

Кожна Сторона надсилає Генеральному секретарю Ради Європи всю відповідну інформацію, що стосується законодавчих положень або інших заходів, вжитих нею з метою дотримання положень цієї Хартії.

ЧАСТИНА III

Стаття 15. Підписання, ратифікація та набрання чинності

1. Цю Хартію відкрито для підписання державами-членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю чи затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Ця Хартія набирає чинності в перший день місяця, що наступає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку чотири держави-члени Ради Європи висловили свою згоду про обов'язковість для них цієї Хартії відповідно до положень попереднього пункту.

3. Стосовно будь-якої держави, яка висловлюватиме свою згоду про обов'язковість для неї цієї Хартії після набрання нею чинності, Хартія набирає чинності в перший день місяця, що наступає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 16. Територіальне застосування

1. Будь-яка держава, під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання, може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Хартія.

2. Будь-яка держава може в подальшому в будь-який час заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Хартії на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Хартія набирає чинності в перший день місяця, що наступає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно до будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом перепровадження повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що наступає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 17. Денонсація

1. Будь-яка Сторона може денонсувати цю Хартію в будь-який час після закінчення п'ятирічного періоду від дати, на яку Хартія набрала для неї чинності. Відповідне повідомлення надсилається Генеральному секретарю Ради Європи за шість місяців до дати денонсації Хартії. Така денонсація не зашкоджує чинності Хартії для інших Сторін, якщо їх кількість на протязі всього часу становить не менше чотирьох Сторін.

2. Будь-яка Сторона може, відповідно до положень попереднього пункту, денонсувати будь-який прийнятий нею пункт частини I Хартії, якщо ця Сторона продовжує вважати для себе обов'язковими ту кількість і категорію пунктів, які визначені в пункті 1 статті 12. Будь-яка Сторона, яка після денонсації того чи іншого пункту більше не задовольняє вимогам пункту 1 статті 12, вважається такою, що денонсувала також і Хартію.

Стаття 18. Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради Європи про:

a) будь-яке підписання;

b) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття чи затвердження;

c) будь-яку дату набрання чинності цією Хартією відповідно до статті 15;

d) будь-яке повідомлення, отримане на виконання положень пунктів 2 і 3 статті 12;

є) будь-яке повідомлення, отримане на виконання положень статті 13;

f) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Хартії.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цю Хартію.

Вчинено у Страсбурзі п'ятнадцятого дня жовтня місяця 1985 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Хартії кожній державі-члену Ради Європи.

Переклад з англійської мови Є.М.Вишневського
Кравченко В.В., Пітцик М.В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права). Навчальний посібник. – К.: «Арарат-Центр», 2001. – С.61-64.

Додаток 37

З А К О Н У К Р А Ї Н И
Про місцеве самоврядування в Україні

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, N 24, ст.170) (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 163-XIV від 06.10.98, ВВР, 1998, N 48, ст.292) (Офіційне тлумачення до Закону див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/99 від 06.07.99) (Із змінами, внесеними згідно із Законами N 997-XIV від 16.07.99, ВВР, 1999, N 41, ст.372 N 1366-XIV від 11.01.2000, ВВР, 2000, N 9, ст. 67 з Рішенням Конституційного Суду N 1-рп/2000 від 09.02.2000 Законами N 1841-III від 22.06.2000, ВВР, 2000, N 46, ст.393 N 2182-III від 21.12.2000, ВВР, 2001, N 9, ст. 39 N 2419-III від 17.05.2001, ВВР, 2001, N 31, ст.149 N 2470-III від 29.05.2001, ВВР, 2001, N 32, ст.172 N 2493-III від 07.06.2001, ВВР, 2001, N 33, ст.175 N 2628-III від 11.07.2001, ВВР, 2001, N 49, ст.259) (Офіційне тлумачення до Закону див. в Рішенні Конституційного Суду N 11-рп/2001 від 13.07.2001) (Із змінами, внесеними згідно із Законами N 254-IV від 28.11.2002, ВВР, 2003, N 4, ст.31 N 594-IV від 06.03.2003, ВВР, 2003, N 24, ст.159 N 662-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, N 27, ст.209 N 703-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, N 28, ст.216 N 862-IV від 22.05.2003, ВВР, 2003, N 37, ст.301 N 969-IV від 19.06.2003, ВВР, 2003, N 45, ст.360 N 1160-IV від 11.09.2003, ВВР, 2004, N 9, ст.79 N 1377-IV від 11.12.2003, ВВР, 2004, N 15, ст.228) (Офіційне тлумачення до Закону див. в Рішенні Конституційного Суду N 21-рп/2003 від 25.12.2003)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами N 1419-IV від 03.02.2004, ВВР, 2004, N 19, ст.259 N 1577-IV від 04.03.2004, ВВР, 2004, N 23, ст.323) (Офіційне тлумачення до Закону див. в Рішенні Конституційного Суду N 12-рп/2004 від 20.05.2004) (Із змінами, внесеними згідно із Законами N 2055-IV від 06.10.2004, ВВР, 2005, N 9, ст.172 N 2285-IV від 23.12.2004, ВВР, 2005, N 7-8, ст.162 N 2505-IV від 25.03.2005, ВВР, 2005, N 17, N 18-19, ст.267 N 2554-IV від 21.04.2005, ВВР, 2005, N 21, ст.303 N 2806-IV від 06.09.2005, ВВР, 2005, N 48, ст.483 N 2813-IV від 06.09.2005, ВВР, 2005, N 49, ст.519 N 2960-IV від 06.10.2005, ВВР, 2006, N 2-3, ст.35 N 3167-IV від 01.12.2005, ВВР, 2006, N 12, ст.104 N 3235-IV від 20.12.2005, ВВР, 2006, N 9, N 10-11, ст.96 N 3266-IV від 22.12.2005, ВВР, 2006, N 16, ст.133 N 489-V від 19.12.2006, ВВР, 2007, N 7-8, ст.66 N 609-V від 07.02.2007, ВВР, 2007, N 15, ст.194 N 698-V від 22.02.2007, ВВР, 2007, N 20, ст.282 N 749-V від 15.03.2007, ВВР, 2007, N 18-19, ст.269 N 812-V від 22.03.2007, ВВР, 2007, N 25, ст.340 N 997-V від 27.04.2007, ВВР, 2007, N 33, ст.440 N 1026-V від 16.05.2007, ВВР, 2007, N 34, ст.444 N 107-VI від 28.12.2007, ВВР, 2008, N 5-6, N 7-8, ст.78 – зміни діють по 31 грудня 2008 року) (Додатково див. Рішення Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008) (Із

змінами, внесеними згідно із Законами N 309-VI від 03.06.2008, ВВР, 2008, N 27-28, ст.253 N 509-VI від 16.09.2008, ВВР, 2008, N 48, ст.358 N 520-VI від 18.09.2008, ВВР, 2009, N 6, ст.19 N 806-VI від 25.12.2008, ВВР, 2009, N 19, ст.260) (Офіційне тлумачення до Закону див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/2009 від 16.04.2009) (Із змінами, внесеними згідно із Законами N 1180-VI від 19.03.2009, ВВР, 2009, N 32-33, ст.485 N 1254-VI від 14.04.2009, ВВР, 2009, N 36-37, ст.511 N 1275-VI від 16.04.2009, ВВР, 2009, N 38, ст.534 N 1825-VI від 21.01.2010, ВВР, 2010, N 10, ст.107 N 1878-VI від 11.02.2010, ВВР, 2010, N 18, ст.141 N 2367-VI від 29.06.2010, ВВР, 2010, N 34, ст.486 N 2388-VI від 01.07.2010, ВВР, 2010, N 37, ст.496 N 2389-VI від 01.07.2010, ВВР, 2010, N 37, ст.497 N 2404-VI від 01.07.2010, ВВР, 2010, N 40, ст.524 N 2457-VI від 08.07.2010, ВВР, 2010, N 48, ст.564 N 2479-VI від 09.07.2010, ВВР, 2010, N 49, ст.571 N 2756-VI від 02.12.2010, ВВР, 2011, N 23, ст.160 N 3038-VI від 17.02.2011, ВВР, 2011, N 34, ст.343 N 3460-VI від 02.06.2011, ВВР, 2011, N 51, ст.577 N 3610-VI від 07.07.2011, ВВР, 2012, N 7, ст.53 N 4154-VI від 09.12.2011)

Цей Закон відповідно до Конституції України визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни, використані в цьому Законі

Основні терміни, використані в цьому Законі, мають таке значення:

- територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр;
- адміністративно-територіальна одиниця – область, район, місто, район у місті, селище, село;
- *(Офіційне тлумачення абзацу третього статті 1 див. в Рішенні Конституційного Суду N 11-рп/2001 від 13.07.2001)*
- місцевий референдум – форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування;
- загальні збори – зібрання всіх чи частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення;
- представницький орган місцевого самоврядування – виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення;
- районні та обласні ради – органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст;
- загальний склад ради – кількісний склад депутатів ради, визначений радою відповідно до закону;
- склад ради – кількість депутатів, обраних до відповідної ради, повноваження яких визнано і не припинено в установленому законом порядку;
- правомочний склад ради – кількість депутатів, обраних до відповідної ради, повноваження яких визнано і не припинено в установленому законом порядку, яка становить не менш як дві третини від загального складу ради;

- виконавчі органи рад – органи, які відповідно до Конституції України та цього Закону створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами;

- органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста;

- посадова особа місцевого самоврядування – особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету;

- делеговані повноваження – повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад;

- право комунальної власності – право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування;

- бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування;

- районний бюджет – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання;

- обласний бюджет – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання;

- поточний бюджет – доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для покриття поточних видатків;

- бюджет розвитку – доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку, зміцнення матеріально-фінансової бази;

- мінімальний бюджет місцевого самоврядування – розрахунковий обсяг місцевого бюджету, необхідний для здійснення повноважень місцевого самоврядування на рівні мінімальних соціальних потреб, який гарантується державою;

- мінімальний рівень соціальних потреб – гарантований державою мінімальний рівень соціальних послуг на душу населення в межах усієї території України;

- самооподаткування – форма залучення на добровільній основі за рішенням зборів громадян за місцем проживання коштів населення відповідної території для фінансування разових цільових заходів соціально-побутового характеру.

Стаття 2. Поняття місцевого самоврядування

1. Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або

під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

2. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Стаття 3. Право громадян на участь у місцевому самоврядуванні

1. Громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад.

2. Будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються.

Стаття 4. Основні принципи місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

- народовладдя;
- законності;
- гласності;
- колегіальності;
- поєднання місцевих і державних інтересів;
- виборності;
- правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами;
- підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб;
- державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування;
- судового захисту прав місцевого самоврядування.

Стаття 5. Система місцевого самоврядування

1. Система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

2. У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради відповідно до цього Закону можуть утворюватися районні в місті ради. Районні в містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету.

Стаття 6. Територіальні громади

1. Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста.

2. Територіальні громади сусідніх сіл можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду, створювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати єдиного сільського голову.

3. Добровільне об'єднання територіальних громад відбувається за рішенням місцевих референдумів відповідних територіальних громад сіл. Таке рішення є наданням згоди на створення спільних органів місцевого самоврядування, формування спільного бюджету, об'єднання комунального майна.

4. Вихід із складу сільської громади здійснюється за рішенням референдуму відповідної територіальної громади.

5. У містах з районним поділом територіальні громади районів у містах діють як суб'єкти права власності.

Стаття 7. Місцевий референдум

1. Місцевий референдум є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення.

2. Предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією України, цим та іншими законами до відання місцевого самоврядування.

3. На місцевий референдум не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади.

4. Рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими для виконання на відповідній території.

5. Порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми.

Стаття 8. Загальні збори громадян

1. Загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення.

2. Рішення загальних зборів громадян враховуються органами місцевого самоврядування в їх діяльності.

3. Порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом та статутом територіальної громади.

Стаття 9. Місцеві ініціативи

1. Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування.

2. Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади з урахуванням вимог Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності".

(Частина друга статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

3. Місцева ініціатива, внесена на розгляд ради у встановленому порядку, підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи.

4. Рішення ради, прийняте з питання, внесеного на її розгляд шляхом місцевої ініціативи, обнародується в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади.

Стаття 10. Ради – представницькі органи місцевого самоврядування

1. Сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх

інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, цим та іншими законами.

2. Обласні та районні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених Конституцією України, цим та іншими законами, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами.

3. Представницькі органи місцевого самоврядування, сільські, селищні, міські голови, виконавчі органи місцевого самоврядування діють за принципом розподілу повноважень у порядку і межах, визначених цим та іншими законами.

4. Порядок формування та організація діяльності рад визначаються Конституцією України, цим та іншими законами, а також статутами територіальних громад.

5. Чисельність працівників органів місцевого самоврядування встановлюється відповідною радою у межах загальної чисельності, визначеної типовими штатами, затвердженими Кабінетом Міністрів України.

(Статтю 10 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом N 107-VI від 28.12.2007 – зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008)

Стаття 11. Виконавчі органи рад

1. Виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи.

2. Виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

3. У сільських радах, що представляють територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися. У цьому випадку функції виконавчого органу ради (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово.

Стаття 12. Сільський, селищний, міський голова

1. Сільський, селищний, міський голова є головною посадовою особою територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста.

2. Сільський, селищний, міський голова обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових місцевих виборах, визначається Конституцією України.

(Частина друга статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

3. Сільський, селищний, міський голова очолює виконавчий комітет відповідної сільської, селищної, міської ради, головує на її засіданнях.

4. Сільський, селищний, міський голова не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на

громадських засадах (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього прибуток.

(Офіційне тлумачення положень частини четвертої статті 12 див. в Рішенні Конституційного Суду N 12-рп/2004 від 20.05.2004)

5. На сільських, селищних, міських голів поширюються повноваження та гарантії депутатів рад, передбачені законом про статус депутатів рад, якщо інше не встановлено законом.

(Офіційне тлумачення положень статті 12 див. в Рішеннях Конституційного Суду N 7-рп/99 від 06.07.99, N 21-рп/2003 від 25.12.2003)

Стаття 13. Громадські слухання

1. Територіальна громада має право проводити громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

2. Громадські слухання проводяться не рідше одного разу на рік.

3. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

4. Порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади.

Стаття 14. Органи самоорганізації населення

1. Сільські, селищні, міські, районні в місті (у разі їх створення) ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

2. Правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання визначаються законом.

Стаття 15. Форми добровільного об'єднання органів місцевого самоврядування

1. Органи місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень, захисту прав та інтересів територіальних громад можуть об'єднуватися в асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об'єднання, які підлягають реєстрації відповідно до законодавства в органах Міністерства юстиції України.

(Частина перша статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1275-VI від 16.04.2009)

2. Органи місцевого самоврядування та їх асоціації можуть входити до відповідних міжнародних асоціацій, інших добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування.

3. Асоціаціям та іншим добровільним об'єднанням органів місцевого самоврядування не можуть передаватися владні повноваження органів місцевого самоврядування.

(Частина третя статті 15 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1275-VI від 16.04.2009)

Стаття 16. Організаційно-правова, матеріальна і фінансова основи місцевого самоврядування

1. Органи місцевого самоврядування є юридичними особами і наділяються цим та іншими законами власними повноваженнями, в межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону.

2. Органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

3. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

(Частина третя статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2813-IV від 06.09.2005)

4. Рішення про наділення міських рад правами щодо управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, приймається на місцевих референдумах відповідних районних у містах громад. У разі якщо територіальна громада району в місті внаслідок референдуму не прийме рішення про передачу права управління майном та фінансами відповідній міській раді, а територіальна громада міста або міська рада не прийняла рішення про створення органів місцевого самоврядування районів у місті, міська рада здійснює управління майном та фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, та несе відповідальність перед громадою відповідного району у місті.

5. Від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради.

6. Місцеві бюджети є самостійними, вони не включаються до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів.

7. Органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі повноваження та власні бюджетні кошти.

8. Сільська, селищна, міська, районна в місті (у разі її створення) рада може наділяти частиною своїх повноважень органи самоорганізації населення, передавати їм відповідні кошти, а також матеріально-технічні та інші ресурси, необхідні для здійснення цих повноважень, здійснює контроль за їх виконанням.

9. Сільські, селищні, міські, районні у містах, районні, обласні ради мають печатки із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, рахунки в установах банків України.

Стаття 17. Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад

Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, будуються на засадах їх підпорядкованості, підзвітності та підконтрольності органам місцевого самоврядування.

Стаття 18. Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад

1. Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, будуються на договірній і податковій основі та на засадах

підконтрольності у межах повноважень, наданих органам місцевого самоврядування законом.

2. З питань, віднесених до відання органів місцевого самоврядування, на їх вимогу підприємства, установи та організації, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, надають відповідну інформацію.

3. Органи місцевого самоврядування можуть виступати з ініціативою щодо перевірок, а також організовувати проведення перевірок на підприємствах, в установах та організаціях, що не перебувають у комунальній власності, з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади.

Стаття 19. Статут територіальної громади села, селища, міста

1. З метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування представницький орган місцевого самоврядування на основі Конституції України та в межах цього Закону може прийняти статут територіальної громади села, селища, міста.

2. Статут територіальної громади підлягає державній реєстрації в органах Міністерства юстиції України.

3. Підставою для відмови в державній реєстрації статуту територіальної громади може бути його невідповідність Конституції та законам України. Відмова в реєстрації статуту територіальної громади може бути оскаржена в судовому порядку.

Стаття 20. Державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування

Державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, і не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їх посадових осіб у здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм власних повноважень.

Стаття 21. Обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування

Обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування згідно з Конституцією та законами України може бути застосоване лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Стаття 22. Символіка територіальних громад сіл, селищ, міст, районів і областей

1. Територіальні громади сіл, селищ, міст можуть мати власну символіку (герб, прапор тощо), яка відображає їх історичні, культурні, соціально-економічні та інші місцеві особливості і традиції.

2. З урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районними, обласними радами може бути затверджена символіка відповідно району, області.

3. Зміст, опис та порядок використання символіки територіальних громад сіл, селищ, міст, районів і областей визначаються відповідною радою згідно з законом.

Стаття 23. Підняття Державного Прапора України

На будинках, де працюють ради та їх виконавчі комітети, піднімається Державний Прапор України.

Стаття 24. Законодавство про місцеве самоврядування

1. Правовий статус місцевого самоврядування в Україні визначається Конституцією України, цим та іншими законами, які не повинні суперечити положенням цього Закону.

2. Правовий статус місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі, а також в Автономній Республіці Крим визначається Конституцією України та цим Законом з особливостями, передбаченими законами про міста Київ і Севастополь.

3. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи діють лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України, та керуються у своїй діяльності Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, а в Автономній Республіці Крим – також нормативно-правовими актами Верховної Ради і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, прийнятими у межах їхньої компетенції.

Розділ II
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Глава 1. Повноваження сільських, селищних, міських рад

Стаття 25. Загальна компетенція сільських, селищних, міських рад

Сільські, селищні, міські ради правомочні розглядати і вирішувати питання, віднесені Конституцією України, цим та іншими законами до їх відання.

(Офіційне тлумачення положень статті 25 див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/2009 від 16.04.2009)

Стаття 26. Виключна компетенція сільських, селищних, міських рад

1. Виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються такі питання:

1) затвердження регламенту ради;

2) утворення і ліквідація постійних та інших комісій ради, затвердження та зміна їх складу, обрання голів комісій;

3) утворення виконавчого комітету ради, визначення його чисельності, затвердження персонального складу; внесення змін до складу виконавчого комітету та його розпуск;

(Щодо зупинення та відновлення дії пункту 3 додатково див. Закони N 489-V від 19.12.2006, N 749-V від 15.03.2007)

4) обрання на посаду та звільнення з посади секретаря ради у порядку, передбаченому цим Законом;

(Пункт 4 частини першої статті 26 в редакції Закону N 2554-IV від 21.04.2005)

5) затвердження за пропозицією сільського, селищного, міського голови структури виконавчих органів ради, загальної чисельності апарату ради та її виконавчих органів відповідно до типових штатів, затверджених Кабінетом Міністрів України, витрат на їх утримання;

(Пункт 5 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 107-VI від 28.12.2007 – зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008)(Щодо зупинення та відновлення дії пункту 5 додатково див. Закони N 489-V від 19.12.2006, N 749-V від15.03.2007)

6) утворення за поданням сільського, селищного, міського голови інших виконавчих органів ради;

7) затвердження плану роботи ради та заслуховування звіту про його виконання з урахуванням вимог статті 32 Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності";

(Пункт 7 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

8) заснування засобів масової інформації відповідної ради, призначення і звільнення їх керівників;

9) заслуховування звіту сільського, селищного, міського голови про діяльність виконавчих органів ради, у тому числі щорічного звіту про здійснення державної регуляторної політики виконавчими органами відповідної ради;

(Пункт 9 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

10) прийняття рішення про недовіру сільському, селищному, міському голові;

11) заслуховування звітів постійних комісій, керівників виконавчих органів ради та посадових осіб, яких вона призначає або затверджує;

12) заслуховування повідомлень депутатів про роботу в раді, виконання ними доручень ради;

13) розгляд запитів депутатів, прийняття рішень по запитах;

14) прийняття рішень щодо дострокового припинення повноважень депутата ради в порядку, встановленому законом;

15) скасування актів виконавчих органів ради, які не відповідають Конституції чи законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень;

16) прийняття рішення щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови у випадках, передбачених цим Законом;

17) визначення відповідно до закону кількісного складу ради;

18) прийняття рішення про проведення місцевого референдуму;

19) прийняття відповідно до законодавства рішень щодо організації проведення референдумів та виборів органів державної влади, місцевого самоврядування та сільського, селищного, міського голови;

20) прийняття рішень про наділення органів самоорганізації населення окремими власними повноваженнями органів місцевого самоврядування, а також про передачу коштів, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення;

21) прийняття рішень про об'єднання в асоціації або вступ до асоціацій, інших форм добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування та про вихід з них;

22) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування;

23) затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього; затвердження звіту про виконання відповідного бюджету;

24) встановлення місцевих податків і зборів відповідно до Податкового кодексу України;

(Пункт 24 частини першої статті 26 в редакції Закону N 2756-VI від 02.12.2010)

25) утворення цільових фондів, затвердження положень про ці фонди;

(Пункт 25 частини першої статті 26 в редакції Закону N 2813-IV від 06.09.2005)

26) прийняття рішень щодо здійснення місцевих запозичень;

(Пункт 26 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

27) прийняття рішень щодо передачі коштів з відповідного місцевого бюджету;

(Пункт 27 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

28) прийняття рішень щодо надання відповідно до чинного законодавства пільг по місцевих податках і зборах, а також земельному податку;

(Пункт 28 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2756-VI від 02.12.2010)

29) встановлення для підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету;

30) прийняття рішень щодо відчуження відповідно до закону комунального майна; затвердження місцевих програм приватизації, а також переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; визначення доцільності, порядку та умов приватизації об'єктів права комунальної власності; вирішення питань про придбання в установленому законом порядку приватизованого майна, про включення до об'єктів комунальної власності майна, відчуженого у процесі приватизації, договір купівлі-продажу якого в установленому порядку розірвано або визнано недійсним, про надання у концесію об'єктів права комунальної власності, про створення, ліквідацію, реорганізацію та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади.

(Пункт 30 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 997-XIV від 16.07.99)

Реорганізація або ліквідація діючих комунальних дошкільних навчальних закладів, а також дошкільних навчальних закладів, створених колишніми сільськогосподарськими колективними та державними господарствами, допускається лише за згодою територіальної громади (загальних зборів) села, селища, міста або на підставі результатів місцевого референдуму;

(Пункт 30 частини першої статті 26 доповнено абзацом згідно із Законом N 2628-III від 11.07.2001)

31) прийняття рішень про передачу іншим органам окремих повноважень щодо управління майном, яке належить до комунальної власності відповідної територіальної громади, визначення меж цих повноважень та умов їх здійснення;

32) створення у разі необхідності органів і служб для забезпечення здійснення з іншими суб'єктами комунальної власності спільних проектів або спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій, визначення повноважень цих органів (служб);

33) вирішення відповідно до законодавства питань про створення підприємствами комунальної власності спільних підприємств, у тому числі з іноземними інвестиціями;

34) вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин;

35) затвердження ставок земельного податку відповідно до Податкового кодексу України;

(Пункт 35 частини першої статті 26 в редакції Закону N 2756-VI від 02.12.2010)

36) вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу;

37) прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом;

38) надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, у тому числі місць чи об'єктів для розміщення відходів, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію;

(Пункт 38 частини першої статті 26 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1825-VI від 21.01.2010)(Пункт 39 частини першої статті 26 виключено на підставі Закону N 2457-VI від 08.07.2010)

39-1) створення відповідно до закону за рахунок коштів місцевого бюджету установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення і звільнення керівників цих установ, залучення в установленому законом порядку фізичних чи юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги;

(Частину першу статті 26 доповнено пунктом 39-1 згідно із Законом N 3460-VI від 02.06.2011)

40) заслуховування інформації прокурорів та керівників органів внутрішніх справ про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території;

(Пункт 40 частини першої статті 26 в редакції Законів N 1577-IV від 04.03.2004, N 2389-VI від 01.07.2010) (Дію попередньої редакції пункту 40 частини першої статті 26 відновлено на 2005 рік у зв'язку із зупиненням дії Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на 2005 рік згідно із Законами N 2285-IV від 23.12.2004, N 2505-IV від 25.03.2005) (Дію попередньої редакції пункту 40 частини першої статті 26 відновлено на 2006 рік у зв'язку із зупиненням дії Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на 2006 рік згідно із Законом N 3235-IV від 20.12.2005) (Дію попередньої редакції пункту 40 частини першої статті 26 відновлено на 2007 рік у зв'язку із зупиненням дії Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на 2007 рік згідно із Законом N 489-V від 19.12.2006) (Дію попередньої редакції пункту 40 частини першої статті 26 відновлено на 2008 рік у зв'язку із втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 згідно із Законом N 107-VI від 28.12.2007 – зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008) (Дію попередньої редакції пункту 40 частини першої статті 26 відновлено у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VIвід 03.06.2008)

41) прийняття рішень з питань адміністративно-територіального устрою в межах і порядку, визначених цим та іншими законами;

(Офіційне тлумачення пункту 41 частини першої статті 26 див. в Рішенні Конституційного Суду N 11-рп/2001 від 13.07.2001)

42) затвердження в установленому порядку місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови відповідних населених пунктів, іншої містобудівної документації;

43) затвердження договорів, укладених сільським, селищним, міським головою від імені ради, з питань, віднесених до її виключної компетенції;

44) встановлення відповідно до законодавства правил з питань благоустрою території населеного пункту, забезпечення в ньому чистоти і порядку, торгівлі на ринках, додержання тиші в громадських місцях, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність;

45) прийняття у межах, визначених законом, рішень з питань боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність;

45-1) визначення територій, на яких можуть проводитися потенційно небезпечні заходи в умовах присутності цивільного населення за участю особового складу Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння і військової техніки;

(Частину першу статті 26 доповнено пунктом 45-1 згідно із Законом N 1419-IV від 03.02.2004)

46) прийняття рішень, пов'язаних із створенням спеціальних вільних та інших зон, змінами в статусі цих зон, внесення до відповідних органів пропозицій з цих питань; надання згоди на створення таких зон за ініціативою Президента України або Кабінету Міністрів України;

47) прийняття рішення про дострокове припинення повноважень органів територіальної самоорганізації населення у випадках, передбачених цим Законом;

48) затвердження статуту територіальної громади;

49) затвердження відповідно до закону Положення про зміст, опис та порядок використання символіки територіальної громади;

50) вирішення відповідно до закону питання про мову (мови), якою користуються у своїй роботі рада, її виконавчий орган та яка використовується в офіційних оголошеннях;

51) надання згоди на передачу об'єктів з державної у комунальну власність та прийняття рішень про передачу об'єктів з комунальної у державну власність, а також щодо придбання об'єктів державної власності;

(Частину першу статті 26 доповнено пунктом 51 згідно із Законом N 163-XIV від 06.10.98, із змінами, внесеними згідно із Законом N 2182-III від 21.12.2000)

52) створення відповідно до законодавства комунальної аварійно-рятувальної служби;

(Частину першу статті 26 доповнено пунктом 52 згідно із Законом N 2470-III від 29.05.2001)

53) затвердження відповідно до закону Положення про помічника-консультанта депутата ради та опису посвідчення помічника-консультанта депутата ради.

(Частину першу статті 26 доповнено пунктом 53 згідно із Законом N 3266-IV від 22.12.2005)

54) вирішення питань у сфері поводження з небезпечними відходами відповідно до законодавства;

(Частину першу статті 26 доповнено пунктом 54 згідно із Законом N 1825-VI від 21.01.2010)

55) визначення на конкурсних засадах юридичних осіб, які здійснюють у межах певної території збирання та перевезення побутових відходів спеціально обладнаними для цього транспортними засобами;

(Частину першу статті 26 доповнено пунктом 55 згідно із Законом N 1825-VI від 21.01.2010)

56) затвердження порядку переміщення на штрафні майданчики транспортних засобів, припаркованих не у спеціально відведених місцях для паркування транспортних засобів.

(Частину першу статті 26 доповнено пунктом 56 згідно із Законом N 2756-VI від 02.12.2010)

2. Виключно на пленарних засіданнях міських рад (міст з районним поділом), крім питань, зазначених у частині першій цієї статті, вирішуються такі питання:

1) визначення обсягу і меж повноважень, які здійснюють районні у містах (у разі їх створення) ради та їх виконавчі органи в інтересах територіальних громад районів у містах;

2) встановлення нормативів централізації коштів від земельного податку на спеціальних бюджетних рахунках районів міста.

(Частина третя статті 26 втратила чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI від 03.06.2008) (Частина четверта статті 26 втратила чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI від 03.06.2008)

Глава 2. Повноваження виконавчих органів сільських,
селищних, міських рад

Стаття 27. Повноваження у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) підготовка програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст, цільових програм з інших питань самоврядування, подання їх на затвердження ради, організація їх виконання; подання раді звітів про хід і результати виконання цих програм;

2) забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;

3) забезпечення складання балансів фінансових, трудових ресурсів, грошових доходів і видатків, необхідних для управління соціально-економічним і культурним розвитком відповідної території, а також визначення потреби у місцевих будівельних матеріалах, паливі;

4) розгляд проектів планів підприємств і організацій, які належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, внесення до них зауважень і пропозицій, здійснення контролю за їх виконанням;

5) попередній розгляд планів використання природних ресурсів місцевого значення на відповідній території, пропозицій щодо розміщення, спеціалізації та розвитку підприємств і організацій незалежно від форм власності, внесення у разі потреби до відповідних органів виконавчої влади пропозицій з цих питань;

6) подання до районних, обласних рад необхідних показників та внесення пропозицій до програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно районів і областей, а також до планів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території, з питань, пов'язаних із соціально-економічним та культурним розвитком території, задоволенням потреб населення;

7) залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координація цієї роботи на відповідній території;

8) розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади, на підприємствах, в установах та організаціях;

9) утворення цільових фондів соціальної допомоги інвалідам, визначення порядку і умов витрачання коштів цих фондів;

(Пункт "а" статті 27 доповнено підпунктом 9 згідно із Законом N 2960-IV від 06.10.2005)

б) делеговані повноваження:

1) участь у здійсненні державної регуляторної політики в межах та у спосіб, встановлені Законом України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності";

(Пункт "б" статті 27 доповнено підпунктом 1 згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

2) розгляд і узгодження планів підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, здійснення яких може викликати негативні соціальні, демографічні, екологічні та інші наслідки, підготовка до них висновків і внесення пропозицій до відповідних органів;

3) статистичний облік громадян, які постійно або тимчасово проживають на відповідній території.

Стаття 28. Повноваження в галузі бюджету, фінансів і цін

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) складання проекту місцевого бюджету, подання його на затвердження відповідної ради, забезпечення виконання бюджету; щоквартальне подання раді письмових звітів про хід і результати виконання бюджету; підготовка і подання відповідно до районних, обласних рад необхідних фінансових показників і пропозицій щодо складання проектів районних і обласних бюджетів;

2) встановлення в порядку і межах, визначених законодавством, тарифів на побутові, комунальні (крім тарифів на теплову енергію, централізоване водопостачання та водовідведення, які встановлюються національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг), транспортні та інші послуги;

(Підпункт 2 пункту "а" статті 28 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2404-VI від 01.07.2010; в редакції Закону N 2479-VI від 09.07.2010; із змінами, внесеними згідно із Законом N 3610-VI від 07.07.2011)

3) встановлення за узгодженим рішенням відповідних рад порядку використання коштів та іншого майна, що перебувають у спільній власності територіальних громад;

4) здійснення в установленому порядку фінансування видатків з місцевого бюджету;

5) залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури та на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища;

6) об'єднання на договірних засадах коштів відповідного місцевого бюджету та інших місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування комунальних підприємств, установ та організацій, вирішення інших питань, що стосуються спільних інтересів територіальних громад;

7) укладення з юридичними і фізичними особами договорів на справляння місцевих зборів, обов'язковість укладення яких установлена законодавством;

(Пункт "а" статті 28 доповнено пунктом 7 згідно із Законом N 2756-VI від 02.12.2010)

8) підготовка та затвердження переліку спеціально відведених місць для паркування транспортних засобів;

(Пункт "а" статті 28 доповнено пунктом 8 згідно із Законом N 2756-VI від 02.12.2010)

б) делеговані повноваження:

1) здійснення відповідно до закону контролю за дотриманням зобов'язань щодо платежів до місцевого бюджету на підприємствах і в організаціях незалежно від форм власності;

2) здійснення відповідно до закону контролю за дотриманням цін і тарифів;

3) сприяння здійсненню інвестиційної діяльності на відповідній території.

Стаття 29. Повноваження щодо управління комунальною власністю

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) управління в межах, визначених радою, майном, що належить до комунальної власності відповідних територіальних громад;

2) встановлення порядку та здійснення контролю за використанням прибутків підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад;

3) заслуховування звітів про роботу керівників підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад;

4) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо порядку та умов відчуження комунального майна, проектів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; організація виконання цих програм; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо визначення сфер господарської діяльності та переліку об'єктів, які можуть надаватися у концесію, подання раді письмових звітів про хід та результати відчуження комунального майна;

(Підпункт 4 пункту "а" статті 29 із змінами, внесеними згідно із Законом N 997-XIV від 16.07.99)

б) делеговане повноваження:

погодження в установленому порядку кандидатур для призначення на посаду керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, які перебувають у державній власності.

Стаття 30. Повноваження в галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній

власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг населенню;

2) облік громадян, які відповідно до законодавства потребують поліпшення житлових умов; розподіл та надання відповідно до законодавства житла, що належить до комунальної власності; вирішення питань щодо використання нежилих приміщень, будинків і споруд, що належать до комунальної власності;

3) сприяння розширенню житлового будівництва, подання громадянам, які мають потребу в житлі, допомоги в будівництві житла, в отриманні кредитів, у тому числі пільгових, та субсидій для будівництва чи придбання житла; подання допомоги власникам квартир (будинків) в їх обслуговуванні та ремонті; сприяння створенню об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, реєстрація таких об'єднань;

4) реєстрація житлово-будівельних і гаражних кооперативів; прийняття рішень про організацію стоянок автомобільного транспорту, здійснення контролю за їх діяльністю відповідно до закону;

5) забезпечення соціально-культурних закладів, які належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, а також населення паливом, електроенергією, газом та іншими енергоносіями; вирішення питань водопостачання, відведення та очищення стічних вод; здійснення контролю за якістю питної води;

6) вирішення питань збирання, транспортування, утилізації та знешкодження побутових відходів, знешкодження та захоронення трупів тварин;

7) організація благоустрою населених пунктів, залучення на договірних засадах з цією метою коштів, трудових і матеріально-технічних ресурсів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також населення; здійснення контролю за станом благоустрою виробничих територій, організації озеленення, охорони зелених насаджень і водойм, створення місць відпочинку громадян;

8) організація місцевих ринків, ярмарків, сприяння розвитку всіх форм торгівлі;

9) встановлення зручного для населення режиму роботи підприємств комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад;

10) затвердження маршрутів і графіків руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форм власності, узгодження цих питань стосовно транзитного пасажирського транспорту у випадках, передбачених законодавством;

11) забезпечення утримання в належному стані кладовищ, інших місць поховання та їх охорони;

12) залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, до участі в обслуговуванні населення засобами транспорту і зв'язку;

13) надання дозволу в порядку, встановленому законодавством, на розміщення реклами;

14) сприяння діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;

(Пункт "а" статті 30 доповнено підпунктом 14 згідно із Законом N 1180-VI від 19.03.2009)

15) затвердження схем санітарного очищення населених пунктів та впровадження систем роздільного збирання побутових відходів;

(Пункт "а" статті 30 доповнено підпунктом 15 згідно із Законом N 1825-VI від 21.01.2010)

16) затвердження норм надання послуг з вивезення побутових відходів;

(Пункт "а" статті 30 доповнено підпунктом 16 згідно із Законом N 1825-VI від 21.01.2010)

б) делеговані повноваження:

1) здійснення заходів щодо розширення та вдосконалення мережі підприємств житлово-комунального господарства, торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, розвитку транспорту і зв'язку;

2) здійснення відповідно до законодавства контролю за належною експлуатацією та організацією обслуговування населення підприємствами житлово-комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку, за технічним станом, використанням та утриманням інших об'єктів нерухомого майна усіх форм власності, за належними, безпечними і здоровими умовами праці на цих підприємствах і об'єктах; прийняття рішень про скасування даного ними дозволу на експлуатацію об'єктів у разі порушення нормативно-правових актів з охорони праці, екологічних, санітарних правил, інших вимог законодавства;

(Підпункт 2 пункту "б" статті 30 в редакції Закону N 969-IV від 19.06.2003)

3) здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів;

4) встановлення за погодженням з власниками зручного для населення режиму роботи розташованих на відповідній території підприємств, установ та організацій сфери обслуговування незалежно від форм власності;

5) облік відповідно до закону житлового фонду, здійснення контролю за його використанням;

6) надання відповідно до закону громадянам, які потребують соціального захисту, безоплатного житла або за доступну для них плату;

7) здійснення контролю за станом квартирного обліку та додержанням житлового законодавства на підприємствах, в установах та організаціях, розташованих на відповідній території, незалежно від форм власності;

8) видача ордерів на заселення жилої площі в будинках державних та комунальних організацій;

9) облік нежилих приміщень на відповідній території незалежно від форм власності, внесення пропозицій їх власникам щодо використання таких приміщень для задоволення потреб територіальної громади;

10) облік відповідно до закону об'єктів нерухомого майна незалежно від форм власності;

(Підпункт 10 пункту "б" статті 30 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1878-VI від 11.02.2010)

11) вирішення відповідно до законодавства питань, пов'язаних з наданням Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України службових жилих приміщень, житлової площі та інших об'єктів, житлово-комунальних послуг; здійснення контролю за їх використанням та наданням послуг;

(Пункт "б" статті 30 доповнено підпунктом 11 згідно із Законом N 1180-VI від 19.03.2009)

12) здійснення заходів щодо ведення в установленому порядку єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

(Пункт "б" статті 30 доповнено підпунктом 12 згідно із Законом N 2367-VI від 29.06.2010)

Стаття 31. Повноваження у галузі будівництва

1. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) організація за рахунок власних коштів і на пайових засадах будівництва, реконструкції і ремонту об'єктів комунального господарства та соціально-культурного призначення, жилих будинків, а також шляхів місцевого значення;

2) виконання або делегування на конкурсній основі генеральній будівельній організації (підрядній організації) функцій замовника на будівництво, реконструкцію і ремонт житла, інших об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури комунальної власності;

3) розгляд і внесення до відповідних органів виконавчої влади пропозицій до планів і програм будівництва та реконструкції об'єктів на відповідній території;

4) залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності до участі в розвитку потужностей будівельної індустрії і промисловості будівельних матеріалів, у створенні, розвитку та реконструкції об'єктів інженерного забезпечення і транспортного обслуговування;

5) визначення у встановленому законодавством порядку відповідно до рішень ради території, вибір, вилучення (викуп) і надання землі для містобудівних потреб, визначених містобудівною документацією;

6) підготовка і подання на затвердження ради відповідних місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови населених пунктів, іншої містобудівної документації;

7) встановлення на відповідній території режиму використання та забудови земель, на яких передбачена перспективна містобудівна діяльність;

8) координація на відповідній території діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексної забудови населених пунктів;

9) надання відповідно до закону містобудівних умов і обмежень забудови земельних ділянок;

(Підпункт 9 пункту "а" частини першої статті 31 в редакції Закону N 509-VI від 16.09.2008)

10) проведення громадського обговорення містобудівної документації;

(Пункт "а" частини першої статті 31 доповнено підпунктом 10 згідно із Законом N 509-VI від 16.09.2008; із змінами, внесеними згідно із Законом N 3038-VI від 17.02.2011)

б) делеговані повноваження:

1) участь у прийнятті в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів у порядку та у випадках, встановлених законом;

(Підпункт 1 пункту "б" частини першої статті 31 в редакції Закону N 2367-VI від 29.06.2010; із змінами, внесеними згідно із Законом N 3038-VI від 17.02.2011)

2) організація роботи, пов'язаної зі створенням і веденням містобудівного кадастру населених пунктів;

3) здійснення в установленому порядку державного контролю за дотриманням законодавства, затвердженої містобудівної документації при плануванні та забудові відповідних територій; зупинення у випадках, передбачених законом, будівництва, яке проводиться з порушенням містобудівної документації і проектів окремих об'єктів, а також може заподіяти шкоди навколишньому природному середовищу;

4) здійснення контролю за забезпеченням надійності та безпечності будинків і споруд незалежно від форм власності в районах, що зазнають впливу небезпечних природних і техногенних явищ та процесів;

5) організація охорони, реставрації та використання пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників;

6) вирішення відповідно до законодавства спорів з питань містобудування.

(Частину другу статті 31 виключено на підставі Закону N 509-VI від 16.09.2008)

Стаття 32. Повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, оздоровчими закладами, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

2) забезпечення здобуття неповнолітніми повної загальної середньої освіти; створення необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів; сприяння діяльності дошкільних та позашкільних навчально-виховних закладів, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких організацій;

3) створення при загальноосвітніх навчальних закладах комунальної власності фонду загальнообов'язкового навчання за рахунок коштів місцевого бюджету, залучених з цією метою на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також коштів населення, інших джерел; контроль за використанням коштів цього фонду за призначенням;

4) забезпечення регулярного безкоштовного підвезення до місця навчання і додому школярів;

5) вирішення питань про надання професійним творчим працівникам на пільгових умовах у користування приміщень під майстерні, студії та лабораторії, необхідних для їх творчої діяльності;

6) організація медичного обслуговування та харчування у закладах освіти, культури, фізкультури і спорту, оздоровчих закладах, які належать територіальним громадам або передані їм;

7) створення умов для розвитку культури, сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел;

8) сприяння роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій, інших громадських та неприбуткових організацій, які діють у сфері охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, роботи з молоддю;

9) створення умов для занять фізичною культурою і спортом за місцем проживання населення та в місцях масового відпочинку;

б) делеговані повноваження:

1) забезпечення у межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти та медичного обслуговування на відповідній території, можливості навчання в школах державною та рідною мовою, вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства;

2) забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти і медичного обслуговування, розвитку і вдосконалення мережі освітніх і лікувальних закладів усіх форм власності, фізичної культури і спорту, визначення потреби та формування замовлень на кадри для цих закладів, укладення договорів на підготовку спеціалістів, організація роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів;

3) забезпечення відповідно до законодавства пільгових категорій населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення;

4) організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку;

5) подання допомоги випускникам шкіл у працевлаштуванні;

6) забезпечення школярів, які навчаються в державних і комунальних навчальних закладах, безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти;

7) організація роботи щодо запобігання бездоглядності неповнолітніх;

8) вирішення відповідно до законодавства питань про повне державне утримання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, у школах-інтернатах, дитячих будинках, у тому числі сімейного типу, професійно-технічних закладах освіти та утримання за рахунок держави осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах, у спеціальних навчальних закладах, про надання громадянам пільг на утримання дітей у школах-інтернатах, інтернатах при школах, а також щодо оплати харчування дітей у школах (групах з подовженим днем);

9) вирішення питань про надання неповнолітнім, студентам, пенсіонерам та інвалідам права на безкоштовне і пільгове користування об'єктами культури, фізкультури і спорту, а також визначення порядку компенсації цим закладам вартості послуг, наданих безкоштовно або на пільгових умовах;

10) забезпечення охорони пам'яток історії та культури, збереження та використання культурного надбання;

11) реєстрація відповідно до законодавства статутів (положень) розташованих на відповідній території закладів охорони здоров'я, навчально-виховних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих закладів незалежно від форм власності; внесення пропозицій до відповідних органів про ліцензування індивідуальної підприємницької діяльності у сфері охорони здоров'я.

Стаття 33. Повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища

1. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад; визначення в установленому порядку розмірів відшкодувань підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності за забруднення довкілля та інші екологічні збитки; встановлення платежів за користування комунальними та санітарними мережами відповідних населених пунктів;

2) підготовка і подання на затвердження ради проектів місцевих програм охорони довкілля, участь у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля;

3) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого

значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом;

4) справляння плати за землю;

б) делеговані повноваження:

1) здійснення контролю за додержанням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів;

2) реєстрація суб'єктів права власності на землю; реєстрація права користування землею і договорів на оренду землі; видача документів, що посвідчують право власності і право користування землею;

3) координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів;

(Підпункт 3 пункту "б" частини першої статті 33 в редакції Закону N 1377-IV від 11.12.2003)

4) погодження питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення;

5) вирішення земельних спорів у порядку, встановленому законом;

6) вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення;

(Підпункт 6 пункту "б" частини першої статті 33 в редакції Закону N 969-IV від 19.06.2003)

7) визначення території для розміщення відходів відповідно до законодавства;

(Підпункт 7 пункту "б" частини першої статті 33 в редакції Закону N 1825-VI від 21.01.2010)

7-1) здійснення контролю за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності у сфері поводження з відходами;

(Підпункт пункту "б" частини першої статті 33 в редакції Закону N 1825-VI від 21.01.2010)

8) підготовка висновків щодо надання або вилучення в установленому законом порядку земельних ділянок, що проводиться органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

9) організація і здійснення землеустрою, погодження проектів землеустрою;

(Підпункт 9 пункту "б" частини першої статті 33 в редакції Закону N 1377-IV від 11.12.2003)

10) здійснення контролю за впровадженням заходів, передбачених документацією із землеустрою;

(Підпункт 10 пункту "б" частини першої статті 33 в редакції Закону N 1377-IV від 11.12.2003)

11) створення та забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, які є складовою мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації;

(Пункт "б" частини першої статті 33 доповнено пунктом 11 згідно із Законом N 254-IV від 28.11.2002 – набирає чинності з 01.01.2004 року)

12) здійснення контролю за додержанням юридичними та фізичними особами вимог у сфері поводження з побутовими та виробничими відходами та розгляд справ про адміністративні правопорушення або передача їх матеріалів на розгляд інших державних органів у разі порушення законодавства про відходи.

(Пункт "б" частини першої статті 33 доповнено пунктом 12 згідно із Законом N 1825-VI від 21.01.2010)

2. До відання виконавчих органів міських (за винятком міст районного значення) рад, крім повноважень, зазначених у пункті "б" частини першої цієї статті, належить координація на відповідній території діяльності спеціально уповноважених державних органів управління з охорони природи.

(Частина друга статті 33 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1377-IV від 11.12.2003)

Стаття 34. Повноваження у сфері соціального захисту населення

1. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) встановлення за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових до встановлених законодавством гарантій щодо соціального захисту населення;

2) вирішення відповідно до законодавства питань про подання допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці, сім'ям загиблих (померлих або визнаних такими, що пропали безвісти) військовослужбовців, а також військовослужбовців, звільнених у запас (крім військовослужбовців строкової служби) або відставку, інвалідам з дитинства, багатодітним сім'ям у будівництві індивідуальних жилих будинків, проведенні капітального ремонту житла, у придбанні будівельних матеріалів; відведення зазначеним особам у першочерговому порядку земельних ділянок для індивідуального будівництва, садівництва та городництва;

3) організація для малозабезпечених громадян похилого віку, інвалідів будинків-інтернатів, побутового обслуговування, продажу товарів у спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами, а також безоплатного харчування;

4) вирішення питань про надання за рахунок коштів місцевих бюджетів ритуальних послуг у зв'язку з похованням самотніх громадян, ветеранів війни та праці, а також інших категорій малозабезпечених громадян; подання допомоги на поховання громадян в інших випадках, передбачених законодавством;

б) делеговані повноваження:

1) підготовка і подання на затвердження ради цільових місцевих програм поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття, організація їх виконання; участь у розробленні цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, зайнятості населення, що затверджуються відповідно районними, обласними радами;

(Підпункт 1 пункту "б" частини першої статті 34 в редакції Закону N 969-IV від 19.06.2003)

2) забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов інвалідів, ветеранів війни та праці, громадян, реабілітованих як жертви політичних репресій, військовослужбовців, а також військовослужбовців, звільнених у запас або

відставку, сімей, які втратили годувальника, багатодітних сімей, громадян похилого віку, які потребують обслуговування вдома, до влаштування в будинки інвалідів і громадян похилого віку, які мають потребу в цьому, дітей, що залишилися без піклування батьків, на виховання в сім'ї громадян;

3) вирішення відповідно до законодавства питань про надання пільг і допомоги, пов'язаних з охороною материнства і дитинства;

4) вирішення у встановленому законодавством порядку питань опіки і піклування;

5) подання відповідно до законодавства одноразової допомоги громадянам, які постраждали від стихійного лиха;

6) вирішення відповідно до законодавства питань про надання компенсацій і пільг громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, в інших випадках, передбачених законодавством;

7) організація проведення оплачуваних громадських робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні, а також учнівської та студентської молоді у вільний від занять час на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до комунальної власності, а також за договорами – на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до інших форм власності;

8) здійснення контролю за охороною праці, забезпеченням соціального захисту працівників підприємств, установ та організацій усіх форм власності, у тому числі зайнятих на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці, за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативно-правовим актам про охорону праці, за наданням працівникам відповідно до законодавства пільг та компенсацій за роботу в шкідливих умовах;

(Підпункт 8 пункту "б" частини першої статті 34 в редакції Закону N 969-IV від 19.06.2003)

9) участь у веденні колективних переговорів та укладенні територіальних тарифних угод, вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) щодо підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території; реєстрація колективних договорів і угод, здійснення контролю за їх виконанням;

10) встановлення відповідно до законодавства розмірів і порядку виплати щомісячної допомоги особам, які здійснюють догляд за самотніми громадянами, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду;

11) здійснення контролю за поданням відповідно до закону підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності відомостей про наявність вільних робочих місць (посад); організація інформування населення про потребу підприємств, установ та організацій усіх форм власності у працівниках;

12) бронювання в порядку, встановленому законом, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності робочих місць, призначених для працевлаштування осіб, які відповідно до законодавства потребують соціального захисту і не спроможні конкурувати на ринку праці, визначення нормативів таких робочих місць; прийняття рішень про створення на підприємствах, в установах та організаціях спеціальних робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю, організація професійної підготовки цих осіб; погодження проведення ліквідації таких робочих місць;

13) державна реєстрація місцевих благодійних організацій і фондів, інших неприбуткових організацій;

14) здійснення згідно із законодавством заходів соціального патронажу щодо осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

(Пункт "б" частини першої статті 34 доповнено підпунктом 14 згідно із Законом N 3167-IV від 01.12.2005)

2. До відання виконавчих органів сільських, селищних рад, крім повноважень, зазначених у пункті "б" частини першої цієї статті, належить також вирішення питань щодо надання працівникам освіти, культури, охорони здоров'я, іншим категоріям громадян, які працюють у сільській місцевості, встановлених законодавством пільг.

Стаття 35. Повноваження в галузі зовнішньоекономічної діяльності

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) укладення і забезпечення виконання у встановленому законодавством порядку договорів з іноземними партнерами на придбання та реалізацію продукції, виконання робіт і надання послуг;

2) сприяння зовнішньоекономічним зв'язкам підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, незалежно від форм власності;

3) сприяння у створенні на основі законодавства спільних з іноземними партнерами підприємств виробничої і соціальної інфраструктури та інших об'єктів; залучення іноземних інвестицій для створення робочих місць;

б) делеговані повноваження:

1) організація та контроль прикордонної і прибережної торгівлі;

2) створення умов для належного функціонування митних органів, сприяння їх діяльності;

3) забезпечення на відповідній території в межах наданих повноважень реалізації міжнародних зобов'язань України.

Стаття 36. Повноваження в галузі оборонної роботи

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать такі делеговані повноваження:

1) сприяння організації призову громадян на строкову військову та альтернативну (невійськову) службу, а також їх мобілізації, підготовці молоді до служби в Збройних Силах України, організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів; забезпечення доведення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також населення наказу військового комісара про оголошення мобілізації;

2) бронювання робочих місць для військовозобов'язаних на підприємствах, в установах та організаціях відповідно до законодавства;

3) організація та участь у здійсненні заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою та цивільною обороною, на відповідній території;

4) вирішення відповідно до законодавства питань, пов'язаних з наданням військовим частинам, установам, навчальним закладам Збройних Сил України службових приміщень і жилої площі, інших об'єктів, комунально-побутових послуг; здійснення контролю за їх використанням, наданням послуг;

5) сприяння організації виробництва і поставкам у війська підприємствами та організаціями, що належать до комунальної власності, замовленої продукції, послуг, енергоресурсів;

6) здійснення заходів щодо створення належних умов для функціонування пунктів пропуску через Державний кордон України;

7) сприяння Державній прикордонній службі України у підтриманні відповідного режиму на державному кордоні;

(Пункт 7 статті 36 із змінами, внесеними згідно із Законом N 662-IV від 03.04.2003 – набуває чинності з 01.08.2003 року)

8) здійснення заходів щодо військово-патріотичного виховання населення.

Стаття 37. Повноваження щодо вирішення питань адміністративно-територіального устрою

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать такі власні (самоврядні) повноваження:

1) підготовка і внесення на розгляд ради питань щодо найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території відповідного населеного пункту;

2) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо питань адміністративно-територіального устрою в порядку і межах повноважень, визначених законом.

Стаття 38. Повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян

1. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо створення відповідно до закону міліції, що утримується за рахунок коштів місцевого самоврядування, вирішення питань про чисельність працівників такої міліції, про витрати на їх утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, створення для них необхідних житлово-побутових умов;

(Підпункт 1 пункту "а" частини першої статті 38 в редакції Закону N 1577-IV від 04.03.2004) (Дію попередньої редакції підпункту 1 пункту "а" частини першої статті 38 відновлено на 2005 рік у зв'язку із зупиненням дії Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на 2005 рік згідно із Законами N 2285-IV від 23.12.2004, N 2505-IV від 25.03.2005) (Дію попередньої редакції підпункту 1 пункту "а" частини першої статті 38 відновлено на 2006 рік у зв'язку із зупиненням дії Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на 2006 рік згідно із Законом N 3235-IV від 20.12.2005) (Дію попередньої редакції підпункту 1 пункту "а" частини першої статті 38 відновлено на 2007 рік у зв'язку із зупиненням дії Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на 2007 рік згідно із Законом N 489-V від 19.12.2006) (Дію попередньої редакції підпункту 1 пункту "а" частини першої статті 38 відновлено на 2008 рік у зв'язку із втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 згідно із Законом N 107-VI від 28.12.2007 – зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008) (Дію попередньої редакції підпункту 1 пункту "а" частини першої статті 38 відновлено у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VIвід 03.06.2008)

2) сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, внутрішніх справ адвокатури і Державної кримінально-виконавчої служби України;

(Підпункт 2 пункту "а" частини першої статті 38 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1254-VI від 14.04.2009)

3) внесення подань до відповідних органів про притягнення до відповідальності посадових осіб, якщо вони ігнорують законні вимоги та рішення рад і їх виконавчих органів, прийняті в межах їх повноважень;

4) звернення до суду про визнання незаконними актів органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальної громади, а також повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

5) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо створення відповідно до законодавства комунальної аварійно-рятувальної служби, що утримується за рахунок коштів місцевого бюджету, вирішення питань про чисельність працівників такої служби, витрати на їх утримання, зокрема щодо матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, створення для них необхідних житлово-побутових умов;

(Пункт "а" частини першої статті 38 доповнено підпунктом 5 згідно із Законом N 2470-III від 29.05.2001)

6) створення в установленому порядку комунальних аварійно-рятувальних служб;

(Пункт "а" частини першої статті 38 доповнено підпунктом 6 згідно із Законом N 2470-III від 29.05.2001)

7) створення резервного фонду для ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

(Пункт "а" частини першої статті 38 доповнено підпунктом 7 згідно із Законом N 2470-III від 29.05.2001)

8) розроблення та здійснення заходів щодо матеріально-технічного забезпечення діяльності комунальних аварійно-рятувальних служб;

(Пункт "а" частини першої статті 38 доповнено підпунктом 8 згідно із Законом N 2470-III від 29.05.2001)

9) організація в установленому порядку навчання особового складу комунальних аварійно-рятувальних служб та аварійно-рятувальних служб громадських організацій;

(Пункт "а" частини першої статті 38 доповнено підпунктом 9 згідно із Законом N 2470-III від 29.05.2001)

10) централізоване тимчасове зберігання архівних документів, нагромаджених у процесі документування службових, трудових або інших правовідносин юридичних і фізичних осіб на відповідній території, та інших архівних документів, що не належать до Національного архівного фонду;

(Пункт "а" частини першої статті 38 доповнено підпунктом 10 згідно із Законом N 594-IV від 06.03.2003)

б) делеговані повноваження:

1) забезпечення вимог законодавства щодо розгляду звернень громадян, здійснення контролю за станом цієї роботи на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності;

2) вжиття у разі надзвичайних ситуацій необхідних заходів відповідно до закону щодо забезпечення державного і громадського порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій, врятування життя людей, захисту їх здоров'я, збереження матеріальних цінностей;

(Підпункт 2 пункту "б" частини першої статті 38 в редакції Закону N 969-IV від 19.06.2003)

3) вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадського порядку;

3-1) погодження проекту плану проведення потенційно небезпечних заходів в умовах присутності цивільного населення за участю особового складу Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння і військової техніки; взаємодія з органами військового управління під час планування та проведення таких заходів з метою запобігання і недопущення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків відповідно до закону;

(Пункт "б" частини першої статті 38 доповнено підпунктом 3-1 згідно із Законом N 1419-IV від 03.02.2004)

4) розгляд справ про адміністративні правопорушення, віднесені законом до їх відання; утворення адміністративних комісій та комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямування їх діяльності;

5) вчинення нотаріальних дій з питань, віднесених законом до їх відання, реєстрація актів громадянського стану (за винятком виконавчих органів міських (крім міст обласного значення) рад);

(Підпункт 5 пункту "б" частини першої статті 38 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1366-XIV від 11.01.2000)

6) здійснення в установленому порядку державної реєстрації підприємств та інших суб'єктів підприємницької діяльності, розташованих на відповідній території, а також положень про організації орендарів;

7) реєстрація у встановленому порядку місцевих об'єднань громадян, органів територіальної самоорганізації населення, які створюються і діють відповідно до законодавства.

2. До відання виконавчих органів міських (за винятком міст районного значення) рад, крім повноважень, зазначених у пункті "б" частини першої цієї статті, належить:

1) утворення служб у справах дітей та спостережної, спрямування їх діяльності;

(Пункт 1 частини другої статті 38 із змінами, внесеними згідно із Законом N 609-V від 07.02.2007)

2) сприяння органам внутрішніх справ у забезпеченні додержання правил паспортної системи;

3) вирішення спільно з відповідними органами Міністерства внутрішніх справ України питань щодо створення належних умов для служби та відпочинку особовому складу органів внутрішніх справ;

4) зберігання документів Національного архівного фонду, що мають місцеве значення, і управління архівною справою та діловодством на відповідній території;

(Частину другу статті 38 доповнено пунктом 4 згідно із Законом N 594-IV від 06.03.2003)

5) здійснення заходів щодо ведення Державного реєстру виборців відповідно до закону.

(Частину другу статті 38 доповнено пунктом 5 згідно із Законом N 698-V від 22.02.2007)(Частина третя статті 38 втратила чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI від 03.06.2008)

Стаття 38-1. Повноваження у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги

1. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги належать такі власні (самоврядні) повноваження:

1) утворення в установленому порядку установ з надання безоплатної первинної правової допомоги з урахуванням потреб територіальної громади;

2) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо утворення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, вирішення питань про чисельність працівників таких установ, про витрати на їх утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, надання для їх функціонування необхідних приміщень;

3) забезпечення координації діяльності установ з надання безоплатної первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

4) здійснення фінансування установ з надання безоплатної первинної правової допомоги та контролю за використанням коштів такими установами за призначенням;

5) розгляд письмових звернень про надання безоплатної первинної правової допомоги та надання такої допомоги з питань, що належать до їх компетенції, відповідно до закону;

6) надання роз'яснень положень законодавства та консультацій щодо порядку звернення про надання безоплатної вторинної правової допомоги;

7) забезпечення особистого прийому осіб для надання безоплатної первинної правової допомоги;

8) залучення на підставі договорів адвокатів, фізичних та юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги;

9) координація діяльності з місцевими органами виконавчої влади та територіальними органами центральних органів виконавчої влади щодо надання безоплатної первинної правової допомоги;

10) надання документів та інших матеріалів або їх копій, необхідних у зв'язку з наданням безоплатної вторинної правової допомоги;

11) організація семінарів, конференцій з питань безоплатної первинної правової допомоги.

2. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад взаємодіють з центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги та надають їм сприяння в межах своїх повноважень.

(Закон доповнено статтею 38-1 згідно із Законом N 3460-VI від 02.06.2011)

Стаття 39. Повноваження щодо відзначення державними нагородами України

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад розглядають клопотання підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності і вносять у встановленому порядку до відповідних органів виконавчої влади подання про нагородження державними нагородами України.

(Стаття 39 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2419-III від 17.05.2001)

Стаття 40. Інші повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, крім повноважень, передбачених цим Законом, здійснюють й інші надані їм законом повноваження.

Стаття 41. Особливості повноважень районних у містах рад та їх виконавчих органів

1. Питання організації управління районами в містах належать до компетенції міських рад.

2. Районні у містах ради (у разі їх створення) та їх виконавчі органи відповідно до Конституції та законів України здійснюють управління рухомим і нерухомим майном та іншими об'єктами, що належать до комунальної власності територіальних громад районів у містах, формують, затверджують, виконують відповідні бюджети та контролюють їх виконання, а також здійснюють інші повноваження, передбачені цим Законом, в обсягах і межах, що визначаються міськими радами.

(Частина друга статті 41 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1577-IV від 04.03.2004 – дію Закону зупинено на 2005 рік згідно із Законами N 2285-IV від 23.12.2004, N 2505-IV від 25.03.2005; дію Закону зупинено на 2006 рік згідно із Законом N 3235-IV від 20.12.2005; дію Закону зупинено на 2007 рік згідно із Законом N 489-V від 19.12.2006; із змінами, внесеними згідно із Законами N 107-VI від 28.12.2007 – зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008, N 309-VI від 03.06.2008)

3. Обсяг і межі повноважень районних у містах рад та їх виконавчих органів визначаються відповідними міськими радами за узгодженням з районними у містах радами з урахуванням загальноміських інтересів та колективних потреб територіальних громад районів у містах.

4. Визначений міськими радами обсяг повноважень районних у місті рад та їх виконавчих органів не може змінюватися міською радою без згоди відповідної районної у місті ради протягом даного скликання.

5. Порядок формування, структура, форми діяльності районних у містах рад та їх органів визначаються відповідно до цього та інших законів.

Глава 3. Сільський, селищний, міський голова

Стаття 42. Повноваження сільського, селищного, міського голови

1. Повноваження сільського, селищного, міського голови починаються з моменту оголошення відповідною сільською, селищною, міською виборчою комісією на пленарному засіданні ради рішення про його обрання. Повноваження сільського, селищного, міського голови закінчуються в день відкриття першої сесії відповідної сільської, селищної, міської ради, обраної на наступних чергових місцевих виборах, або, якщо рада не обрана, з моменту вступу на цю посаду іншої особи, обраної на наступних місцевих виборах, крім випадків дострокового припинення його повноважень відповідно до частин першої та другої статті 79 цього Закону.

(Частина перша статті 42 в редакції Законів N 2055-IVвід 06.10.2004, N 806-VI від 25.12.2008)

2. У разі звільнення з посади сільського, селищного, міського голови у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень або його смерті, а також у разі неможливості здійснення ним своїх повноважень повноваження сільського, селищного, міського голови здійснює секретар відповідної сільської, селищної, міської ради. Секретар сільської, селищної, міської ради тимчасово здійснює зазначені повноваження з моменту дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови і до моменту початку повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на позачергових виборах відповідно до закону, або до дня відкриття першої сесії відповідної сільської, селищної, міської ради, обраної на чергових місцевих виборах.

(Частина друга статті 42 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

3. Повноваження сільського, селищного, міського голови можуть бути припинені достроково у випадках, передбачених статтею 79 цього Закону, що має наслідком звільнення його з посади. Не пізніш як на п'ятнадцятий день після звільнення з посади або смерті сільського, селищного, міського голови особа, яка на цей час відповідно до закону здійснює повноваження сільського, селищного, міського голови, звертається до Верховної Ради України з клопотанням щодо призначення позачергових виборів сільського, селищного, міського голови.

(Частина статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2055-IV від 06.10.2004; в редакції Закону N 806-VI від 25.12.2008)

4. Сільський, селищний, міський голова:

1) забезпечує здійснення у межах наданих законом повноважень органів виконавчої влади на відповідній території, додержання Конституції та законів України, виконання актів Президента України та відповідних органів виконавчої влади;

2) організує в межах, визначених цим Законом, роботу відповідної ради та її виконавчого комітету;

3) підписує рішення ради та її виконавчого комітету;

4) вносить на розгляд ради пропозицію щодо кандидатури на посаду секретаря ради;

5) вносить на розгляд ради пропозиції про кількісний і персональний склад виконавчого комітету відповідної ради;

(Щодо зупинення та відновлення дії пункту 5 додатково див. Закони N 489-V від 19.12.2006, N 749-V від 15.03.2007)

6) вносить на розгляд ради пропозиції щодо структури виконавчих органів ради, апарату ради та її виконавчого комітету, їх штатів, встановлених відповідно до типових штатів, затверджених Кабінетом Міністрів України;

(Пункт 6 частини статті 42 в редакції Закону N 107-VI від 28.12.2007 – зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008)(Щодо зупинення та відновлення дії пункту 6 додатково див. Закони N 489-V від 19.12.2006, N 749-V від15.03.2007)

7) здійснює керівництво апаратом ради та її виконавчого комітету;

8) скликає сесії ради, вносить пропозиції та формує порядок денний сесій ради і головує на пленарних засіданнях ради;

9) забезпечує підготовку на розгляд ради проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку, цільових програм з інших питань самоврядування, місцевого бюджету та звіту про його виконання, рішень ради з інших питань, що належать до її відання; оприлюднює затверджені радою програми, бюджет та звіти про їх виконання;

10) призначає на посади та звільняє з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, крім керівників дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів;

(Пункт десятий частини статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1841-III від 22.06.2000)

11) скликає загальні збори громадян за місцем проживання;

12) забезпечує виконання рішень місцевого референдуму, відповідної ради, її виконавчого комітету;

13) є розпорядником бюджетних коштів, використовує їх лише за призначенням, визначеним радою;

(Пункт 13 частини статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2813-IV від 06.09.2005)

14) представляє територіальну громаду, раду та її виконавчий комітет у відносинах з державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності, громадянами, а також у міжнародних відносинах відповідно до законодавства;

15) звертається до суду щодо визнання незаконними актів інших органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права та інтереси територіальної громади, а також повноваження ради та її органів;

16) укладає від імені територіальної громади, ради та її виконавчого комітету договори відповідно до законодавства, а з питань, віднесених до виключної компетенції ради, подає їх на затвердження відповідної ради;

17) веде особистий прийом громадян;

18) забезпечує на відповідній території додержання законодавства щодо розгляду звернень громадян та їх об'єднань;

18-1) бере участь у здійсненні державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності в межах та у спосіб, встановлені Законом України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності";

(Частину четверту статті 42 доповнено пунктом 18-1 згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

19) здійснює інші повноваження місцевого самоврядування, визначені цим та іншими законами, якщо вони не віднесені до виключних повноважень ради або не віднесені радою до відання її виконавчих органів;

20) видає розпорядження у межах своїх повноважень;

(Пункт 21 частини статті 42 втратив чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI від 03.06.2008) (Пункт 22 частини статті 42 втратив чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI від 03.06.2008) (Офіційне тлумачення положень частини статті 42 див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/99 від 06.07.99)

5. Сільський, селищний, міський голова несе персональну відповідальність за здійснення наданих йому законом повноважень.

(Офіційне тлумачення положень частини статті 42 див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/99 від 06.07.99)

6. При здійсненні наданих повноважень сільський, селищний, міський голова є підзвітним, підконтрольним і відповідальним перед територіальною громадою, відповідальним – перед відповідною радою, а з питань здійснення виконавчими органами ради повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольним відповідним органам виконавчої влади. Сільський, селищний, міський голова щорічно звітує відповідно сільській, селищній, міській раді про здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності виконавчими органами відповідної ради.

(Частина шоста статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010) (Офіційне тлумачення положень частини статті 42 див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/99 від 06.07.99)

7. Сільський, селищний, міський голова не рідше одного разу на рік звітує про свою роботу перед територіальною громадою на відкритій зустрічі з громадянами. На вимогу не менше половини депутатів відповідної ради сільський, селищний, міський голова зобов'язаний прозвітувати перед радою про роботу виконавчих органів ради у будь-який визначений ними термін.

(Офіційне тлумачення положень частини статті 42 див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/99 від 06.07.99)

Глава 4. Повноваження районних і обласних рад

Стаття 43. Питання, які вирішуються районними і обласними радами виключно на їх пленарних засіданнях

1. Виключно на пленарних засіданнях районної, обласної ради вирішуються такі питання:

1) обрання голови ради, відповідно заступника голови районної ради та першого заступника, заступника голови обласної ради, звільнення їх з посади;

(Пункт 1 частини першої статті 43 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

2) утворення, обрання і ліквідація постійних та інших комісій ради, зміна їх складу, обрання голів комісій;

3) утворення президії (колегії) ради, затвердження положення про неї;

4) затвердження за пропозицією голови ради структури виконавчого апарату ради, його чисельності, встановленої відповідно до типових штатів, затверджених Кабінетом Міністрів України, витрат на утримання ради та її виконавчого комітету;

(Пункт 4 частини першої статті 43 в редакції Закону N 107-VI від 28.12.2007 – зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008) (Щодо зупинення та відновлення дії пункту 4 додатково див. Закони N 489-V від 19.12.2006, N 749-V від 15.03.2007)

5) затвердження регламенту ради;

6) затвердження плану роботи ради з урахуванням вимог статті 32 Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності", заслуховування звіту про його виконання;

(Пункт 6 частини першої статті 43 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

7) заснування засобів масової інформації відповідної ради, призначення і звільнення їх керівників;

8) заслуховування звітів постійних комісій, керівників органів, які рада утворює, обирає та призначає;

9) розгляд запитів депутатів, прийняття рішень по них;

10) прийняття рішень щодо дострокового припинення повноважень депутата ради в порядку, встановленому законодавством;

11) визначення відповідно до закону кількісного складу ради;

12) прийняття за пропозицією територіальних громад рішення щодо проведення консультативного опитування з питань, які стосуються їх спільних інтересів;

13) здійснення відповідно до закону повноважень щодо організації проведення всеукраїнських референдумів та виборів органів державної влади і місцевого самоврядування;

14) затвердження відповідно до закону Положення про зміст, опис та порядок використання символіки району, області;

15) прийняття рішень щодо об'єднання в асоціації, вступ до асоціацій та інших форм добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад, а також про вихід із них;

16) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно району, області, цільових програм з інших питань, заслуховування звітів про їх виконання;

17) затвердження відповідно районних, обласних бюджетів, внесення змін до них, затвердження звітів про їх виконання;

18) розподіл переданих з державного бюджету коштів у вигляді дотацій, субвенцій відповідно між районними бюджетами, місцевими бюджетами міст обласного значення, сіл, селищ, міст районного значення;

19) вирішення за дорученням відповідних рад питань про продаж, передачу в оренду, концесію або під заставу об'єктів комунальної власності, які забезпечують спільні потреби територіальних громад і перебувають в управлінні районних, обласних рад, а також придбання таких об'єктів в установленому законом порядку;

(Пункт 19 частини першої статті 43 із змінами, внесеними згідно із Законом N 997-XIV від 16.07.99)

20) вирішення в установленому законом порядку питань щодо управління об'єктами спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, що перебувають в управлінні районних і обласних рад; призначення і звільнення їх керівників;

21) вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин;

22) вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів відповідно районного, обласного значення, а також про скасування такого дозволу;

23) встановлення правил користування водозабірними спорудами, призначеними для задоволення питних, побутових та інших потреб населення, зон санітарної охорони джерел водопостачання, обмеження або заборони використання підприємствами питної води у промислових цілях;

24) прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом;

25) прийняття за пропозицією відповідних сільських, селищних, міських рад рішень, пов'язаних зі створенням спеціальних вільних та інших зон, зміною у статусі цих зон, внесення до відповідних органів пропозицій з цих питань;

26) прийняття рішень з питань адміністративно-територіального устрою в межах і в порядку, визначених законом;

27) прийняття рішень щодо делегування місцевим державним адміністраціям окремих повноважень районних, обласних рад;

28) заслуховування звітів голів місцевих державних адміністрацій, їх заступників, керівників управлінь, відділів та інших структурних підрозділів

місцевих державних адміністрацій про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, бюджету, рішень ради із зазначених питань, а також про здійснення місцевими державними адміністраціями делегованих їм радою повноважень;

29) прийняття рішення про недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації;

30) прийняття рішень про звернення до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад у сфері їх спільних інтересів, а також повноваження районних, обласних рад та їх органів;

31) внесення до Кабінету Міністрів України пропозицій щодо голови відповідної місцевої державної адміністрації;

32) надання згоди на передачу об'єктів з державної власності у спільну власність територіальних громад сіл, селищ, міст та прийняття рішень про передачу об'єктів права спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, що перебувають в управлінні районних, обласних рад, у державну власність, а також щодо придбання об'єктів державної власності;

(Частину першу статті 43 доповнено пунктом 32 згідно із Законом N 163-XIV від 06.10.98, із змінами, внесеними згідно із Законом N 2182-III від 21.12.2000)(Пункт 33 частини першої статті 43 втратив чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI від 03.06.2008)(Пункт 34 частини першої статті 43 втратив чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI від 03.06.2008)

35) затвердження відповідно до закону Положення про помічника-консультанта депутата ради та опису посвідчення помічника-консультанта депутата ради;

(Частину першу статті 43 доповнено пунктом 35 згідно із Законом N 3266-IV від 22.12.2005)

36) заслуховування інформації прокурорів та керівників органів внутрішніх справ про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території;

(Частину першу статті 43 доповнено пунктом 36 згідно із Законом N 2389-VI від 01.07.2010)

37) встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги, які надаються підприємствами, що перебувають у спільній власності територіальних громад, представництво інтересів яких здійснює відповідна районна чи обласна рада, а також суб'єктами господарювання, що здійснюють управління (експлуатацію) цілісними майновими комплексами таких підприємств.

(Частину першу статті 43 доповнено пунктом 37 згідно із Законом N 2404-VI від 01.07.2010)

2. Районні і обласні ради можуть розглядати і вирішувати на пленарних засіданнях й інші питання, віднесені до їх відання цим та іншими законами.

3. Крім питань, зазначених у частині першій цієї статті, виключно на пленарних засіданнях обласних рад вирішуються такі питання:

1) затвердження відповідно до законодавства правил благоустрою населених пунктів області;

(Пункт 1 частини третьої статті 43 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3038-VI від 17.02.2011)

2) прийняття у межах, що визначаються законами, рішень з питань боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність;

(Пункт 3 частини третьої статті 43 виключено на підставі Закону N 703-IV від 03.04.2003 – набуває чинності з 01.01.2004 року)

4) прийняття рішень про віднесення лісів до категорії захисності, а також про поділ лісів за розрядами такс у випадках і порядку, передбачених законом.

(Частина четверта статті 43 втратила чинність у зв'язку з втратою чинності Закону N 1577-IV від 04.03.2004 на підставі Закону N 309-VI від 03.06.2008)

Стаття 44. Делегування повноважень районних і обласних рад відповідним місцевим державним адміністраціям

1. Районні, обласні ради делегують відповідним місцевим державним адміністраціям такі повноваження:

1) підготовка і внесення на розгляд ради проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно районів і областей, цільових програм з інших питань, а в місцях компактного проживання національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку, проектів рішень, інших матеріалів з питань, передбачених цією статтею; забезпечення виконання рішень ради;

2) підготовка пропозицій до програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно областей та загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку України;

3) забезпечення збалансованого економічного і соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;

4) підготовка і подання до відповідних органів виконавчої влади фінансових показників і пропозицій до проекту Державного бюджету України;

5) сприяння інвестиційній діяльності на території району, області;

6) об'єднання на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, і населення, а також бюджетних коштів на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури, шляхів місцевого значення та на заходи щодо охорони праці та охорони навколишнього природного середовища;

(Пункт 6 частини першої статті 44 із змінами, внесеними згідно із Законом N 969-IV від 19.06.2003)

7) залучення в порядку, встановленому законом, підприємств, установ та організацій, які не належать до комунальної власності, до участі в обслуговуванні населення відповідної території, координація цієї роботи;

8) затвердження маршрутів і графіків руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форм власності, узгодження цих питань стосовно транзитного пасажирського транспорту;

9) підготовка питань про визначення у встановленому законом порядку території, вибір, вилучення (викуп) і надання землі для містобудівних потреб, визначених містобудівною документацією;

10) організація охорони, реставрації, використання пам'яток історії та культури, архітектури і містобудування, палацово-паркових, паркових та садибних комплексів, природних заповідників місцевого значення;

11) підготовка висновків щодо проектів місцевих містобудівних програм відповідних адміністративно-територіальних одиниць, що затверджуються сільськими, селищними, міськими радами;

12) видача замовникам відповідно до законодавства містобудівних умов і обмежень забудови земельних ділянок за межами населених пунктів;

(Пункт 12 частини першої статті 44 в редакції Закону N 509-VI від 16.09.2008)

13) забезпечення відповідно до законодавства розвитку науки, усіх видів освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, туризму; сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел, роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій, інших громадських та неприбуткових організацій, які діють у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді;

14) підготовка і подання на затвердження ради пропозицій щодо організації територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом;

15) вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення;

(Пункт 15 частини першої статті 44 в редакції Закону N 969-IV від 19.06.2003)

16) координація на відповідній території діяльності місцевих землевпорядних органів;

17) здійснення контролю за використанням коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, пов'язаних із вилученням (викупом) земельних ділянок;

18) забезпечення виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів, прийнятих районними, обласними радами.

(Частина перша статті 44 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1160-IV від 11.09.2003 – набирає чинності з 15.01.2004 року)

2. Крім повноважень, зазначених у частині першій цієї статті, обласні ради делегують обласним державним адміністраціям такі повноваження:

1) визначення відповідно до закону розміру відрахувань підприємствами, установами та організаціями, що надходять на розвиток шляхів загального користування в області;

2) погодження у випадках, передбачених законом, з відповідними сільськими, селищними, міськими радами питань щодо розподілу коштів за використання природних ресурсів, які надходять до фондів охорони навколишнього природного середовища;

3) підготовка проектів рішень про віднесення лісів до категорії захисності, а також про поділ лісів за розрядами такс у випадках і порядку, передбачених законом;

4) прийняття у встановленому законом порядку рішень про заборону використання окремих природних ресурсів загального користування;

5) визначення відповідно до законодавства режиму використання територій рекреаційних зон;

6) затвердження для підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, лімітів викидів і скидів забруднюючих речовин у довкілля та лімітів розміщення відходів у випадках, передбачених законом.

Глава 5. Порядок формування, організація роботи органів та
посадових осіб місцевого самоврядування

Стаття 45. Порядок формування рад

1. Сільська, селищна, міська, районна в місті (у разі її створення), районна, обласна рада складається з депутатів, які обираються жителями відповідного села, селища, міста, району в місті, району, області на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

(Частина перша статті 45 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

2. Порядок організації і проведення виборів депутатів визначається законом.

3. Загальний склад ради визначається радою відповідно до закону про вибори.

4. Рада вважається повноважною за умови обрання не менш як двох третин депутатів від загального складу ради.

(Частина четверта статті 45 із змінами, внесеними згідно із Законом N 812-V від 22.03.2007)

5. У разі якщо до ради обрано менше двох третин її складу, до обрання необхідної кількості депутатів продовжує здійснювати повноваження рада попереднього скликання.

6. У разі дострокового припинення повноважень деяких депутатів, внаслідок чого до складу ради входить менш як дві третини депутатів, до обрання необхідної кількості депутатів така рада вважається повноважною за наявності більше половини депутатів від загального складу ради.

(Частина шоста статті 45 із змінами, внесеними згідно із Законом N 812-V від 22.03.2007)

7. Строк повноважень місцевої ради, обраної на чергових місцевих виборах, визначається Конституцією України.

(Частина сьома статті 45 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

8. Повноваження місцевої ради, обраної на позачергових, повторних або перших виборах, закінчуються в день відкриття першої сесії відповідної ради, обраної на наступних (чергових або позачергових) виборах.

(Статтю 45 доповнено частиною восьмою згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

Стаття 46. Сесія ради

1. Сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення), районна, обласна рада проводить свою роботу сесійно. Сесія складається з пленарних засідань ради, а також засідань постійних комісій ради.

2. Перша сесія новообраної сільської, селищної, міської ради скликається відповідною територіальною виборчою комісією не пізніш як через два тижні після реєстрації новообраних депутатів ради в кількості, яка забезпечує повноважність складу ради відповідно до статті 45 цього Закону. Перше пленарне засідання першої сесії відкриває голова зазначеної територіальної виборчої комісії, який інформує раду про підсумки виборів депутатів, а також про підсумки виборів відповідно сільського, селищного, міського голови. З моменту визнання повноважень депутатів ради нового скликання та новообраного сільського, селищного, міського голови відповідно до статті 42 цього Закону головує на пленарних засіданнях ради першої сесії новообраний голова.

У разі якщо на час проведення першої сесії відповідний сільський, селищний, міський голова не обраний, про що на сесії ради інформує голова територіальної виборчої комісії, рада обирає тимчасову президію з числа депутатів ради в кількості трьох – п'яти осіб. Члени тимчасової президії почергово головують на пленарних засіданнях ради до обрання секретаря ради. З часу обрання секретаря ради він головує на пленарних засіданнях ради.

(Частина друга статті 46 в редакції Закону N 812-V від 22.03.2007)

3. Першу сесію новообраної районної у місті, районної, обласної ради скликає відповідна територіальна виборча комісія не пізніш як через два тижні після реєстрації новообраних депутатів ради у кількості, яка забезпечує повноважність складу ради відповідно до статті 45 цього Закону. Перше пленарне засідання першої сесії відкриває голова зазначеної територіальної виборчої комісії, який інформує раду про підсумки виборів депутатів. З моменту визнання повноважень депутатів ради нового скликання рада обирає тимчасову президію з числа депутатів ради в кількості не більше п'яти осіб – представників партій (блоків), які набрали найбільшу кількість голосів на виборах. Члени тимчасової президії почергово головують на пленарних засіданнях ради до обрання голови ради. З часу обрання голови ради він веде пленарні засідання ради відповідно до вимог цього Закону та регламенту ради.

(Частина третя статті 46 в редакції Закону N 812-V від 22.03.2007)

4. Наступні сесії ради скликаються: сільської, селищної, міської – відповідно сільським, селищним, міським головою; районної у місті, районної, обласної – головою відповідної ради.

5. Сесія ради скликається в міру необхідності, але не менше одного разу на квартал, а з питань відведення земельних ділянок та надання документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності – не рідше ніж один раз на місяць.

(Частина п'ята статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законами N 2806-IV від 06.09.2005, N 4154-VI від 09.12.2011)

6. У разі немотивованої відмови сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті, районної, обласної ради або неможливості його скликати сесію ради сесія скликається: сільської, селищної, міської ради – секретарем сільської, селищної, міської ради; районної у місті, районної, обласної ради – відповідно заступником голови районної у місті, районної ради чи першим заступником, заступником голови обласної ради.

(Абзац перший частини шостої статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

У цих випадках сесія скликається:

1) якщо сесія не скликається сільським, селищним, міським головою (головою районної у місті, районної, обласної ради) у строки, передбачені цим Законом;

2) якщо сільський, селищний, міський голова (голова районної у місті, районної, обласної ради) без поважних причин не скликав сесію у двотижневий строк після настання умов, передбачених частиною сьомою цієї статті.

(Пункти 1-3 частини шостої статті 46 замінено пунктами 1 і 2 згідно із Законом N 520-VI від 18.09.2008)

7. Сесія сільської, селищної, міської, районної у місті ради повинна бути також скликана за пропозицією не менш як однієї третини депутатів від загального складу відповідної ради, виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради, а сесія районної, обласної ради – також за пропозицією не менш як однієї

третини депутатів від загального складу відповідної ради або голови відповідної місцевої державної адміністрації.

8. У разі якщо посадові особи, зазначені у частинах четвертій та шостій цієї статті, у двотижневий строк не скликають сесію на вимогу суб'єктів, зазначених у частині сьомій цієї статті, або у разі якщо такі посади є вакантними сесія може бути скликана депутатами відповідної ради, які становлять не менш як одну третину складу ради, або постійною комісією ради.

(Частина восьма статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом N 520-VI від 18.09.2008)

9. Рішення про скликання сесії ради відповідно до частин четвертої, шостої та восьмої цієї статті доводиться до відома депутатів і населення не пізніш як за 10 днів до сесії, а у виняткових випадках – не пізніш як за день до сесії із зазначенням часу скликання, місця проведення та питань, які передбачається внести на розгляд ради.

(Частина дев'ята статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом N 520-VI від 18.09.2008)

10. Сесію сільської, селищної, міської ради відкриває і веде відповідно сільський, селищний, міський голова, а у випадках, передбачених частиною шостою цієї статті, – секретар ради; сесію районної у місті, районної, обласної ради – голова ради або відповідно заступник голови районної у місті, районної ради чи перший заступник, заступник голови обласної ради. У випадку, передбаченому частиною восьмою цієї статті, сесію відкриває за дорученням групи депутатів, з ініціативи якої скликана сесія, один з депутатів, що входить до її складу, а веде за рішенням ради – один з депутатів цієї ради.

(Частина десята статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

11. Сесія ради є повноважною, якщо в її пленарному засіданні бере участь більше половини депутатів від загального складу ради.

(Частина одинадцята статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом N 812-V від 22.03.2007)

12. Пропозиції щодо питань на розгляд ради можуть вноситися сільським, селищним, міським головою, постійними комісіями, депутатами, виконавчим комітетом ради, головою місцевої державної адміністрації, головою районної, обласної ради, загальними зборами громадян. Пропозиції щодо прийняття рішень, які відповідно до закону є регуляторними актами, вносяться з урахуванням вимог Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності".

(Частина дванадцята статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

13. Не пізніш як на другій сесії затверджується регламент роботи відповідної ради, а також положення про постійні комісії ради.

14. Порядок проведення першої сесії ради, порядок обрання голови та заступника (заступників) голови районної у місті, районної, обласної ради, секретаря сільської, селищної, міської ради, скликання чергової та позачергової сесії ради, призначення пленарних засідань ради, підготовки і розгляду питань на пленарних засіданнях, прийняття рішень ради про затвердження порядку денного сесії та з інших процедурних питань, а також порядок роботи сесії визначаються регламентом ради з урахуванням вимог Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності". До прийняття регламенту ради

чергового скликання застосовується регламент ради, що діяв у попередньому скликанні.

(Частина чотирнадцята статті 46 в редакції Закону N 812-V від 22.03.2007, із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

15. Протоколи сесій сільської, селищної, міської ради, прийняті нею рішення підписуються особисто сільським, селищним, міським головою, районної у місті, районної, обласної ради – головою відповідної ради, у разі їх відсутності – відповідно секретарем сільської, селищної, міської ради, відповідно заступником голови районної у місті, районної ради чи першим заступником, заступником голови обласної ради, а у випадку, передбаченому частинами сьомою та восьмою цієї статті, – депутатом ради, який за дорученням депутатів головував на її засіданні.

(Частина п'ятнадцята статті 46 із змінами, внесеними згідно із Законом N 520-VI від 18.09.2008, N 806-VIвід 25.12.2008)

16. Сесії ради проводяться гласно. У разі необхідності рада може прийняти рішення про проведення закритого пленарного засідання.

Стаття 47. Постійні комісії ради

1. Постійні комісії ради є органами ради, що обираються з числа її депутатів, для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень ради, її виконавчого комітету.

2. Постійні комісії обираються радою на строк її повноважень у складі голови і членів комісії. Всі інші питання структури комісії вирішуються відповідною комісією.

3. До складу постійних комісій не можуть бути обрані сільський, селищний, міський голова, секретар сільської, селищної, міської ради, голова районної у місті (у разі її створення), районної, обласної ради, їх заступники.

4. Постійні комісії за дорученням ради або за власною ініціативою попередньо розглядають проекти програм соціально-економічного і культурного розвитку, місцевого бюджету, звіти про виконання програм і бюджету, вивчають і готують питання про стан та розвиток відповідних галузей господарського і соціально-культурного будівництва, інші питання, які вносяться на розгляд ради, розробляють проекти рішень ради та готують висновки з цих питань, виступають на сесіях ради з доповідями і співдоповідями.

5. Постійні комісії попередньо розглядають кандидатури осіб, які пропонуються для обрання, затвердження, призначення або погодження відповідною радою, готують висновки з цих питань.

6. Постійні комісії за дорученням ради, голови, відповідно заступника голови районної у місті, районної ради чи першого заступника, заступника голови обласної ради, секретаря сільської, селищної, міської ради або за власною ініціативою вивчають діяльність підзвітних і підконтрольних раді та виконавчому комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради органів, а також з питань, віднесених до відання ради, місцевих державних адміністрацій, підприємств, установ та організацій, їх філіалів і відділень незалежно від форм власності та їх посадових осіб, подають за результатами перевірки рекомендації на розгляд їх керівників, а в необхідних випадках – на розгляд ради або виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради; здійснюють контроль за виконанням рішень ради, виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради.

(Частина шоста статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

7. Постійні комісії у питаннях, які належать до їх відання, та в порядку, визначеному законом, мають право отримувати від керівників органів, підприємств, установ, організацій та їх філіалів і відділень необхідні матеріали і документи.

8. Організація роботи постійної комісії ради покладається на голову комісії. Голова комісії скликає і веде засідання комісії, дає доручення членам комісії, представляє комісію у відносинах з іншими органами, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями, а також громадянами, організує роботу по реалізації висновків і рекомендацій комісії. У разі відсутності голови комісії або неможливості ним виконувати свої повноваження з інших причин його функції здійснює заступник голови комісії або секретар комісії.

9. Засідання постійної комісії скликається в міру необхідності і є правомочним, якщо в ньому бере участь не менш як половина від загального складу комісії.

10. За результатами вивчення і розгляду питань постійні комісії готують висновки і рекомендації. Висновки і рекомендації постійної комісії приймаються більшістю голосів від загального складу комісії і підписуються головою комісії, а в разі його відсутності – заступником голови або секретарем комісії. Протоколи засідань комісії підписуються головою і секретарем комісії.

11. Рекомендації постійних комісій підлягають обов'язковому розгляду органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, яким вони адресовані. Про результати розгляду і вжиті заходи повинно бути повідомлено комісіям у встановлений ними строк.

12. Постійна комісія для вивчення питань, розробки проектів рішень ради може створювати підготовчі комісії і робочі групи з залученням представників громадськості, вчених і спеціалістів. Питання, які належать до відання кількох постійних комісій, можуть за ініціативою комісій, а також за дорученням ради, її голови, відповідно заступника голови районної у місті, районної ради чи першого заступника, заступника голови обласної ради, секретаря сільської, селищної, міської ради розглядатися постійними комісіями спільно. Висновки і рекомендації, прийняті постійними комісіями на їх спільних засіданнях, підписуються головами відповідних постійних комісій.

(Частина дванадцята статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

13. Депутати працюють у постійних комісіях на громадських засадах. За рішенням обласних рад голови постійних комісій з питань бюджету можуть працювати в раді на постійній основі.

14. Постійні комісії є підзвітними раді та відповідальними перед нею.

15. Перелік, функціональна спрямованість і порядок організації роботи постійних комісій визначаються регламентом відповідної ради та Положенням про постійні комісії, що затверджується радою з урахуванням вимог Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" щодо реалізації повноважень ради у здійсненні державної регуляторної політики постійними комісіями відповідної ради.

(Частина п'ятнадцята статті 47 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

Стаття 48. Тимчасові контрольні комісії ради

1. Тимчасові контрольні комісії ради є органами ради, які обираються з числа її депутатів для здійснення контролю з конкретно визначених радою питань, що належать до повноважень місцевого самоврядування. Контрольні комісії подають звіти і пропозиції на розгляд ради.

2. Рішення про створення тимчасової контрольної комісії ради, її назву та завдання, персональний склад комісії та її голову вважається прийнятим, якщо за це проголосувало не менше однієї третини депутатів від загального складу ради.

3. Засідання тимчасових контрольних комісій ради проводяться, як правило, закриті. Депутати, які входять до складу тимчасової контрольної комісії, та залучені комісією для участі в її роботі спеціалісти, експерти, інші особи не повинні розголошувати інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з її роботою.

4. Повноваження тимчасової контрольної комісії ради припиняються з моменту прийняття радою остаточного рішення щодо результатів роботи цієї комісії, а також у разі припинення повноважень ради, яка створила цю комісію.

Стаття 49. Депутат ради

1. Повноваження депутата ради починаються з моменту офіційного оголошення відповідною територіальною виборчою комісією на сесії ради рішення про підсумки виборів та визнання повноважень депутатів і закінчуються в день першої сесії ради нового скликання. Повноваження депутата можуть бути припинені достроково у випадках, передбачених законом.

2. Депутат представляє інтереси всієї територіальної громади, має всю повноту прав, що забезпечують його активну участь у діяльності ради та утворюваних нею органів, несе обов'язки перед виборцями, радою та її органами, виконує їх доручення. Депутат, крім секретаря ради, повинен входити до складу однієї з постійних комісій ради.

3. На час сесій, засідань постійних комісій рад, а також для здійснення депутатських повноважень в інших, передбачених законом випадках, депутат звільняється від виконання виробничих або службових обов'язків з відшкодуванням йому середнього заробітку за основним місцем роботи та інших витрат, пов'язаних з депутатською діяльністю, за рахунок відповідного місцевого бюджету.

4. Депутат зобов'язаний брати участь у роботі сесій ради, засідань постійної та інших комісій ради, до складу яких його обрано.

5. У разі пропуску депутатом протягом року більше половини пленарних засідань ради або засідань постійної комісії, невиконання ним без поважних причин рішень і доручень ради та її органів відповідна рада може звернутися до виборців з пропозицією про відкликання такого депутата у встановленому законом порядку.

6. Депутат має право ухвального голосу з усіх питань, які розглядаються на сесіях ради, а також на засіданнях постійної та інших комісій ради, до складу яких його обрано.

7. Депутат має право звернутися із запитом до керівників ради та її органів, сільського, селищного, міського голови, керівників органів, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих або зареєстрованих на відповідній території, а депутат міської (міста обласного значення), районної, обласної ради – також до голови місцевої державної адміністрації з питань, віднесених до відання ради.

8. Орган або посадова особа, до яких звернено запит, зобов'язані дати усну чи письмову відповідь на запит на сесії ради у строки і в порядку, встановлені радою відповідно до закону. За результатами розгляду запиту рада приймає рішення.

9. Пропозиції і зауваження, висловлені депутатами на сесії ради, або передані в письмовій формі головуючому на сесії, розглядаються радою чи за її дорученням постійними комісіями ради або надсилаються на розгляд підзвітним і підконтрольним їй органам та посадовим особам, які зобов'язані розглянути ці пропозиції і зауваження у строки, встановлені радою, і про вжиті заходи повідомити депутатові та раді.

10. Депутат має право знайомитися з будь-якими офіційними документами, які зберігаються у відповідних органах місцевого самоврядування, та робити виписки, копіювання цих документів.

11. Повноваження депутатів, порядок організації і гарантії депутатської діяльності визначаються Конституцією України, цим Законом, законом про статус депутата, іншими законами.

Стаття 50. Секретар сільської, селищної, міської ради

1. Секретар сільської, селищної, міської ради працює в раді на постійній основі. Секретар ради обирається радою з числа її депутатів на строк повноважень ради за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови. Пропозиція щодо кандидатури секретаря ради може вноситися на розгляд ради не менш як половиною депутатів від загального складу відповідної ради у разі, якщо:

(Абзац перший частини першої статті 50 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

1) на день проведення першої сесії сільської, селищної, міської ради, обраної на чергових виборах, не завершені вибори відповідно сільського, селищного, міського голови;

2) рада не підтримала кандидатуру на посаду секретаря ради, запропоновану відповідним сільським, селищним, міським головою;

3) протягом тридцяти днів з дня відкриття першої сесії сільської, селищної, міської ради відповідний сільський, селищний, міський голова не вніс кандидатуру на посаду секретаря ради;

4) на наступній черговій сесії після виникнення вакансії секретаря ради у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень відповідний сільський, селищний, міський голова не вніс на розгляд ради кандидатуру на посаду секретаря ради;

5) посада секретаря ради стає вакантною під час вакантності посади відповідного сільського, селищного, міського голови у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень.

У разі якщо рада не підтримала кандидатуру, внесену на її розгляд не менш як половиною депутатів від загального складу відповідної ради згідно з пунктом 2 цієї частини, наступну пропозицію щодо кандидатури секретаря ради вносить відповідний сільський, селищний, міський голова.

(Частина перша статті 50 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2554-IV від 21.04.2005; в редакції Закону N 520-VI від 18.09.2008)

2. Секретар сільської, селищної, міської ради не може суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, у тому числі на громадських засадах (крім викладацької, наукової та творчої роботи в позаурочний час), займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього прибуток, якщо інше не передбачено законом.

3. Секретар сільської, селищної, міської ради:

1) у випадку, передбаченому частиною першою статті 42 цього Закону, здійснює повноваження сільського, селищного, міського голови;

(Частину третю статті 50 доповнено пунктом 1 згідно із Законом N 2055-IV від 06.10.2004)

2) скликає сесії ради у випадках, передбачених частиною шостою статті 46 цього Закону; повідомляє депутатам і доводить до відома населення інформацію про час і місце проведення сесії ради, питання, які передбачається внести на розгляд ради;

3) веде засідання ради та підписує її рішення у випадках, передбачених частиною шостою статті 46 цього Закону;

4) організує підготовку сесій ради, питань, що вносяться на розгляд ради;

5) забезпечує своєчасне доведення рішень ради до виконавців і населення, організує контроль за їх виконанням, забезпечує офіційне оприлюднення рішень ради, які відповідно до закону є регуляторними актами, а також документів, підготовлених у процесі здійснення радою регуляторної діяльності, та інформації про здійснення радою регуляторної діяльності;

(Пункт 5 частини третьої статті 50 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

6) за дорученням сільського, селищного, міського голови координує діяльність постійних та інших комісій ради, дає їм доручення, сприяє організації виконання їх рекомендацій;

7) сприяє депутатам ради у здійсненні їх повноважень;

8) організує за дорученням ради відповідно до законодавства здійснення заходів, пов'язаних з підготовкою і проведенням референдумів та виборів до органів державної влади і місцевого самоврядування;

9) забезпечує зберігання у відповідних органах місцевого самоврядування офіційних документів, пов'язаних з місцевим самоврядуванням відповідної територіальної громади, забезпечує доступ до них осіб, яким це право надано у встановленому порядку;

10) вирішує за дорученням сільського, селищного, міського голови або відповідної ради інші питання, пов'язані з діяльністю ради та її органів.

4. Секретар сільської ради може за рішенням ради одночасно здійснювати повноваження секретаря виконавчого комітету відповідної ради.

5. Повноваження секретаря сільської, селищної, міської ради можуть бути достроково припинені за рішенням відповідної ради.

Стаття 51. Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті ради

1. Виконавчим органом сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради є виконавчий комітет ради, який утворюється відповідною радою на строк її повноважень. Після закінчення повноважень ради, сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті ради її виконавчий комітет здійснює свої повноваження до сформування нового складу виконавчого комітету.

2. Кількісний склад виконавчого комітету визначається відповідною радою. Персональний склад виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради затверджується радою за пропозицією сільського, селищного, міського голови, районної у місті ради – за пропозицією голови відповідної ради.

3. Виконавчий комітет ради утворюється у складі відповідно сільського, селищного, міського голови, районної у місті ради – голови відповідної ради,

заступника (заступників) сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті ради, керуючого справами (секретаря) виконавчого комітету, а також керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, інших осіб. Міська рада утворює у складі виконавчого комітету ради орган з питань містобудування та архітектури.

(Частина третя статті 51 в редакції Закону N 862-IV від 22.05.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом N 3038-VI від 17.02.2011)

4. До складу виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради входить також за посадою секретар відповідної ради.

5. Очолює виконавчий комітет сільської, селищної, міської ради відповідно сільський, селищний, міський голова, районної у місті ради – голова відповідної ради. У виконавчому комітеті сільської ради функції секретаря виконавчого комітету за рішенням ради може здійснювати секретар відповідної ради.

6. Особи, які входять до складу виконавчого комітету, крім тих, хто працює у виконавчих органах ради на постійній основі, на час засідань виконавчого комітету, а також для здійснення повноважень в інших випадках звільняються від виконання виробничих або службових обов'язків з відшкодуванням їм середнього заробітку за основним місцем роботи та інших витрат, пов'язаних з виконанням обов'язків члена виконавчого комітету, за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету.

7. На осіб, які входять до складу виконавчого комітету ради і працюють у ньому на постійній основі, поширюються вимоги щодо обмеження сумісності їх діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлені цим Законом для сільського, селищного, міського голови.

8. Виконавчий комітет ради є підзвітним і підконтрольним раді, що його утворила, а з питань здійснення ним повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольним відповідним органам виконавчої влади.

9. До складу виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради не можуть входити депутати відповідної ради, крім секретаря ради.

Стаття 52. Повноваження виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради

1. Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради може розглядати і вирішувати питання, віднесені цим Законом до відання виконавчих органів ради.

2. Виконавчий комітет ради:

1) попередньо розглядає проекти місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку, цільових програм з інших питань, місцевого бюджету, проекти рішень з інших питань, що вносяться на розгляд відповідної ради;

2) координує діяльність відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідної територіальної громади, заслуховує звіти про роботу їх керівників;

3) має право змінювати або скасовувати акти підпорядкованих йому відділів, управлінь, інших виконавчих органів ради, а також їх посадових осіб.

3. Сільська, селищна, міська рада може прийняти рішення про розмежування повноважень між її виконавчим комітетом, відділами, управліннями, іншими виконавчими органами ради та сільським, селищним, міським головою в межах повноважень, наданих цим Законом виконавчим органам сільських, селищних, міських рад.

Стаття 53. Організація роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради

Основною формою роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради є його засідання. Засідання виконавчого комітету скликаються відповідно сільським, селищним, міським головою (головою районної у місті ради), а в разі його відсутності чи неможливості здійснення ним цієї функції – заступником сільського, селищного, міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради (районної у місті ради – заступником голови ради) в міру необхідності, але не рідше одного разу на місяць, і є правомочними, якщо в них бере участь більше половини від загального складу виконавчого комітету.

Стаття 54. Відділи, управління та інші виконавчі органи сільської, селищної, міської, районної у місті ради

1. Сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення) рада у межах затверджених нею структури і штатів може створювати відділи, управління та інші виконавчі органи для здійснення повноважень, що належать до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад. Організаційні засади реалізації повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад щодо здійснення державної регуляторної політики визначаються Законом України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності".

(Частина перша статті 54 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

2. Відділи, управління та інші виконавчі органи ради є підзвітними і підконтрольними раді, яка їх утворила, підпорядкованими її виконавчому комітету, сільському, селищному, міському голові, голові районної у місті ради.

3. Керівники відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради призначаються на посаду і звільняються з посади сільським, селищним, міським головою, головою районної у місті ради одноособово, а у випадках, передбачених законом, – за погодженням з відповідними органами виконавчої влади.

4. Положення про відділи, управління та інші виконавчі органи ради затверджуються відповідною радою.

Стаття 55. Голова районної, обласної, районної у місті ради

1. Голова районної, обласної, районної у місті (у разі її створення) ради обирається відповідною радою шляхом таємного голосування з числа її депутатів на строк повноважень ради.

(Частина перша статті 55 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

2. Голова ради здійснює свої повноваження до припинення ним повноважень депутата ради відповідного скликання, крім випадків, передбачених частинами четвертою та п'ятою цієї статті. Голова ради вважається звільненим з посади з дня припинення ним депутатських повноважень або повноважень голови.

(Частина друга статті 55 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

3. Голова ради працює у раді на постійній основі, не може мати інший представницький мандат, суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, у тому числі на громадських засадах (крім викладацької, наукової та творчої у позаробочий час), займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього прибуток.

4. У своїй діяльності голова ради є підзвітним раді та може бути звільнений з посади радою, якщо за його звільнення проголосувало не менш як дві третини депутатів від загального складу ради шляхом таємного голосування. Питання про

звільнення голови ради може бути внесено на розгляд ради на вимогу не менш як третини депутатів від загального складу ради.

Звільнення особи з посади голови ради не має наслідком припинення нею повноважень депутата цієї ради.

(Частина четверта статті 55 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

5. Повноваження голови районної, обласної, районної у місті ради також вважаються достроково припиненими без припинення повноважень депутата ради в разі:

1) звернення з особистою заявою до відповідної ради про складення ним повноважень голови ради;

2) порушення ним вимог щодо обмеження сумісності його діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлених законом.

Зазначені повноваження голови районної, обласної, районної у місті ради припиняються, а відповідна особа звільняється з посади голови ради з дня прийняття відповідною радою рішення, яким береться до відома зазначений факт.

(Частина п'ята статті 55 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

6. Голова районної, обласної, районної у місті ради:

1) скликає сесії ради, повідомляє депутатам і доводить до відома населення інформацію про час і місце проведення сесії ради, питання, які передбачається внести на розгляд ради, веде засідання ради;

2) забезпечує підготовку сесій ради і питань, що вносяться на її розгляд, доведення рішень ради до виконавців, організує контроль за їх виконанням;

3) представляє раді кандидатури для обрання на посаду відповідно заступника голови районної, районної у місті ради чи першого заступника, заступника голови обласної ради; вносить на затвердження ради пропозиції щодо структури органів ради, її виконавчого апарату, витрат на їх утримання;

(Пункт 3 частини шостої статті 55 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

4) вносить раді пропозиції щодо утворення і обрання постійних комісій ради;

5) координує діяльність постійних комісій ради, дає їм доручення, сприяє організації виконання їх рекомендацій;

6) організує подання депутатам допомоги у здійсненні ними своїх повноважень;

7) організує відповідно до законодавства проведення референдумів та виборів до органів державної влади і місцевого самоврядування;

8) організує роботу президії (колегії) ради (у разі її створення);

9) призначає і звільняє керівників та інших працівників структурних підрозділів виконавчого апарату ради;

10) здійснює керівництво виконавчим апаратом ради;

11) є розпорядником коштів, передбачених на утримання ради та її виконавчого апарату;

12) підписує рішення ради, протоколи сесій ради;

13) забезпечує роботу по розгляду звернень громадян; веде особистий прийом громадян;

14) забезпечує гласність у роботі ради та її органів, обговорення громадянами проектів рішень ради, важливих питань місцевого значення, вивчення громадської думки, оприлюднює рішення ради;

15) представляє раду у відносинах з державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, трудовими колективами,

адміністрацією підприємств, установ, організацій і громадянами, а також у зовнішніх відносинах відповідно до законодавства;

16) за рішенням ради звертається до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад у сфері їх спільних інтересів, а також повноваження районних, обласних рад та їх органів;

17) звітує перед радою про свою діяльність не менше одного разу на рік, у тому числі про здійснення державної регуляторної політики відповідно виконавчим апаратом районної, обласної ради, районної у місті ради, а на вимогу не менш як третини депутатів – у визначений радою термін;

(Пункт 17 частини шостої статті 55 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

18) вирішує інші питання, доручені йому радою.

7. Голова районної, обласної, районної у місті ради в межах своїх повноважень видає розпорядження.

Стаття 56. Заступник голови районної, районної у місті ради та перший заступник, заступник голови обласної ради

1. Районна, районна у місті рада обирає заступника голови ради.

Обласна рада обирає першого заступника, заступника голови ради.

2. Заступник голови районної, районної у місті (у разі її створення) ради, перший заступник, заступник голови обласної ради обираються відповідною радою в межах строку її повноважень з числа депутатів цієї ради шляхом таємного голосування і здійснюють свої повноваження до припинення ними повноважень депутата ради відповідного скликання, крім випадків дострокового припинення їх повноважень у порядку, встановленому частинами третьою та четвертою цієї статті.

3. Повноваження заступника голови районної у місті, районної ради, першого заступника, заступника голови обласної ради можуть бути достроково припинені без припинення повноважень депутата відповідної ради за рішенням відповідної ради, що приймається шляхом таємного голосування. Питання про дострокове припинення їх повноважень може бути внесено на розгляд відповідної ради на вимогу не менш як третини депутатів від загального складу ради або голови ради.

4. Повноваження заступника голови районної у місті, районної ради, першого заступника, заступника голови обласної ради можуть також бути достроково припинені без припинення повноважень депутата відповідної ради в разі:

1) звернення з особистою заявою до відповідної ради про складення ним повноважень заступника (першого заступника) голови ради;

2) порушення ним вимог щодо обмеження сумісності його діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлених законом.

Зазначені повноваження заступника (першого заступника) голови ради припиняються з дня прийняття відповідною радою рішення, яким береться до відома зазначений факт.

5. У випадках, передбачених частинами третьою та четвертою цієї статті, відповідна особа звільняється з посади заступника (першого заступника) голови ради з дня припинення її повноважень.

6. Заступник голови районної у місті, районної ради, перший заступник голови обласної ради здійснює повноваження голови відповідної ради за відсутності голови ради на підставі його розпорядження, а також у разі неможливості виконання головою ради своїх обов'язків з інших причин.

7. Заступник голови обласної ради здійснює повноваження першого заступника голови обласної ради, у тому числі передбачені частиною шостою цієї статті, за відсутності першого заступника голови обласної ради або неможливості виконання ним своїх обов'язків з інших причин.

8. Заступник голови районної у місті, районної ради, перший заступник, заступник голови обласної ради працюють у раді на постійній основі. На них поширюються вимоги щодо обмеження сумісності їх діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлені цим Законом для голови ради.

(Стаття 56 в редакції Закону N 806-VI від 25.12.2008)

Стаття 57. Президія (колегія) районної, обласної ради

1. Районна, обласна рада може утворити президію (колегію) ради. Президія (колегія) ради є дорадчим органом ради, який попередньо готує узгоджені пропозиції і рекомендації з питань, що передбачається внести на розгляд ради. Президія (колегія) ради може приймати рішення, які мають дорадчий характер.

2. До складу президії (колегії) ради входять голова ради, відповідно заступник голови районної, районної у місті ради чи перший заступник, заступник голови обласної ради, голови постійних комісій ради, уповноважені представники депутатських груп і фракцій.

(Частина друга статті 57 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

3. Президія (колегія) ради діє на основі Положення про неї, що затверджується радою.

Стаття 58. Виконавчий апарат районної, обласної ради

1. Виконавчий апарат районної, обласної ради забезпечує здійснення радою повноважень, наданих їй Конституцією України, цим та іншими законами.

2. Виконавчий апарат ради здійснює організаційне, правове, інформаційне, аналітичне, матеріально-технічне забезпечення діяльності ради, її органів, депутатів, сприяє здійсненню відповідною радою взаємодії і зв'язків з територіальними громадами, місцевими органами виконавчої влади, органами та посадовими особами місцевого самоврядування. Виконавчий апарат ради забезпечує виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів, прийнятих відповідною радою, якщо рішенням цієї ради повноваження щодо забезпечення виконання заходів з відстеження результативності цих регуляторних актів не делеговано відповідним місцевим державним адміністраціям.

(Частина друга статті 58 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

3. Виконавчий апарат ради утворюється відповідною радою. Його структура, чисельність, визначена відповідно до типових штатів, затверджених Кабінетом Міністрів України, та витрати на утримання встановлюються радою за поданням її голови.

(Частина третя статті 58 із змінами, внесеними згідно із Законом N 107-VI від 28.12.2007 – зміну визнано неконституційною згідно з Рішенням Конституційного Суду N 10-рп/2008 від 22.05.2008)

(Щодо зупинення та відновлення дії частини третьої додатково див. Закони N 489-V від 19.12.2006, N 749-V від 15.03.2007)

4. Виконавчий апарат ради за посадою очолює голова відповідної ради.

Стаття 59. Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування

1. Рада в межах своїх повноважень приймає нормативні та інші акти у формі рішень.

(Офіційне тлумачення положень частини першої статті 59 див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/2009 від 16.04.2009)

2. Рішення ради приймається на її пленарному засіданні після обговорення більшістю депутатів від загального складу ради, крім випадків, передбачених цим Законом. При встановленні результатів голосування до загального складу сільської, селищної, міської ради включається сільський, селищний, міський голова, якщо він бере участь у пленарному засіданні ради, і враховується його голос.

3. Рішення ради приймається відкритим (у тому числі поіменним) або таємним голосуванням. Таємне голосування обов'язково проводиться у випадках, передбачених пунктами 4 і 16 статті 26, пунктами 1, 29 і 31 статті 43 та статтями 55, 56 цього Закону.

4. Рішення сільської, селищної, міської ради у п'ятиденний строк з моменту його прийняття може бути зупинено сільським, селищним, міським головою і внесено на повторний розгляд відповідної ради із обґрунтуванням зауважень. Рада зобов'язана у двотижневий строк повторно розглянути рішення. Якщо рада відхилила зауваження сільського, селищного, міського голови і підтвердила попереднє рішення двома третинами депутатів від загального складу ради, воно набирає чинності.

5. Рішення ради нормативно-правового характеру набирають чинності з дня їх офіційного оприлюднення, якщо радою не встановлено більш пізній строк введення цих рішень у дію.

6. Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради в межах своїх повноважень приймає рішення. Рішення виконавчого комітету приймаються на його засіданні більшістю голосів від загального складу виконавчого комітету і підписуються сільським, селищним, міським головою, головою районної у місті ради.

7. У разі незгоди сільського, селищного, міського голови (голови районної у місті ради) з рішенням виконавчого комітету ради він може зупинити дію цього рішення своїм розпорядженням та внести це питання на розгляд відповідної ради.

8. Сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті, районної, обласної ради в межах своїх повноважень видає розпорядження.

9. Рішення виконавчого комітету ради з питань, віднесених до власної компетенції виконавчих органів ради, можуть бути скасовані відповідною радою.

10. Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування з мотивів їхньої невідповідності Конституції або законам України визнаються незаконними в судовому порядку.

(Офіційне тлумачення положень частини десятої статті 59 див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/2009 від 16.04.2009)

11. Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування доводяться до відома населення. На вимогу громадян їм може бути видана копія відповідних актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

12. Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються у порядку, встановленому Законом України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності".

(Статтю 59 доповнено частиною дванадцятою згідно із Законом N 2388-VI від 01.07.2010)

Розділ III
МАТЕРІАЛЬНА І ФІНАНСОВА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 60. Право комунальної власності

1. Територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

(Частина перша статті 60 із змінами, внесеними згідно із Законом N 997-V від 27.04.2007)

2. Підставою для набуття права комунальної власності є передача майна територіальним громадам безоплатно державою, іншими суб'єктами права власності, а також майнових прав, створення, придбання майна органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом.

3. Територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах безпосередньо або через органи місцевого самоврядування можуть об'єднувати на договірних засадах на праві спільної власності об'єкти права комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій і створювати для цього відповідні органи і служби.

4. Районні та обласні ради від імені територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюють управління об'єктами їхньої спільної власності, що задовольняють спільні потреби територіальних громад.

5. Органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до закону здійснюють правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі виконують усі майнові операції, можуть передавати об'єкти права комунальної власності у постійне або тимчасове користування юридичним та фізичним особам, здавати їх в оренду, продавати і купувати, використовувати як заставу, вирішувати питання їхнього відчуження, визначати в угодах та договорах умови використання та фінансування об'єктів, що приватизуються та передаються у користування і оренду.

6. Доцільність, порядок та умови відчуження об'єктів права комунальної власності визначаються відповідною радою. Доходи від відчуження об'єктів права комунальної власності зараховуються до відповідних місцевих бюджетів і спрямовуються на фінансування заходів, передбачених бюджетами розвитку.

7. Майнові операції, які здійснюються органами місцевого самоврядування з об'єктами права комунальної власності, не повинні ослаблювати економічних основ місцевого самоврядування, зменшувати обсяг та погіршувати умови надання послуг населенню.

8. Право комунальної власності територіальної громади захищається законом на рівних умовах з правами власності інших суб'єктів. Об'єкти права комунальної

власності не можуть бути вилучені у територіальних громад і передані іншим суб'єктам права власності без згоди безпосередньо територіальної громади або відповідного рішення ради чи уповноваженого нею органу, за винятком випадків, передбачених законом.

9. Сільські, селищні, міські, районні в містах (у разі їх створення) ради мають право:

1) вносити пропозиції про передачу або продаж у комунальну власність відповідних територіальних громад підприємств, установ та організацій, їх структурних підрозділів та інших об'єктів, що належать до державної та інших форм власності, якщо вони мають важливе значення для забезпечення комунально-побутових і соціально-культурних потреб територіальних громад;

2) на переважне придбання в комунальну власність приміщень, споруд, інших об'єктів, розташованих на відповідній території, якщо вони можуть бути використані для забезпечення комунально-побутових та соціально-культурних потреб територіальних громад;

3) мати об'єкти комунальної власності за межами відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Стаття 61. Місцеві бюджети

1. Органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах, районах у містах (у разі їх створення) самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети згідно з Бюджетним кодексом України.

(Частина перша статті 61 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

2. Районні та обласні ради затверджують районні та обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних та культурних програм, контролюють їх виконання.

3. Складання і виконання районних і обласних бюджетів здійснюють відповідні державні адміністрації згідно з Бюджетним кодексом України.

(Частина третя статті 61 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

4. Самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі законом загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів відповідно до закону.

5. Втручання державних органів у процес складання, затвердження і виконання місцевих бюджетів не допускається, за винятком випадків, передбачених цим та іншими законами.

Стаття 62. Участь держави у формуванні доходів місцевих бюджетів

1. Держава фінансово підтримує місцеве самоврядування, бере участь у формуванні доходів місцевих бюджетів, здійснює контроль за законним, доцільним, економним, ефективним витрачанням коштів та належним їх обліком. Вона гарантує органам місцевого самоврядування доходну базу, достатню для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб. У випадках, коли доходи від закріплених за місцевими бюджетами загальнодержавних податків та зборів перевищують мінімальний розмір місцевого бюджету, держава вилучає із

місцевого бюджету до державного бюджету частину надлишку в порядку, встановленому Бюджетним кодексом України.

(Частина перша статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

2. Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі фінансових нормативів бюджетної забезпеченості з урахуванням економічного, соціального, природного та екологічного стану відповідних територій виходячи з рівня мінімальних соціальних потреб, встановленого законом.

(Частина друга статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

Стаття 63. Доходи місцевих бюджетів

1. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних, визначених законом, джерел та закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

2. Доходи місцевих бюджетів районних у містах рад (у разі їх створення) формуються відповідно до обсягу повноважень, що визначаються відповідними міськими радами.

3. Склад доходів місцевих бюджетів визначається Бюджетним кодексом України та законом про Державний бюджет України.

(Частина третя статті 63 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

4. Доходи місцевого бюджету зараховуються до загального або спеціального фонду місцевого бюджету відповідно до вимог Бюджетного кодексу України та закону про Державний бюджет України.

(Частина четверта статті 63 в редакції Закону N 2457-VI від 08.07.2010)

5. У складі надходжень спеціального фонду місцевого бюджету виділяються надходження бюджету розвитку, які формуються відповідно до вимог Бюджетного кодексу України.

(Частина п'ята статті 63 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

6. Кошти державного бюджету, що передаються у вигляді дотацій та субвенцій, затверджуються у законі про Державний бюджет України для кожного відповідного місцевого бюджету згідно з Бюджетним кодексом України.

(Частина шоста статті 63 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

7. Кошти, передані державою у вигляді дотацій та субвенцій, можуть розподілятися Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, міськими (міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення), районними радами між відповідними місцевими бюджетами та використовуватися для фінансування спільних проектів відповідних територіальних громад.

(Частина сьома статті 63 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

Стаття 64. Видатки місцевих бюджетів

1. Видатки, які здійснюються органами місцевого самоврядування на потреби територіальних громад, їх розмір і цільове спрямування визначаються відповідними рішеннями про місцевий бюджет; видатки, пов'язані із здійсненням районними, обласними радами заходів щодо забезпечення спільних інтересів територіальних громад, – відповідними рішеннями про районний та обласний бюджети.

(Частина перша статті 64 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

2. Сільські, селищні, міські, районні в містах (у разі їх створення) ради та їх виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання.

3. Районні, обласні бюджети виконують місцеві державні адміністрації в цілях і обсягах, що затверджуються відповідними радами.

4. Видатки місцевого бюджету формуються відповідно до розмежування видатків між бюджетами, визначеного Бюджетним кодексом України, для виконання повноважень органів місцевого самоврядування.

(Частина четверта статті 64 в редакції Закону N 2457-VI від 08.07.2010)

5. Видатки місцевого бюджету здійснюються із загального та спеціального фондів місцевого бюджету відповідно до вимог Бюджетного кодексу України та закону про Державний бюджет України.

(Частина п'ята статті 64 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

6. У складі витрат спеціального фонду місцевого бюджету виділяються витрати бюджету розвитку.

(Частина шоста статті 64 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

7. Кошти бюджету розвитку спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаної із здійсненням інвестиційної діяльності, здійснення інших заходів, пов'язаних з розширеним відтворенням, а також на погашення місцевого боргу.

(Частина сьома статті 64 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

Стаття 65. Використання вільного залишку коштів місцевих бюджетів

Перевищення залишку коштів загального фонду місцевого бюджету над оборотним залишком бюджетних коштів на кінець бюджетного періоду становить вільний залишок коштів місцевих бюджетів, який використовується на проведення витрат місцевого бюджету згідно із змінами до рішення про місцевий бюджет.

(Стаття 65 в редакції Закону N 2457-VI від 08.07.2010)

Стаття 66. Збалансування місцевих бюджетів

(Назва статті 66 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

1. Місцеві бюджети мають бути достатніми для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування наданих їм законом повноважень та забезпечення населення послугами не нижче рівня мінімальних соціальних потреб.

2. Повноваження на здійснення витрат місцевого бюджету мають відповідати обсягу надходжень місцевого бюджету.

(Частина друга статті 66 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

3. У разі коли вичерпано можливості збалансування місцевих бюджетів і при цьому не забезпечується покриття видатків, необхідних для здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм законом повноважень та забезпечення населення послугами не нижче рівня мінімальних соціальних потреб, держава забезпечує збалансування місцевих бюджетів шляхом передачі необхідних коштів до відповідних місцевих бюджетів у вигляді дотацій та субвенцій відповідно до закону.

(Частина третя статті 66 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

Стаття 67. Фінансове забезпечення витрат, пов'язаних із здійсненням органами місцевого самоврядування повноважень органів виконавчої влади та виконанням рішень органів державної влади

(Назва статті 67 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

1. Держава фінансово забезпечує здійснення органами місцевого самоврядування наданих законом повноважень органів виконавчої влади у повному обсязі за рахунок закріплення за відповідними місцевими бюджетами джерел доходів бюджету, надання трансфертів з державного бюджету, а також передання органам місцевого самоврядування відповідних об'єктів державної власності.

(Частина перша статті 67 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

2. Рішення органів державної влади, які призводять до додаткових видатків органів місцевого самоврядування, обов'язково супроводжуються передачею їм необхідних фінансових ресурсів. Вказані рішення виконуються органами місцевого самоврядування в межах переданих їм фінансових ресурсів. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади і попередньо не забезпечені відповідними фінансовими ресурсами, компенсуються державою.

Стаття 68. Утворення цільових фондів

1. Органи місцевого самоврядування можуть утворювати цільові фонди, які є складовою спеціального фонду відповідного місцевого бюджету.

2. Порядок формування та використання цільових фондів визначається положенням про ці фонди, що затверджується відповідною місцевою радою.

(Стаття 68 в редакції Закону N 2813-IV від 06.09.2005)

Стаття 69. Місцеві податки і збори

1. Органи місцевого самоврядування відповідно до Податкового кодексу України встановлюють місцеві податки і збори. Місцеві податки і збори зараховуються до відповідних місцевих бюджетів у порядку, встановленому Бюджетним кодексом України з урахуванням особливостей, визначених Податковим кодексом України.

(Частина перша статті 69 в редакції Закону N 2756-VI від 02.12.2010)

(Частину другу статті 69 виключено на підставі Закону N 2756-VI від 02.12.2010)

Стаття 70. Участь органів місцевого самоврядування у фінансово-кредитних відносинах

1. Рада або за її рішенням інші органи місцевого самоврядування можуть здійснювати місцеві запозичення та отримувати позики місцевим бюджетам відповідно до вимог, встановлених Бюджетним кодексом України.

(Частина перша статті 70 в редакції Закону N 2457-VIвід 08.07.2010)

2. Органи місцевого самоврядування можуть створювати комунальні банки та інші фінансово-кредитні установи, виступати гарантами кредитів підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, здійснювати розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на депозитах з дотриманням вимог, встановлених Бюджетним кодексом України та іншими законами України.

(Частина друга статті 70 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2457-VI від 08.07.2010)

Розділ IV
ГАРАНТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 71. Гарантії місцевого самоврядування, його органів та посадових осіб

1. Територіальні громади, органи та посадові особи місцевого самоврядування самостійно реалізують надані їм повноваження.

2. Органи виконавчої влади, їх посадові особи не мають права втручатися в законну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також вирішувати питання, віднесені Конституцією України, цим та іншими законами до повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування, крім випадків виконання делегованих їм радами повноважень, та в інших випадках, передбачених законом.

3. У разі розгляду місцевою державною адміністрацією питань, які зачіпають інтереси місцевого самоврядування, вона повинна повідомити про це відповідні органи та посадових осіб місцевого самоврядування.

4. Органи та посадові особи місцевого самоврядування мають право звертатися до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Стаття 72. Підзвітність і підконтрольність місцевих державних адміністрацій районним, обласним радам

1. Місцеві державні адміністрації є підзвітними відповідним районним, обласним радам у виконанні програм соціально-економічного і культурного розвитку, районних, обласних бюджетів, підзвітними і підконтрольними у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними, обласними радами, а також у виконанні рішень рад з цих питань.

2. Районна, обласна рада може шляхом таємного голосування висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає відповідній раді обґрунтовану відповідь.

3. Якщо недовіру голові районної, обласної державної адміністрації висловили не менш як дві третини депутатів від загального складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації.

Стаття 73. Обов'язковість актів і законних вимог органів та посадових осіб місцевого самоврядування

1. Акти ради, сільського, селищного, міського голови, голови районної в місті ради, виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, прийняті в межах наданих їм повноважень, є обов'язковими для виконання всіма розташованими на відповідній території органами виконавчої влади, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами, а також громадянами, які постійно або тимчасово проживають на відповідній території.

2. На вимогу відповідних органів та посадових осіб місцевого самоврядування керівники розташованих або зареєстрованих на відповідній території підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності зобов'язані прибути на засідання цих органів для подання інформації з питань, віднесених до відання ради та її органів, відповіді на запити депутатів.

3. Місцеві органи виконавчої влади, підприємства, установи та організації, а також громадяни несуть встановлену законом відповідальність перед органами місцевого самоврядування за заподіяну місцевому самоврядуванню шкоду їх діями або бездіяльністю, а також у результаті невиконання рішень органів та посадових осіб місцевого самоврядування, прийнятих у межах наданих їм повноважень.

Стаття 74. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування

1. Органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність за свою діяльність перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами.

2. Підстави, види і порядок відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначаються Конституцією України, цим та іншими законами.

Стаття 75. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальними громадами

1. Органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами. Вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед територіальними громадами про свою діяльність.

2. Територіальна громада у будь-який час може достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень.

3. Порядок і випадки дострокового припинення повноважень органів та посадових осіб місцевого самоврядування територіальними громадами визначаються цим та іншими законами.

Стаття 76. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед державою

1. Органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність у разі порушення ними Конституції або законів України.

2. Органи та посадові особи місцевого самоврядування з питань здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Стаття 77. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування перед юридичними і фізичними особами

1. Шкода, заподіяна юридичним і фізичним особам в результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності органів місцевого самоврядування, відшкодовується за рахунок коштів місцевого бюджету, а в результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності посадових осіб місцевого самоврядування – за рахунок їх власних коштів у порядку, встановленому законом.

2. Спори про поновлення порушених прав юридичних і фізичних осіб, що виникають в результаті рішень, дій чи бездіяльності органів або посадових осіб місцевого самоврядування, вирішуються в судовому порядку.

Стаття 78. Дострокове припинення повноважень ради

1. Повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради можуть бути достроково припинені у випадках:

1) якщо рада прийняла рішення з порушенням Конституції України, цього та інших законів, прав і свобод громадян, ігноруючи при цьому вимоги компетентних органів про приведення цих рішень у відповідність із законом;

2) якщо сесії ради не проводяться без поважних причин у строки, встановлені цим Законом, або рада не вирішує питань, віднесених до її відання.

2. Повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті ради за наявності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, та в інших випадках можуть бути припинені достроково за рішенням місцевого референдуму. Порядок проведення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень ради визначається законом про місцеві референдуми.

3. Питання про дострокове припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної в місті ради за рішенням місцевого референдуму може бути порушене сільським, селищним, міським головою, а також не менш як однією десятою частиною громадян, що проживають на відповідній території і мають право голосу.

4. За наявності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, рішення суду про визнання актів ради незаконними, висновків відповідного комітету Верховної Ради Верховна Рада України може призначити позачергові вибори сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради. Питання про призначення Верховною Радою України позачергових виборів сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради може порушуватись перед Верховною Радою України сільським, селищним, міським головою, головою обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації.

5. Порядок проведення позачергових виборів рад визначається законом про вибори.

6. Сільська, селищна, міська, районна в місті рада, щодо якої місцевим референдумом прийнято рішення про дострокове припинення повноважень, а також місцева рада, щодо якої Верховна Рада України прийняла рішення про призначення позачергових виборів, продовжує діяти до обрання нового складу відповідної ради.

(Частина шоста статті 78 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008)

Стаття 79. Дострокове припинення повноважень сільського, селищного, міського голови

(Назва статті 79 в редакції Закону N 806-VI від 25.12.2008)

1. Повноваження сільського, селищного, міського голови, вважаються достроково припиненими у разі:

(Абзац перший частини першої статті 79 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008)

1) його звернення з особистою заявою до відповідної ради про складення ним повноважень голови;

2) припинення його громадянства;

3) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

4) порушення ним вимог щодо обмеження сумісності його діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлених цим Законом;

5) визнання його судом недієздатним, безвісно відсутнім або оголошення таким, що помер;

6) його смерті.

2. Повноваження сільського, селищного, міського голови можуть бути також достроково припинені, якщо він порушує Конституцію або закони України, права і свободи громадян, не забезпечує здійснення наданих йому повноважень.

3. Повноваження сільського, селищного, міського голови за наявності підстав, передбачених частиною другою цієї статті, можуть бути припинені достроково за рішенням місцевого референдуму або за рішенням відповідної ради, прийнятим шляхом таємного голосування не менш як двома третинами голосів депутатів від загального складу ради. Порядок проведення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови визначається законом про місцеві референдуми.

(Частина третя статті 79 із змінами, внесеними згідно із Законом N 806-VI від 25.12.2008) (Щодо конституційності положень частини третьої статті 79 див. Рішення Конституційного Суду N 1-рп/2000 від 09.02.2000)

4. Рішення про проведення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови приймається сільською, селищною, міською радою як за власною ініціативою, так і на вимогу не менш як однієї десятої частини громадян, що проживають на відповідній території і мають право голосу.

5. За наявності рішень суду про визнання розпоряджень чи дій сільського, селищного, міського голови незаконними, висновків відповідного комітету Верховної Ради Верховна Рада України може призначити позачергові вибори сільського, селищного, міського голови. Питання про призначення Верховною Радою України позачергових виборів сільського, селищного, міського голови може порушуватись перед Верховною Радою України відповідною сільською, селищною, міською радою, головою обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації.

6. Порядок проведення позачергових виборів сільського, селищного, міського голови визначається законом про вибори.

7. Повноваження сільського, селищного, міського голови припиняються достроково, а відповідна особа звільняється з посади:

1) з підстав, зазначених у частині першій цієї статті, – з дня прийняття відповідною радою рішення, яким береться до відома зазначений факт;

2) з підстав, зазначених у частині другій цієї статті, – з дня прийняття місцевим референдумом або відповідною радою рішення про дострокове припинення повноважень;

3) у випадку, передбаченому частиною п'ятою цієї статті, – з моменту вступу на цю посаду іншої особи, обраної на наступних виборах.

(Частина сьома статті 79 в редакції Закону N 806-VIвід 25.12.2008) (Частину восьму статті 79 виключено на підставі Закону N 806-VI від 25.12.2008) (Офіційне тлумачення положень статті 79 див. в Рішенні Конституційного Суду N 21-рп/2003 від 25.12.2003)

Стаття 80. Дострокове припинення повноважень органів самоорганізації населення

1. Повноваження органу самоорганізації населення припиняються достроково у разі:

1) невиконання рішень сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, її виконавчого комітету, загальних зборів громадян або невиконання своїх повноважень;

2) його саморозпуску.

2. Рішення про дострокове припинення повноважень органу самоорганізації населення приймається загальними зборами громадян, що утворили даний орган, або відповідною радою.

Розділ V
ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Положення цього Закону є основою для розробки та прийняття інших законодавчих актів про місцеве самоврядування в Україні, а також законів про міста Київ і Севастополь.

2. Сільські, селищні, міські, районні в містах, районні, обласні ради після набрання чинності цим Законом здійснюють повноваження, передбачені Конституцією України і цим Законом.

Районні у містах ради після набрання чинності цим Законом здійснюють свої повноваження відповідно до закону. Обрання нового складу цих рад проводиться в порядку, що передбачається цим та іншими законами.

Рішення про проведення референдумів територіальних громад міст з районним поділом щодо утворення (неутворення) районних у містах рад відповідно до статті 5 цього Закону приймаються на вимогу не менш як однієї десятої членів цих громад або половини від загального складу депутатів відповідних міських рад. Рішення міських рад з цього питання приймаються з урахуванням думки районних у містах рад та членів територіальних громад цих міст. Рішення територіальних громад міст з районним поділом або міських рад із зазначеного питання повинні бути прийняті не пізніш як за шість місяців до дня проведення чергових виборів.

3. З набранням чинності цим Законом голови сільських, селищних, міських рад набувають статусу сільських, селищних, міських голів.

4. До прийняття закону про вибори сільських, селищних, міських голів вибори сільських, селищних, міських голів проводяться в порядку, передбаченому Законом України "Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад".

(Пункт 5 розділу V втратив чинність на підставі Закону N 2493-III від 07.06.2001)

6. До прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України у територіальних громадах, що складаються з жителів кількох населених пунктів, вибори депутатів сільських, селищних, міських рад, а також сільських, селищних, міських голів проводяться за нині діючим адміністративно-територіальним устроєм.

7. До прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України територіальні громади села, селища, міста, що добровільно об'єдналися в одну територіальну громаду, шляхом місцевого референдуму можуть прийняти рішення про вихід з цієї громади лише за умови наявності фінансово-матеріальної бази, достатньої для забезпечення здійснення кожною з цих громад функцій і повноважень місцевого самоврядування відповідно до цього Закону.

8. Облік даних про кількість і склад територіальних громад та органів місцевого самоврядування, подання їм методичної допомоги здійснюються Верховною Радою України.

9. Правові засади бюджетного процесу та міжбюджетних відносин щодо місцевих бюджетів визначаються Бюджетним кодексом України.

(Пункт 9 розділу V в редакції Закону N 2457-VI від 08.07.2010)

10. З набранням чинності цим Законом майно, яке до прийняття Конституції України у встановленому законодавством порядку передане державою до комунальної власності адміністративно-територіальних одиниць та набуте ними на інших законних підставах, крім майна, що відчужене у встановленому законом порядку, є комунальною власністю відповідних територіальних громад сіл, селищ, міст.

Майно, передане до комунальної власності областей і районів, а також набуте на інших законних підставах, є спільною власністю територіальних громад сіл, селищ, міст, управління яким відповідно до Конституції України здійснюють районні та обласні ради або уповноважені ними органи. Відчуження зазначеного майна здійснюється лише за рішенням власника або уповноваженого ним органу.

За пропозицією сільських, селищних, міських рад районні, обласні ради повинні приймати рішення про передачу до комунальної власності відповідних територіальних громад окремих об'єктів, спільної власності територіальних громад, які знаходяться на їх території і задовольняють колективні потреби виключно цих територіальних громад.

Правовий режим майна спільної власності територіальних громад визначається законом.

Кабінет Міністрів України разом з Фондом державного майна України у двомісячний строк з дня набрання чинності цим Законом подають на розгляд Верховної Ради України проект закону про комунальну власність.

11. Районні і обласні ради відповідно до вимог Конституції України та цього Закону у двомісячний термін після набрання чинності цим Законом обирають голів рад (де ці посади суміщають керівники місцевих державних адміністрацій) та утворюють виконавчий апарат рад, а також приймають рішення про делегування повноважень відповідним місцевим державним адміністраціям.

12. Цей Закон набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

З дня набрання чинності цим Законом втрачають чинність:

Закон Української РСР "Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування" (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., N 2, ст.5; Відомості Верховної Ради України, 1992 р., N 28, ст.387, N 31, ст.438, N 33, ст.475, ст.476; 1993 р., N 7, ст.54, N 17, ст.184, N 18, ст.189, N 19, ст.199, N 26, ст.277; 1995 р., N 22, ст.171; 1996 р., N 16, ст.71);

Закон України "Про формування місцевих органів влади і самоврядування" (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., N 22, ст.144, N 26, ст.217);

Закон України "Про Представника Президента України" (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., N 23, ст.335, N 31, ст.437; 1993 р., N 19, ст.197);

Постанова Верховної Ради України "Про порядок введення в дію Закону України "Про Представника Президента України" (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., N 23, ст.336, N 31, ст.447, N 33, ст.485).

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ Л. КУЧМА

м. Київ, 21 травня 1997 року N 280/97-ВР

Додаток 38

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про органи самоорганізації населення
прийнятий Верховною Радою України 11.07.2001 року.
Розділ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Мета Закону

Цей Закон визначає правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення.

Стаття 2. Основні терміни, використані в цьому Законі

Основні терміни, використані в цьому Законі, мають таке значення:

органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених цим Законом;

власні повноваження органу самоорганізації населення – повноваження, надані відповідно до Конституції та законів України сільською, селищною, міською або районною у місті (у разі її створення) радою органу самоорганізації населення під час його утворення;

делеговані повноваження органу самоорганізації населення – повноваження сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, якими вона додатково наділяє орган самоорганізації населення.

Стаття 3. Поняття органу самоорганізації населення

1. Орган самоорганізації населення є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення.

2. Органами самоорганізації населення є будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети.

3. Основними завданнями органів самоорганізації населення є:

1) створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України;

2) задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг;

3) участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм.

Стаття 4. Законодавство про органи самоорганізації населення

1. Органи самоорганізації населення діють на підставі Конституції України, цього та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади (а в Автономній Республіці Крим – також нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішень Ради міністрів Автономної Республіки Крим), рішень відповідних органів місцевого самоврядування, рішень місцевого референдуму, статутів територіальних громад, розпоряджень сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті (у разі її створення) ради, виданих у межах своїх повноважень, положень про органи самоорганізації населення, рішень зборів (конференції) жителів за місцем проживання, які їх обрали.

2. Орган самоорганізації населення, утворений за дозволом районної у місті ради, керується у своїй діяльності також рішеннями міської ради та її виконавчого органу.

Стаття 5. Принципи організації та діяльності органу самоорганізації населення

Організація та діяльність органу самоорганізації населення грунтуються на принципах:

1) законності;

2) гласності;

3) добровільності щодо взяття окремих повноважень сільської, селищної, міської, районної в місті (у разі її створення) ради;

4) територіальності;

5) виборності;

6) підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед відповідними радами;

7) підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед жителями, які обрали орган самоорганізації населення;

8) фінансової та організаційної самостійності.

Стаття 6. Право жителів обирати та бути обраними до органу самоорганізації населення

1. Обирати та бути обраними до органу самоорганізації населення в порядку, визначеному цим Законом, можуть жителі, які на законних підставах проживають на відповідній території.

2. Забороняються будь-які обмеження права жителів, які проживають на відповідній території, на участь у відповідному органі самоорганізації населення залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, мовних або інших ознак.

Стаття 7. Територія, в межах якої діє орган самоорганізації населення

1. Орган самоорганізації населення створюється за територіальною ознакою.

2. Територією, у межах якої діє орган самоорганізації населення, може бути частина території села, селища, міста, району в місті, у межах якої проживають жителі, які обрали цей орган.

3. Територія, у межах якої діє орган самоорганізації населення, визначається рішенням ради, що дала дозвіл на створення:

а) сільського, селищного комітету – в межах території села, селища, якщо його межі не співпадають з межами діяльності сільської, селищної ради;

б) вуличного, квартального комітету – в межах території кварталу, кількох, однієї або частини вулиці з прилеглими провулками в місцях індивідуальної забудови;

в) комітету мікрорайону – в межах території окремого мікрорайону, житлово-експлуатаційної організації в містах;

г) будинкового комітету – в межах будинку (кількох будинків) в державному і громадському житловому фонді та фонді житлово-будівельних кооперативів;

ґ) комітету району в місті – в межах одного або кількох районів у місті, якщо його межі не співпадають з межами діяльності районної у місті ради.

Розділ ІІ. ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Стаття 8. Порядок ініціювання створення органу самоорганізації населення

1. З ініціативою про створення органу самоорганізації населення до сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради можуть звернутися збори (конференція) жителів за місцем проживання за умови, якщо в них брало участь (було представлено) не менше половини жителів відповідної території, які мають право голосу.

На зборах (конференції) жителів за місцем проживання обирається також ініціативна група, члени якої будуть представляти інтереси жителів – учасників зборів (конференції) у відповідній місцевій раді.

2. Рішення зборів (конференції) приймається більшістю голосів їх учасників.

3. Ініціативна група подає до сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради заяву про створення органу самоорганізації населення, протокол зборів (конференції) жителів за місцем проживання про ініціювання створення органу самоорганізації населення із зазначенням основних напрямів діяльності створюваного органу самоорганізації населення, а також список учасників зборів (конференції) жителів за місцем проживання із зазначенням прізвища, імені, по батькові, року народження, серії і номера паспорта та домашньої адреси кожного учасника зборів (конференції) жителів.

Стаття 9. Порядок надання дозволу на створення органу самоорганізації населення

1. Дозвіл на створення органу самоорганізації населення надається сільською, селищною, міською, районною у місті (у разі її створення) радою.

2. Питання про створення органу самоорганізації населення, внесене на розгляд сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, розглядається на найближчому засіданні відповідної ради за участю членів ініціативної групи зборів (конференції) жителів за місцем проживання.

У рішенні ради про надання дозволу на створення органу самоорганізації населення мають бути обов'язково визначені його назва, основні напрями діяльності, повноваження та умови їх здійснення, територія, в межах якої має діяти орган самоорганізації населення.

3. Рішення сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради про надання дозволу на створення органу самоорганізації населення доводиться до відома жителів у встановленому порядку.

4. Сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення) рада може відмовити у наданні дозволу на створення органу самоорганізації населення, якщо ініціювання створення органу самоорганізації населення було здійснено з порушенням вимог, встановлених законом.

5. Рішення сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради про відмову у наданні дозволу на створення органу самоорганізації населення може бути оскаржено до суду в установленому законом порядку.

Стаття 10. Порядок обрання органу самоорганізації населення

1. Орган самоорганізації населення обирається зборами (конференцією) жителів за місцем проживання на основі загального, рівного виборчого права шляхом таємного голосування жителів, які на законних підставах проживають на відповідній території. Право голосу на виборах мають жителі, які досягли на день їх

проведення вісімнадцяти років. Не мають права голосу жителі, яких визнано судом недієздатними. Загальний склад органу самоорганізації населення визначається зборами (конференцією) жителів за місцем проживання.

2. Організація проведення зборів (конференції) жителів за місцем проживання, як правило, покладається на виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради.

3. Орган самоорганізації населення обирається у складі керівника, заступника (заступників) керівника, секретаря, інших членів. Обраними до складу органу самоорганізації населення вважаються особи, які одержали більше половини голосів учасників зборів (конференції) жителів за місцем проживання.

4. Члени органу самоорганізації населення можуть бути достроково відкликані за рішенням зборів (конференції) жителів за місцем проживання, що утворили даний орган.

5. Переобрання органу самоорганізації населення, відкликання, обрання окремих його членів замість вибулих чи зміна кількісного складу органу самоорганізації населення здійснюється зборами (конференцією) жителів за місцем проживання в порядку, встановленому цією статтею.

Стаття 11. Термін повноважень органу самоорганізації населення

Орган самоорганізації населення обирається терміном на строк повноважень відповідної ради, якщо інше не передбачено рішенням ради чи положенням про орган самоорганізації населення.

Стаття 12. Положення про орган самоорганізації населення

1. Збори (конференція) жителів на підставі рішення сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради про створення органів самоорганізації населення відповідно до Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, актів та рішень відповідних органів місцевого самоврядування затверджують Положення про орган самоорганізації населення (далі – Положення).

2. У Положенні зазначаються:

1) назва та юридична адреса органу самоорганізації населення;

2) основні завдання та напрями діяльності органу самоорганізації населення;

3) права і обов'язки членів органу самоорганізації населення;

4) територія, у межах якої діє орган самоорганізації населення;

5) строк повноважень органу самоорганізації населення та порядок їх дострокового припинення;

6) порядок використання коштів та іншого майна, порядок звітності;

7) порядок припинення діяльності органу самоорганізації населення;

8) інші питання, пов'язані з діяльністю органу самоорганізації населення.

3. Контроль за додержанням органом самоорганізації населення Положення про нього покладається на раду та її виконавчий орган, який здійснив реєстрацію органу самоорганізації населення.

Стаття 13. Легалізація органу самоорганізації населення

1. Легалізація органу самоорганізації населення є обов'язковою і здійснюється шляхом його реєстрації або повідомлення про заснування.

У разі реєстрації орган самоорганізації населення набуває статусу юридичної особи.

2. Реєстрація органу самоорганізації населення здійснюється виконавчим комітетом відповідної ради (далі – реєструючий орган).

3. Для реєстрації органу самоорганізації населення уповноважені зборами (конференцією) жителів за місцем проживання їх представники подають до реєструючого органу заяву.

До заяви про реєстрацію органу самоорганізації населення додаються:

1) копія рішення відповідної ради про надання дозволу на створення органу самоорганізації населення;

2) протокол зборів (конференції) жителів за місцем проживання з рішеннями про обрання членів органу самоорганізації населення та його персональний склад, про затвердження Положення, про обрання уповноважених представників для проведення реєстрації органу самоорганізації населення;

3) Положення, затверджене зборами (конференцією) жителів за місцем проживання, – у двох примірниках;

4) персональний склад членів органу самоорганізації населення із зазначенням прізвищ, імені та по батькові, року народження, місця проживання.

4. Заява про реєстрацію органу самоорганізації населення розглядається реєструючим органом у місячний термін з дня подання всіх необхідних документів відповідно до вимог цього Закону.

5. Реєструючий орган може проводити перевірку відомостей, що містяться в поданих на реєстрацію документах.

6. За результатами розгляду заяви приймається рішення про реєстрацію або відмову в реєстрації.

7. Підставою для відмови у реєстрації є обрання органу самоорганізації населення з порушенням вимог Конституції України, цього Закону, Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" та інших нормативно-правових актів.

8. Про результати розгляду заяви реєструючий орган у 10-денний термін з дня прийняття рішення про реєстрацію або про відмову в реєстрації повідомляє уповноважених зборами (конференцією) жителів за місцем проживання їх представників.

9. Рішення про відмову у реєстрації органу самоорганізації населення може бути оскаржено у встановленому законом порядку до суду.

10. У разі внесення змін до Положення до реєструючого органу подаються:

заява, підписана керівником органу самоорганізації населення;

протокол зборів (конференції) жителів за місцем проживання про затвердження змін до Положення, текст змін.

11. Органи самоорганізації населення можуть легалізувати своє заснування шляхом письмового повідомлення відповідного виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради.

12. Виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради затверджує методичні рекомендації порядку здійснення легалізації органів самоорганізації населення, а також надає необхідну організаційну та правову допомогу органам самоорганізації населення у проведенні їх легалізації.

Розділ ІІІ. ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Стаття 14. Власні повноваження органу самоорганізації населення

1. Органу самоорганізації населення у межах території його діяльності під час його утворення можуть надаватися такі повноваження:

1) представляти разом з депутатами інтереси жителів будинку, вулиці, мікрорайону, села, селища, міста у відповідній місцевій раді та її органах, місцевих органах виконавчої влади;

2) сприяти додержанню Конституції та законів України, реалізації актів Президента України та органів виконавчої влади, рішень місцевих рад та їх виконавчих органів, розпоряджень сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті (у разі її створення) ради, рішень, прийнятих місцевими референдумами;

3) вносити у встановленому порядку пропозиції до проектів місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць та проектів місцевих бюджетів;

4) організовувати на добровільних засадах участь населення у здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, проведення робіт з благоустрою, озеленення та утримання в належному стані садиб, дворів, вулиць, площ, парків, кладовищ, братських могил, обладнанні дитячих і спортивних майданчиків, кімнат дитячої творчості, клубів за інтересами тощо; з цією метою можуть створюватися тимчасові або постійні бригади, використовуватися інші форми залучення населення;

5) організовувати на добровільних засадах участь населення у здійсненні заходів щодо охорони пам'яток історії та культури, ліквідації наслідків стихійного лиха, будівництві і ремонті шляхів, тротуарів, комунальних мереж, об'єктів загального користування із дотриманням встановленого законодавством порядку проведення таких робіт;

6) здійснювати контроль за якістю надаваних громадянам, які проживають у жилих будинках на території діяльності органу самоорганізації населення, житлово-комунальних послуг та за якістю проведених у зазначених жилих будинках ремонтних робіт;

7) надавати допомогу навчальним закладам, закладам та організаціям культури, фізичної культури і спорту у проведенні культурно-освітньої, спортивно-оздоровчої та виховної роботи серед населення, розвитку художньої творчості, фізичної культури і спорту; сприяти збереженню культурної спадщини, традицій народної культури, охороні пам'яток історії та культури, впровадженню в побут нових обрядів;

8) організовувати допомогу громадянам похилого віку, інвалідам, сім'ям загиблих воїнів, партизанів та військовослужбовців, малозабезпеченим та багатодітним сім'ям, а також самотнім громадянам, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, вносити пропозиції з цих питань до органів місцевого самоврядування;

9) надавати необхідну допомогу органам пожежного нагляду в здійсненні протипожежних заходів, організовувати вивчення населенням правил пожежної безпеки, брати участь у здійсненні громадського контролю за додержанням вимог пожежної безпеки;

10) сприяти відповідно до законодавства правоохоронним органам у забезпеченні ними охорони громадського порядку;

11) розглядати звернення громадян, вести прийом громадян;

12) вести облік громадян за віком, місцем роботи чи навчання, які мешкають у межах території діяльності органу самоорганізації населення;

13) сприяти депутатам відповідних місцевих рад в організації їх зустрічей з виборцями, прийому громадян і проведенні іншої роботи у виборчих округах;

14) інформувати громадян про діяльність органу самоорганізації населення, організовувати обговорення проектів його рішень з найважливіших питань.

2. Орган самоорганізації населення набуває власних повноважень з дня його легалізації в порядку, встановленому статтею 13 цього Закону.

3. Орган самоорганізації населення, як правило, не може бути позбавлений власних повноважень до припинення його діяльності в установленому законом порядку, крім випадків, передбачених статтею 26 цього Закону.

4. Сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення) рада передає органу самоорганізації населення відповідні кошти, а також матеріально-технічні та інші ресурси, необхідні для реалізації зазначених повноважень, здійснює контроль за їх виконанням.

Стаття 15. Делеговані повноваження сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради

1. Сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення) рада може додатково наділяти частиною своїх повноважень орган самоорганізації населення з одночасною передачею йому додаткових коштів, а також матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень, здійснює контроль за їх виконанням.

2. Сільська, селищна, міська або районна у місті (у разі її створення) рада не може делегувати органу самоорганізації населення повноваження, віднесені законами України до виключної компетенції місцевої ради.

3. За рішенням сільської, селищної, міської або районної у місті (у разі її створення) ради орган самоорганізації населення може бути достроково позбавлений повноважень, делегованих йому цією радою.

4. Якщо рішення ради про наділення органу самоорганізації населення повноваженням відповідної ради не забезпечене фінансами і майном, збори (конференція) жителів за місцем проживання, на яких обирався цей орган, можуть на цій підставі звернутися до відповідної ради про виключення такого повноваження з числа делегованих органу самоорганізації населення.

Розділ IV. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА ОРГАНУ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Стаття 16. Фінансова основа органу самоорганізації населення

1. Фінансовою основою діяльності органу самоорганізації населення є:

кошти відповідного місцевого бюджету, які надаються йому сільською, селищною, міською, районною у місті (у разі її створення) радою для здійснення наданих органу самоорганізації населення повноважень;

добровільні внески фізичних і юридичних осіб;

інші надходження, не заборонені законодавством.

3. Орган самоорганізації населення самостійно використовує фінансові ресурси, отримані з місцевого бюджету, на цілі та в межах, визначених відповідною радою.

Стаття 17. Матеріальна основа діяльності органу самоорганізації населення

Матеріальною основою діяльності органу самоорганізації населення є майно, передане йому радою в оперативне управління.

Орган самоорганізації населення для виконання своїх повноважень користується майном згідно з його призначенням.

Розділ V. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Стаття 18. Гласність роботи і підзвітність органу самоорганізації населення

1. Орган самоорганізації населення інформує населення про своє місцезнаходження, час роботи і прийом громадян.

2. Орган самоорганізації населення не рідше одного разу на рік звітує про свою діяльність на зборах (конференції) жителів за місцем проживання.

3. Громадяни, які проживають на території дії органу самоорганізації населення, мають право знайомитися з його рішеннями, а також отримувати засвідчені секретарем цього органу копії рішень, прийнятих органом самоорганізації населення.

Стаття 19. Організація роботи органу самоорганізації населення

1. Формою роботи органу самоорганізації населення є засідання.

2. Засідання органу самоорганізації населення скликаються його керівником або заступником керівника в міру необхідності, але не рідше одного разу на квартал.

3. Порядок позачергового скликання засідання органу самоорганізації населення визначається Положенням про цей орган.

4. Засідання органу самоорганізації населення є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини його загального складу.

5. Для забезпечення роботи орган самоорганізації населення може утворювати комісії, робочі групи, інші свої органи в порядку, визначеному Положенням про цей орган.

Стаття 20. Рішення органу самоорганізації населення

1. Орган самоорганізації населення з питань, віднесених до його повноважень, може приймати рішення організаційно-розпорядчого характеру.

2. Рішення органу самоорганізації населення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини загального складу цього органу.

3. Рішення органу самоорганізації населення, що не відповідають чинному законодавству або прийняті з питань, не віднесених до його повноважень, зупиняються відповідною сільською, селищною, міською, районною у місті (у разі її створення) радою з одночасним зверненням до суду про скасування такого рішення.

Стаття 21. Правовий статус членів органу самоорганізації населення

1. Члени органу самоорганізації населення виконують свої обов'язки на громадських засадах.

2. За рішенням зборів (конференції) жителів за місцем проживання керівник і секретар цього органу можуть працювати в ньому на постійній основі з оплатою їх праці за рахунок коштів, переданих органу самоорганізації населення.

Стаття 22. Повноваження керівника органу самоорганізації населення

1. Керівник органу самоорганізації населення – особа, яка обирається зборами (конференцією) жителів за місцем проживання та очолює орган самоорганізації населення і наділена відповідними повноваженнями у здійсненні організаційно-розпорядчих функцій в порядку, передбаченому Положенням про цей орган.

2. Керівник органу самоорганізації населення:

1) організовує роботу цього органу;

2) скликає і проводить його засідання;

3) організовує виконання рішень органу самоорганізації населення;

4) є розпорядником коштів, підписує рішення та інші документи органу самоорганізації населення;

5) представляє цей орган у відносинах з фізичними і юридичними особами;

6) виконує доручення органу самоорганізації населення;

7) здійснює інші повноваження, визначені цим та іншими законами України, а також прийнятим відповідно до них Положенням.

3. У разі відсутності керівника органу самоорганізації населення або неможливості виконання ним своїх обов'язків з інших причин його повноваження виконує заступник керівника або секретар в порядку і межах, передбачених Положенням.

Стаття 23. Повноваження секретаря органу самоорганізації населення

1. Секретар органу самоорганізації населення:

1) організовує підготовку засідання органу самоорганізації населення та питань, що виносяться на його розгляд;

2) забезпечує ведення діловодства;

3) забезпечує своєчасне доведення до відповідних підприємств, установ та організацій і фізичних осіб рішень органу самоорганізації населення;

4) контролює виконання рішень органу самоорганізації населення;

5) виконує інші передбачені Положенням обов'язки.

2. У разі відсутності керівника органу самоорганізації населення та його заступника або неможливості виконання ними своїх обов'язків з інших причин повноваження керівника цього органу в порядку і межах, передбачених Положенням, виконує секретар.

Розділ VI. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Стаття 24. Контроль за фінансовою діяльністю органу самоорганізації населення

Контроль за фінансовою діяльністю органу самоорганізації населення в межах своїх повноважень здійснюють:

1) сільська, селищна, міська, районна у місті (у разі її створення) рада та її виконавчі органи;

2) виконавчий комітет, який здійснив реєстрацію органу самоорганізації населення;

3) збори (конференція) жителів за місцем проживання;

4) органи державної влади.

Стаття 25. Дострокове припинення повноважень органу самоорганізації населення

1. Повноваження органу самоорганізації населення можуть бути достроково припинені у разі:

1) невиконання рішень сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, її виконавчого комітету – за рішенням відповідної сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, яка дала дозвіл на його створення:

2) невиконання рішень зборів (конференції) жителів за місцем проживання або невиконання своїх повноважень, а також саморозпуску – за рішенням зборів (конференції) жителів за місцем проживання;

3) порушення Конституції і законів України, інших актів законодавства – за рішенням суду.

2. Орган самоорганізації населення припиняє свої повноваження також у разі перебудови або реорганізації будинків, вулиць, кварталів, мікрорайонів, районів у містах, сіл, селищ, у межах яких вони діють, якщо така перебудова, реорганізація пов'язана з відселенням (переселенням) жителів, які брали участь у зборах (конференції), що заснували цей орган.

3. Дострокове припинення повноважень органу самоорганізації населення тягне за собою припинення діяльності цього органу.

Стаття 26. Порядок припинення діяльності органу самоорганізації населення

1. Діяльність органу самоорганізації населення припиняється відповідно до цього Закону та його Положення.

2. У разі припинення діяльності органу самоорганізації населення фінансові ресурси та майно повертаються відповідній сільській, селищній, міській, районній у місті (у разі її створення) раді, що дала згоду на утворення зазначеного органу самоорганізації населення.

Розділ VII. ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Стаття 27. Гарантії діяльності органу самоорганізації населення

1. Органи місцевого самоврядування сприяють здійсненню органами самоорганізації населення їхніх повноважень і координують їх діяльність.

2. Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи не мають права втручатися в діяльність органу самоорганізації населення, крім випадків, передбачених законом.

3. Члени органу самоорганізації населення мають право брати участь у засіданнях відповідних місцевих рад та їх виконавчих органів, що стосуються їх діяльності, а також при розгляді питань, ініційованих органом самоорганізації населення, з правом дорадчого голосу.

Стаття 28. Відповідальність органу самоорганізації населення та його посадових осіб за порушення законодавства

1. Рішення, дії та бездіяльність органів самоорганізації населення та їх членів можуть бути оскаржені до відповідної ради або до суду.

2. Прийняття органом самоорганізації населення рішень, що суперечать Конституції і законам України, актам законодавства, Положенню про цей орган та іншим рішенням ради, її виконавчого органу, розпорядженням сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті (у разі її створення) ради, а також рішенням зборів (конференції) жителів за місцем проживання, місцевого референдуму, може бути підставою для припинення діяльності органу самоорганізації населення або позбавлення його повноважень.

Стаття 29. Відповідальність за порушення законодавства про органи самоорганізації населення

Особи, винні в порушенні законодавства про органи самоорганізації населення, несуть відповідальність згідно з законом.

Розділ VIII. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

2. Сільським, селищним, міським, районним у місті (у разі їх створення) радам протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом забезпечити перереєстрацію існуючих органів самоорганізації населення в порядку, встановленому цим Законом.

3. Кабінету Міністрів України у чотиримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом:

1) підготувати пропозиції щодо внесення змін до законів України, що випливають з цього Закону;

2) привести акти Кабінету Міністрів України у відповідність з цим Законом.

4. Визнати такими, що втрачають чинність з дня набрання чинності цим Законом:

Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 17 жовтня 1975 року "Про затвердження Положення про громадські селищні, сільські, вуличні, квартальні, дільничні, домові комітети в Українській РСР" (Відомості Верховної Ради УРСР, 1975 р., N 44, ст. 479);

Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 7 січня 1981 року "Про внесення змін і доповнень до Положення про громадські селищні, сільські, вуличні, квартальні, дільничні, домові комітети в Українській РСР" (Відомості Верховної Ради УРСР, 1981 р., N 3, ст. 36).

Президент України Л. КУЧМА
м. Київ
11 липня 2001 року
N 2625-III

Додаток 39

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про засади державної регіональної політики
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.90)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 2389-IX від 09.07.2022
№ 2849-IX від 13.12.2022}

{У тексті Закону слова "засоби масової інформації" у всіх відмінках і числах замінено словом "медіа" згідно із Законом № 2849-IX від 13.12.2022}

Цей Закон визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, встановлює особливості відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України.

{Преамбула в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

1) державна регіональна політика – система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності;

2) вигодонабувач (бенефіціар) державної регіональної політики – фізична особа, група фізичних осіб, об'єднаних певними спільними інтересами чи ознаками, які проживають у межах територіальних громад регіону, а також юридичні особи, які діють у цих громадах, в інтересах яких реалізується державна регіональна політика;

3) відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, – комплекс першочергових організаційних, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорене відновлення об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового та громадського призначення до стану, що дозволяє забезпечити повернення в регіон внутрішньо переміщених осіб та біженців, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання;

4) заінтересована сторона державної регіональної політики – фізичні та/або юридичні особи, територіальні громади, залучені до реалізації державної регіональної політики, які можуть впливати на процес її впровадження та/або на яких можуть вплинути її результати;

5) макрорегіон – декілька регіонів чи їх частини, об'єднані за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, у межах яких реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку;

6) мікрорегіон – частина регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, у межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку;

7) місцева програма розвитку – комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених стратегією розвитку територіальної громади цілей, оформлений як документ, що затверджується відповідною сільською, селищною, міською радою та реалізується через проекти місцевого розвитку, об'єднані спільною метою;

8) програма регіонального розвитку (інвестиційна програма регіонального розвитку) – комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів середньострокового характеру, спрямованих на досягнення визначених Державною стратегією регіонального розвитку України цілей, що реалізується через проекти регіонального розвитку, об'єднані спільною метою;

9) проект місцевого розвитку – комплекс взаємопов'язаних заходів для розв'язання окремих проблем розвитку територіальної громади, спрямованих на досягнення цілей, визначених стратегією розвитку територіальної громади та/або планом відновлення та розвитку територіальної громади;

10) проект регіонального розвитку (інвестиційний проект регіонального розвитку) – комплекс взаємопов'язаних заходів для розв'язання окремих проблем регіонального розвитку, спрямованих на досягнення цілей, визначених Державною стратегією регіонального розвитку України або регіональною стратегією розвитку та/або планом відновлення та розвитку регіонів, що впливає на макрорегіон, регіон чи його частину, оформлений як документ за встановленою законодавством формою, яким визначаються дії учасників проекту, а також ресурси, необхідні для досягнення цілей проекту протягом встановлених строків;

11) регіон – Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь;

12) регіональна програма розвитку – комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених регіональною стратегією розвитку цілей, що є невід'ємною частиною плану заходів з реалізації регіональної стратегії розвитку та реалізується через проекти регіонального розвитку, об'єднані спільною метою;

13) регіональний розвиток – процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах;

14) середньо- і довгострокове планування – функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку, розроблення та виконання взаємопов'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку на середньо- (від трьох до п'яти років) і довгостроковий (понад п'ять років) періоди з урахуванням наявних ресурсів, реальних та потенційних загроз;

15) функціональний тип території – макрорегіон, мікрорегіон чи територіальна громада, які характеризуються сукупністю спільних соціальних, просторових, екологічних, економічних, безпекових та інших особливостей.

{Стаття 1 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 2. Мета державної регіональної політики

1. Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, створення безпечних умов, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

{Стаття 2 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 3. Принципи державної регіональної політики

1. Державна регіональна політика реалізується на основі таких принципів:

1) законності – відповідності Конституції та законам України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

2) співробітництва – узгодження цілей, пріоритетів, завдань, заходів і дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, забезпечення співробітництва між ними під час формування та реалізації державної регіональної політики;

{Пункт 2 частини першої статті 3 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

3) паритетності – забезпечення рівних можливостей доступу об'єктів державної регіональної політики до ресурсів державної фінансової підтримки регіонального розвитку;

{Пункт 3 частини першої статті 3 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

4) відкритості – забезпечення вільного доступу до інформації, що визначає державну регіональну політику і є у розпорядженні органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування;

{Пункт 4 частини першої статті 3 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

5) субсидіарності – реалізації владних повноважень на найнижчому рівні управління, на якому це найбільш ефективно;

{Пункт 5 частини першої статті 3 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

6) координації – взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях;

7) згуртованості – забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної єдності України;

{Пункт 7 частини першої статті 3 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

8) історичної спадкоємності – врахування та збереження позитивних надбань попереднього розвитку регіонів;

9) етнокультурного розвитку – відродження етнічної самосвідомості та збереження духовної і матеріальної культури етносів, сприяння розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності;

10) сталого розвитку – розвитку суспільства для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь;

11) об'єктивності – розроблення всіх документів, що визначають державну регіональну політику, на основі реальних показників, яких реально досягти та які можливо оцінити;

12) рівних прав та можливостей жінок і чоловіків – відсутності обмежень чи привілеїв за ознакою статі та забезпечення рівних умов для реалізації прав жінок і чоловіків;

{Частину першу статті 3 доповнено пунктом 12 згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

13) інклюзивності – дотримання інтересів осіб з особливими потребами шляхом урахування при формуванні і реалізації державної регіональної політики спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації такими особами їхніх прав і основоположних свобод;

{Частину першу статті 3 доповнено пунктом 13 згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

14) інтегрованого розвитку – поєднання галузевого та територіального підходів для розвитку територіальної громади та/або регіону, що забезпечує соціально-економічний та культурний розвиток територій.

{Частину першу статті 3 доповнено пунктом 14 згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 4. Об'єкти та суб'єкти державної регіональної політики

1. Об'єктами державної регіональної політики є регіони, макрорегіони, мікрорегіони.

Об'єктами державної регіональної політики можуть бути групи регіонів (або їх частин), територіальні громади, визначені за критеріями та в порядку, встановленими Кабінетом Міністрів України.

2. Суб'єктами державної регіональної політики є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи влади Автономної Республіки Крим, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи.

У розробленні та забезпеченні реалізації державної регіональної політики беруть участь асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об’єднання, агенції регіонального розвитку, створені відповідно до цього Закону, громадські об’єднання, юридичні та фізичні особи.

{Стаття 4 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 5. Законодавство з питань державної регіональної політики

1. Законодавство з питань державної регіональної політики складається з Конституції України, законів України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про місцеві державні адміністрації", "Про транскордонне співробітництво", "Про регулювання містобудівної діяльності", "Про державні цільові програми", "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України", "Про Генеральну схему планування території України", цього Закону та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародних договорів України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

2. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності у встановленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору.

{Стаття 5 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 6. Напрями державної регіональної політики

1. Державна регіональна політика спрямована на:

1) стимулювання та підтримку місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей;

2) зменшення територіальної диференціації за показниками соціально-економічного розвитку;

3) відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України;

4) формування конкурентоспроможності регіонів;

5) формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах;

6) визначення та ідентифікацію функціональних типів територій, реалізацію на цих територіях необхідних програм та проектів регіонального розвитку, встановлення спеціальних механізмів їх державної підтримки;

7) створення ефективної системи збереження довкілля шляхом урахування екологічної складової в документах стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики, оцінювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля в регіонах;

8) запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних програм і проектів;

9) адаптацію регіональної економіки та середовища проживання людини до змін клімату, посилення стійкості територіальних громад до кліматичних, демографічних та економічних викликів;

10) поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування;

11) створення ефективних механізмів представництва інтересів регіонів на загальнонаціональному рівні і територіальних громад – на регіональному рівні;

12) сприяння цифровій трансформації та цифровому розвитку регіонів;

13) формування нормативно-правової бази, необхідної для реалізації державної регіональної політики, визначеної цим Законом, з урахуванням документів Ради Європи та Європейського Союзу.

{Стаття 6 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Розділ II
ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття 7. Система документів державної регіональної політики

1. Державна регіональна політика здійснюється відповідно до визначених напрямів на основі системи взаємопов'язаних документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики.

2. До документів стратегічного планування державної регіональної політики належать:

1) Державна стратегія регіонального розвитку України;

2) регіональні стратегії розвитку;

3) стратегії розвитку територіальних громад.

3. До документів реалізації державної регіональної політики належать:

1) План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України;

2) плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку;

3) плани заходів з реалізації стратегій розвитку територіальних громад;

4) програми економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст Києва та Севастополя, територіальних громад.

4. Документи стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики повинні узгоджуватися з відповідною містобудівною документацією.

5. Розроблення документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики здійснюється з урахуванням напрямів державної регіональної політики, визначених цим Законом, та документів державного прогнозування і державного планування, визначених законодавством.

6. До документів, що розробляються для відновлення та розвитку регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, належать:

1) план відновлення та розвитку регіонів;

2) плани відновлення та розвитку територіальних громад.

{Стаття 7 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 8. Державна стратегія регіонального розвитку України

1. Державна стратегія регіонального розвитку України розробляється на період сім років та затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. Розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України забезпечує центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Державна стратегія регіонального розвитку України визначає:

1) тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів;

2) пріоритети державної регіональної політики на відповідний період;

3) функціональні типи територій;

4) стратегічні цілі і напрями регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва;

5) оперативні цілі, що забезпечать досягнення стратегічних цілей;

6) основні завдання, етапи та механізми їх реалізації;

7) систему моніторингу та оцінки результативності реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України.

{Частина третя статті 8 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

4. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, з метою врахування у Державній стратегії регіонального розвитку України інтересів суб'єктів державної регіональної політики:

1) повідомляє через медіа про початок роботи над проектом Державної стратегії регіонального розвитку України та визначає для суб'єктів державної регіональної політики термін і форму подання пропозицій;

2) проводить (за необхідності) консультації з суб'єктами державної регіональної політики для узгодження позицій;

3) оприлюднює звіт про результати розгляду пропозицій суб'єктів державної регіональної політики до проекту Державної стратегії регіонального розвитку України.

{Частина четверта статті 8 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

5. Реалізація Державної стратегії регіонального розвитку України здійснюється у два етапи шляхом розроблення та виконання Плану заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України.

6. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, здійснює моніторинг реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України та в разі необхідності подає до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо коригування її завдань та заходів.

{Частина шоста статті 8 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

7. Після закінчення періоду дії Державної стратегії регіонального розвитку України центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, готує підсумковий звіт про її виконання.

8. Підготовка проекту Державної стратегії регіонального розвитку України на наступний період розпочинається не пізніш як за вісімнадцять місяців до закінчення дії чинної стратегії. Державна стратегія регіонального розвитку України на наступний період затверджується не пізніш як за шість місяців до закінчення дії чинної стратегії.

{Статтю 8 доповнено частиною восьмою згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 9. План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України

1. План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України розробляється на виконання Державної стратегії регіонального розвитку України та затверджується Кабінетом Міністрів України. План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України розробляється строком на три роки та наступні чотири роки строку дії Державної стратегії регіонального розвитку України.

2. Розроблення Плану заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує

формування державної регіональної політики, спільно з іншими центральними органами виконавчої влади у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади під час підготовки Плану заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України (з урахуванням положень Бюджетної декларації та індикативних прогнозних показників обсягів видатків на плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди, доведених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової та бюджетної політики) визначають правові, організаційні, інституційні, інвестиційні та інші заходи, необхідні для виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку України, та враховують їх у планах своєї діяльності.

3. План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України складається із середньострокових правових, організаційних, інституційних та інших заходів, необхідних для реалізації стратегії та програм регіонального розвитку, спрямованих на вирішення інвестиційних завдань стратегії.

План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України на наступний період затверджується не пізніш як за три місяці до закінчення дії Плану заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України або не пізніш як за три місяці після затвердження Державної стратегії регіонального розвитку України на наступний період.

Вимоги щодо змісту та порядку розроблення програм регіонального розвитку визначаються Кабінетом Міністрів України.

{Стаття 9 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 10. Регіональні стратегії розвитку

1. Регіональні стратегії розвитку розробляються на період дії Державної стратегії регіонального розвитку України.

2. Регіональні стратегії розвитку мають узгоджуватися із стратегічними цілями і пріоритетами, що визначені Державною стратегією регіонального розвитку України, та визначати:

1) тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя;

2) стратегічні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період;

3) оперативні цілі, що забезпечать досягнення стратегічних цілей;

4) основні завдання, етапи, механізми їх реалізації та джерела фінансування;

5) систему моніторингу та оцінювання реалізації регіональної стратегії розвитку.

3. Розроблення регіональних стратегій розвитку здійснюється на основі оцінки потреб заінтересованих сторін та вигодонабувачів (бенефіціарів) у регіоні, оцінки гендерного впливу, а також з урахуванням розвитку територіальних громад, функціональних типів територій.

При розробленні регіональних стратегій розвитку та змін до них враховуються стратегії розвитку територіальних громад, якщо вони розроблені та затверджені у встановленому порядку.

4. Розроблення регіональних стратегій розвитку забезпечують Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації.

До розроблення регіональних стратегій розвитку можуть залучатися агенції регіонального розвитку, утворені відповідно до цього Закону, асоціації органів

місцевого самоврядування та їх об'єднання, громадські об'єднання, інші суб'єкти державної регіональної політики, представники заінтересованих сторін.

5. Регіональні стратегії розвитку розробляються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

У разі внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку України, передбачених частиною шостою статті 8 цього Закону, протягом шести місяців забезпечується приведення у відповідність завдань та заходів регіональних стратегій розвитку.

Внесення змін до регіональних стратегій розвитку здійснюється відповідно до положень законодавства щодо розроблення і затвердження таких документів.

6. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації:

1) повідомляють через свої офіційні веб-сайти та медіа про початок роботи над проектом регіональної стратегії розвитку та визначають для суб'єктів державної регіональної політики строк і форму подання пропозицій;

2) проводять (за необхідності) консультації із суб'єктами державної регіональної політики, а також із представниками заінтересованих сторін та вигодонабувачів (бенефіціарів) для узгодження позицій;

3) оприлюднюють звіт про результати розгляду пропозицій, поданих до проекту регіональної стратегії розвитку суб'єктами державної регіональної політики, заінтересованими сторонами та вигодонабувачами (бенефіціарами);

4) подають проекти регіональних стратегій розвитку, планів заходів з їх реалізації або зміни до них до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, для отримання висновку про відповідність таких проектів встановленим вимогам щодо їх підготовки, стратегічним цілям і пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку України;

5) у разі отримання висновку із зауваженнями і пропозиціями щодо відповідності проектів регіональних стратегій розвитку, планів заходів з їх реалізації або змін до них вимогам щодо їх підготовки, стратегічним цілям і пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку України, здійснюють усі необхідні заходи для їх врахування та повторно подають такі проекти для отримання висновку.

7. Порядок підготовки та надання висновку про відповідність проектів регіональних стратегій розвитку, планів заходів з їх реалізації або змін до них встановленим вимогам щодо їх підготовки, стратегічним цілям і пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку України, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

8. Затвердження відповідної регіональної стратегії розвитку здійснюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласною, Київською та Севастопольською міськими радами протягом шести місяців з дня затвердження Державної стратегії регіонального розвитку України на відповідний період за наявності висновку, визначеного пунктом 4 частини шостої цієї статті.

9. Реалізація регіональних стратегій розвитку здійснюється шляхом розроблення та виконання планів заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку, що конкретизуються в регіональних програмах розвитку та програмах економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст Києва та Севастополя, територіальних громад.

10. У разі затвердження відповідної регіональної стратегії за відсутності висновку, визначеного пунктом 4 частини шостої цієї статті, фінансування проектів регіонального розвитку такого регіону за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку не здійснюється.

{Стаття 10 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 11. План заходів з реалізації регіональної стратегії розвитку

1. Розроблення планів заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку здійснюють Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації на виконання регіональних стратегій розвитку у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку розробляються строком на три роки та наступні чотири роки строку дії регіональних стратегій розвитку.

Внесення змін до планів заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку здійснюється відповідно до положень законодавства щодо розроблення і затвердження таких документів.

2. Планами заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку визначаються середньострокові організаційні, правові заходи, необхідні для реалізації стратегій, та затверджуються регіональні програми розвитку, спрямовані на вирішення інвестиційних завдань стратегій.

3. До розроблення планів заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку можуть залучатися агенції регіонального розвитку, утворені відповідно до цього Закону, асоціації органів місцевого самоврядування та їх об'єднання, громадські об'єднання, інші суб'єкти державної регіональної політики, представники заінтересованих сторін.

4. Плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку затверджуються відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами і є обов'язковими для врахування під час підготовки відповідних місцевих бюджетів.

{Стаття 11 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 11^{-1}. Стратегії розвитку територіальних громад

1. З метою планування розвитку територіальних громад (крім міст Києва та Севастополя) сільські, селищні, міські ради затверджують стратегії розвитку територіальних громад.

2. Проекти стратегій розвитку територіальних громад розробляються виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, що представляють територіальні громади, на строк та з урахуванням пріоритетів, що визначені Державною стратегією регіонального розвитку України та відповідними регіональними стратегіями розвитку.

3. Реалізація таких стратегій здійснюється на основі планів заходів з їх реалізації, що затверджуються відповідною сільською, селищною, міською радою.

4. Методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики.

{Розділ II доповнено статтею 11^{-1} згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 11^{-2}. Функціональні типи територій

1. Документи державної регіональної політики розробляються з використанням територіально-орієнтованого та безпекового підходу, що передбачає визначення функціональних типів територій.

2. Для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів визначаються такі функціональні типи територій:

1) території відновлення;

2) регіональні полюси зростання;

3) території з особливими умовами для розвитку;

4) території сталого розвитку.

3. Територіями відновлення є мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав.

4. Регіональними полюсами зростання є мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та/або державу в цілому.

5. Територіями з особливими умовами для розвитку є макрорегіони, мікрорегіони, територіальні громади, рівень соціально-економічного розвитку яких є низьким або на яких існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку.

З метою застосування диференційованих заходів підтримки розвитку визначаються окремі функціональні типи територій з особливими умовами для розвитку.

6. Територіями сталого розвитку є самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій та спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах.

7. Перелік функціональних типів територій, а також вимоги щодо показників для віднесення територій до різних функціональних типів визначаються Кабінетом Міністрів України.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, утворює відповідну комісію для оцінки і віднесення територій до функціональних типів, до складу якої входять члени комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання регіональної політики та містобудування за рішенням цього комітету (чисельністю не менше 50 відсотків складу такої комісії). Така комісія здійснює оцінку та визначає склад функціональних типів територій України, що затверджується Кабінетом Міністрів України у Державній стратегії регіонального розвитку України.

За необхідності внесення змін до складу функціональних типів територій, затверджених Кабінетом Міністрів України у Державній стратегії регіонального розвитку України, комісія приймає відповідне рішення.

{Розділ II доповнено статтею 11^{-2} згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 11[-3]. Планування відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України

1. Відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, здійснюється відповідно до плану відновлення та розвитку регіонів, розробленого і затвердженого відповідно до цього Закону.

При розробленні плану відновлення та розвитку регіонів враховується наявний потенціал та перспективна спеціалізація територій.

2. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, спільно з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади розробляє план відновлення та розвитку регіонів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

3. План відновлення та розвитку регіонів затверджується Кабінетом Міністрів України.

4. План відновлення та розвитку регіонів включає регіональні плани відновлення та розвитку, а також окремі заходи і проекти регіонального розвитку та/або проекти місцевого розвитку територіальних громад.

5. Проект регіонального плану відновлення та розвитку розробляється відповідною Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською або Севастопольською міською державною адміністрацією в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та подається до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, для включення його до плану відновлення та розвитку регіонів.

6. План відновлення та розвитку територіальної громади розробляється та затверджується відповідною сільською, селищною, міською радою у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

{Розділ II доповнено статтею 11[-3] згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

Розділ III
ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття 12. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері державної регіональної політики

1. Кабінет Міністрів України у сфері державної регіональної політики забезпечує:

1) розроблення та виконання загальнодержавних програм, спрямованих на розвиток регіонів, макрорегіонів, функціональних типів територій;

2) затвердження Державної стратегії регіонального розвитку України, плану заходів з її реалізації, переліку та складу відповідного функціонального типу територій, а також плану відновлення та розвитку регіонів;

3) визначення порядку розроблення, реалізації та моніторингу плану відновлення та розвитку регіонів, планів відновлення та розвитку територіальних громад;

4) визначення порядку підготовки, оцінки та відбору програм і проектів, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, та порядку використання зазначених коштів;

5) затвердження переліку програм і проектів регіонального розвитку, реалізація яких здійснюється за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку;

6) визначення порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України та плану заходів з її реалізації, програм регіонального розвитку, регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, а також вимог щодо показників для віднесення територій до різних функціональних типів;

7) визначення порядку підготовки та надання висновку про відповідність проектів регіональних стратегій розвитку, планів заходів з їх реалізації або змін до них встановленим вимогам щодо їх підготовки, стратегічним цілям і пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку України;

8) затвердження порядку і методики проведення моніторингу та оцінювання реалізації державної регіональної політики та переліку індикаторів такого моніторингу;

9) спрямування і координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим щодо формування та реалізації державної регіональної політики;

10) розгляд звітів про результати проведення моніторингу та оцінювання реалізації державної регіональної політики;

11) здійснення інших повноважень у сфері державної регіональної політики, визначених Конституцією України та законами України.

{Стаття 12 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 13. Повноваження центрального органу виконавчої влади, у сфері державної регіональної політики

1. До повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, належать:

1) підготовка та внесення у встановленому порядку проектів нормативно-правових актів з питань державної регіональної політики;

2) підготовка та внесення у встановленому порядку проектів нормативно-правових актів з питань відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України;

3) розроблення спільно з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади плану відновлення та розвитку регіонів;

4) підготовка та внесення на розгляд до Кабінету Міністрів України пропозицій щодо узгодження цілей, пріоритетів, завдань та заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування під час розроблення та виконання документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики, проведення моніторингу та оцінювання реалізації державної регіональної політики;

5) координація діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим щодо формування державної регіональної політики;

6) розроблення спільно з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим Державної стратегії регіонального розвитку України за участю всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів державної регіональної політики;

7) розроблення спільно з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим за участю всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів державної регіональної політики та внесення на розгляд до Кабінету Міністрів

України Плану заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України;

8) організаційне та методичне забезпечення розроблення проектів регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, стратегій розвитку територіальних громад;

9) методичне забезпечення діяльності регіональних комісій, що здійснюють попередній конкурсний відбір програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку;

10) надання висновку про відповідність проектів регіональних стратегій розвитку, планів заходів з їх реалізації та змін до них встановленим вимогам щодо їх підготовки, стратегічним цілям і пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку України;

11) надання висновку про відповідність проектів актів Кабінету Міністрів України стратегічним цілям та пріоритетам Державної стратегії регіонального розвитку України;

12) проведення моніторингу та оцінювання реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України, Плану заходів з її реалізації, програм і проектів регіонального розвитку, підготовка та подання відповідних звітів до Кабінету Міністрів України;

13) здійснення інших визначених законом та покладених на нього у встановленому порядку повноважень щодо формування та реалізації державної регіональної політики.

2. До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регіональну політику, належать:

1) реалізація спільно з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим Державної стратегії регіонального розвитку України;

2) координація діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим щодо реалізації державної регіональної політики;

3) реалізація спільно з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування заходів з відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України;

4) погодження технічних завдань інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку;

5) оцінка та відбір програм і проектів регіонального розвитку, включаючи інвестиційні програми і проекти, реалізація яких здійснюється за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, подання відповідно до законодавства відповідних пропозицій до Кабінету Міністрів України;

6) участь у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, програмами і фондами у сфері державної регіональної політики, використання відповідної міжнародної технічної допомоги;

7) стимулювання участі регіонів у програмах та проектах розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва;

8) створення та забезпечення функціонування єдиної геоінформаційної системи здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад;

9) здійснення інших повноважень щодо реалізації державної регіональної політики, визначених Конституцією України та законами України.

3. Повноваження у сфері державної регіональної політики інших центральних органів виконавчої влади визначаються Конституцією України та законами України.

{Стаття 13 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 14. Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад у сфері державної регіональної політики

1. До повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад у сфері державної регіональної політики належать:

1) ініціювання розроблення та затвердження регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації;

2) забезпечення врахування інтересів територіальних громад у регіональних стратегіях розвитку та планах заходів з їх реалізації;

3) затвердження звітів про результати моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації;

4) здійснення інших повноважень, визначених законом.

{Стаття 14 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 15. Повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері державної регіональної політики

1. До повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері державної регіональної політики належать:

1) забезпечення у відповідному регіоні реалізації державної регіональної політики;

2) погодження проекту Державної стратегії регіонального розвитку України;

3) забезпечення розроблення проектів регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації;

4) забезпечення розроблення проекту регіонального плану відновлення та розвитку і подання його до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, для включення до плану відновлення та розвитку регіонів;

{Пункт 4 частини першої статті 15 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

5) погодження проектів планів відновлення та розвитку територіальних громад;

{Пункт 5 частини першої статті 15 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

6) підготовка та подання відповідно до законодавства до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регіональну політику, пропозицій щодо інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку;

{Пункт 6 частини першої статті 15 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

7) проведення моніторингу та оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, підготовка та подання звітів про це відповідно до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, Київської або Севастопольської міської ради для затвердження;

{Пункт 7 частини першої статті 15 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

8) подання затверджених звітів про результати моніторингу та оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регіональну політику;

{Пункт 8 частини першої статті 15 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

9) подання проектів регіональних стратегій розвитку, планів заходів з їх реалізації або змін до них центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, для отримання висновку про відповідність таких проектів встановленим вимогам щодо їх підготовки, стратегічним цілям і пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку України;

{Пункт 9 частини першої статті 15 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

10) розроблення регіональних програм розвитку та проектів регіонального розвитку;

{Частину першу статті 15 доповнено пунктом 10 згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

11) внесення за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад змін до регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, за умови, що такі зміни узгоджуються із стратегічними цілями і пріоритетами, визначеними Державною стратегією регіонального розвитку України;

{Частину першу статті 15 доповнено пунктом 11 згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

12) здійснення інших повноважень, визначених законом.

{Частину першу статті 15 доповнено пунктом 12 згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 16. Повноваження сільських, селищних, міських, районних рад у сфері державної регіональної політики

1. Сільські, селищні, міські, районні ради у сфері державної регіональної політики забезпечують підготовку та подають до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій пропозиції щодо врахування інтересів відповідних районів, територіальних громад під час розроблення:

1) проекту Державної стратегії регіонального розвитку України та плану заходів з її реалізації;

2) регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, а також регіональних програм розвитку і проектів регіонального розвитку, спрямованих на розвиток регіонів та функціональних типів територій.

2. Сільські, селищні, міські ради відповідно до цього Закону:

1) затверджують протягом дванадцяти місяців з дня затвердження відповідної регіональної стратегії розвитку на відповідний період стратегії розвитку територіальних громад, забезпечують їх фінансування та реалізацію;

2) можуть брати участь у заснуванні агенції регіонального розвитку регіону, на території якої вони знаходяться;

3) затверджують плани відновлення та розвитку територіальних громад.

3. Районні ради відповідно до цього Закону:

1) затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних районів;

2) беруть участь в обговоренні стратегії розвитку територіальних громад у частині міжмуніципального співробітництва в межах району/

{Стаття 16 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 17. Координація діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування із забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики

1. Координація діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з формування та реалізації державної регіональної політики здійснюється шляхом узгодження цілей, пріоритетів, завдань і заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування під час розроблення та виконання документів, що визначають державну регіональну політику, проведення моніторингу та оцінки результативності виконання визначених завдань.

2. Узгодження діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України та регіональних стратегій розвитку визначається Планом заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України, планами заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку, а також планом відновлення та розвитку регіонів.

{Частина друга статті 17 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 18. Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку

1. Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку може утворюватися Кабінетом Міністрів України як тимчасовий консультативно-дорадчий орган з метою забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади із обов'язковим залученням органів місцевого самоврядування до формування та реалізації державної регіональної політики, а також до узгодження галузевих прогнозів розвитку регіонів із стратегічними завданнями державної регіональної політики.

2. Завдання, порядок роботи та склад Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 19. Агенція регіонального розвитку

1. З метою ефективної реалізації державної регіональної політики Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради та відповідні державні адміністрації, регіональні відділення всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування (у разі членства в такій асоціації усіх територіальних громад відповідної області) можуть засновувати агенції регіонального розвитку у формі неприбуткових установ.

Агенція регіонального розвитку не може бути бюджетною установою.

2. У розумінні цього Закону агенцією регіонального розвитку відповідного регіону визнається агенція, заснована двома особами (засновниками), визначеними частиною першою цієї статті.

3. Співзасновниками агенцій регіонального розвитку також можуть бути сільські, селищні, міські, районні ради, регіональні торгово-промислові палати, регіональні асоціації підприємців, регіональні відділення всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування чи асоціації органів місцевого самоврядування регіону, заклади вищої освіти, наукові установи, профільні громадські об'єднання регіону, статутна діяльність яких спрямована на місцевий чи регіональний розвиток.

4. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності агенції регіонального розвитку здійснюється за рахунок:

1) коштів та майна засновників;

2) надходжень від основної діяльності агенції;

3) міжнародної технічної допомоги;

4) інших джерел, не заборонених законодавством.

5. Агенція регіонального розвитку може отримувати доходи від основної діяльності, визначеної установчим актом, які використовуються відповідно до норм, встановлених податковим законодавством для неприбуткових організацій.

6. Структура, порядок діяльності та повноваження органів управління агенції регіонального розвитку визначаються положенням, що є установчим актом та має відповідати типовому положенню про агенцію регіонального розвитку.

Типове положення про агенцію регіонального розвитку затверджується Кабінетом Міністрів України.

7. Завданнями агенції регіонального розвитку у сфері державної регіональної політики є:

1) участь у розробленні та забезпеченні реалізації регіональної стратегії розвитку і плану заходів з її реалізації, проведенні моніторингу та оцінювання їх реалізації;

2) участь у розробленні проекту регіонального плану відновлення та розвитку, планів відновлення та розвитку територіальних громад;

3) участь у підготовці, поданні на конкурсний відбір і реалізації проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів із джерел, визначених статтею 21 цього Закону;

4) участь у проведенні моніторингу стану реалізації програм та проектів, спрямованих на розвиток регіону, що фінансуються за рахунок коштів із джерел, визначених статтею 21 цього Закону;

5) проведення освітньо-культурних заходів у регіоні з європейської та євроатлантичної тематики;

6) надання інформаційно-консультативних послуг суб'єктам господарювання для сприяння їх виходу на європейський ринок;

7) сприяння соціально-економічному та культурному розвитку регіону, у тому числі залученню інвестицій у розвиток регіону, експорту продукції підприємствами регіону, розвитку підприємництва та туризму в регіоні;

8) надання консультативно-методичної допомоги органам місцевого самоврядування з питань розроблення стратегій розвитку територіальних громад, проектів регіонального розвитку, регіональних та місцевих програм розвитку;

9) сприяння залученню та реалізації проектів (програм) міжнародної технічної допомоги, що реалізуються в регіоні;

10) інші завдання, визначені законодавством та типовим положенням про агенцію регіонального розвитку.

{Стаття 19 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Розділ IV
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття 20. Механізми фінансування державної регіональної політики

1. Фінансове забезпечення державної регіональної політики здійснюється відповідно до цього Закону, Бюджетного та Податкового кодексів України.

2. Механізмами фінансування державної регіональної політики є:

1) міжбюджетні трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам;

2) об'єднання на договірній основі фінансових ресурсів суб'єктів державної регіональної політики, державних та приватних партнерів на принципах здійснення державно-приватного партнерства, міжнародних інституцій;

3) капітальні видатки державного бюджету;

4) державні цільові програми;

5) план відновлення та розвитку регіонів;

6) програми регіонального розвитку та регіональні програми розвитку;

7) проекти регіонального розвитку.

{Стаття 20 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 21. Джерела фінансування державної регіональної політики

1. Джерелами фінансування державної регіональної політики є:

1) кошти Державного бюджету України, зокрема державного фонду регіонального розвитку;

2) кошти місцевих бюджетів;

3) кошти, що надходять до державного бюджету в рамках програм допомоги і грантів Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ;

{Пункт 3 частини першої статті 21 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

4) кошти міжнародних організацій;

5) кошти з інших джерел, не заборонених законодавством.

Стаття 22. Державна підтримка регіонального розвитку

1. Державна підтримка регіонального розвитку ґрунтується на таких принципах:

1) відповідності Державній стратегії регіонального розвитку України та відповідній регіональній стратегії розвитку, а також плану заходів з її реалізації;

2) пріоритетності реалізації заходів та проектів плану відновлення та розвитку регіонів;

3) конкурсного відбору програм (проектів) регіонального розвитку;

4) ефективності використання залучених ресурсів;

5) спроможності об'єктів та суб'єктів, на фінансування яких залучаються кошти державного фонду регіонального розвитку, самостійно забезпечувати подальше власне фінансування або утримуватися за рахунок коштів місцевих бюджетів;

6) адекватної фінансової та іншої участі органів місцевого самоврядування, на території юрисдикції чи в інтересах яких реалізуються відповідні заходи, програми чи проекти;

7) неупередженого розподілу коштів державного бюджету;

8) сталості результатів – забезпечення стабільного довготривалого ефекту, збереження отриманих позитивних результатів у довгостроковій перспективі.

2. Державна підтримка регіонального розвитку спрямовується на фінансування:

1) програм і проектів регіонального розвитку, що забезпечують виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку України та планів заходів з її реалізації, розроблених з урахуванням особливостей функціональних типів територій;

2) плану відновлення та розвитку регіонів;

3) проектів та регіональних програм розвитку, що забезпечують виконання завдань регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації;

4) договорів співробітництва територіальних громад;

5) програм і проектів регіонального розвитку, які визначені пріоритетними за рішенням Кабінету Міністрів України.

3. З метою забезпечення відновлення та стимулювання розвитку регіонів і територій може утворюватися відповідний фонд.

Засади функціонування такого фонду визначаються законом.

Під час складання Бюджетної декларації та проекту Державного бюджету України на відповідний період передбачається окрема бюджетна програма, спрямована на фінансування заходів з відновлення регіонів і територій, а також програм і проектів регіонального розвитку та/або проектів місцевого розвитку.

{Стаття 22 в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Стаття 22^{-1}. Державний фонд регіонального розвитку

1. Державна підтримка регіонального розвитку за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку здійснюється відповідно до цього Закону та Бюджетного кодексу України.

2. Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що мають на меті розвиток регіонів і відповідають пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку України та відповідними регіональними стратегіями розвитку.

3. Розподіл коштів державного фонду регіонального розвитку здійснюється з урахуванням чисельності населення та рівня соціально-економічного розвитку відповідного регіону.

4. Для проведення оцінки та попереднього конкурсного відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, які забезпечують виконання завдань, визначених регіональними стратегіями розвитку, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольські міські державні адміністрації утворюють регіональні комісії.

Методичне забезпечення діяльності таких комісій здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики. Рішення регіональної комісії, прийняті з порушенням порядку або методики та за наявності реального чи потенційного конфлікту інтересів, можуть

бути переглянуті комісією, утвореною відповідно до частини п’ятої цієї статті, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

5. Для здійснення відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, які забезпечують виконання завдань, визначених Державною стратегією регіонального розвитку України, та оцінки (перевірки) інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, які забезпечують виконання завдань, визначених регіональними стратегіями розвитку, на їх відповідність вимогам законодавства центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну регіональну політику, утворює відповідну комісію.

6. Порядок підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, які забезпечують виконання завдань, визначених Державною стратегією регіонального розвитку України та регіональними стратегіями розвитку, визначається Кабінетом Міністрів України.

{Розділ IV доповнено статтею 22[-1] згідно із Законом № 2389-IX від 09.07.2022}

Розділ V
¶МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття 23. Засади моніторингу державної регіональної політики

1. Моніторинг державної регіональної політики є сукупністю заходів з обліку, збору, аналізу та узагальнення інформації суб’єктів державної регіональної політики, що проводиться з метою відстеження та аналізу територіальних тенденцій, динаміки та структурних змін відповідно до цілей, напрямів та завдань державної регіональної політики.

2. Об’єктами моніторингу є соціально-економічні процеси і результати соціально-економічного розвитку регіонів, а у визначених законодавством випадках макрорегіонів, мікрорегіонів, територіальних громад, функціональних типів територій, які описуються кількісними та якісними, статичними або динамічними параметрами.

3. Суб’єктами моніторингу є центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, які можуть залучати асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об’єднання, агенції регіонального розвитку, утворені відповідно до цього Закону, наукові установи, громадські об’єднання.

4. Система моніторингу ґрунтується на принципах:

1) цілеспрямованості – орієнтованості на досягнення цілей і вирішення конкретних завдань державної регіональної політики та соціально-економічного розвитку об’єктів державної регіональної політики;

2) системного підходу – дослідження взаємозв’язків об’єкта моніторингу з іншими об’єктами вищого і нижчого рівнів адміністративно-територіального устрою;

3) комплексності – здійснення моніторингу окремих сфер соціально-економічного розвитку об’єктів моніторингу у взаємозв’язку;

4) безперервності спостереження за об’єктом моніторингу;

5) систематичності збору, обробки та аналізу інформації;

6) порівнянності показників і індикаторів моніторингу в динаміці;

7) узгодженості нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення, сумісності технічного, інформаційного і програмного забезпечення;

8) об’єктивності первинної, аналітичної і прогнозної інформації та оперативності її доведення до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування;

9) відкритості та доступності результатів моніторингу для громадськості.

5. Моніторинг державної регіональної політики здійснюється на основі інформаційно-телекомунікаційної системи – єдиної геоінформаційної системи здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад.

Стаття 24. Завдання та види моніторингу для цілей державної регіональної політики

1. Завданнями моніторингу державної регіональної політики є:

1) інтеграція інформаційних ресурсів суб’єктів моніторингу, включаючи статистичну та геопросторову інформацію;

2) формування і ведення сховища даних і тематичних баз даних соціально-економічних і бюджетно-фінансових показників, встановлених для цілей державної регіональної політики;

3) моделювання та аналіз соціально-економічного стану об’єктів державної регіональної політики, прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів та територіальних громад;

4) підготовка пропозицій щодо напрямів і способів коригування документів стратегічного планування та реалізації державної регіональної політики.

2. Для цілей державної регіональної політики суб’єктами моніторингу здійснюються такі види моніторингу:

1) моніторинг розвитку регіонів, територіальних громад і функціональних типів територій;

2) моніторинг використання коштів із джерел, визначених статтею 21 цього Закону;

3) моніторинг виконання документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики;

4) моніторинг шкоди, завданої регіонам і територіям внаслідок збройної агресії проти України.

3. За результатами моніторингу готуються відповідні моніторингові звіти.

4. Порядок, індикатори та періодичність здійснення моніторингу розвитку регіонів, територіальних громад і функціональних типів територій, використання публічних ресурсів на цілі державної регіональної політики, виконання документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики та звітування за результатами моніторингу затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25. Організація та координація робіт з моніторингу державної регіональної політики

1. Організація та координація робіт щодо забезпечення функціонування системи моніторингу здійснюються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну регіональну політику, за участю інших суб’єктів державної регіональної політики.

Стаття 26. Оцінювання реалізації державної регіональної політики

1. Оцінювання реалізації державної регіональної політики здійснюється шляхом:

1) оцінювання індикаторів результативності, ефективності та впливу виконання документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики на розвиток регіонів, територіальних громад та функціональних типів територій;

2) оцінювання результативності та ефективності використання публічних коштів на цілі державної регіональної політики.

Оцінювання здійснюється на підставі моніторингових звітів за відповідний період, статистичної інформації, контрольних перевірок, експертно-аналітичних оцінок та додаткових обстежень (опитувань), оцінок неурядових організацій, наукових установ, міжнародних експертів. За підсумками оцінювання готується відповідний звіт.

2. Завдання, порядок проведення оцінювання реалізації державної регіональної політики, вимоги щодо структури та змісту відповідного звіту затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 27. Етапи проведення оцінювання реалізації державної регіональної політики

1. Оцінювання реалізації державної регіональної політики здійснюється:

1) на етапі розроблення документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики (щодо можливого досягнення цілей залежно від різних чинників);

2) на етапі реалізації документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики (проміжне оцінювання для можливого коригування процесу реалізації політики);

3) після завершення реалізації документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики (щодо досягнення цілей політики – здійснюється протягом року, наступного за роком завершення реалізації документа).

{Розділ V в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022}

Розділ VI
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом:

1) подати на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до законодавчих актів України, що випливають із цього Закону;

2) привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

3) забезпечити перегляд і приведення міністерствами та іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Президент України П.ПОРОШЕНКО

м. Київ
5 лютого 2015 року
№ 156-VIII

Додаток 40

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про добровільне об'єднання територіальних громад
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 676-VIII від 04.09.2015, ВВР, 2015, № 37-38, ст.371
№ 835-VIII від 26.11.2015, ВВР, 2016, № 2, ст.17
№ 925-VIII від 25.12.2015, ВВР, 2016, № 6, ст.60
№ 1789-VIII від 20.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст.26
№ 1851-VIII від 09.02.2017, ВВР, 2017, № 13, ст.144
№ 1923-VIII від 14.03.2017, ВВР, 2017, № 17, ст.203
№ 2233-VIII від 07.12.2017, ВВР, 2018, № 2, ст.8
№ 2379-VIII від 03.04.2018, ВВР, 2018, № 20, ст.190
№ 2621-VIII від 22.11.2018, ВВР, 2019, № 2, ст.9
№ 348-IX від 05.12.2019, ВВР, 2020, № 13, ст.69
№ 562-IX від 16.04.2020}

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Відносини, що регулюються цим Законом

1. Цей Закон регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад.

{Стаття 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1851-VIII від 09.02.2017}

Стаття 2. Принципи добровільного об'єднання територіальних громад

1. Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких принципів:

1) конституційності та законності;

2) добровільності;

3) економічної ефективності;

4) державної підтримки;

5) повсюдності місцевого самоврядування;

6) прозорості та відкритості;

7) відповідальності.

Стаття 3. Суб'єкти добровільного об'єднання територіальних громад

1. Суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст.

2. Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, – селищною, центром якої визначено село, – сільською.

Стаття 4. Основні умови добровільного об'єднання територіальних громад

1. Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких умов:

1) у складі об'єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування;

2) територія об’єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об’єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об’єдналися;

3) об’єднана територіальна громада має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області;

4) при прийнятті рішень щодо добровільного об’єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об’єднаної територіальної громади;

5) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об’єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об’єднання;

6) об’єднання територіальних громад здійснюється відповідно до перспективних планів формування територій громад Автономної Республіки Крим, області.

{Частину першу статті 4 доповнено пунктом 6 згідно із Законом № 348-IX від 05.12.2019}

2. Адміністративним центром об’єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), що має розвинену інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об’єднаної територіальної громади та в якому розміщується представницький орган місцевого самоврядування об’єднаної територіальної громади.

{Частина друга статті 4 в редакції Закону № 562-IX від 16.04.2020}

3. Добровільне об’єднання територіальних громад не призводить до зміни статусу населених пунктів як сільської чи міської місцевості.

4. Найменування об’єднаної територіальної громади, як правило, є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром.

Розділ II
ПОРЯДОК ДОБРОВІЛЬНОГО ОБ’ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Стаття 5. Ініціювання добровільного об’єднання територіальних громад

1. Ініціаторами добровільного об’єднання територіальних громад сіл, селищ, міст можуть бути:

1) сільський, селищний, міський голова;

2) не менш як третина депутатів від загального складу сільської, селищної, міської ради;

3) члени територіальної громади в порядку місцевої ініціативи;

4) органи самоорганізації населення відповідної території (за умови представлення ними інтересів не менш як третини членів відповідної територіальної громади).

2. Пропозиція щодо ініціювання добровільного об’єднання територіальних громад повинна, зокрема, містити:

1) перелік територіальних громад, що об’єднуються, із зазначенням відповідних населених пунктів;

2) визначення адміністративного центру об’єднаної територіальної громади та її найменування.

3. Сільський, селищний, міський голова забезпечує вивчення пропозиції щодо ініціювання добровільного об’єднання територіальних громад та її громадське

обговорення, яке проводиться протягом 30 днів з дня надходження такої пропозиції. Після завершення громадського обговорення пропозиція подається до відповідної ради на наступну сесію для прийняття рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад та делегування представника (представників) до спільної робочої групи.

4. Порядок проведення громадського обговорення з питань, передбачених цим Законом, визначається сільською, селищною, міською радою.

Стаття 6. Порядок підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад

1. Сільський, селищний, міський голова після прийняття відповідною радою рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад надсилає пропозицію про таке об'єднання сільському, селищному, міському голові суміжної територіальної громади.

2. Сільський, селищний, міський голова суміжної територіальної громади забезпечує вивчення пропозиції щодо добровільного об'єднання територіальних громад та її громадське обговорення, яке проводиться протягом 30 днів з дня надходження такої пропозиції. Після завершення громадського обговорення пропозиція подається до відповідної ради на наступну сесію для прийняття рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад та делегування представника (представників) до спільної робочої групи або про відмову в наданні згоди.

3. У разі прийняття рішення про надання згоди на добровільне об'єднання територіальних громад сільський, селищний, міський голова, який ініціював об'єднання, приймає рішення про утворення спільної робочої групи з підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад та інформує про це Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, відповідні обласну раду, обласну державну адміністрацію.

Спільна робоча група формується з однакової кількості представників від кожної територіальної громади, що об'єднується.

Утворення спільної робочої групи є початком процедури добровільного об'єднання територіальних громад.

4. Спільна робоча група готує проекти відповідних рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад.

Стаття 7. Підготовка рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад

{Назва статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 676-VIII від 04.09.2015}

1. Проекти рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад повинні, зокрема, містити:

1) перелік територіальних громад, що об'єднуються, із зазначенням відповідних населених пунктів;

2) визначення адміністративного центру об'єднаної територіальної громади та її найменування;

3) план організаційних заходів щодо добровільного об'єднання територіальних громад.

2. Сільські, селищні, міські голови забезпечують протягом 60 днів проведення обов'язкового громадського обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю) підготовлених спільною робочою групою

проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад, за результатами якого сільські, селищні, міські голови вносять питання про його схвалення на розгляд сільських, селищних, міських рад.

Питання про схвалення проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад розглядається сільськими, селищними, міськими радами протягом 30 днів з дня його внесення на їх розгляд та з врахуванням результатів громадського обговорення.

3. Схвалені сільськими, селищними, міськими радами проекти рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад у п'ятиденний строк подаються Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній державній адміністрації для надання висновку щодо відповідності цього проекту Конституції та законам України.

4. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація протягом 10 робочих днів з дня отримання проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад готує відповідний висновок, що затверджується постановою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, розпорядженням голови обласної державної адміністрації.

5. У разі відповідності проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад Конституції та законам України сільські, селищні, міські ради приймають рішення про добровільне об'єднання територіальних громад або про проведення місцевого референдуму щодо підтримки об'єднання територіальних громад.

6. У разі встановлення невідповідності проекту рішення щодо добровільного об'єднання територіальних громад Конституції та законам України Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація повертає його на доопрацювання у порядку, встановленому цим Законом.

7. У разі прийняття сільськими, селищними, міськими радами рішень про добровільне об'єднання територіальних громад, а також у разі підтримки добровільного об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі сільський, селищний, міський голова територіальної громади, в якій ініційовано питання про добровільне об'єднання територіальних громад, звертається до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної державної адміністрації з пропозицією звернутися до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови в установленому законом порядку.

{Частина сьома статті 7 в редакції Закону № 676-VIII від 04.09.2015}

8. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація протягом 10 робочих днів з дня отримання рішень про добровільне об'єднання територіальних громад у разі їх відповідності висновку, передбаченому частиною четвертою цієї статті, звертається до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови в установленому законом порядку.

Про таке звернення Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація одночасно інформує Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим, відповідні обласні ради, відповідні ради, що прийняли рішення про добровільне об'єднання територіальних громад.

{Абзац другий частини восьмої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1851-VIII від 09.02.2017}

{Частина восьма статті 7 в редакції Закону № 676-VIII від 04.09.2015}

{Частину дев'яту статті 7 виключено на підставі Закону № 835-VIII від 26.11.2015}

9. Якщо до складу об’єднаної територіальної громади увійшла територіальна громада (територіальні громади), розташована на території суміжного району, розширенню підлягають межі району, на території якого розташований адміністративний центр утвореної об’єднаної територіальної громади. У такому разі проект землеустрою щодо встановлення (зміни) меж району розробляється відповідно до постанови Ради міністрів Автономної Республіки Крим, розпорядження голови обласної державної адміністрації.

{До статті 7 включено частину дев'яту згідно із Законом № 1923-VIII від 14.03.2017}

10. Утворення об’єднаної територіальної громади, до складу якої увійшли територіальна громада міста республіканського Автономної Республіки Крим або обласного значення і територіальна громада (територіальні громади) села, селища, іншого міста суміжного району, зміни меж районів не потребує.

{Статтю 7 доповнено частиною десятою згідно із Законом № 1923-VIII від 14.03.2017}

Стаття 8. Утворення об’єднаної територіальної громади та реорганізація органів місцевого самоврядування

1. Об’єднана територіальна громада вважається утвореною за цим Законом з дня набрання чинності рішеннями всіх рад, що прийняли рішення про добровільне об’єднання територіальних громад, або з моменту набрання чинності рішенням про підтримку добровільного об’єднання територіальних громад на місцевому референдумі та за умови відповідності таких рішень висновку, передбаченому частиною четвертою статті 7 цього Закону.

2. Повноваження сільських, селищних, міських рад, сільських, селищних, міських голів, обраних територіальними громадами, що об’єдналися, завершуються в день набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною об’єднаною територіальною громадою.

Після завершення повноважень сільських, селищних, міських рад, обраних територіальними громадами, що об’єдналися, їхні виконавчі комітети продовжують здійснювати свої повноваження до затвердження сільською, селищною, міською радою, обраною об’єднаною територіальною громадою, персонального складу її виконавчого комітету. Протягом зазначеного строку сільський, селищний, міський голова, обраний об’єднаною територіальною громадою, очолює такі виконавчі комітети та входить до їх персонального складу.

Після завершення повноважень сільського голови, який одноособово виконував функції виконавчого органу сільської ради у територіальній громаді, що увійшла до об’єднаної територіальної громади, відповідні функції одноособово виконує сільський, селищний, міський голова, обраний об’єднаною територіальною громадою, з дня набуття ним повноважень до затвердження відповідною сільською, селищною, міською радою персонального складу її виконавчого комітету.

{Частина друга статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

3. Об’єднана територіальна громада є правонаступником всього майна, прав та обов’язків територіальних громад, що об’єдналися, з дня набуття повноважень

сільською, селищною, міською радою, обраною такою об'єднаною територіальною громадою.

У разі об'єднання всіх територіальних громад одного району в одну об'єднану територіальну громаду все майно спільної власності територіальних громад такого району є комунальною власністю об'єднаної територіальної громади, а пов'язані з таким майном права та обов'язки належать об'єднаній територіальній громаді з дня набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною такою об'єднаною територіальною громадою.

{Частина третя статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

4. З дня набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою, у порядку, визначеному цим Законом, здійснюється реорганізація відповідних юридичних осіб – сільських, селищних, міських рад, обраних територіальними громадами, що об'єдналися, та розміщених поза адміністративним центром об'єднаної територіальної громади, шляхом їх приєднання до юридичної особи – сільської, селищної, міської ради, розміщеної в адміністративному центрі об'єднаної територіальної громади. Після завершення реорганізації відповідні юридичні особи – сільські, селищні, міські ради припиняються у порядку, визначеному цим Законом.

Юридична особа – сільська, селищна, міська рада, розміщена в адміністративному центрі об'єднаної територіальної громади, є правонаступником прав та обов'язків всіх юридичних осіб – сільських, селищних, міських рад, обраних територіальними громадами, що об'єдналися, з дня набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою.

Найменування представницького органу місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади як юридичної особи складається з частини, яка є похідною від власного найменування населеного пункту, визначеного її адміністративним центром, у формі прикметника та відповідного загального найменування представницького органу місцевого самоврядування (сільська, селищна, міська рада).

{Частина четверта статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

5. З дня затвердження сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою, персонального складу її виконавчого комітету у порядку, визначеному цим Законом, здійснюється реорганізація відповідних юридичних осіб – виконавчих комітетів відповідних сільських, селищних, міських рад, розміщених поза адміністративним центром об'єднаної територіальної громади, шляхом їх приєднання до юридичної особи – виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради, розміщеної в адміністративному центрі об'єднаної територіальної громади. Після завершення реорганізації відповідні юридичні особи – виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад припиняються у порядку, визначеному цим Законом.

Юридична особа – виконавчий комітет сільської, селищної, міської ради, розміщеної в адміністративному центрі об'єднаної територіальної громади, є правонаступником прав та обов'язків всіх юридичних осіб – виконавчих комітетів відповідних сільських, селищних, міських рад територіальних громад, що об'єдналися, з дня затвердження сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою, персонального складу її виконавчого комітету.

Найменування виконавчого органу місцевого самоврядування об’єднаної територіальної громади як юридичної особи складається з відповідного загального найменування виконавчого органу місцевого самоврядування (виконавчий комітет, управління, відділ тощо) та повного найменування відповідного представницького органу місцевого самоврядування у родовому відмінку.

{Частина п'ята статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

6. Реорганізація юридичних осіб – сільських, селищних, міських рад та їхніх виконавчих комітетів у випадках, передбачених цим Законом, здійснюється без повідомлення про неї органу, що здійснює державну реєстрацію, а також без збирання вимог кредиторів, отримання їхньої згоди.

{Частина шоста статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

7. Під час проведення реорганізації юридичних осіб – сільських, селищних, міських рад та їхніх виконавчих комітетів повноваження з управління справами таких юридичних осіб здійснює сільський, селищний, міський голова, обраний об’єднаною територіальною громадою.

За поданням сільського, селищного, міського голови, обраного об’єднаною територіальною громадою, відповідна сільська, селищна, міська рада може утворити комісії для забезпечення виконання таким головою повноважень з управління справами юридичних осіб, що реорганізуються.

{Частина сьома статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

8. Після припинення повноважень сільських, селищних, міських рад, обраних територіальними громадами, що об’єдналися, їхніх виконавчих комітетів, сільського голови, який одноособово виконував функції виконавчого органу сільської ради територіальної громади, що увійшла до об’єднаної територіальної громади, видані ними нормативно-правові акти, невиконані акти індивідуальної дії зберігають чинність на відповідних територіях та для відповідних осіб.

Сільська, селищна, міська рада, обрана об’єднаною територіальною громадою, її виконавчий комітет можуть вносити зміни, визнавати такими, що втратили чинність, або скасовувати акти відповідних органів місцевого самоврядування та посадових осіб, визначені в абзаці першому цієї частини.

{Частина восьма статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

9. Бюджети територіальних громад, що об’єдналися, виконуються окремо до закінчення бюджетного періоду з урахуванням особливостей, встановлених цією частиною.

Сільська, селищна, міська рада, обрана об’єднаною територіальною громадою, може вносити зміни до рішень про місцеві бюджети, прийняті сільськими, селищними, міськими радами, обраними територіальними громадами, що об’єдналися.

До завершення періоду окремого виконання бюджетів територіальних громад, що об’єдналися, функції головних розпорядників, розпорядників бюджетних коштів територіальних громад, що об’єдналися, продовжують здійснювати відповідні бюджетні установи в особі сільського, селищного, міського голови, обраного об’єднаною територіальною громадою, інших керівників бюджетних установ.

До завершення періоду окремого виконання бюджетів територіальних громад, що об’єдналися, функції місцевих фінансових органів територіальних громад, що об’єдналися, здійснюють:

1) відповідні місцеві фінансові органи, створені до об’єднання територіальних громад;

2) сільський, селищний, міський голова, обраний об’єднаною територіальною громадою, якщо у відповідних територіальних громадах місцеві фінансові органи не були створені згідно із законом.

Залишки коштів на кінець бюджетного періоду бюджетів територіальних громад, що об’єдналися, перераховуються до бюджету об’єднаної територіальної громади на підставі платіжних доручень за підписом сільського, селищного, міського голови, обраного об’єднаною територіальною громадою.

{Частина дев'ята статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

10. Бюджет об’єднаної територіальної громади розробляється з урахуванням особливостей підготовки місцевих бюджетів, визначених бюджетним законодавством.

11. Державна реєстрація припинення юридичних осіб – сільських, селищних, міських рад, їхніх виконавчих комітетів шляхом приєднання здійснюється на підставі заяви, поданої сільським, селищним, міським головою, обраним об’єднаною територіальною громадою, або уповноваженою ним особою суб’єкту державної реєстрації.

Державна реєстрація припинення шляхом приєднання юридичних осіб – виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад, які забезпечують окреме виконання бюджетів територіальних громад, що об’єдналися, здійснюється не раніше затвердження бюджету об’єднаної територіальної громади.

Юридична особа – сільська, селищна, міська рада, її виконавчий комітет є такою, що припинилася, з дня внесення запису про її припинення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

{Частина одинадцята статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

12. Державна реєстрація змін до відомостей про юридичну особу – сільську, селищну, міську раду, обрану об’єднаною територіальною громадою, її виконавчий комітет, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, здійснюється на підставі заяви, поданої сільським, селищним, міським головою, обраним об’єднаною територіальною громадою, або уповноваженою ним особою.

{Частина дванадцята статті 8 в редакції Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

{Частину тринадцяту статті 8 виключено на підставі Закону № 925-VIII від 25.12.2015}

13. У разі якщо до складу об’єднаної територіальної громади увійшли територіальні громади, розташовані на територіях суміжних районів:

1) рішення Центральної виборчої комісії про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови об’єднаної територіальної громади приймається до зміни меж відповідних районів;

2) загальний склад відповідних районних рад з цієї підстави не змінюється;

3) депутати відповідних районних рад продовжують здійснювати свої повноваження до набуття повноважень депутатами районної ради наступного скликання, крім випадків, визначених законом;

4) районні ради здійснюють передачу із спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст у власність об’єднаних територіальних громад, що утворюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, відповідних бюджетних установ та майна цих установ, розташованих на

їхній території, відповідно до розмежування видатків між бюджетами, визначеного Бюджетним кодексом України. До завершення такого процесу передачі фінансування бюджетних установ, що здійснювалося за рахунок районних бюджетів, продовжує здійснюватися за рахунок відповідних районних бюджетів.

{До статті 8 включено частину тринадцяту згідно із Законом № 1923-VIII від 14.03.2017}

14. Якщо до призначення чергових виборів до районних рад Верховна Рада України не прийняла рішення про зміну меж відповідних районів, території яких мають зазнати змін внаслідок утворення об'єднаної територіальної громади, виборці, які належать до такої об'єднаної територіальної громади, реалізують своє право обирати депутатів районної ради району, на території якого розташований адміністративний центр цієї об'єднаної територіальної громади. Вибори депутатів таких рад організовуються і проводяться в порядку, визначеному Законом України "Про місцеві вибори", з урахуванням таких особливостей:

1) загальний склад районної ради району, на території якого не розташований адміністративний центр об'єднаної територіальної громади, та кількість виборчих округів, що мають бути утворені на території відповідного району, визначаються без урахування виборців, які належать до об'єднаної територіальної громади на території цього району, та відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

2) загальний склад районної ради району, на території якого розташований адміністративний центр об'єднаної територіальної громади, та кількість виборчих округів, що мають бути утворені на території відповідного району, визначаються з урахуванням виборців, які належать до такої об'єднаної територіальної громади і проживають на території суміжних районів, та відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

{Статтю 8 доповнено частиною чотирнадцятою згідно із Законом № 1923-VIII від 14.03.2017}

{Стаття 8 із змінами, внесеними згідно із Законом № 676-VIII від 04.09.2015; в редакції Закону № 835-VIII від 26.11.2015}

Розділ II[-1]
ПОРЯДОК ДОБРОВІЛЬНОГО ПРИЄДНАННЯ ДО ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Стаття 8[-1]. Ініціювання добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад

1. Добровільно приєднатися до об'єднаної територіальної громади, визнаної спроможною відповідно до частини четвертої статті 9 цього Закону, має право суміжна сільська, селищна територіальна громада, яка відповідно до перспективного плану формування територій громад Автономної Республіки Крим, області належить до цієї об'єднаної територіальної громади.

2. Ініціаторами добровільного приєднання до об'єднаної територіальної громади можуть бути суб'єкти, визначені частиною першою статті 5 цього Закону.

3. Сільський, селищний голова забезпечує вивчення пропозиції щодо ініціювання добровільного приєднання до об'єднаної територіальної громади та її громадське обговорення, яке проводиться протягом 30 днів з дня надходження такої пропозиції. Після завершення громадського обговорення пропозиція подається до відповідної ради на наступну сесію для прийняття рішення про надання згоди на добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади.

4. Сільський, селищний голова після прийняття відповідною радою рішення про надання згоди на добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади надсилає пропозицію до сільської, селищної, міської ради об'єднаної територіальної громади, до якої є намір приєднатися.

5. Сільська, селищна, міська рада об'єднаної територіальної громади на наступній сесії розглядає пропозицію щодо ініціювання добровільного приєднання до об'єднаної територіальної громади та за результатами розгляду приймає рішення про надання згоди на добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади або про відмову в наданні такої згоди.

Стаття 8[-2]. Порядок підготовки проекту рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади

1. Сільський, селищний, міський голова після прийняття відповідною сільською, селищною, міською радою об'єднаної територіальної громади рішення про надання згоди на добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади вживає заходів для підготовки проекту рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади.

2. Проекти рішень про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади повинні, зокрема, містити:

1) найменування територіальної громади, яка має намір приєднатися, із зазначенням відповідних населених пунктів;

2) найменування об'єднаної територіальної громади, до складу якої є намір приєднатися;

3) план організаційних заходів щодо добровільного приєднання територіальної громади.

3. Питання про схвалення проекту рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади розглядається сільськими, селищними, міськими радами протягом 30 днів з дня його внесення на їхній розгляд.

4. Схвалені сільськими, селищними, міськими радами проекти рішень про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади у п'ятиденний строк подаються Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній державній адміністрації для надання висновку щодо відповідності цього проекту Конституції та законам України.

5. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація протягом 10 робочих днів з дня отримання проекту рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади готує відповідний висновок, що затверджується постановою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, розпорядженням голови обласної державної адміністрації.

6. У разі відповідності проекту рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади Конституції та законам України сільські, селищні, міські ради на наступній сесії приймають рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади.

7. У разі встановлення невідповідності проекту рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади Конституції та законам України Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація повертає його на доопрацювання.

8. У разі прийняття сільською, селищною радою рішення про приєднання до об'єднаної територіальної громади голова сільської, селищної об'єднаної територіальної громади звертається до Ради міністрів Автономної Республіки Крим,

обласної державної адміністрації з пропозицією звернутися до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення додаткових виборів депутатів сільських, селищних рад від територіальної громади, що приєдналася, в установленому законом порядку.

9. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація протягом 10 робочих днів з дня отримання рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади у разі його відповідності висновку, передбаченому частиною п'ятою цієї статті, звертається до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення додаткових виборів депутатів сільських, селищних рад від територіальної громади, що приєдналася.

Про таке звернення Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна державна адміністрація одночасно інформує Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим, відповідні обласні ради, відповідні ради, що прийняли рішення про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади.

Стаття 8[-3]. Особливості припинення повноважень сільської, селищної ради, сільського, селищного голови територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади

1. Повноваження сільської, селищної ради та сільського, селищного голови територіальної громади, що приєдналася до сільської, селищної об'єднаної територіальної громади, припиняються з моменту офіційного оголошення відповідною територіальною виборчою комісією на сесії сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади рішення про підсумки додаткових виборів та визнання повноважень не менше половини депутатів від територіальної громади, що приєдналася, обраних на виборах до сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади.

Повноваження сільської, селищної ради, її виконавчого комітету та сільського, селищного голови територіальної громади, що приєдналася до міської об'єднаної територіальної громади, припиняються з дня набрання чинності рішенням сільської, селищної ради та рішенням міської ради об'єднаної територіальної громади про добровільне приєднання до об'єднаної територіальної громади. З моменту припинення повноважень сільської, селищної ради повноваження міської ради поширюються на територію територіальної громади, що приєдналася до міської об'єднаної територіальної громади.

{Абзац другий частини першої статті 8[-3] в редакції Закону № 2379-VIII від 03.04.2018}

З моменту припинення повноважень сільського, селищного голови територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади, повноваження сільського, селищного, міського голови об'єднаної територіальної громади поширюються на територію територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади.

{Абзац третій частини першої статті 8[-3] в редакції Закону № 2379-VIII від 03.04.2018}

Сільський, селищний голова територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади, виконує обов'язки старости відповідно до закону на період повноважень ради об'єднаної територіальної громади поточного скликання. За ним зберігаються розмір та умови оплати праці, що були йому встановлені як сільському, селищному голові до приєднання.

2. З дня припинення повноважень сільською, селищною радою територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади, у порядку, визначеному цим Законом, здійснюється реорганізація відповідних юридичних осіб – сільської, селищної ради, її виконавчого комітету шляхом їх приєднання до відповідних юридичних осіб – сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади. Після завершення реорганізації відповідні юридичні особи – сільська, селищна рада, її виконавчий комітет припиняються у порядку, визначеному цим Законом.

3. Об'єднана територіальна громада є правонаступником всього майна, прав та обов'язків територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади, з дня припинення повноважень сільською, селищною радою територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади.

Відповідні юридичні особи – сільська, селищна, міська рада, її виконавчий комітет об'єднаної територіальної громади є правонаступниками прав та обов'язків відповідних юридичних осіб – сільської, селищної ради, її виконавчого комітету територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади, з дня припинення повноважень сільською, селищною радою територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади.

4. Бюджет територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади, виконується окремо до закінчення бюджетного періоду з урахуванням особливостей, встановлених цією частиною.

До завершення періоду окремого виконання бюджету територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади, функції головного розпорядника, розпорядника бюджетних коштів територіальної громади, що приєдналася, продовжують здійснювати відповідні бюджетні установи в особі сільського, селищного, міського голови об'єднаної територіальної громади, інших керівників бюджетних установ.

Сільська, селищна, міська рада об'єднаної територіальної громади може вносити зміни до рішень про місцеві бюджети, прийняті сільською, селищною радою територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади.

Залишки коштів на кінець бюджетного періоду бюджету територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади, перераховуються до бюджету об'єднаної територіальної громади на підставі платіжних доручень за підписом сільського, селищного, міського голови об'єднаної територіальної громади.

{Закон доповнено розділом II^{-1} згідно із Законом № 1851-VIII від 09.02.2017}

Розділ III
ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ДОБРОВІЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА ДОБРОВІЛЬНОГО ПРИЄДНАННЯ ДО ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

{Назва розділу III із змінами, внесеними згідно із Законом № 1851-VIII від 09.02.2017}

Стаття 9. Форми державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад та приєднання до об'єднаних територіальних громад

1. Держава здійснює інформаційно-просвітницьку, організаційну, методичну та фінансову підтримку добровільного об’єднання територіальних громад та приєднання до об’єднаних територіальних громад.

2. Організаційну підтримку та інформаційно-просвітницьке сприяння добровільному об’єднанню територіальних громад та приєднанню до об’єднаних територіальних громад забезпечують Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації.

3. Методичне забезпечення добровільного об’єднання територіальних громад та приєднання до об’єднаних територіальних громад, визначення обсягів та форми підтримки здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері територіальної організації влади, адміністративно-територіального устрою, розвитку місцевого самоврядування.

4. Кабінет Міністрів України може визнати об’єднану територіальну громаду спроможною, за умови її утворення в порядку, визначеному розділом ІІ цього Закону, навколо населеного пункту, визначеного перспективним планом формування територій громад Автономної Республіки Крим, області як адміністративного центру об’єднаної територіальної громади, а також якщо кількість населення об’єднаної територіальної громади становить не менше половини кількості населення територіальних громад, які мали увійти до такої об’єднаної територіальної громади відповідно до перспективного плану формування територій громад Автономної Республіки Крим, області, якщо інше не встановлено законом.

{Абзац перший частини четвертої статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2379-VIII від 03.04.2018}

Якщо рада об’єднаної територіальної громади прийняла рішення про відмову у наданні згоди на добровільне приєднання до неї іншої територіальної громади за її ініціативою, Кабінет Міністрів України може скасувати рішення про визнання такої об’єднаної територіальної громади спроможною.

{Стаття 9 в редакції Закону № 1851-VIII від 09.02.2017}

Стаття 10. Фінансова підтримка державою добровільного об’єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та приєднання до об’єднаних територіальних громад

1. Держава здійснює фінансову підтримку добровільного об’єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та приєднання до об’єднаних територіальних громад шляхом надання об’єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку такої територіальної громади.

2. Пропозиції щодо надання фінансової підтримки об’єднаній територіальній громаді вносяться Радою міністрів Автономної Республіки Крим, відповідною обласною державною адміністрацією за поданням сільської, селищної, міської ради об’єднаної територіальної громади Кабінету Міністрів України не пізніше 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому передбачається надання такої фінансової підтримки.

3. Загальний обсяг фінансової підтримки розподіляється між бюджетами об’єднаних територіальних громад пропорційно до площі об’єднаної територіальної громади та кількості сільського населення у такій територіальній громаді з рівною вагою обох цих факторів.

4. Загальний обсяг субвенцій на формування відповідної інфраструктури об'єднаних територіальних громад визначається законом про Державний бюджет України.

5. Порядок надання субвенцій з державного бюджету об'єднаним територіальним громадам встановлюється Кабінетом Міністрів України.

{Стаття 10 із змінами, внесеними згідно із Законом № 835-VIII від 26.11.2015; в редакції Закону № 1851-VIII від 09.02.2017}

Стаття 11. Перспективний план формування територій громад Автономної Республіки Крим, області

1. Перспективний план формування територій громад Автономної Республіки Крим, області розробляється Радою міністрів Автономної Республіки Крим, відповідною обласною державною адміністрацією згідно з методикою формування спроможних територіальних громад і охоплює всю територію Автономної Республіки Крим, області.

2. Методика формування спроможних територіальних громад розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері територіальної організації влади, адміністративно-територіального устрою, розвитку місцевого самоврядування, та затверджується Кабінетом Міністрів України.

3. Перспективний план формування територій громад Автономної Республіки Крим, області затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, відповідної обласної державної адміністрації.

{Частина третя статті 11 в редакції Закону № 348-IX від 05.12.2019}

{Перспективні плани: Розпорядження КМ № 832-р, № 833-р, № 846-р, № 899-р, № 901-р, № 923-р, № 924-р, № 938-р, № 991-р, № 993-р, № 994-р, № 999-р, № 1001-р, № 1002-р, № 1029-р, № 1073-р, № 1076-р, № 1077-р, № 1158-2015-р, № 1159-р, № 1206-р, № 1391-р, № 1391-р від 18.12.2019, № 481-р від 15.04.2020, № 483-р від 22.04.2020, № 486-р від 29.04.2020, № 512-р від 06.05.2020, № 540-р від 06.05.2020, № 541-р від 06.05.2020, № 564-р від 13.05.2020, № 571-р від 13.05.2020, № 572-р від 13.05.2020, № 590-р від 13.05.2020, № 593-р від 13.05.2020, № 595-р від 06.05.2020, № 596-р від 15.04.2020, № 598-р від 20.05.2020, № 599-р від 20.05.2020, № 600-р від 20.05.2020, № 601-р від 20.05.2020, № 623-р від 27.05.2020, № 624-р від 27.05.2020, № 625-р від 27.05.2020, }

Розділ IV
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Внести до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 24, ст. 170 із наступними змінами) такі зміни:

1) частину першу статті 5 після абзацу п'ятого доповнити новим абзацом такого змісту:

"старосту".

У зв'язку з цим абзаци шостий та сьомий вважати відповідно абзацами сьомим та восьмим;

2) статтю 6 викласти в такій редакції:

"**Стаття 6**. Територіальні громади

1. Первинним суб’єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста.

2. Територіальні громади в порядку, встановленому законом, можуть об’єднуватися в одну сільську, селищну, міську територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову.

3. Територіальні громади села, селища, міста, що добровільно об’єдналися в одну територіальну громаду, можуть вийти із складу об’єднаної територіальної громади в порядку, визначеному законом";

3) доповнити статтею 14^{-1} такого змісту:

"**Стаття 14^{-1}**. Староста

1. У селах, селищах, визначених за рішенням місцевої ради об’єднаної територіальної громади, утвореної відповідно до Закону України "Про добровільне об’єднання територіальних громад", за винятком її адміністративного центру, обирається староста на строк повноважень місцевої ради.

2. Староста є посадовою особою місцевого самоврядування.

3. Староста:

1) представляє інтереси жителів села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради;

2) сприяє жителям села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування;

3) бере участь у підготовці проекту бюджету територіальної громади в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного села, селища;

4) вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного села, селища виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної форми власності та їх посадових осіб;

5) здійснює інші обов’язки, визначені Положенням про старосту.

4. Положення про старосту затверджується сільською, селищною, міською радою відповідної об’єднаної територіальної громади.

У Положенні визначаються права і обов’язки старости, порядок його звітності, інші питання, пов’язані з діяльністю старости.

5. Староста обирається в порядку, визначеному законом.

6. Староста є членом виконавчого комітету ради об’єднаної територіальної громади за посадою";

4) частину четверту статті 51 викласти в такій редакції:

"4. До складу виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради входять також за посадою секретар відповідної ради, староста (старости)".

3. У селах, селищах, в яких знаходилися органи місцевого самоврядування територіальних громад, що об’єдналися, обов’язки старости до обрання на перших виборах старости виконує особа, яка здійснювала повноваження сільського, селищного голови відповідної територіальної громади до об’єднання.

3^{-1}. Визнати такими, що є спроможними об’єднаними територіальними громадами для випадків, передбачених статтями 8 – 8^{-3} цього Закону, територіальні громади міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення. Приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення є виключно добровільним та відбувається за рішенням усіх відповідних місцевих рад.

{Розділ IV доповнено пунктом 3[-1] згідно із Законом № 2379-VIII від 03.04.2018}

4. Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом:

1) забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

2) привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

3) забезпечити приведення нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади у відповідність із цим Законом.

5. Уповноважити Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням, без дотримання порядку, визначеного частиною третьою статті 11 цього Закону:

1) визначити перелік спроможних відповідно до цього Закону об'єднаних територіальних громад, у яких перші вибори депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови відбулися у 2016 році;

2) внести зміни до затверджених перспективних планів формування територій громад областей, включивши до них об'єднані територіальні громади, у яких перші вибори депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови відбулися у 2016 році.

{Розділ IV доповнено пунктом 5 згідно із Законом № 1789-VIII від 20.12.2016}

6. Установити, що у 2019 році, як виняток з положень частини дев'ятої статті 8 цього Закону:

сільська, селищна, міська рада, обрана об'єднаною територіальною громадою у 2019 році, мають право прийняти рішення щодо затвердження бюджету об'єднаної територіальної громади на 2019 рік, який включатиме показники бюджетів відповідних територіальних громад, що об'єдналися;

у разі прийняття рішення щодо затвердження такого бюджету об'єднаної територіальної громади на 2019 рік сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою у 2019 році, приймаються рішення про втрату чинності рішеннями про бюджет відповідних територіальних громад, що об'єдналися.

{Розділ IV доповнено пунктом 6 згідно із Законом № 1789-VIII від 20.12.2016; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2233-VIII від 07.12.2017, № 2621-VIII від 22.11.2018}

7. Установити, що до 1 січня 2020 року районні ради районів, у яких утворено об'єднані територіальні громади, зазначені у пункті 6 цього розділу, здійснюють передачу із спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст у власність таких об'єднаних територіальних громад відповідних бюджетних установ, розташованих на їхній території, відповідно до розмежування видатків між бюджетами, визначеного Бюджетним кодексом України.

{Розділ IV доповнено пунктом 7 згідно із Законом № 1789-VIII від 20.12.2016; із змінами, внесеними згідно із Законами № 2233-VIII від 07.12.2017, № 2621-VIII від 22.11.2018}

Президент України П. ПОРОШЕНКО

м. Київ

5 лютого 2015 року

№ 157-VIII

Додаток 41

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 2268-IX від 22.05.2022
№ 2247-IX від 12.05.2022
№ 2566-IX від 06.09.2022}

Верховна Рада України **постановляє**:

І. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

1) у статті 52:

в абзаці першому частини першої слова "а так само невжиття заходів по боротьбі з бур'янами" виключити;

доповнити частиною другою такого змісту:

"Невжиття заходів по боротьбі з бур'янами -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян";

2) статтю 53 доповнити приміткою такого змісту:

"Примітка. Положення цієї статті не застосовуються у разі заростання чагарниками і дрібнолісся деградованих та малопродуктивних земель, що потребують консервації та призначені для заліснення";

3) назву та абзац перший статті 53^{-3} викласти в такій редакції:

"**Стаття 53^{-3}.** Зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок з порушенням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту

Зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок з порушенням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту, визначених у документації із землеустрою, або за відсутності такої документації (крім випадків, якщо відповідно до закону розроблення документації із землеустрою не вимагається)";

4) назву та абзац перший частини першої статті 53^{-5} викласти в такій редакції:

"Стаття 53^{-5}. Порушення строків розгляду заяв (клопотань) щодо надання дозволу на розроблення документації із землеустрою, погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою, надання висновків до документації із землеустрою

Порушення посадовою особою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування встановлених законом строків розгляду заяв (клопотань) щодо надання дозволу на розроблення документації із землеустрою, погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою, надання висновків до документації із землеустрою";

5) частину другу статті 55 виключити;

6) статтю 56 викласти в такій редакції:

"**Стаття 56.** Знищення межових знаків, пошкодження або знищення геодезичних пунктів і мереж

Знищення межових знаків меж землекористувань -

тягне за собою накладення штрафу від п’яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Пошкодження або знищення геодезичних пунктів Державної геодезичної мережі, геодезичних мереж спеціального призначення -

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян";

7) доповнити статтею 188-56 такого змісту:

"**Стаття 188-56.** Невиконання законних розпоряджень, приписів посадових осіб органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель

Невиконання законних розпоряджень чи приписів, інших законних вимог посадових осіб органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, або створення перешкод у їхній діяльності -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п’ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п’ятнадцяти до сорока п’яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Недопущення посадових осіб органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, до здійснення заходів державного контролю -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п’ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб -від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян";

8) у статті 219:

частину першу після цифр "44-3" доповнити словами і цифрами "частиною другою статті 52, статтями 53, 53-1, 54, частиною першою статті 56", а після слова і цифр "статтями 183" – цифрами "188-56";

доповнити частиною четвертою такого змісту:

"Від імені виконавчих комітетів (виконавчих органів) сільських, селищних, міських рад розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені частиною другою статті 52, статтями 53, 53-1, 54, частиною першою статті 56, статтею 188-56, та накладати адміністративні стягнення мають право посадові особи виконавчих комітетів (виконавчих органів), уповноважені здійснювати державний контроль за використанням та охороною земель, – державні інспектори з контролю за використанням та охороною земель сільських, селищних, міських рад";

9) у частині першій статті 242-1 слова і цифри "передбачені статтями 47-50, 52-53-1, 53-3-54" замінити словами і цифрами "передбачені статтями 47-50, частиною першою статті 52 , статтями 53, 53-1, 54";

10) доповнити статтею 242-2 такого змісту:

"Стаття 242-2. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, розглядає справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 52-56 та 188-56 цього Кодексу.

Від імені центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право Головний державний інспектор України з контролю за використанням та охороною земель та його заступники, головні державні інспектори з контролю за використанням та охороною земель Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва, Севастополя та їхні заступники, старші державні інспектори з контролю за використанням та

охороною земель та державні інспектори з контролю за використанням та охороною земель відповідних територій";

11) у частині першій статті 244 слова "законодавства у сфері використання та охорони земель і" та цифри і слово "52-53^{-4}, 54-56", "та 188^{-5}" виключити;

12) у статті 255:

частину першу доповнити пунктом 15 такого змісту:

"15) державні інспектори з контролю за використанням та охороною земель виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад (частина друга статті 52, статті 53, 53^{-1}, 54, частина перша статті 56, стаття 188^{-56})";

пункт 7^{-1} частини другої викласти в такій редакції:

"7^{-1}) громадський інспектор з контролю за використанням та охороною земель (частина друга статті 52, статті 53, 53^{-1}, 53^{-4}, 54)";

13) частину першу статті 288 доповнити пунктом 6 такого змісту:

"6) постанову державного інспектора з контролю за використанням та охороною земель виконавчого органу сільської, селищної, міської ради про накладення адміністративного стягнення – у районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд у порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України, з урахуванням особливостей, встановлених цим Кодексом".

2. У Кодексі України про надра (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 36, ст. 340):

1) статтю 16 доповнити частиною сімнадцятою такого змісту:

"Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, забезпечує інформаційну взаємодію з Державним земельним кадастром з метою надання через технологічні та програмні засоби Державного земельного кадастру відомостей про ділянки надр, надані у користування відповідно до спеціальних дозволів на користування надрами";

2) статтю 17 доповнити частиною восьмою такого змісту:

"Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, забезпечує інформаційну взаємодію з Державним земельним кадастром з метою надання через технологічні та програмні засоби Державного земельного кадастру відомостей про ділянки надр, надані у користування відповідно до гірничих відводів";

3) статтю 19 доповнити частиною четвертою такого змісту:

"Облік ділянок надр, наданих у користування, ведеться в єдиній державній електронній геоінформаційній системі, забезпечення ведення якої здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр. Порядок ведення єдиної державної електронної геоінформаційної системи затверджується Кабінетом Міністрів України і має передбачати можливість внесення до неї інформації про видані спеціальні дозволи на користування надрами та гірничі відводи, зокрема за ініціативою користувачів надр".

3. У Водному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 24, ст. 189):

1) у частині восьмій статті 87 слова "виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад" замінити словами "органами, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель";

2) статтю 89 доповнити частиною четвертою такого змісту:

"У прибережних захисних смугах дозволяються реконструкція, реставрація та капітальний ремонт існуючих об’єктів".

4. У Земельному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 3-4, ст. 27):

1) у частині першій статті 8:

в абзаці першому слова "на території області" виключити;

пункт "а" доповнити словами "сіл, селищ, міст області";

2) у статті 9:

у частині першій:

в абзаці першому слова "на їх території" виключити;

у пункті "г" слова "із земель комунальної власності" замінити словами "комунальної власності із постійного користування";

пункт "ґ" після слова "ділянок" доповнити словами "приватної власності";

пункт "д" після слова "ділянками" доповнити словами "комунальної власності";

пункти "и" та "і" виключити;

доповнити частиною другою такого змісту:

"До повноважень виконавчих органів Київської та Севастопольської міських рад належить:

а) надання відомостей з Державного земельного кадастру відповідно до закону;

б) здійснення державного контролю за використанням і охороною земель у межах та порядку, встановлених законом;

в) здійснення інших повноважень у галузі земельних відносин відповідно до закону";

3) у частині першій статті 10:

в абзаці першому слова "на території району" виключити;

у пункті "а" слова "відповідних територіальних громад" замінити словами "територіальних громад сіл, селищ, міст району";

пункти "в" та "е" виключити;

4) у статті 12:

у частині першій:

в абзаці першому слова "на території сіл, селищ, міст" виключити;

пункт "а" після слів "розпорядження землями" доповнити словами "комунальної власності";

у пункті "г" слова "із земель комунальної власності" замінити словами "комунальної власності із постійного користування";

пункт "ґ" після слова "ділянок" доповнити словами "приватної власності";

пункти "е" та "є" виключити;

частину другу викласти в такій редакції:

"До повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин належить:

а) надання відомостей з Державного земельного кадастру відповідно до закону;

б) здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у межах та порядку, встановлених законом;

в) здійснення інших повноважень у галузі земельних відносин відповідно до закону";

5) у частині першій статті 15:

пункт "г" виключити;

пункти "ґ" і "ж" викласти в такій редакції:

"г) забезпечення ведення та адміністрування Державного земельного кадастру, охорони земель";

"ж) здійснення інших повноважень, визначених законами України";

6) у частині першій статті 15^{-1}:

пункт "е" викласти в такій редакції:

"е) організація та здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у порядку, встановленому законом";

у пункті "ж" слова "та покладених на нього актами Президента України" виключити;

7) статтю 15^{-2} виключити;

8) у статті 20:

частину третю викласти в такій редакції:

"3. Зміна цільового призначення земельних ділянок приватної власності здійснюється за ініціативою власників земельних ділянок.

Зміна цільового призначення земельних ділянок, що не належать до державної чи комунальної власності, здійснюється сільською, селищною, міською радою.

Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки (крім земельних ділянок державної або комунальної власності), цільове призначення якої змінюється, розробляється на замовлення власника земельної ділянки без надання дозволу Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування на його розроблення.

Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки розробляється в порядку, встановленому законом.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування у місячний строк з дня отримання проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки приймає рішення про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та зміну її цільового призначення.

Відмова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування у зміні цільового призначення земельної ділянки або залишення клопотання без розгляду можуть бути оскаржені до суду";

доповнити частиною восьмою такого змісту:

"8. У разі зміни цільового призначення земельної ділянки несільськогосподарського призначення з віднесенням такої земельної ділянки до категорії земель сільськогосподарського призначення, власником якої є особа, яка відповідно до положень цього Кодексу не може набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, така земельна ділянка підлягає відчуженню протягом одного року з дня внесення до Державного земельного кадастру відомостей про змінене цільове призначення земельної ділянки";

9) у статті 22:

частину третю виключити;

частину п’яту викласти в такій редакції:

"5. Набуття у власність земельних ділянок сільськогосподарського призначення здійснюється з урахуванням вимог статті 130 цього Кодексу";

10) частину першу статті 36 доповнити абзацом другим такого змісту:

"Площа земельної ділянки, що надається громадянину в оренду для городництва, не може перевищувати 0,6 гектара";

11) главу 7 доповнити статтею 46^{-1} такого змісту:

"**Стаття 46[-1].** Обмеження у використанні земель територій та об'єктів природно-заповідного фонду

1. Землі територій та об'єктів природно-заповідного фонду використовуються з урахуванням обмежень у їх використанні, визначених відповідно до Закону України "Про природно-заповідний фонд України" та положеннями про ці території, об'єкти.

2. Особливий режим охорони, відтворення і використання земель територій та об'єктів природно-заповідного фонду поширюється на всі розташовані в межах таких територій та об'єктів землі та земельні ділянки незалежно від форми власності та цільового призначення";

12) частину третю статті 48 доповнити абзацом другим такого змісту:

"Будівництво об'єктів житлового, громадського призначення та інших об'єктів, інша господарська діяльність на землях оздоровчого призначення здійснюються виключно за умови дотримання режимів округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони, якщо така діяльність сумісна з охороною природних лікувальних ресурсів і відпочинком населення";

13) частину третю статті 52 доповнити другим реченням такого змісту: "На таких землях (крім земельних ділянок зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельних ділянок, зайнятих об'єктами фізичної культури і спорту, інших аналогічних об'єктів) допускається будівництво відповідно до чинної містобудівної документації об'єктів житлового та громадського призначення, що не порушують режим використання земель рекреаційного призначення";

14) частину другу статті 54 після слів "історико-культурних заповідних територій" доповнити словами "об'єктів культурної всесвітньої спадщини", а після слів "меморіальних музеїв-садиб" – словами "які надані та використовуються для потреб охорони культурної спадщини";

15) главу 10 доповнити статтею 54[-1] такого змісту:

"**Стаття 54[-1].** Обмеження у використанні земель у межах території пам'ятки культурної спадщини, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території, охоронюваної археологічної території, музею просто неба, меморіального музею-садиби, зон охорони, буферних зон, історичних ареалів населених місць, територій об'єктів культурної всесвітньої спадщини

1. З метою охорони культурної спадщини на використання земель у межах території пам'ятки культурної спадщини, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території, охоронюваної археологічної території, музею просто неба, меморіального музею-садиби, зон охорони, буферної зони, історичного ареалу населеного місця, території об'єкта культурної всесвітньої спадщини встановлюються обмеження відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини".

2. Обмеження у використанні земель у межах території пам'ятки культурної спадщини, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території, охоронюваної археологічної території, музею просто неба, меморіального музею-садиби, зон охорони, історичного ареалу населеного місця, буферної зони, території об'єкта культурної всесвітньої спадщини поширюються на усі розташовані в межах цих територій та об'єктів землі незалежно від їх цільового призначення. Межі території, на яку поширюються такі обмеження, визначаються відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" і зазначаються в

документації із землеустрою, містобудівній документації, науково-проектній документації у сфері охорони культурної спадщини. Відомості про зазначені обмеження у використанні земель вносяться до Державного земельного кадастру.

3. Режим використання земель у межах території пам'ятки культурної спадщини, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території, охоронюваної археологічної території, музею просто неба, меморіального музею-садиби, зон охорони, історичного ареалу населеного місця, буферної зони, території об'єкта культурної всесвітньої спадщини визначається науково-проектною документацією у сфері охорони культурної спадщини, а до затвердження такої документації – Законом України "Про охорону культурної спадщини";

16) у статті 61:

частину другу доповнити абзацом дев'ятим такого змісту:

"У прибережних захисних смугах дозволяються реконструкція, реставрація та капітальний ремонт існуючих об'єктів";

перше речення частини третьої після слів "можуть експлуатуватися" доповнити словами "та мати відповідні під'їзні шляхи";

17) статтю 76 доповнити частиною четвертою такого змісту:

"4. Лінійні об'єкти енергетичної інфраструктури можуть розміщуватися на земельних ділянках усіх категорій земель без зміни їх цільового призначення, у тому числі за договорами сервітуту";

18) частину шосту статті 79^{-1} доповнити абзацами другим і третім такого змісту:

"Поділ, об'єднання земельної ділянки, що перебуває у заставі, здійснюється за згодою землекористувача, заставодержателя. Поділ, об'єднання земельної ділянки, що перебуває у користуванні, здійснюється за згодою землекористувача, заставодержателя. Справжність підпису на такій згоді засвідчується нотаріально.

Земельні ділянки можуть бути об'єднані, якщо вони мають однакове цільове призначення. У разі поділу земельної ділянки, об'єднання земельних ділянок сформовані земельні ділянки зберігають своє цільове призначення";

19) частини третю і четверту статті 82 замінити однією частиною такого змісту:

"3. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення, отримані у спадщину юридичними особами, які відповідно до цього Кодексу не можуть набувати їх у власність, підлягають відчуженню протягом одного року";

20) у статті 83:

у частині першій слова "сіл, селищ, міст" виключити;

частину другу доповнити пунктом "в" такого змісту:

"в) землі та земельні ділянки за межами населених пунктів, що передані або перейшли у комунальну власність із земель державної власності відповідно до закону";

21) частину другу статті 84 доповнити абзацом другим такого змісту:

"Право власності на земельні ділянки, визнане за державою рішенням суду, реалізується органами виконавчої влади відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу, незалежно від органу, в особі якого судом визнане таке право за державою";

22) у статті 93:

у частині другій слова "України" та "іноземним юридичним особам" виключити;

частину п’яту викласти в такій редакції:

"5. Право користування (оренда, емфітевзис) земельною ділянкою сільськогосподарського призначення може відчужуватися, передаватися у заставу її користувачем без погодження із власником такої земельної ділянки, крім випадків, визначених законом. Відчуження, застава права користування земельною ділянкою здійснюється за письмовим договором між її користувачем та особою, на користь якої здійснюються відчуження або на користь якої передається у заставу право користування. Такий договір є підставою для державної реєстрації переходу права користування у порядку, передбаченому законодавством";

частину восьму доповнити словами "або особи, які використовують земельні ділянки на праві емфітевзису";

23) частину першу статті 99 доповнити пунктом "$в^{-4}$" такого змісту:

"$в^{-4}$) право прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв’язку, трубопроводів, інших лінійних комунікацій";

24) частину першу статті 101 доповнити абзацом другим такого змісту:

"У разі переходу права власності на об’єкт нафтогазовидобування, об’єкт трубопровідного транспорту, об’єкт енергетики, передачі електричної енергії, для розміщення якого встановлений земельний сервітут, право земельного сервітуту (права та обов’язки особи, на користь якої встановлений земельний сервітут) переходить до нового власника такого об’єкта на тих самих умовах. У такому разі волевиявлення землевласника (землекористувача) та внесення змін до договору про встановлення земельного сервітуту не вимагаються. Документи, що підтверджують набуття права власності на об’єкт, для розміщення якого встановлений земельний сервітут, є підставою для державної реєстрації переходу права земельного сервітуту";

25) у статті 102^{-1}:

після частини другої доповнити двома новими частинами такого змісту:

"3. Земельна ділянка, що перебуває в оренді, не може бути передана її власником іншій особі на праві емфітевзису, суперфіцію.

4. Особа, яка використовує земельну ділянку на праві емфітевзису, має право володіти та користуватися земельною ділянкою в повному обсязі відповідно до договору.

Особа, яка використовує земельну ділянку на праві емфітевзису, може передавати її в оренду на строк, що не перевищує строк договору емфітевзису.

Договором емфітевзису може бути встановлено заборону про передачу емфітевтом такої земельної ділянки в оренду. Така заборона є обтяженням речових прав на земельну ділянку та підлягає державній реєстрації у порядку, визначеному законом".

У зв’язку з цим частини третю – восьму вважати відповідно частинами п’ятою – десятою;

частину п’яту викласти в такій редакції:

"5. Право користування земельною ділянкою державної чи комунальної власності для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) або для забудови (суперфіцій) не може бути відчужено її землекористувачем іншим особам, внесено до статутного капіталу, передано у заставу, крім випадків переходу права власності на об’єкт нерухомого майна (жилий будинок, інші будівлі та споруди) або у разі, коли право емфітевзису, суперфіцію було набуто землекористувачем на земельних торгах";

у частині дев’ятій:

доповнити пунктом 6 такого змісту:

"6) за згодою сторін договору емфітевзису, суперфіцію";

доповнити абзацом дев’ятим такого змісту:

"Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) та право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій), що перебуває у заставі (іпотеці), може бути припинено з підстави, визначеної пунктом 6 цієї частини, лише за згодою заставодержателя (іпотекодержателя)";

26) статтю 106 викласти в такій редакції:

"**Стаття 106.** Обов’язки щодо визначення спільних меж

1. Спосіб закріплення спільних меж між земельними ділянками визначається за згодою власників таких земельних ділянок. Витрати на встановлення спільних меж несуть власники земельних ділянок у рівних частинах, якщо інше не встановлено угодою між ними.

2. Межовими знаками можуть бути природні чи штучні споруди і рубежі (річки, струмки, канали, лісосмуги, рослинні смуги, дерева, стежки, рівчаки, стіни, паркани, огорожа, шляхові споруди, бетонні або металеві стовпи, плити, моноліти, камені, інші споруди і рубежі), що збігаються із межею земельної ділянки або спеціально встановлюються на ній. Межові знаки на водних об’єктах не встановлюються.

3. Власник земельної ділянки, землекористувач має право вимагати від власника суміжної земельної ділянки сприяння у встановленні спільних меж, а також встановлення або відновлення межових знаків, у разі якщо вони відсутні, зникли, перемістилися або стали невиразними. У разі відсутності згоди власника суміжної земельної ділянки встановлення спільних меж здійснюється за рішенням суду.

4. У разі якщо межі земельних ділянок у натурі (на місцевості) збігаються з природними чи штучними лінійними спорудами, рубежами (річками, струмками, каналами, лісосмугами, рослинними смугами, шляхами, стежками, рівчаками, стінами, шляховими спорудами, парканами, огорожею, фасадами будівель, іншими лінійними спорудами, рубежами тощо) та раніше встановленими межами сформованих земельних ділянок, межові знаки можуть не встановлюватися.

5. Місцезнаходження межових знаків у разі їх визначення або встановлення відображається у матеріалах землевпорядного проектування та геодезичних вишукувань, а також на кадастрових планах земельних ділянок.

6. Власники земельних ділянок та землекористувачі зобов’язані дотримуватися меж земельних ділянок";

27) у статті 118:

частини першу і другу викласти в такій редакції:

"1. Громадянин, заінтересований у приватизації земельної ділянки у межах норм безоплатної приватизації, що перебуває у його користуванні, у тому числі земельної ділянки, на якій розташовані жилий будинок, господарські будівлі, споруди, що перебувають у його власності, подає клопотання до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, що передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу.

До клопотання додається розроблена відповідно до Закону України "Про землеустрій" технічна документація із землеустрою щодо встановлення

(відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), що замовляється громадянином без надання дозволу на її розроблення.

2. У випадку, визначеному частиною першою цієї статті, відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування у місячний строк з дня отримання технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) приймає рішення про її затвердження та передачу земельної ділянки у власність або вмотивоване рішення про відмову";

у частині третій слова "звертаються з клопотанням про приватизацію цих земель" замінити словами "звертаються з клопотанням про розроблення проекту землеустрою щодо приватизації цих земель";

у частинах четвертій і п’ятій слова "проекту приватизації земель" замінити словами "проекту землеустрою щодо приватизації земель";

частину сьому викласти в такій редакції:

"7. Відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу, розглядає клопотання у місячний строк і дає дозвіл на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або надає мотивовану відмову у його наданні. Підставою відмови у наданні такого дозволу може бути лише невідповідність місця розташування об’єкта вимогам законів, прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації, схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, затверджених у встановленому законом порядку.

У разі якщо у місячний строк з дня реєстрації клопотання Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу, не надав дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність особи, якій належить право власності на об’єкт нерухомості (жилий будинок, іншу будівлю, споруду), розташований на такій земельній ділянці, або мотивовану відмову у його наданні, то особа, зацікавлена в одержанні безоплатно у власність земельної ділянки із земель державної або комунальної власності, у місячний строк з дня закінчення зазначеного строку має право замовити розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки без надання такого дозволу, про що письмово повідомляє Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. До письмового повідомлення додається договір на виконання робіт із землеустрою щодо відведення земельної ділянки.

Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки розробляється за замовленням громадян суб’єктами господарювання, які є виконавцями робіт із землеустрою згідно із законом, у строки, що обумовлюються угодою сторін.

У разі надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки Рада міністрів Автономної Республіки Крим, орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, що передають земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень,

визначених статтею 122 цього Кодексу, зобов'язані протягом десяти робочих днів з дня прийняття рішення про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або з дня повідомлення особою, зацікавленою в одержанні безоплатно у власність земельної ділянки із земель державної або комунальної власності, про замовлення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки без надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у порядку, передбаченому цією частиною, відобразити на картографічній основі Державного земельного кадастру орієнтовне місце розташування земельної ділянки, зазначити дату та номер відповідного рішення, а також майбутнє цільове призначення земельної ділянки. Зазначена інформація оприлюднюється на безоплатній основі на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин";

частину восьму виключити;

частину дев'яту викласти в такій редакції:

"9. Відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, що передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу, у двотижневий строк з дня отримання проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки приймає рішення про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та надання її у власність";

у тексті статті слово "заява" в усіх відмінках замінити словом "клопотання" у відповідному відмінку;

28) статтю 119 викласти в такій редакції:

"**Стаття 119.** Набуття права на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність)

1. Громадяни, які добросовісно, відкрито і безперервно протягом п'ятнадцяти років користуються земельною ділянкою, але не мають документів, що засвідчують наявність у них прав на зазначену земельну ділянку, можуть звернутися до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу такої земельної ділянки у їхню власність.

2. Набуття громадянами права власності на земельну ділянку за давністю користування здійснюється в порядку безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами згідно із статтею 118 цього Кодексу в межах норм, визначених статтею 121 цього Кодексу";

29) у частині восьмій статті 122 слова та цифри "у випадках, визначених статтею 149 цього Кодексу, та земельні ділянки дна територіального моря" замінити словами "які не входять до складу адміністративно-територіальних одиниць";

30) у статті 123:

абзац третій частини третьої замінити двома новими абзацами такого змісту:

"У разі якщо у місячний строк з дня реєстрації клопотання Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у користування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу, не надав дозволу на розроблення документації із землеустрою або мотивовану відмову у його наданні, особа, зацікавлена в одержанні у користування земельної ділянки із земель

державної або комунальної власності, і якій належить право власності на об’єкт нерухомості (жилий будинок, іншу будівлю, споруду), розташований на такій земельній ділянці, у місячний строк з дня закінчення зазначеного строку має право замовити розроблення документації із землеустрою без надання такого дозволу, про що письмово повідомляє Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. До письмового повідомлення додається договір на виконання робіт із землеустрою щодо відведення земельної ділянки.

У разі надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування, що передають земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність та користування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу, зобов’язані протягом десяти робочих днів з дня прийняття рішення про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або з дня повідомлення особою, зацікавленою в одержанні у користування земельної ділянки із земель державної або комунальної власності, про замовлення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки без надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у порядку, передбаченому цією частиною, відобразити на картографічній основі Державного земельного кадастру орієнтовне місце розташування земельної ділянки, зазначити дату та номер відповідного рішення, а також майбутнє цільове призначення земельної ділянки. Зазначена інформація оприлюднюється на безоплатній основі на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин".

У зв’язку з цим абзаци четвертий і п’ятий вважати відповідно абзацами п’ятим і шостим;

частини четверту і п’яту виключити;

у частині шостій слова "а в разі необхідності здійснення обов’язкової державної експертизи землевпорядної документації згідно із законом – після отримання позитивного висновку такої експертизи" виключити;

у частині сьомій слова "та позитивним висновком державної експертизи землевпорядної документації" виключити;

в абзацах першому і другому частини восьмої слова "та позитивним висновком державної експертизи землевпорядної документації" виключити;

у частині дев’ятій слова "(а у разі необхідності здійснення обов’язкової державної експертизи землевпорядної документації згідно із законом – після отримання позитивного висновку державної експертизи)" виключити;

в абзаці першому частини десятої слова "(а в разі необхідності здійснення обов’язкової державної експертизи землевпорядної документації згідно із законом – після отримання позитивного висновку державної експертизи)" виключити;

31) у статті 128:

частину другу доповнити абзацом шостим такого змісту:

"г) копія свідоцтва про реєстрацію постійного представництва з правом ведення господарської діяльності на території України – для юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства іноземної держави";

у частині сьомій слова "є підставою для видачі державного акта на право власності на земельну ділянку та її державної реєстрації" замінити словами "разом з

договором купівлі-продажу є підставою для державної реєстрації права власності на таку земельну ділянку";

32) доповнити статтею 130^{-1} такого змісту:

"**Стаття 130^{-1}.** Переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення

1. Переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають такі суб'єкти:

а) у першу чергу – особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення (металічні руди кольорових металів, металічні руди благородних металів, металічні руди рідкіснометалевих та рідкісноземельних металів, радіоактивних металів, електро- та радіотехнічна сировина), якщо відповідно до інформації, отриманої з Державного земельного кадастру, така земельна ділянка знаходиться в межах ділянки надр, наданої такій особі у користування, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди), що перебувають у власності особи, яка використовує земельну ділянку на праві власності, оренди, емфітевзису, суперфіцію, а також крім земельних ділянок для садівництва;

б) у другу чергу – орендар земельної ділянки.

Суб'єкт переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення другої черги може реалізувати таке право у разі відсутності суб'єкта першої черги або відмови суб'єкта першої черги від реалізації такого права.

У разі якщо відповідно до закону особа, зазначена у пунктах "а" і "б" цієї частини, не може набувати у власність земельну ділянку сільськогосподарського призначення, вона може в порядку, визначеному частиною п'ятою цієї статті, передати своє переважне право купівлі такої земельної ділянки іншій особі, яка відповідно до закону може набувати у власність таку земельну ділянку.

2. Переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення реалізується за умови, що суб'єкт переважного права сплачує ціну, за якою здійснюється продаж земельної ділянки, а в разі продажу на аукціоні (земельних торгах) – якщо його пропозиція є рівною пропозиції, що є найбільшою із запропонованих учасниками аукціону (земельних торгів), а також виконує всі інші умови договору купівлі-продажу, встановлені продавцем.

3. За наявності переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення її власник зобов'язаний не пізніш як за два місяці до дня укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки зареєструвати намір щодо продажу земельної ділянки у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

У разі якщо продаж земельної ділянки сільськогосподарського призначення здійснюється не на земельних торгах, заява про державну реєстрацію такого наміру подається у визначений цією частиною строк нотаріусу, який здійснюватиме нотаріальне посвідчення договору купівлі-продажу, разом з проектом такого договору. Нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити про такий намір суб'єктів переважного права цінним листом з описом вкладень та повідомленням про вручення або особисто під розписку. Суб'єкт переважного права вважається повідомленим про зазначений намір також у разі його відмови отримати повідомлення, про що є відповідна позначка, або якщо повідомлення повернулося до нотаріуса у зв'язку із закінченням встановленого строку зберігання.

Суб'єкти переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення першої черги встановлюються шляхом отримання витягу з Державного земельного кадастру про земельну ділянку. У разі якщо в такому витягу відсутня інформація про наданий відповідний спеціальний дозвіл на користування надрами, вважається, що власник такого дозволу не має переважного права купівлі такої земельної ділянки.

Суб'єкти переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення другої черги встановлюються шляхом отримання відомостей із Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Суб'єкт переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який бажає скористатися таким переважним правом, зобов'язаний повідомити про це нотаріуса цінним листом з описом вкладень та повідомленням про вручення або особисто під розписку. Протягом місяця з дня отримання такого повідомлення нотаріус за погодженням із продавцем земельної ділянки повинен призначити день і час укладення договору купівлі-продажу та повідомити про це суб'єкта переважного права купівлі земельної ділянки, який виявив бажання скористатися таким правом, цінним листом з описом вкладень та повідомлення про вручення.

У разі якщо протягом місяця з дня, коли суб'єкт переважного права був належним чином повідомлений нотаріусом про намір щодо продажу земельної ділянки, такий суб'єкт не повідомив належним чином нотаріуса про своє бажання скористатися переважним правом або відмовився від укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки, або не з'явився для укладення такого договору у день і час, призначені нотаріусом (за умови отримання повідомлення про вручення суб'єкту переважного права повідомлення про призначення дати та часу укладення договору купівлі-продажу або повідомлення про відмову від отримання такого повідомлення або якщо повідомлення повернуто нотаріусу у зв'язку із закінченням встановленого строку зберігання), вважається, що такий суб'єкт переважного права відмовився від свого переважного права.

У разі зміни власником земельної ділянки ціни та інших умов договору купівлі-продажу процедура, передбачена абзацами другим – четвертим цієї частини, здійснюється повторно.

Вимоги цієї частини не поширюються на випадки продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення:

суб'єкту переважного права купівлі земельної ділянки першої черги;

суб'єкту переважного права купівлі земельної ділянки другої черги, за умови відсутності суб'єкта переважного права купівлі земельної ділянки першої черги або у разі надання ним письмової відмови від реалізації свого переважного права.

У разі якщо протягом місяця з дня спливу строку, зазначеного в абзаці першому цієї частини, договір купівлі-продажу земельної ділянки не був укладений, процедура, передбачена абзацами другим – четвертим цієї частини, здійснюється повторно.

4. У разі продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення з порушенням переважного права її купівлі суб'єкт переважного права, який відповідно до цієї статті може реалізувати таке право, має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Одночасно позивач

зобов’язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором купівлі-продажу повинен сплатити покупець.

5. Переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення може бути передано його суб’єктом іншій особі, яка відповідно до закону може набути у власність таку земельну ділянку.

Передача переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення здійснюється за письмовим договором між суб’єктом переважного права та особою, якій передається таке право. Переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, передане іншій особі, підлягає державній реєстрації в порядку, передбаченому для державної реєстрації обтяжень речових прав на земельні ділянки.

Про передачу переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення особа, яка передає переважне право, зобов’язана письмово повідомити власника земельної ділянки протягом трьох робочих днів з дня державної реєстрації переходу такого права. Повідомлення здійснюється цінним листом з описом вкладень та повідомленням про вручення або особисто під розписку.

У разі якщо після повідомлення нотаріусом суб’єкта переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення про намір власника щодо її продажу суб’єкт переважного права передав таке право іншій особі, суб’єкт переважного права зобов’язаний повідомити особу, якій таке право передане, про такий намір.

6. Передача переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення не зупиняє строків, передбачених частиною третьою цієї статті.

7. До особи, якій передано переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, переходять усі права та обов’язки попереднього суб’єкта такого права за правовідносинами, пов’язаними з реалізацією такого права.

8. Переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення може бути передано його суб’єктом іншій особі лише один раз.

Передача переданого переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення третім особам забороняється.

9. Реалізація переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення на земельних торгах здійснюється у порядку, визначеному статтями 135-139 цього Кодексу. При цьому:

передача переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, виставленої на земельні торги, допускається не пізніш як за п’ять робочих днів до моменту початку таких торгів;

про передачу переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення особа, яка передала своє переважне право, зобов’язана повідомити організатора земельних торгів у порядку, визначеному абзацом третім частини п’ятої цієї статті, та у строк, визначений абзацом другим цієї частини.

10. Вимоги цієї статті не поширюються на випадки продажу співвласнику земельної ділянки окремої частки у праві власності на таку земельну ділянку іншому її співвласнику";

33) статтю 131 доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення приватної власності можуть бути відчужені лише за договорами купівлі-продажу, дарування, довічного утримання, спадкового договору, міни, шляхом внесення до статутного (складеного) капіталу чи шляхом звернення стягнення на них.

Земельні ділянки, зазначені в абзаці першому цієї частини:

а) можуть бути відчужені за договором дарування, довічного утримання, спадкового договору лише на користь іншого з подружжя, родичів (дітей, батьків, рідних (повнорідних і неповнорідних) братів і сестер, двоюрідних братів і сестер, діда, баби, онуків, правнуків, рідних дядька та тітки, племінниці та племінника, пасинка, падчериці, вітчима, мачухи);

б) без згоди суб'єкта переважного права купівлі земельної ділянки:

можуть бути обміняні лише на земельні ділянки, розташовані у тому самому масиві земель сільськогосподарського призначення, за правилом, визначеним частиною другою статті 37^{-1} цього Кодексу;

не можуть передаватися власниками у заставу;

не можуть бути внесені до статутного (складеного) капіталу.

Вимоги цієї частини не поширюються на земельні ділянки несільськогосподарських угідь (крім земельних ділянок під польовими дорогами, запроектованими для доступу до земельних ділянок) та земельні ділянки для садівництва";

34) частину четверту статті 133 викласти в такій редакції:

"4. Заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути лише банки";

35) у статті 135:

частину першу викласти в такій редакції:

"1. Земельні торги проводяться у формі аукціону, за результатами проведення якого укладається договір купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки з учасником (переможцем) земельних торгів, який запропонував зафіксовану в ході проведення земельних торгів залежно від лота:

найвищу ціну за земельну ділянку;

найвищу ціну за право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);

найвищу ціну за право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій);

найвищу орендну плату за земельну ділянку";

абзац другий частини другої викласти в такій редакції:

"Організатор земельних торгів з продажу земельної ділянки зобов'язаний письмово повідомити про проведення таких торгів суб'єкта переважного права купівлі земельної ділянки не пізніш як за 30 календарних днів до дня проведення відповідних торгів. Справжність підпису на повідомленні засвідчується нотаріально";

абзац перший частини третьої замінити шістьма новими абзацами такого змісту:

"3. Організатором земельних торгів є:

у разі продажу земельної ділянки – власник земельної ділянки, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, що здійснює реалізацію права

державної чи комунальної власності на земельні ділянки відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу;

у разі продажу емфітевзису, суперфіцію – особа, якій належить право емфітевзису, суперфіцію;

у разі укладення на аукціоні договору оренди земельної ділянки – особа, яка відповідно до закону може виступати її орендодавцем;

у разі укладення на аукціоні договору суперфіцію або емфітевзису – власник земельної ділянки, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, що здійснює реалізацію права державної чи комунальної власності на земельні ділянки відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу;

у разі виконання рішень, що підлягають примусовому виконанню в порядку, визначеному Законом України "Про виконавче провадження", – державний виконавець".

У зв'язку з цим абзаци другий і третій вважати відповідно абзацами сьомим і восьмим;

абзац другий частини шостої викласти в такій редакції:

"Винагорода виконавця земельних торгів встановлюється у розмірі 5 відсотків ціни, за якою здійснюється купівля-продаж земельної ділянки чи права емфітевзису, суперфіцію, або 50 відсотків розміру річної орендної плати (у разі набуття на аукціоні права оренди), але не більш як двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожний лот";

частину восьму викласти в такій редакції:

"8. Розмір гарантійного внеску за лотом становить 5 відсотків стартової ціни продажу земельної ділянки чи права емфітевзису, суперфіцію або 30 відсотків стартового розміру річної орендної плати";

36) частину другу статті 136 доповнити абзацом другим такого змісту:

"Площа земельної ділянки сільськогосподарського призначення державної або комунальної власності, право оренди, емфітевзису якої виставляється на земельні торги, не може перевищувати 20 гектарів";

37) у статті 137:

у частині четвертій:

пункт "в" після слів "цільове призначення" доповнити словами "обмеження у використанні земельної ділянки";

пункт "г" після слів "який укладається" доповнити словами "з переможцем земельних торгів";

доповнити пунктом "ї" такого змісту:

"ї) особа, яка має переважне право купівлі земельної ділянки (у разі проведення аукціону з продажу такої земельної ділянки)";

у пункті "б" частини сьомої слова "Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України" замінити словами "Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань", а слова "для іноземних юридичних осіб" – словами "для юридичних осіб, створених за законодавством іноземної держави";

абзац третій частини вісімнадцятої викласти в такій редакції:

"Значення кроку торгів встановлюється організатором у розмірі до 5 відсотків стартової ціни земельної ділянки чи права емфітевзису, суперфіцію або до 0,5 відсотка стартового розміру річної орендної плати";

частину дев'ятнадцяту доповнити абзацом десятим такого змісту:

"У разі якщо учасник, який має переважне право купівлі земельної ділянки, вирішив реалізувати таке переважне право, він повідомляє про це ліцитатора відразу після закінчення торгів. У такому разі права та обов'язки переможця переходять до нього. Якщо про бажання реалізувати переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення ліцитатора повідомили суб'єкти такого права першої та другої черги, права та обов'язки переможця переходять до суб'єкта переважного права першої черги";

частину тридцять першу викласти в такій редакції:

"31. Ціна продажу земельної ділянки чи права емфітевзису, суперфіцію, розмір річної орендної плати за земельну ділянку, право користування якою набуто на торгах, підлягають сплаті переможцем не пізніше трьох банківських днів з дня укладення відповідного договору";

38) у частині першій статті 143:

у пункті "б" слова "вказівками (приписами) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі" замінити словами "приписами органів, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель";

доповнити пунктом "$г^{-1}$" такого змісту:

"$г^{-1}$) примусового звернення стягнень на право емфітевзису, суперфіцію за зобов'язаннями особи, яка використовує земельну ділянку на такому праві";

39) статтю 144 викласти в такій редакції:

"**Стаття 144.** Порядок припинення права користування земельними ділянками, що використовуються з порушенням земельного законодавства

1. У разі виявлення порушення земельного законодавства державний інспектор з контролю за використанням та охороною земель чи державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища складає протокол про адміністративне правопорушення, накладає на особу, яка допустила правопорушення, адміністративне стягнення та видає цій особі припис про його усунення у 30-денний строк.

У разі якщо особа, яка допустила порушення земельного законодавства, не виконала протягом зазначеного строку припис державного інспектора щодо припинення правопорушення, державний інспектор з контролю за використанням та охороною земель чи державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища накладає на таку особу адміністративне стягнення відповідно до закону та повторно видає припис про припинення правопорушення та усунення його наслідків у 30-денний строк.

2. У разі неусунення наслідків порушення земельного законодавства у 30-денний строк орган державного контролю за використанням та охороною земель або орган державного контролю за охороною навколишнього природного середовища звертається до суду з позовом про:

розірвання договору оренди, емфітевзису, суперфіцію земельної ділянки або договору про встановлення земельного сервітуту;

припинення права постійного користування земельною ділянкою";

40) частини четверту і п'яту статті 148^{-1} викласти в такій редакції:

"4. Внесення змін до договорів оренди, суперфіцію, емфітевзису, земельного сервітуту чи застави із зазначенням нового власника земельної ділянки не вимагається і здійснюється лише за згодою сторін договору.

5. Вимоги цієї статті поширюються на випадки переходу повноважень з розпорядження земельними ділянками державної власності від одного органу до іншого, а також при переході права власності на земельні ділянки від держави до територіальної громади і навпаки та при переході права власності на земельні ділянки від однієї територіальної громади до іншої";

41) статтю 149 викласти в такій редакції:

"**Стаття 149.** Порядок вилучення земельних ділянок із постійного користування

1. Земельні ділянки, надані у постійне користування із земель державної та комунальної власності, можуть вилучатися для суспільних та інших потреб за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що здійснюють розпорядження земельними ділянками відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу з урахуванням вимог статті 150 цього Кодексу.

2. Вилучення земельних ділянок здійснюється за письмовою згодою землекористувачів, а в разі незгоди землекористувачів – у судовому порядку. Справжність підпису на документі, що підтверджує згоду землекористувача на вилучення земельної ділянки, засвідчується нотаріально";

42) у частині другій статті 150 слова "у пунктах "в" і "г" замінити словами "у пункті "г";

43) у статті 158:

у частині першій слова "та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин" виключити;

частину третю викласти в такій редакції:

"3. Органи місцевого самоврядування вирішують земельні спори у межах території територіальних громад щодо меж земельних ділянок, що перебувають у власності і користуванні громадян, обмежень у використанні земель та земельних сервітутів, додержання громадянами правил добросусідства, а також спори щодо розмежування меж районів у містах";

частину четверту виключити;

частину п’яту викласти в такій редакції:

"5. У разі незгоди власників землі або землекористувачів з рішенням органу місцевого самоврядування спір вирішується у судовому порядку";

44) у статті 159:

назву викласти в такій редакції:

"**Стаття 159.** Порядок розгляду земельних спорів органами місцевого самоврядування";

у частині першій слова "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, та" виключити;

у частині четвертій слова "або центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин" виключити;

45) у статті 161:

назву викласти в такій редакції:

"**Стаття 161.** Виконання рішень органів місцевого самоврядування щодо земельних спорів";

у частині першій слова "центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин" виключити;

у частині четвертій слова "вищестоящим органом або" виключити;

46) у частині другій статті 167 слова "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення" замінити словами "Кабінетом Міністрів України";

47) частину другу статті 168 викласти в такій редакції:

"2. Власники земельних ділянок та землекористувачі мають право здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок виключно на підставі розробленого у встановленому законом порядку робочого проекту землеустрою. Переміщення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) в межах однієї і тієї самої земельної ділянки, призначеної для ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка), індивідуального дачного будівництва та будівництва індивідуальних гаражів, здійснюється без розроблення робочого проекту землеустрою";

48) частини другу і четверту статті 172 викласти в такій редакції:

"2. Консервація земель здійснюється шляхом припинення чи обмеження їх господарського використання на визначений термін та залуження, заліснення або ренатуралізації. Передача у власність і користування земель державної та комунальної власності, щодо яких прийнято рішення про їх консервацію, для цілей, не пов’язаних із такою консервацією, забороняється";

"4. Порядок консервації земель встановлюється Кабінетом Міністрів України";

49) у частині першій статті 173 слово "замкнена" виключити;

50) пункт "и" частини першої статті 184 виключити;

51) статтю 186 викласти в такій редакції:

"**Стаття 186.** Погодження і затвердження документації із землеустрою

1. Схема землеустрою і техніко-економічне обґрунтування використання та охорони земель району затверджуються районною радою.

Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель села, селища, міста, території територіальної громади затверджуються відповідною сільською, селищною, міською радою.

Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць підлягають стратегічній екологічній оцінці.

Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель зони відчуження та зони безумовного (обов’язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, затверджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов’язкового) відселення.

2. Проекти землеустрою погоджуються та затверджуються в такому порядку:

1) проекти землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць погоджуються сільськими, селищними, міськими,

районними радами, районними державними адміністраціями, за рахунок території яких планується здійснити розширення таких меж. У разі розширення меж адміністративно-територіальної одиниці за рахунок території, що не входить до складу відповідного району, або якщо районна рада не утворена, проект погоджується Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною державною адміністрацією.

У разі встановлення меж міст проект також погоджується Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласною радою.

Рішення Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування про встановлення (зміну) меж адміністративно-територіальної одиниці одночасно є рішенням про затвердження проекту землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальної одиниці.

Проекти землеустрою щодо встановлення (зміни) меж районів у містах погоджуються з відповідною районною у місті радою, районною у місті державною адміністрацією (у разі їх утворення);

2) проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад погоджуються сільськими, селищними, міськими радами суміжних територіальних громад і затверджуються сільською, селищною, міською радою, що представляє інтереси територіальної громади, межі території якої встановлюються.

У разі відмови сільської, селищної, міської ради у погодженні проекту землеустрою спір вирішується у судовому порядку;

3) проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об’єктів погоджуються з власниками, користувачами земельних ділянок, що включаються до території природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об’єктів без їх вилучення, крім випадків, коли обмеження безпосередньо встановлені законом або прийнятими відповідно до нього нормативно-правовими актами.

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об’єктів погоджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (у разі наявності територій чи об’єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, земель оздоровчого, рекреаційного призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон), органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом відповідної обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища (у разі наявності територій чи об’єктів природно-заповідного фонду місцевого значення).

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів у зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, погоджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження та зоною безумовного (обов'язкового) відселення.

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів затверджуються їх замовниками.

Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів, що розробляються з метою внесення до Державного земельного кадастру відомостей про межі та режими використання земель у межах територій пам'яток культурної спадщини, історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій, охоронюваних археологічних територій, зон охорони, буферних зон, історичних ареалів населених місць, територій об'єктів культурної всесвітньої спадщини, затверджуються органами, що відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" затверджують науково-проектну документацію у сфері охорони культурної спадщини, що визначає обмеження у використанні земель у межах територій пам'яток культурної спадщини, історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій, охоронюваних археологічних територій, зон охорони, буферних зон, історичних ареалів населених місць, територій об'єктів культурної всесвітньої спадщини. Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів, що розробляються з метою внесення до Державного земельного кадастру відомостей про межі та режими використання земель у межах територій пам'яток культурної спадщини, історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій, охоронюваних археологічних територій, зон охорони, буферних зон, історичних ареалів населених місць, територій об'єктів культурної всесвітньої спадщини, не пізніше 30 календарних днів до дня їх затвердження публікуються на офіційному веб-сайті органу охорони культурної спадщини, уповноваженого здійснювати їх затвердження;

4) проекти землеустрою щодо приватизації земель державних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій погоджуються рішенням загальних зборів працівників таких підприємств, установ та організацій (іншими суб'єктами, визначеними законодавством) і затверджуються органами виконавчої влади, що здійснюють розпорядження земельними ділянками державної власності відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу.

Проекти землеустрою щодо приватизації земель комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій погоджуються рішенням загальних зборів працівників таких підприємств, установ та організацій (іншими суб'єктами, визначеними законодавством) і затверджуються відповідними сільськими, селищними, міськими радами;

5) проекти землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв) погоджуються відповідною сільською, селищною, міською радою та затверджуються на зборах більшістю власників земельних часток (паїв) у межах земель, що перебувають у власності (користуванні) такого сільськогосподарського підприємства, що оформляється відповідним протоколом;

6) проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок затверджуються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу;

7) у разі наявності територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, земель, зарезервованих для заповідання, прибережних захисних смуг, інших територій екологічної мережі проекти землеустрою щодо впорядкування території для містобудівних потреб погоджуються органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом відповідної обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Проекти землеустрою щодо впорядкування території для містобудівних потреб затверджуються сільськими, селищними, міськими радами;

8) проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, затверджуються їх замовниками;

9) у разі наявності територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, земель, зарезервованих для заповідання, або прибережних захисних смуг, інших територій екологічної мережі проекти землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів погоджуються органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом відповідної обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Проекти землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів затверджуються відповідними сільськими, селищними, міськими радами.

3. Робочі проекти землеустрою затверджуються їх замовниками.

Робочі проекти землеустрою, що передбачають здійснення заходів на земельних ділянках державної та комунальної власності, розташованих на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, їх охоронних зонах, землях, зарезервованих для заповідання, прибережних захисних смугах, інших територіях екологічної мережі, погоджуються органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом відповідної обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища.

4. Технічна документація із землеустрою погоджується і затверджується у такому порядку:

1) технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж частини земельної ділянки, на яку поширюється право суборенди, сервітуту, погоджується землевласником (у разі встановлення сервітуту щодо земельної ділянки, що не перебуває у користуванні, або у разі встановлення сервітуту щодо земельної ділянки, що перебуває у користуванні, – за договором з її власником) або землекористувачем (в інших випадках) і затверджується особою, яка набуває право суборенди, сервітуту;

2) технічна документація із землеустрою щодо поділу та об'єднання земельних ділянок затверджується власником (розпорядником) земельних ділянок, а щодо земельних ділянок державної або комунальної власності – Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування, уповноваженими розпоряджатися земельними ділянками відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу;

3) технічна документація із землеустрою щодо інвентаризації земель у частині положень, що передбачають внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки, сформовані до 2004 року, але відомості про які не внесені до Державного земельного кадастру, погоджується з власниками таких земельних ділянок, а якщо такі земельні ділянки перебувають у користуванні фізичних, юридичних осіб – також із землекористувачами.

Технічна документація із землеустрою щодо інвентаризації земель затверджується:

щодо земельних ділянок приватної власності – власником земельних ділянок;

щодо земельних ділянок державної або комунальної власності – Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування, уповноваженими розпоряджатися земельними ділянками відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу;

щодо земельних ділянок, розташованих у масиві земель сільськогосподарського призначення, та земель, що залишилися у колективній власності після розподілу земельних ділянок між власниками земельних часток (паїв), – сільською, селищною, міською радою;

4) технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини затверджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, крім технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж території пам'ятки місцевого значення, її зони охорони, меж історико-культурного заповідника місцевого значення, що затверджується органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини не пізніше 30 календарних днів до її затвердження публікується на офіційному веб-сайті органу охорони культурної спадщини, уповноваженого здійснювати її затвердження;

5) технічна документація із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) затверджується:

у разі передачі на підставі такої документації земельної ділянки у власність та користування Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою міністрів

Автономної Республіки Крим, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування – рішенням таких органів;

в інших випадках – власником (розпорядником) земельної ділянки, а щодо земельної ділянки державної або комунальної власності, що перебуває у користуванні, – землекористувачем;

6) технічна документація із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів погоджується користувачами земельних ділянок державної, комунальної власності, крім випадків, визначених законом, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом відповідної обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища та затверджується органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування, що здійснює розпорядження земельними ділянками відповідно до повноважень, визначених статтею 122 цього Кодексу.

5. Затверджена документація із землеустрою в електронній формі подається розробником до Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель.

6. Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти, визначені цією статтею, зобов'язані протягом десяти робочих днів з дня одержання документації із землеустрою безоплатно надати або надіслати рекомендованим листом з повідомленням розробнику свої висновки про її погодження або про відмову в погодженні з обов'язковим посиланням на закони та прийняті відповідно до них нормативно-правові акти, що регулюють відносини у відповідній сфері. Строк дії таких висновків є необмеженим.

7. Підставою для відмови у погодженні та затвердженні документації із землеустрою може бути лише невідповідність її положень вимогам законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, документації із землеустрою або містобудівної документації.

8. Верховній Раді Автономної Республіки Крим, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, іншим суб'єктам, визначеним цією статтею, при погодженні та затвердженні документації із землеустрою забороняється вимагати:

додаткові матеріали та документи, не включені до складу документації із землеустрою, визначеного Законом України "Про землеустрій";

надання погодження документації із землеустрою будь-якими іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, погодження яких не передбачено цією статтею;

проведення будь-яких обстежень, експертиз чи робіт.

Кожен орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інший суб'єкт, визначений цією статтею, розглядає та погоджує документацію із землеустрою самостійно та незалежно від погодження такої документації іншими органами.

9. Висновок (рішення) органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, іншого суб'єкта, визначеного цією статтею, щодо відмови у погодженні або затвердженні документації із землеустрою має містити вичерпний перелік недоліків документації із землеустрою з описом змісту недоліку

та посиланням на відповідні норми законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, затверджену документацію із землеустрою або містобудівну документацію. Повторна відмова у погодженні або затвердженні документації із землеустрою допускається лише у разі, якщо розробник не усунув недоліки, зазначені у попередньому висновку (рішенні), а також якщо підстава для відмови виникла після надання попереднього висновку (рішення). Повторна відмова у погодженні або затвердженні не позбавляє розробника документації із землеустрою права усунути недоліки такої документації та подати її на погодження або затвердження";

52) статтю 186^{-1} виключити;

53) частину першу статті 188 викласти в такій редакції:

"1. Державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, а за додержанням вимог законодавства про охорону земель – центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Державний контроль за використанням та охороною земель в обсязі, визначеному законом, також здійснюється виконавчими органами сільських, селищних, міських рад. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад набувають установлених законом повноважень із здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю";

54) статтю 189 виключити;

55) текст статті 190 викласти в такій редакції:

"Громадський контроль за використанням та охороною земель здійснюється громадськими інспекторами, які призначаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, відповідними органами місцевого самоврядування і діють на підставі положень, затверджених відповідно центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, відповідною радою";

56) статтю 200 виключити;

57) у статті 211:

у частині першій:

пункт "е" доповнити словами "пошкодження або знищення геодезичних пунктів Державної мережі та геодезичних мереж спеціального призначення";

пункти "и" та "і" викласти в такій редакції:

"и) порушення умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту;

і) відхилення від затверджених у встановленому порядку проектів землеустрою";

пункт "к" виключити;

доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, затверджується Кабінетом Міністрів України";

58) у розділі X "Перехідні положення":

пункт 6^{-1} доповнити абзацами другим та третім такого змісту:

"Право викупу також належить громадянам України – спадкоємцям громадян, яким належало право постійного користування, право довічного успадкованого володіння земельними ділянками державної і комунальної власності, призначеними для ведення селянського (фермерського) господарства (крім випадків, коли такі земельні ділянки були передані у власність чи користування фізичним або юридичним особам). Якщо таких спадкоємців декілька, земельна ділянка придбавається ними у спільну часткову власність, де частки кожного із спадкоємців у праві власності є рівними.

Права постійного користування та довічного успадковуваного володіння земельними ділянками державної та комунальної власності зберігаються за суб'єктами відповідного права, які не здійснили викуп таких ділянок відповідно до абзацу першого цього пункту";

доповнити пунктом 24 такого змісту:

"24. З дня набрання чинності цим пунктом землями комунальної власності територіальних громад вважаються всі землі державної власності, розташовані за межами населених пунктів у межах таких територіальних громад, крім земель:

а) що використовуються органами державної влади, державними підприємствами, установами, організаціями на праві постійного користування (у тому числі земельних ділянок, що перебувають у постійному користуванні державних лісогосподарських підприємств, та земель водного фонду, що перебувають у постійному користуванні державних водогосподарських підприємств, установ, організацій, Національної академії наук України, національних галузевих академій наук);

б) оборони;

в) природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення в межах об'єктів і територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, лісогосподарського призначення;

г) зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи;

ґ) під будівлями, спорудами, іншими об'єктами нерухомого майна державної власності;

д) під об'єктами інженерної інфраструктури загальнодержавних та міжгосподарських меліоративних систем державної власності;

е) визначених у наданих до набрання чинності цим пунктом дозволах на розроблення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок, наданих органами виконавчої влади з метою передачі земельних ділянок у постійне користування державним установам природно-заповідного фонду, державним лісогосподарським та водогосподарським підприємствам, установам та організаціям, якщо рішення зазначених органів не прийняті.

Земельні ділянки, що вважаються комунальною власністю територіальних громад сіл, селищ, міст відповідно до цього пункту і право державної власності на які зареєстроване у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно,

переходять у комунальну власність з моменту державної реєстрації права комунальної власності на такі земельні ділянки.

Інші земельні ділянки та землі, не сформовані у земельні ділянки, переходять у комунальну власність з дня набрання чинності цим пунктом.

Перехід земельних ділянок із державної власності у комунальну власність згідно з вимогами цього пункту не є підставою для припинення права оренди та інших речових прав, похідних від права власності, на такі земельні ділянки. Внесення змін до договору оренди, суперфіцію, емфітевзису, земельного сервітуту із зазначенням нового органу, що здійснює розпорядження такою земельною ділянкою, не вимагається і здійснюється лише за згодою сторін договору.

З дня набрання чинності цим пунктом до державної реєстрації права комунальної власності на земельні ділянки державної власності, що передаються у комунальну власність територіальних громад, органи виконавчої влади, що здійснювали розпорядження такими земельними ділянками, не мають права здійснювати розпорядження ними.

Надані до дня набрання чинності цим пунктом рішеннями Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади дозволи на розроблення документації із землеустрою щодо земельних ділянок державної власності, які відповідно до цього пункту переходять у комунальну власність, є чинними. Особи, які отримали такі дозволи, а також органи, що їх надали, зобов’язані повідомити про це протягом місяця відповідні сільські, селищні, міські ради з дня набрання чинності цим пунктом. Рішення про затвердження такої документації, що не була затверджена на день набрання чинності цим пунктом, приймають сільські, селищні, міські ради.

Рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади про викуп для суспільних потреб земельних ділянок приватної власності, прийняті до дня набрання чинності цим пунктом, є чинними, а заходи щодо відчуження таких земельних ділянок здійснюються органами, визначеними статтями 8 і 9 Закону України "Про відчуження земельних ділянок, інших об’єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності".

Особи, які отримали дозволи на розроблення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок, зазначені у підпункті "е" цього пункту, а також органи, що їх надали, зобов’язані повідомити про це протягом місяця відповідні сільські, селищні, міські ради з дня набрання чинності цим пунктом. До 1 січня 2023 року зазначені землі та земельні ділянки не можуть бути передані у власність та користування будь-яким іншим особам, крім тих, яким надано дозвіл на розроблення документації із землеустрою (крім передачі їх для розміщення об’єктів, передбачених статтею 15 Закону України "Про відчуження земельних ділянок, інших об’єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності"). У разі якщо до 1 січня 2023 року такі земельні ділянки не передані у постійне користування державним установам природно-заповідного фонду, державним лісогосподарським та водогосподарським підприємствам, установам та організаціям, такі земельні ділянки переходять у комунальну власність територіальної громади села, селища, міста, на території якої вони розташовані.

До встановлення меж територій та об’єктів природно-заповідного фонду їх межі визначаються відповідно до проектів створення територій та об’єктів природно-заповідного фонду";

59) у тексті Кодексу:

слова "іноземна юридична особа" в усіх відмінках і числах замінити словами "юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства іноземної держави" у відповідному відмінку і числі;

слова "іноземні громадяни" в усіх відмінках замінити словом "іноземці" у відповідному відмінку.

5. У Цивільному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., №№ 40-44, ст. 356):

1) абзац перший частини другої статті 402 викласти в такій редакції:

"2. Земельний сервітут може бути встановлений договором між особою, яка вимагає його встановлення, та власником (володільцем) земельної ділянки або особою, яка використовує земельну ділянку на праві емфітевзису, суперфіцію";

2) частину четверту статті 403 доповнити абзацом другим такого змісту:

"У разі встановлення земельного сервітуту для спорудження лінійного об'єкта енергетичної інфраструктури, іншого об'єкта законом або договором про встановлення земельного сервітуту може бути встановлена умова щодо переходу права земельного сервітуту до нового власника такого об'єкта при переході права власності на нього";

3) у статті 407:

у частині першій слова "особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб" замінити словами "фізичною особою, юридичною особою";

у частині другій слова "частиною третьою цієї статті" замінити словами і цифрами "частиною п'ятою статті 102^{-1} Земельного кодексу України";

частину третю виключити;

4) у статті 408:

у частині першій слова "для земельних ділянок державної або комунальної власності" виключити;

частину другу виключити;

5) частину першу статті 410 викласти в такій редакції:

"1. Землекористувач має право володіти та користуватися земельною ділянкою в повному обсязі відповідно до умов договору.

Землекористувач має право передавати земельну ділянку в оренду";

6) у статті 411:

назву викласти в такій редакції:

"**Стаття 411.** Відчуження права користування земельною ділянкою";

у частині третій слова "Землекористувач зобов'язаний" замінити словами "Особа, яка здійснює відчуження права користування земельною ділянкою, зобов'язана";

частину п'яту викласти в такій редакції:

"5. У разі продажу права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб іншій особі власник земельної ділянки має право на одержання відсотків від ціни продажу (вартості права), встановлених договором про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Розмір та порядок сплати відсотків є істотною умовою договору про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб";

доповнити частиною шостою такого змісту:

"6. У разі відчуження права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб іншій особі до неї переходять усі права та обов'язки землекористувача з дня державної реєстрації переходу права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб".

6. У пункті 5 розділу VIII "Прикінцеві положення" Лісового кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 21, ст. 170) слова "що до набрання чинності цим Кодексом" замінити словами "які до набрання чинності Земельним кодексом України".

7. У статті 21 Закону України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 16, ст. 198; Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 48, ст. 682):

у частині третій слова "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі" замінити словами "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів";

у частині четвертій слова "центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, санітарного та епідемічного благополуччя населення" замінити словами "центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів".

8. У Законі України "Про природно-заповідний фонд України" (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 34, ст. 502 із наступними змінами):

1) у частині восьмій статті 49 слова "державної форми" замінити словами "державної та комунальної форм";

2) частину другу статті 52 доповнити реченням такого змісту: "Створення, оголошення, розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також резервування цінних для заповідання територій та об'єктів у межах земель, переданих у комунальну власність територіальних громад відповідно до пункту 24 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України, які на момент передачі не були передані у користування фізичних, юридичних осіб, погодження не потребують";

3) статтю 55 викласти в такій редакції:

"**Стаття 55.** Резервування цінних для заповідання територій та об'єктів

З метою недопущення знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних для заповідання територій та об'єктів до прийняття у встановленому порядку рішень про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду і виділення необхідних для цього коштів проводиться їх резервування на період до п'яти років.

Резервуванню підлягають території, що включають землі державної та комунальної власності.

Території, що резервуються з метою наступного заповідання, залишаються у віданні їх землевласників та землекористувачів і використовуються за цільовим

призначенням із додержанням особливих вимог охорони навколишнього природного середовища та обмежень, що визначаються рішенням про резервування. Провадження на таких територіях діяльності, що призводить до зміни угідь, на земельних ділянках усіх категорій земель (боліт, степів, сіножатей, пасовищ, земельних лісових ділянок) забороняється.

Рішення про резервування приймає орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність та користування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 Земельного кодексу України, на підставі технічної документації із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурний підрозділ обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища, наукова установа, природоохоронне громадське об'єднання звертаються до органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність та користування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 Земельного кодексу України, з клопотанням про надання дозволу на розроблення технічної документації із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів.

До клопотання додаються графічні матеріали, на яких зазначено бажане місце розташування цінних для заповідання територій та об'єктів, обґрунтування необхідності їх заповідання.

Орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування у межах своїх повноважень у десятиденний строк розглядає зазначене клопотання і надає дозвіл на розроблення технічної документації із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів або мотивовану відмову в його наданні. Підставою для відмови у наданні такого дозволу може бути лише невідповідність місця розташування цінних для заповідання територій та об'єктів вимогам законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

У разі надання дозволу на розроблення технічної документації із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, які передають земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність та користування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 Земельного кодексу України, зобов'язані протягом десяти робочих днів з дня прийняття такого рішення відобразити на картографічній основі Державного земельного кадастру орієнтовне місце розташування цінних для заповідання територій та об'єктів, а також дату та номер відповідного рішення. Зазначена інформація оприлюднюється на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, на безоплатній основі.

Орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування у десятиденний строк з дня отримання технічної документації із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об'єктів приймає рішення про її затвердження та резервування цінних для заповідання територій та об'єктів".

9. Частину другу статті 6 Закону України "Про заставу" (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 47, ст. 642) виключити.

10. Статтю 55 Закону України "Про нотаріат" (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 39, ст. 383 із наступними змінами) доповнити частиною чотирнадцятою такого змісту:

"При посвідченні угоди про відчуження земельної ділянки, щодо якої встановлено переважне право купівлі, перевіряється дотримання передбачених законом вимог щодо реалізації такого переважного права".

11. У Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 24, ст. 170 із наступними змінами):

1) частину першу статті 26 доповнити пунктом 34^{-1} такого змісту:

"34^{-1}) прийняття рішень щодо здійснення виконавчим органом сільської, селищної, міської ради державного контролю за використанням та охороною земель";

2) підпункти 1 і 10 пункту "б" частини першої статті 33 викласти в такій редакції:

"1) здійснення контролю за додержанням природоохоронного законодавства, використанням і охороною природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів";

"10) здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у межах та порядку, встановлених законом";

3) частину другу статті 59 доповнити абзацом другим такого змісту:

"Рішення ради щодо безоплатної передачі земельної ділянки комунальної власності у приватну власність (крім земельних ділянок, що перебувають у користуванні громадян, та випадків передачі земельної ділянки власнику розташованого на ній жилого будинку, іншої будівлі, споруди) приймається не менш як двома третинами голосів депутатів від загального складу ради".

12. У Законі України "Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність" (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 5-6, ст. 46 із наступними змінами):

1) абзац третій статті 5 викласти в такій редакції:

"центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин";

2) статті 5^{-1} і 5^{-2} викласти в такій редакції:

"**Стаття 5^{-1}.** Професійна підготовка та кадрове забезпечення у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності

Професійною топографо-геодезичною і картографічною діяльністю за відповідними напрямами можуть займатися особи, які мають вищу освіту у галузі геодезії та/або землеустрою.

Виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт може здійснюватися за такими напрямами:

а) основні геодезичні роботи;

б) загальнодержавні топографічні знімання;

в) інженерні вишукування для будівництва та великомасштабні топографічні знімання.

Топографо-геодезичні і картографічні роботи при здійсненні землеустрою виконуються особами, які отримали кваліфікаційний сертифікат інженера-землевпорядника відповідно до Закону України "Про землеустрій".

Сертифіковані інженери-геодезисти несуть відповідальність за якість результатів топографо-геодезичних і картографічних робіт (крім топографо-геодезичних та картографічних робіт при здійсненні землеустрою). Сертифікованим інженером-геодезистом може бути особа, яка має стаж роботи за спеціальністю не менше одного року, склала кваліфікаційний іспит та одержала кваліфікаційний сертифікат за відповідним напрямом робіт. Відомості про сертифікованих інженерів-геодезистів вносяться до Державного реєстру сертифікованих інженерів-геодезистів відповідно до вимог цього Закону.

Сертифікованим інженером-геодезистом не може бути особа, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Інженер-геодезист для складання кваліфікаційного іспиту за відповідним напрямом подає до Кваліфікаційної комісії:

заяву встановленого зразка із зазначенням напряму робіт;

копію документа про вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра відповідно до закону;

документ, що підтверджує стаж роботи.

Складання кваліфікаційного іспиту Кваліфікаційній комісії інженером-геодезистом та підвищення кваліфікації сертифікованими інженерами-геодезистами за відповідними напрямами здійснюються на базі факультетів геодезичного або землевпорядного профілю у закладах вищої освіти відповідної акредитації, які уклали договір із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Кваліфікаційний іспит є процедурою, під час проведення якої підтверджується професійна компетентність особи, рівень її кваліфікації і знань як виконавця топографо-геодезичних і картографічних робіт за відповідним напрямом (крім топографо-геодезичних і картографічних робіт при здійсненні землеустрою).

Вимоги до програм підвищення кваліфікації сертифікованих інженерів-геодезистів встановлюються Кваліфікаційною комісією, склад якої затверджується наказом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Кваліфікаційна комісія здійснює контроль за якістю професійної підготовки сертифікованих інженерів-геодезистів.

До складу Кваліфікаційної комісії включаються десять сертифікованих інженерів-геодезистів, які є представниками центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, та по п’ять сертифікованих інженерів-геодезистів від кожної саморегулівної організації у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності.

Член Кваліфікаційної комісії може бути виключений із складу Кваліфікаційної комісії за поданням органу, закладу, організації, які його делегували.

Особа, яка делегувала члена Кваліфікаційної комісії, має право на його відкликання або заміну. Зміни до складу Кваліфікаційної комісії вносяться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, протягом місяця з дня отримання подання про делегування, відкликання або заміну члена Кваліфікаційної комісії.

Член Кваліфікаційної комісії виключається із складу Кваліфікаційної комісії за поданням органу, закладу вищої освіти, саморегулівної організації, які його делегували, а також у разі втрати відповідним органом, закладом вищої освіти,

саморегулівною організацією права делегувати своїх представників до складу Кваліфікаційної комісії.

Члени Кваліфікаційної комісії обирають із свого складу голову і секретаря комісії.

Засідання Кваліфікаційної комісії є правомочним у разі присутності на ньому більше половини складу комісії. Рішення Кваліфікаційної комісії приймаються простою більшістю голосів присутніх на засіданні членів комісії. У разі рівного розподілу голосів голос голови Кваліфікаційної комісії є вирішальним.

Рішення Кваліфікаційної комісії може бути оскаржено до суду.

Інженеру-геодезисту, який склав кваліфікаційний іспит за відповідним напрямом, видається кваліфікаційний сертифікат інженера-геодезиста у паперовій або електронній формі, що підтверджує відповідність особи кваліфікаційним характеристикам професії та її спроможність самостійно проводити топографо-геодезичні і картографічні роботи.

Особи, які не склали кваліфікаційного іспиту Кваліфікаційній комісії, допускаються до його повторного складення не раніше ніж через два місяці. Сертифіковані відповідно до цього Закону інженери-геодезисти зобов’язані не менш як один раз на два роки підвищувати свою кваліфікацію за програмою підвищення кваліфікації.

Видача кваліфікаційного сертифіката особам, які склали кваліфікаційний іспит, видача свідоцтва про підвищення кваліфікації, а також їх дублікатів здійснюється закладом вищої освіти, на базі якого складається кваліфікаційний іспит або підвищується кваліфікація за рішенням Кваліфікаційної комісії.

Строк дії кваліфікаційного сертифіката інженера-геодезиста не обмежений у часі, крім випадків, визначених законом. Невиконання вимоги щодо підвищення кваліфікації у встановлений законом строк є підставою для зупинення дії сертифіката на період до одержання свідоцтва про підвищення кваліфікації.

Рішення про зупинення дії кваліфікаційного сертифіката сертифікованого інженера-геодезиста приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, у разі:

невиконання вимог цього Закону щодо підвищення кваліфікації;

зазначення завідомо неправдивих даних, що призвело до викривлення інформації у Державному реєстрі сертифікованих інженерів-геодезистів.

Дія кваліфікаційного сертифіката поновлюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, у тижневий строк після усунення відповідним інженером-геодезистом наявних зауважень.

Кваліфікаційний сертифікат інженера-геодезиста анулюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин:

а) за зверненням сертифікованого інженера-геодезиста;

б) у разі набрання законної сили рішенням суду про обмеження дієздатності особи, яка є сертифікованим інженером-геодезистом, визнання її недієздатною, безвісно відсутньою;

в) у разі встановлення Кваліфікаційною комісією факту порушення сертифікованим інженером-геодезистом законодавства у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, що призвело до порушення прав та/або законних інтересів юридичних, фізичних осіб, держави, територіальної громади, на

підставі розгляду письмових звернень таких осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

г) у разі смерті сертифікованого інженера-геодезиста.

Кваліфікаційний сертифікат інженера-геодезиста може бути також анульований за рішенням суду.

Рішення про зупинення дії чи анулювання кваліфікаційного сертифіката інженера-геодезиста може бути оскаржено до суду.

Порядок роботи Кваліфікаційної комісії, видачі та анулювання кваліфікаційного сертифіката інженера-геодезиста, форма кваліфікаційного сертифіката встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин.

Стаття 5^{-2}. Державний реєстр сертифікованих інженерів-геодезистів

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, веде Державний реєстр сертифікованих інженерів-геодезистів, які отримали кваліфікаційний сертифікат.

У Державному реєстрі сертифікованих інженерів-геодезистів зазначається така інформація про інженера-геодезиста:

1) прізвище, ім’я та по батькові;

2) реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта громадянина України (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків);

3) дата видачі та номер кваліфікаційного сертифіката;

4) напрям (напрями) виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт;

5) назва закладу вищої освіти, на базі якого складався кваліфікаційний іспит та який здійснював підвищення кваліфікації;

6) дата та номер протоколу рішення Кваліфікаційної комісії про видачу кваліфікаційного сертифіката;

7) інформація про підвищення кваліфікації;

8) інформація щодо зупинення дії чи позбавлення кваліфікаційного сертифіката;

9) місце роботи особи.

Інформація з Державного реєстру сертифікованих інженерів-геодезистів у формі витягу надається фізичним і юридичним особам за їхнім письмовим зверненням на безоплатній основі.

Державний реєстр сертифікованих інженерів-геодезистів оприлюднюється на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, крім відомостей про реєстраційний номер облікової картки платника податків, серії та номера паспорта громадянина України.

Технологічні та програмні засоби, необхідні для оприлюднення відомостей Державного реєстру сертифікованих інженерів-геодезистів, повинні забезпечувати юридичним та фізичним особам можливість безоплатного анонімного перегляду, копіювання та роздрукування даних реєстру на основі поширених веб-оглядачів та редакторів, без необхідності застосування спеціально створених для цього технологічних чи програмних засобів, цілодобово, без обмежень";

3) розділ I доповнити статтею 5^{-3} такого змісту:

"**Стаття 5^{-3}.** Саморегулювання у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності

Саморегулівними організаціями у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності є громадські організації, що об'єднують фізичних осіб, визнаних сертифікованими інженерами-геодезистами у порядку, встановленому цим Законом, отримали свій статус відповідно до вимог цього Закону та здійснюють повноваження з громадського регулювання топографо-геодезичної і картографічної діяльності.

Утворення та порядок діяльності саморегулівних організацій у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності регулюються відповідно до закону.

Саморегулівні організації у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності є юридичними особами, які діють на засадах самоврядування і діяльність яких не має на меті отримання прибутку.

Громадська організація, що об'єднує фізичних осіб, визнаних сертифікованими інженерами-геодезистами у порядку, встановленому цим Законом, для надання їй статусу саморегулівної організації у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності повинна відповідати таким критеріям:

кількісний склад налічує не менше 100 інженерів-геодезистів;

не менше 90 відсотків її загального складу є сертифікованими інженерами-геодезистами;

внутрішніми документами громадської організації встановлено процедури внутрішньої сертифікації своїх членів з метою контролю якості проведених ними топографо-геодезичних і картографічних робіт.

Статус саморегулівної організації у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності надається громадським організаціям центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Саморегулівні організації у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності здійснюють такі повноваження щодо громадського регулювання топографо-геодезичної і картографічної діяльності:

визначення правил і стандартів підприємницької та професійної діяльності, обов'язкових для виконання всіма членами таких організацій, а також механізму відшкодування збитків, завданих споживачам внаслідок надання членами саморегулівної організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості;

контроль за виконанням положень нормативно-технічних документів, норм і правил у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, за забезпеченням належної якості топографо-геодезичної і картографічної продукції, що складається сертифікованими інженерами-геодезистами – її членами;

участь у розробленні нормативно-правових актів з питань топографо-геодезичної і картографічної діяльності;

участь у професійній підготовці та сертифікації інженерів-геодезистів;

участь у складі Кваліфікаційної комісії;

захист своїх членів у питаннях судового та досудового вирішення спорів, пов'язаних із топографо-геодезичною і картографічною діяльністю, відповідно до закону;

сприяння розвитку конкуренції у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності;

підвищення професійного рівня членів саморегулівної організації шляхом внутрішньої сертифікації за процедурою, встановленою саморегулівною організацією;

сприяння розвитку інформаційних технологій у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності;

встановлення інших вимог щодо сумлінного виконання своїми членами топографо-геодезичних і картографічних робіт, забезпечення виконання ними вимог цього Закону, нормативно-технічних документів у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності.

Інженер-геодезист може бути членом лише однієї саморегулівної організації у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності";

4) текст статті 6 викласти в такій редакції:

"Державне управління у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності здійснюють Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, Міністерство оборони України, інші органи виконавчої влади";

5) у назві та абзаці першому частини другої статті 8 слова "центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у галузі топографо-геодезичної і картографічної діяльності" замінити словами "центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин";

6) абзац четвертий частини другої статті 12 виключити;

7) частину другу статті 16 викласти в такій редакції:

"Нормативно-технічна документація затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин";

8) частину другу статті 18 викласти в такій редакції:

"Державний облік топографо-геодезичних і картографічних робіт здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України";

9) у частині шостій статті 20 слова "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності" замінити словами "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин";

10) статтю 24 викласти в такій редакції:

"**Стаття 24.** Гарантії захисту прав замовників топографо-геодезичних і картографічних робіт та третіх осіб

Відповідальність виконавців топографо-геодезичних і картографічних робіт загальнодержавного призначення перед замовниками таких робіт та третіми особами за шкоду, яку може бути заподіяно внаслідок необережності, недогляду чи професійних помилок, допущених під час виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт, підлягає обов’язковому страхуванню згідно із Законом України "Про страхування".

Страховим випадком є заподіяння замовнику або третій особі шкоди внаслідок виконання топографо-геодезичних і картографічних робіт загальнодержавного призначення.

Страхова сума встановлюється за згодою сторін, але не може бути меншою за 1 тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Максимальний розмір страхового тарифу з розрахунку на один рік страхування становить:

0,3 відсотка страхової суми, якщо договором обов'язкового страхування не передбачено встановлення франшизи;

0,1 відсотка страхової суми, якщо договором обов'язкового страхування передбачено встановлення франшизи.

Розмір франшизи (частини збитків, що не відшкодовується страховиком) визначається за згодою сторін у договорі обов'язкового страхування, але не може перевищувати 5 відсотків розміру страхової суми.

У разі настання страхового випадку страховик здійснює виплату страхового відшкодування в розмірі заподіяної замовнику та/або третій особі майнової шкоди, визначеному судовим рішенням, що набрало законної сили, або письмовою вимогою (претензією) замовника та/або третьої особи, визнаною страхувальником та погодженою страховиком.

Страхове відшкодування здійснюється страховиком відповідно до договору обов'язкового страхування на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) замовника та/або третьої особи";

11) у тексті Закону слова "галузь" та "центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у галузі топографо-геодезичної і картографічної діяльності" в усіх відмінках замінити відповідно словами "сфера" та "центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин" у відповідному відмінку.

13. У пункті 3 статті 16 Закону України "Про місцеві державні адміністрації" (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 20-21, ст. 190 із наступними змінами) слово "земель" виключити.

14. У статті 14 Закону України "Про меліорацію земель" (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 11, ст. 90):

абзац другий частини другої викласти в такій редакції:

"погодження проектів державних цільових, міждержавних та місцевих програм меліорації земель";

частину третю виключити;

в абзаці сьомому частини четвертої слова "та покладених на нього Президентом України" виключити.

15. Частину першу статті 10 Закону України "Про державні нагороди України" (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 21, ст. 162 із наступними змінами) після абзацу сімнадцятого доповнити новим абзацом такого змісту:

"Заслужений землевпорядник України".

У зв'язку з цим абзаци вісімнадцятий – сорок другий вважати відповідно абзацами дев'ятнадцятим – сорок третім.

16. У Законі України "Про охорону культурної спадщини" (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 39, ст. 333 із наступними змінами):

1) у частині першій статті 1:

абзац дев'ятий викласти в такій редакції:

"зони охорони пам'ятки, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території (далі – зони охорони) – встановлювані навколо території пам'ятки, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території охоронна зона, зона регулювання забудови, зона

охоронюваного ландшафту, зона охорони археологічного культурного шару, в межах яких діє спеціальний режим їх використання";

доповнити абзацами двадцять восьмим і двадцять дев'ятим такого змісту:

"облікова документація – документація, що формується в порядку обліку об'єктів культурної спадщини та містить дані щодо цінності об'єкта культурної спадщини, характерних властивостей, що становлять його історико-культурну цінність (предмет охорони об'єкта культурної спадщини), етапів розвитку, просторових, функціональних характеристик, стану збереження, а також дані проведених досліджень;

цінна історична забудова – сукупність щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, пам'яток культурної спадщини, які є містоформуючим об'єктом історичного ареалу населеного місця";

2) у статті 5:

у частині першій:

пункт 5 виключити;

пункт 5^{-1} викласти в такій редакції:

"5^{-1}) затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режиму використання об'єкта всесвітньої спадщини, затвердження науково-проектної документації з визначення меж та режимів використання території об'єкта всесвітньої спадщини та проектів землеустрою, що розробляються у її складі, технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів всесвітньої спадщини (у разі встановлення такою документацією меж території об'єкта всесвітньої спадщини)";

у частині другій:

пункти 12 і 12^{-1} викласти в такій редакції:

"12) затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режиму використання пам'ятки національного значення, меж і режимів використання її території та зон охорони, історико-культурного заповідника державного значення, історико-культурної заповідної території, їхніх зон охорони, охоронюваних археологічних територій, історичних ареалів населених місць;

12^{-1}) затвердження науково-проектної документації з визначення меж та режимів використання буферних зон об'єкта всесвітньої спадщини";

доповнити пунктом 12^{-2} такого змісту:

"12^{-2}) затвердження технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини (у разі встановлення такою документацією меж території пам'ятки національного значення, історико-культурного заповідника державного значення, історико-культурної заповідної території, їхніх зон охорони, історичних ареалів населених місць)";

у пункті 17 слова "об'єктах всесвітньої спадщини, їх територіях, в зонах охорони, буферних зонах, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць" виключити;

3) у статті 6:

у частині першій:

пункт 4 викласти в такій редакції:

"4) затвердження науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання пам'ятки місцевого значення та її зон охорони, технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної

спадщини (у разі встановлення такою документацією меж території пам’ятки місцевого значення та її зон охорони)";

доповнити пунктом 4^{-1} такого змісту:

"4^{-1}) затвердження науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання історико-культурного заповідника місцевого значення, його зон охорони, технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об’єктів культурної спадщини (у разі встановлення такою документацією меж історико-культурного заповідника місцевого значення, його зон охорони)";

пункт 5 викласти в такій редакції:

"5) затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режиму використання пам’яток місцевого значення";

пункт 10 виключити;

у пункті 13 слова "їхніх територіях та в зонах охорони, на щойно виявлених об’єктах культурної спадщини, реєстрація дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок" виключити;

пункт 17 частини другої виключити;

4) абзац перший частини другої статті 14 доповнити реченнями такого змісту: "Перелік щойно виявлених об’єктів культурної спадщини ведеться органами охорони культурної спадщини та публікується такими органами на своїх офіційних веб-сайтах. Включення об’єкта до такого переліку здійснюється одночасно з набуттям ним статусу щойно виявленого об’єкта культурної спадщини";

5) доповнити статтею 14^{-1} такого змісту:

"**Стаття 14^{-1}.** Територія пам’ятки

1. Територія пам’ятки – це територія, історично і топографічно пов’язана з розпланувально-просторовою еволюцією пам’ятки, для якої визначається спеціальний охоронний режим її використання з метою збереження цілісності пам’ятки.

Межі та режими використання території пам’ятки визначаються науково-проектною документацією, що складається за результатами проведених досліджень.

Рішення про затвердження науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання території пам’ятки приймається:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо територій пам’яток національного значення;

органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо територій пам’яток місцевого значення.

Порядок визначення меж та режимів використання території пам’ятки та затвердження науково-проектної документації встановлюється Кабінетом Міністрів України.

2. Режим використання території пам’ятки встановлює обмеження діяльності у використанні відповідної території (земель). Будь-яка діяльність у межах території пам’ятки має здійснюватися з дотриманням режиму використання пам’ятки, у тому числі всіх обмежень у використанні земель, зокрема у сфері забудови.

3. До затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення меж та режимів використання території пам’ятки відповідно до частини першої цієї статті межа території пам’ятки встановлюється:

1) для пам’яток археології:

для поселень:

у межах населених пунктів – 100 метрів навколо орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару, визначеного в обліковій документації;

за межами населених пунктів – 300 метрів навколо орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару, визначеного в обліковій документації;

для городищ:

у межах населених пунктів – 100 метрів навколо залишків оборонних споруд (вал, рів), визначених в обліковій документації;

за межами населених пунктів – 300 метрів навколо залишків оборонних споруд (вал, рів), визначених в обліковій документації;

для безкурганних могильників:

у межах населених пунктів – 100 метрів навколо орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару поховання, визначеного в обліковій документації;

за межами населених пунктів – 300 метрів навколо орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару поховання, визначеного в обліковій документації;

для курганів тощо:

у межах населених пунктів – 100 метрів навколо пам’ятки або орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару, визначеного в обліковій документації;

за межами населених пунктів – 300 метрів навколо пам’ятки або орієнтовного географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару, визначеного в обліковій документації;

2) для пам’яток архітектури – 20 метрів навколо периметра забудови;

3) для пам’яток садово-паркового мистецтва, історії, монументального мистецтва, ландшафтних, містобудування – територією, зайнятою пам’яткою.

Контур пам’ятки або орієнтовні координати географічного центру (центроїда) знахідки фрагмента ділянки археологічного культурного шару фіксуються в обліковій документації, складовою якої є технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж території пам’ятки, що затверджується:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо пам’яток національного значення;

органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо пам’яток місцевого значення.

Протягом трьох робочих днів з дня затвердження технічної документації орган, що її затвердив, має забезпечити подання заяви про внесення встановлених документацією обмежень у використанні земель до Державного земельного кадастру.

У межах встановленої відповідно до цієї частини території пам’ятки (крім територій пам’яток археології) забороняється:

проведення робіт з нового будівництва, а також будівельних робіт на існуючих об’єктах, якщо наслідком виконання таких робіт стане збільшення висотності такого об’єкта або збільшення більш як на 15 відсотків зовнішніх геометричних розмірів

його фундаменту, або зменшення відстані від такого об'єкта до пам'ятки, що охороняється;

розміщення нових елементів благоустрою, пов'язаних фундаментом із землею (ґрунтом), тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами.

Для цілей цієї частини не вважається порушенням режиму території пам'ятки, навіть якщо це призведе до зменшення відстані від будівлі або споруди до пам'ятки, що охороняється, виконання відповідно до законодавства робіт з:

облаштування засобів безперешкодного доступу до будівель та споруд для забезпечення доступності і безпеки об'єктів для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

термомодернізації будівель та споруд.

Земляні роботи на території пам'ятки проводяться виключно за умови проведення попередніх археологічних розвідок.

Не потребують обов'язкового проведення попередніх археологічних розвідок роботи з:

- сінокосіння;
- городництва;
- неглибокої оранки;
- випасання худоби;
- дорожніх робіт;
- обстеження, ремонту, переукладання інженерних мереж;
- благоустрою (крім розміщення нових елементів благоустрою, пов'язаних фундаментом із землею (ґрунтом), тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами);
- ліквідації стихійного лиха, надзвичайних ситуацій, аварій та усунення їх наслідків, усунення негативних наслідків, зумовлених воєнними діями, або що виникли в ході проведення антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що здійснюються шляхом проведення операції Об'єднаних сил.

4. Відомості про межі і режими використання території пам'ятки підлягають внесенню до Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру як відомості про обмеження у використанні земель (у тому числі у сфері забудови).

Технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини (щодо встановлення меж території пам'ятки, що є складовою облікової документації) затверджується:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо пам'яток національного значення;

органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо пам'яток місцевого значення.

Технічна документація не пізніше ніж за 30 календарних днів до її затвердження оприлюднюється на офіційному веб-сайті органу, уповноваженого на її затвердження.

Протягом трьох робочих днів з дня затвердження технічної документації орган, що її затвердив, має забезпечити подання заяви про внесення встановлених

документацією обмежень у використанні земель до Державного земельного кадастру.

5. Зміна визначених меж і режимів використання пам'ятки здійснюється в порядку, встановленому частиною першою цієї статті";

6) у статті 24:

частину другу викласти в такій редакції:

"2. Використання пам'ятки має здійснюватися відповідно до визначених або встановлених режимів використання, у спосіб, що потребує якнайменших змін і доповнень пам'ятки та забезпечує збереження її матеріальної автентичності, просторової композиції, а також елементів обладнання, упорядження, оздоби тощо.

Режими використання пам'ятки визначаються науково-проектною (науково-дослідною) документацією, що складається за результатами проведених досліджень.

Рішення про затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації з визначення режимів використання пам'ятки приймається:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо пам'яток національного значення;

органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо пам'яток місцевого значення.

Порядок визначення режимів використання пам'яток та затвердження науково-проектної (науково-дослідної) документації встановлюється Кабінетом Міністрів України";

після частини другої доповнити новою частиною такого змісту:

"3. До визначення у встановленому порядку режиму використання пам'ятки відповідно до частини другої цієї статті режим використання пам'ятки встановлюється відповідно до режимів використання, рекомендованих в обліковій документації або в охоронному договорі.

У разі невизначення режиму використання пам'ятки в обліковій документації, охоронному договорі на пам'ятці допускаються лише консервація, реставрація, музеєфікація, ремонт, пристосування.

Відомості про режими використання пам'ятки (у тому числі режими, встановлені відповідно до абзаців першого і другого цієї частини) вносяться до Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру як обмеження у використанні земель".

У зв'язку з цим частини третю – шосту вважати відповідно частинами четвертою – сьомою;

7) абзац другий частини першої статті 31 викласти в такій редакції:

"Правовий режим охоронюваної археологічної території визначається науково-проектною документацією з визначення меж і режимів використання охоронюваної археологічної території, що складається за результатами проведених досліджень. Рішення про затвердження науково-проектної документації приймає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини";

8) частини першу – третю статті 32 замінити шістьма новими частинами такого змісту:

"1. З метою захисту традиційного характеру середовища окремих пам'яток, історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій та об'єктів всесвітньої спадщини визначаються зони охорони (охоронні зони, зони

регулювання забудови, зони охоронюваного ландшафту, зони охорони археологічного культурного шару) і буферні зони.

Межі та режими використання зон охорони визначаються науково-проектною документацією, що складається за результатами проведених досліджень.

Рішення про затвердження науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання зони охорони приймається:

центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо зон охорони пам'яток національного значення, історико-культурних заповідників державного значення, історико-культурних заповідних територій;

органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями – щодо пам'яток місцевого значення; історико-культурних заповідників місцевого значення.

Режим використання зон охорони встановлює обмеження діяльності у використанні відповідної території (земель).

Порядок визначення меж і режимів використання зон охорони, затвердження науково-проектної документації та внесення змін до неї встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Зміна визначених меж і режимів використання зон охорони здійснюється відповідно до цієї статті.

2. До визначення у встановленому порядку відповідно до частини першої цієї статті зон охорони межі зони охорони становлять:

у межах населених пунктів – 100 метрів від межі території пам'ятки, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території;

за межами населених пунктів – 300 метрів від межі території пам'ятки, історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території.

У межах зон охорони забороняється проведення:

робіт з нового будівництва на відстані, меншій за суму подвійної висоти пам'ятки, що охороняється, та висоти запланованої новобудови;

будівельних робіт на існуючих об'єктах, якщо наслідком виконання таких робіт стане збільшення висотності такого об'єкта або збільшення більш як на 15 відсотків зовнішніх геометричних розмірів його фундаменту (крім територій пам'яток археології), або зменшення відстані від такого об'єкта до пам'ятки, що охороняється, понад граничний рівень, який визначається як подвійна сума висоти пам'ятки та висоти такого об'єкта.

Для цілей цієї частини не вважається порушенням режиму використання території в межах зони охорони, навіть якщо це призведе до зменшення відстані від будівлі або споруди до пам'ятки, що охороняється, виконання відповідно до законодавства робіт з:

облаштування засобів безперешкодного доступу до будівель та споруд для забезпечення доступності і безпеки об'єктів для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

термомодернізації будівель та споруд.

У межах зон охорони історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території забороняється:

проведення робіт з нового будівництва, а також будівельних робіт на існуючих об'єктах, якщо наслідком виконання таких робіт стане збільшення висотності такого

об’єкта або збільшення більш як на 15 відсотків зовнішніх геометричних розмірів його фундаменту (крім територій пам’яток археології), або зменшення відстані від пам’ятки, що охороняється, понад граничний рівень, визначений, як подвійна сума висоти пам’ятки та висоти такого об’єкта;

розміщення нових елементів благоустрою, пов’язаних фундаментом із землею (ґрунтом), тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами.

Для цілей цієї частини не вважається порушенням режиму зони охорони, навіть якщо це призведе до зменшення відстані від будівлі або споруди до пам’ятки, що охороняється, виконання відповідно до законодавства робіт з:

облаштування засобів безперешкодного доступу до будівель та споруд для забезпечення доступності і безпеки об’єктів для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

термомодернізації будівель та споруд.

Земляні роботи в межах зони охорони проводяться виключно за умови проведення попередніх археологічних розвідок.

Не потребують обов’язкового проведення попередніх археологічних розвідок роботи з:

- сінокосіння;
- городництва;
- неглибокої оранки;
- випасання худоби;
- дорожніх робіт;
- обстеження, ремонту, переукладання інженерних мереж;
- благоустрою (крім розміщення нових елементів благоустрою, пов’язаних фундаментом із землею (ґрунтом), тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами);
- ліквідації стихійного лиха, надзвичайних ситуацій, аварій та усунення їх наслідків, усунення негативних наслідків, зумовлених воєнними діями, або що виникли в ході проведення антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що здійснюються шляхом проведення операції Об’єднаних сил.

3. З метою забезпечення збереження видатної універсальної цінності об’єктів всесвітньої спадщини навколо них встановлюються буферні зони.

Межі і режими використання буферної зони об’єкта всесвітньої спадщини визначаються науково-проектною документацією з визначення меж і режимів використання буферної зони, яка складається за результатами проведених досліджень.

Рішення про затвердження науково-проектної документації із визначення меж і режимів використання буферної зони приймає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

Про визначення меж і режимів використання буферної зони об’єкта всесвітньої спадщини центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, у встановленому порядку інформує Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Порядок визначення меж і режимів використання буферної зони та внесення змін до них, затвердження науково-проектної документації встановлюється Кабінетом Міністрів України.

До визначення меж буферної зони об'єкта всесвітньої спадщини у встановленому порядку межі буферної зони об'єкта всесвітньої спадщини встановлюються відповідно до меж, зазначених у номінаційному досьє.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, протягом місяця з дня включення об'єкта культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО забезпечує передачу відомостей про встановлені межі буферної зони для внесення до Державного земельного кадастру та до органу, відповідального за ведення містобудівного кадастру, як відомостей про обмеження у використанні земель.

4. З метою захисту традиційного характеру середовища населених місць вони заносяться до Списку історичних населених місць України.

Список історичних населених місць України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, затверджується Кабінетом Міністрів України.

У кожному історичному населеному місці визначається один або більше історичний ареал.

Межі та режими використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на територіях історичних ареалів населених місць визначаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, відповідною науково-проектною документацією, що затверджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

5. До затвердження у встановленому порядку науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання історичних ареалів населених місць межі історичного ареалу населеного місця визначаються науково-проектною документацією, що розробляється на замовлення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

У межах історичних ареалів населених місць, визначених відповідно до абзацу першого цієї частини, встановлюються такі режими використання:

забезпечується збереження характерних архітектурних прийомів/елементів і типів, габаритів і матеріалу даху;

забороняється прокладання нових залізничних чи трамвайних колій, автомагістралей, магістральних трубопроводів, улаштування нових повітряних ліній електропередачі, розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами;

висотні параметри нових будівель та споруд чи реконструкції існуючих об'єктів обмежуються висотними параметрами прилеглої цінної історичної забудови, розміщеної в межах історичного ареалу населеного місця;

будь-які земляні роботи проводяться виключно за умови попередніх археологічних розвідок, що проводяться у порядку, визначеному цим Законом та прийнятими відповідно до нього нормативно-правовими актами.

Не потребують обов'язкового проведення попередніх археологічних розвідок роботи з:

- сінокосіння;
- городництва;

- неглибокої оранки;
- випасання худоби;
- дорожніх робіт;
- обстеження, ремонту, переукладання інженерних мереж;
- благоустрою (крім розміщення нових елементів благоустрою, пов'язаних фундаментом із землею (ґрунтом), тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами);
- ліквідації стихійного лиха, надзвичайних ситуацій, аварій та усунення їх наслідків, усунення негативних наслідків, зумовлених воєнними діями, або що виникли в ході проведення антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що здійснюються шляхом проведення операції Об'єднаних сил.

6. Відомості про визначені межі і режими використання зон охорони, буферних зон, історичних ареалів населених місць (у тому числі встановлені відповідно до частин другої і п'ятої цієї статті) вносяться до Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру як обмеження у використанні земель.

Забудова територій зон охорони, буферних зон, історичних ареалів населених місць здійснюється відповідно до визначених або встановлених цим Законом режимів використання".

У зв'язку з цим частину четверту вважати частиною сьомою;

9) частини п'яту і шосту статті 33 викласти в такій редакції:

"5. Положення про історико-культурний заповідник затверджується органом охорони культурної спадщини, до сфери управління якого він віднесений.

Положення про історико-культурну заповідну територію затверджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

6. Межі, обсяги і строки проведення робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту і пристосування об'єктів культурної спадщини, благоустрою історико-культурного заповідника та упорядження історико-культурної заповідної території, а також заходи з охорони і використання об'єктів культурної спадщини, збереження і відтворення традиційного характеру середовища визначаються відповідно у плані організації території історико-культурного заповідника або плані організації історико-культурної заповідної території.

План організації території історико-культурного заповідника державного значення та план організації історико-культурної заповідної території затверджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини.

План організації території історико-культурного заповідника місцевого значення затверджується органом охорони культурної спадщини Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Відомості про визначені межі і режими використання території історико-культурного заповідника та історико-культурної заповідної території вносяться до Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру як обмеження у використанні земель.

Порядок розроблення та затвердження плану організації території історико-культурного заповідника, історико-культурної заповідної території встановлюється Кабінетом Міністрів України";

10) доповнити статтею 33^{-4} такого змісту:

"**Стаття 33^{-4}.** Науково-проектна документація у сфері охорони культурної спадщини

1. Науково-проектною документацією у сфері охорони культурної спадщини є:

1) науково-проектна (науково-дослідна) документація з визначення:

- меж і режимів використання території пам'ятки;
- режимів використання пам'ятки;
- меж і режимів використання охоронюваної археологічної території;
- меж і режимів використання зон охорони;
- меж і режимів використання території об'єкта всесвітньої спадщини;
- меж і режимів використання буферної зони;
- меж і режимів використання історичного ареалу населеного місця;
- меж історичного ареалу населеного місця;

2) план організації території історико-культурного заповідника;

3) план організації історико-культурної заповідної території.

Науково-проектна документація у сфері охорони культурної спадщини визначає спеціальний режим використання території або об'єктів, у тому числі планувальні обмеження у використанні земель у сфері забудови, гранично допустиму висотність будівель та споруд.

Відомості про межі територій та обмеження у використанні земель (територій), визначені науково-проектною документацією у сфері охорони культурної спадщини, затвердженою в установленому порядку, публікуються на офіційному веб-сайті органу охорони культурної спадщини, що їх затвердив, та підлягають внесенню до містобудівного кадастру, а також до Державного земельного кадастру.

2. Склад та зміст науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Склад зазначених у науково-проектній документації відомостей про об'єкти Державного земельного кадастру має відповідати вимогам Закону України "Про Державний земельний кадастр".

Науково-проектна документація у сфері охорони культурної спадщини містить просторові дані, метадані та інші елементи, що складають його проектні рішення, і розробляється у формі електронного документа, формат якого встановлюється Кабінетом Міністрів України при визначенні складу та змісту науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини. Науково-проектну документацію у сфері охорони культурної спадщини підписує кваліфікованим електронним підписом відповідальна посадова особа розробника документації. У разі якщо у процесі розроблення науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини проект зазнав змін, такі зміни також засвідчуються кваліфікованими електронними підписами відповідальних осіб, які його розробили. Проект землеустрою, що розроблявся у складі науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини, підписує сертифікований інженер-землевпорядник, який відповідає за якість робіт із землеустрою.

Доступ до матеріалів науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини (крім інформації, яка відповідно до закону становить державну таємницю або належить до інформації з обмеженим доступом) не може

обмежуватися. Загальна доступність матеріалів науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини забезпечується відповідно до вимог Закону України "Про доступ до публічної інформації" шляхом надання їх за запитом на інформацію, оприлюднення, у тому числі у формі відкритих даних, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, офіційному веб-сайті органу охорони культурної спадщини, що затвердив науково-проектну документацію у сфері охорони культурної спадщини, внесення відповідних даних до Державного земельного кадастру та містобудівного кадастру.

У разі наявності в науково-проектній документації у сфері охорони культурної спадщини інформації, що відповідно до закону становить державну таємницю або належить до інформації з обмеженим доступом, така інформація подається до органу охорони культурної спадщини, що її затверджує, у вигляді окремого електронного документа, формат якого визначається Кабінетом Міністрів України, який підписують кваліфікованими електронними підписами відповідальні особи, які розробили документацію.

3. Рішення про затвердження науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини має містити:

- назву об’єкта дослідження;
- місцезнаходження (місце розташування);
- опис меж територій (якщо науково-проектна документація у сфері охорони культурної спадщини їх визначає);
- опис обмежень у використанні земель.

Невід’ємною складовою науково-проектної документації, якою встановлюються обмеження у використанні земель, є проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об’єктів. За відсутності зазначеного проекту землеустрою науково-проектна документація, що встановлює обмеження у використанні земель, не може бути затверджена. Протягом 10 робочих днів з дня затвердження науково-проектної документації орган, що її затвердив, має забезпечити подання заяви про внесення встановлених науково-проектною документацією обмежень у використанні земель до Державного земельного кадастру. Вимоги цього абзацу поширюються на облікову документацію.

4. Замовником науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини є:

- виконавчий орган сільської, селищної, міської ради, на території якої розташована пам’ятка, власник пам’ятки чи уповноважені ним особи – щодо науково-проектної документації з визначення режиму використання пам’ятки (частини пам’ятки), меж і режимів використання території пам’ятки, зон охорони пам’ятки;

- орган охорони культурної спадщини, за поданням якого територію оголошено охоронюваною археологічною територією, – щодо науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання охоронюваної археологічної території;

- фізичні та/або юридичні особи, які здійснили підготовку і подання клопотання про оголошення комплексу (ансамблю) пам’яток історико-культурним заповідником, про оголошення території історико-культурною заповідною

територією або орган охорони культурної спадщини, до сфери управління якого віднесений історико-культурний заповідник, – щодо плану організації території історико-культурного заповідника, плану організації історико-культурної заповідної території;

- адміністрація історико-культурного заповідника або орган охорони культурної спадщини, до сфери управління якого віднесений історико-культурний заповідник, – щодо науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання зон охорони історико-культурного заповідника;

- орган, що забезпечує дотримання режиму історико-культурної заповідної території, – щодо науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання зон охорони історико-культурної заповідної території;

- виконавчий орган сільської, селищної, міської ради – щодо науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання історичних ареалів населених місць;

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, – щодо науково-проектної документації з визначення меж історичних ареалів населених місць;

- органи охорони культурної спадщини, фізичні та/або юридичні особи, які ініціювали номінування об’єкта всесвітньої спадщини, – щодо науково-проектної документації з визначення меж об’єкта всесвітньої спадщини;

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, орган управління об’єктом всесвітньої спадщини, орган охорони культурної спадщини, на території якого розташований об’єкт всесвітньої спадщини, фізичні та/або юридичні особи, які ініціювали номінування об’єкта всесвітньої спадщини, – щодо науково-проектної документації з визначення меж і режимів використання буферної зони об’єкта всесвітньої спадщини;

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, орган управління об’єктом всесвітньої спадщини – щодо науково-проектної документації з визначення режимів використання об’єкта всесвітньої спадщини;

- землевласник, землекористувач або власник будівлі, споруди, що розташована на території, щодо якої відповідно до цього Закону визначаються обмеження у використанні земель.

5. Розробниками науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини є науково-проектні чи науково-дослідні організації, які відповідають кваліфікаційним вимогам, визначеним Кабінетом Міністрів України. Розробниками проектів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об’єктів, що розробляються у складі науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини, є суб’єкти господарювання, які відповідно до закону є розробниками документації із землеустрою";

11) абзаци перший і другий частини першої статті 35 викласти в такій редакції:

"1. Проведення археологічних розвідок, розкопок, а також дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею, під водою, здійснюються за дозволом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини. Дозволи на проведення

археологічних розвідок, розкопок надаються за умови дотримання виконавцем робіт вимог охорони культурної спадщини та наявності у нього необхідного кваліфікаційного документа, виданого кваліфікаційною радою.

Порядок проведення археологічних досліджень визначається Кабінетом Міністрів України";

12) частину другу статті 37^{-2} викласти в такій редакції:

"2. Межі території об'єкта всесвітньої спадщини і його буферної зони позначаються відповідними знаками, форма та порядок встановлення яких визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Межі території об'єкта всесвітньої спадщини визначаються в номінаційному досьє. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, протягом місяця з дня включення об'єкта культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО забезпечує передачу відомостей про встановлені межі об'єкта всесвітньої спадщини для внесення до Державного земельного кадастру та до органу, відповідального за ведення містобудівного кадастру, як відомості про обмеження у використанні земель.

Режими використання об'єкта всесвітньої спадщини визначаються науково-проектною (науково-дослідною) документацією з визначення режимів використання об'єкта всесвітньої спадщини, що складається за результатами проведених досліджень та затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини";

13) пункт 1 розділу X "Прикінцеві положення" доповнити абзацом другим такого змісту:

"Частина сьома статті 32 цього Закону втрачає чинність з 1 січня 2023 року".

17. У Законі України "Про нафту і газ" (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 50, ст. 262; 2018 р., № 15, ст. 121):

1) статтю 18 доповнити частинами четвертою – восьмою такого змісту:

"Фінансування робіт із землеустрою та державна реєстрація сервітуту здійснюються за рахунок коштів осіб, на користь яких встановлюється сервітут. Власник спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами може виступати замовником робіт із землеустрою для встановлення сервітутів у межах визначеної спеціальним дозволом ділянки надр.

Для встановлення земельного сервітуту власник спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами письмово звертається до власника (користувача) земельної ділянки з пропозицією укласти договір про встановлення земельного сервітуту та додає до звернення проект такого договору із зазначенням, серед іншого, запропонованого розміру плати за встановлення земельного сервітуту та її індексації. Друга сторона розглядає звернення, підписує договір або надає письмову мотивовану відмову у його укладенні протягом 15 днів з дня отримання відповідного звернення.

У разі недосягнення згоди щодо укладення договору про встановлення земельного сервітуту для потреб нафтогазової галузі спір про встановлення земельного сервітуту вирішується у судовому порядку з урахуванням вимог цієї статті.

Рішення суду про встановлення земельного сервітуту є підставою для державної реєстрації права земельного сервітуту. У такому разі оплата за встановлення земельного сервітуту здійснюється шляхом перерахування грошових

коштів на банківський рахунок власника (користувача) земельної ділянки або внесення грошових коштів на депозит нотаріуса в порядку, встановленому законом, за місцем розташування земельної ділянки.

Дія сервітуту, встановленого відповідно до цієї статті, зберігається у разі переходу прав на земельну ділянку, щодо якої встановлено сервітут, до іншої особи, а також у разі зміни осіб, на користь яких встановлено сервітут. У таких випадках до раніше укладених договорів про встановлення сервітутів можуть вноситися відповідні зміни, якщо інше не передбачено договором";

2) статтю 46 доповнити частиною третьою такого змісту:

"Для негайної локалізації, ліквідації можливих наслідків або відвернення загрози настання надзвичайної ситуації, аварій (аварійних ситуацій), проведення капітального ремонту нафтових і газових свердловин та об'єктів їх облаштування власники спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами мають право безперешкодного проїзду до місця надзвичайної ситуації, аварії (аварійної ситуації) та виконання відповідних ремонтних і аварійно-відновлювальних робіт без погодження з власниками або користувачами земельних ділянок, з повідомленням їх у дводенний строк після початку виконання таких робіт та наступним відшкодуванням збитків після завершення робіт у порядку, визначеному відповідно до закону".

18. Частину першу статті 7 Закону України "Про страхування" (Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 7, ст. 50 із наступними змінами) доповнити пунктами 50 і 51 такого змісту:

"50) страхування відповідальності розробників документації із землеустрою;

51) страхування відповідальності виконавців топографо-геодезичних і картографічних робіт загальнодержавного призначення".

19. У Законі України "Про землеустрій" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 36, ст. 282 із наступними змінами):

1) у частині першій статті 1:

в абзаці четвертому слова "авторського нагляду за виконанням проектів" виключити;

абзац дев'ятий викласти в такій редакції:

"межа території територіальної громади – умовна лінія на поверхні землі (у тому числі на водному просторі), що відокремлює територію однієї територіальної громади від інших територій";

2) частину першу статті 6 доповнити пунктом "е" такого змісту:

"е) відкритості та доступності документації із землеустрою, публічності її погодження та затвердження";

3) у частині першій статті 8 слова "та у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі" виключити;

4) пункт "г" частини першої статті 11 виключити;

5) у пункті "г" частини першої статті 12 та у пункті "г" частини першої статті 13 слова "і державного контролю за використанням та охороною земель" виключити;

6) у частині першій статті 14:

пункт "в" доповнити словами "та земельних ділянок усіх форм власності";

пункт "е" виключити;

7) статтю 14^{-1} виключити;

8) пункт "б" частини першої статті 15 виключити;

9) у частині першій статті 16:

пункти "б" і "в" викласти в такій редакції:

"б) організація здійснення землеустрою, проведення інвентаризації земель та земельних ділянок усіх форм власності;

в) організація та здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у межах та порядку, встановлених законом";

пункт "г" виключити;

10) пункт "б" частини першої статті 17 виключити;

11) у частині першій статті 19:

пункти "а" і "б" викласти в такій редакції:

"а) організація та здійснення землеустрою, проведення інвентаризації земель та земельних ділянок усіх форм власності;

б) організація та здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у межах та порядку, встановлених законом";

12) у статті 25:

частину першу викласти в такій редакції:

"Документація із землеустрою розробляється в електронній та паперовій формах у вигляді схеми, проекту, робочого проекту або технічної документації. Затверджена документація із землеустрою є публічною та загальнодоступною";

у частині другій:

доповнити пунктом "$а^{-1}$" такого змісту:

"$а^{-1}$) проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад";

доповнити пунктом "л" такого змісту:

"л) технічна документація із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об’єктів";

доповнити пунктом "м" такого змісту:

"м) технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об’єктів культурної спадщини";

частину четверту викласти в такій редакції:

"Відповідність документації із землеустрою в електронному вигляді положенням нормативно-технічних документів, норм і правил у сфері землеустрою засвідчується кваліфікованим електронним підписом сертифікованого інженера-землевпорядника, який відповідає за якість робіт із землеустрою, з використанням кваліфікованої електронної позначки часу, а в паперовій формі – підписом та особистою печаткою сертифікованого інженера-землевпорядника, який відповідає за якість робіт із землеустрою";

13) частину першу статті 26 доповнити словами "а також інші юридичні та фізичні особи";

14) у статті 28:

у частині першій:

пункт "в" викласти в такій редакції:

"в) безперешкодного доступу до об’єктів землеустрою";

пункти "г" і "г" виключити;

частину другу доповнити пунктом "г" такого змісту:

"г) страхувати свою професійну відповідальність перед замовниками документації із землеустрою та третіми особами";

доповнити частинами п’ятою і шостою такого змісту:

"Виконавці робіт із землеустрою не мають права складати документацію із землеустрою у разі, якщо:

- об’єктом землеустрою є земельні ділянки, що належать виконавцю робіт із землеустрою або особам, які працюють у його складі;

- особи, які працюють у складі виконавця робіт із землеустрою, мають родинні зв’язки із замовником робіт із землеустрою, або у юридичній особі, керівництво якої має родинні зв’язки із замовником;

- об’єктом землеустрою є земельні ділянки, що належать засновникам або учасникам виконавця робіт із землеустрою;

- замовником робіт із землеустрою є засновник або учасник виконавця робіт із землеустрою.

Документація із землеустрою, складена з порушенням вимог цієї статті, не може бути затверджена";

15) частину третю статті 29 замінити трьома новими частинами такого змісту:

"Документація із землеустрою у складі текстових матеріалів обов’язково містить пояснювальну записку, в якій зазначаються:

- підстава проведення землеустрою (у тому числі рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, на підставі якого здійснюється розроблення документації із землеустрою);

- основні відомості про об’єкт (об’єкти) землеустрою;

- використані розробником нормативно-правові акти з питань здійснення землеустрою;

- використані розробником норми і правила у сфері землеустрою;

- використані розробником документи Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель;

- використані розробником відомості Державного земельного кадастру, а також Державного реєстру земель у разі внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки, сформовані до 2013 року;

- використані розробником відомості Державного картографо-геодезичного фонду;

- використана розробником затверджена містобудівна документація, а також викопіювання із такої документації;

- опис процедури виконання топографо-геодезичних робіт (у разі їх виконання);

- опис та обґрунтування проектного рішення;

- інформація про проведення ґрунтових, геоботанічних та інших обстежень земель при здійсненні землеустрою (у разі їх проведення);

- інформація про наявні в межах об’єкта землеустрою будівлі, споруди та речові права на них (у разі формування земельних ділянок, внесення відомостей про земельну ділянку до Державного земельного кадастру);

- інформація про наявні в межах об’єкта землеустрою обмеження у використанні земель (у разі формування земельних ділянок, внесення до Державного земельного кадастру відомостей про сформовану земельну ділянку, обмеження у використанні земель) із зазначенням підстави встановлення таких обмежень;

- виконавець робіт із землеустрою, його технічне і технологічне забезпечення;

- умови щодо зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок (у разі порушення ґрунтового покриву земельних ділянок у результаті реалізації проектного рішення);

- інформація про виконання передбачених законом вимог щодо погодження документації із землеустрою;

- інформація про дотримання вимог закону щодо погодження поділу, об’єднання, вилучення земельних ділянок;

- заява виконавця робіт із землеустрою про дотримання ним обмежень, встановлених статтею 28 цього Закону.

До пояснювальної записки за рішенням розробника можуть бути додані документи, що підтверджують відомості (інформацію), наведені в ній.

У графічній частині документації із землеустрою відображаються існуючі (за наявності) та проектні межі об’єктів землеустрою, відомості про які підлягають внесенню до Державного земельного кадастру відповідно до Закону України "Про Державний земельний кадастр", креслення технічних рішень (для робочих проектів землеустрою)";

16) у статті 35:

у частині першій слова "ведення державного земельного кадастру" замінити словами "ведення Державного земельного кадастру, виявлення та виправлення помилок у відомостях Державного земельного кадастру";

пункт "б" частини четвертої доповнити абзацом шостим такого змісту:

"виправлення помилок, допущених у відомостях Державного земельного кадастру щодо меж земельних ділянок та інших відомостей про земельні ділянки";

після частини четвертої доповнити новою частиною такого змісту:

"Інвентаризація масиву земель сільськогосподарського призначення, не менш як 75 відсотків земель якого належить одній або декільком особам на праві власності або користування, може проводитися за відсутності рішення органів, зазначених у пункті "а" частини четвертої цієї статті".

У зв’язку з цим частину п’яту вважати частиною шостою;

17) частину третю статті 38 викласти в такій редакції:

"Оцінка земель проводиться відповідно до Закону України "Про оцінку земель" за методиками, затвердженими Кабінетом Міністрів України";

18) у статті 45:

у назві, частинах першій, другій і п’ятій слова "адміністративно-територіальна одиниця" в усіх відмінках та числах замінити словами "адміністративно-територіальна одиниця, територій територіальних громад" у відповідному відмінку і числі;

частину другу після слова "району" доповнити словами "територіальної громади";

частину четверту після слова "міста" доповнити словами "територіальної громади";

пункти "в" і "ї" частини п’ятої виключити;

19) у статті 46:

частину третю викласти в такій редакції:

"Проект землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальної одиниці включає:

а) пояснювальну записку;

б) завдання на виконання робіт;

в) план існуючої (за наявності) та проектної межі адміністративно-територіальної одиниці;

г) площу земель в існуючих (за наявності) та проектних межах адміністративно-територіальної одиниці;

ґ) опис меж адміністративно-територіальної одиниці;

д) каталог координат поворотних точок меж адміністративно-територіальної одиниці";

частини одинадцяту і тринадцяту виключити;

20) доповнити статтею 46^{-1} такого змісту:

"**Стаття 46^{-1}.** Проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад

Проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад розробляються з метою:

а) з'ясування дійсної межі території територіальної громади;

б) вирішення спору між декількома органами місцевого самоврядування щодо меж територій територіальних громад;

в) внесення відомостей про межі території територіальної громади до Державного земельного кадастру.

При розробленні проектів землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад не допускається:

встановлення межі території територіальної громади, що змінюватиме межі адміністративно-територіальних одиниць;

розташування сформованої земельної ділянки в межах декількох територіальних громад (крім земель лісогосподарського призначення, водного фонду, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земельних ділянок під лінійними об'єктами транспортної, енергетичної інфраструктури).

Проект землеустрою щодо встановлення меж території територіальної громади включає:

а) пояснювальну записку;

б) завдання на виконання робіт;

в) викопіювання із проекту формування території сільської (селищної) ради (за наявності);

г) опис меж території територіальної громади;

ґ) креслення меж території територіальної громади, складене у відповідному масштабі;

д) каталог координат поворотних точок меж території територіальної громади.

Межі території територіальної громади можуть проходити по суходолу і по водному простору.

У разі встановлення меж території об'єднаної територіальної громади проект землеустрою щодо встановлення її межі має визначати зовнішні межі об'єднаної територіальної громади, межі територій усіх територіальних громад, що увійшли до її складу.

Проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад розробляються за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради.

Відомості про межі території територіальної громади вносяться до Державного земельного кадастру.

Відомості про межі території територіальної громади зазначаються у витягу з Державного земельного кадастру, який безоплатно видається відповідній сільській, селищній, міській раді";

21) у статті 47:

частину четверту викласти в такій редакції:

"Проект землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів для біосферних заповідників, природних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, парків – пам'яток садово-паркового мистецтва та зоологічних парків можуть розроблятися лише на землях та земельних ділянках, що включаються до складу таких територій без вилучення у землевласників та землекористувачів";

у частині п'ятій:

пункти "г" і "ї" виключити;

пункт "д" викласти в такій редакції:

"д) витяг з графічної частини відповідної містобудівної документації з позначеними межами водоохоронної зони, прибережної захисної смуги, пляжної зони (за наявності)";

у пунктах "з" та "и" слова "природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення" виключити;

після частини п'ятої доповнити двома новими частинами такого змісту:

"Проект землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів, що розробляється з метою внесення до Державного земельного кадастру відомостей про межі та режими використання земель у межах територій пам'яток культурної спадщини, історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій, охоронюваних археологічних територій, зон охорони, буферних зон, історичних ареалів населених місць, територій об'єктів культурної всесвітньої спадщини, розробляється у складі науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини, крім випадків розроблення таких проектів з метою внесення до Державного земельного кадастру відомостей про обмеження у використанні земель, встановлені до набрання чинності цією частиною.

Проект землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів, що розробляється з метою внесення до Державного земельного кадастру відомостей про межі та режими використання земель, щодо яких відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" встановлюються обмеження у використанні земель, включає:

а) завдання на складання проекту землеустрою;

б) пояснювальну записку;

в) характеристику території із встановленням режиму використання земель, на яких розташовані об'єкти культурної всесвітньої спадщини, пам'ятки культурної спадщини, історико-культурні заповідники, історико-культурні заповідні території,

охоронювані археологічні території, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби, зони охорони, буферні зони, історичні ареали населених місць;

г) матеріали геодезичних вишукувань та землевпорядного проектування;

ґ) перелік обмежень у використанні земельних ділянок;

д) перелік земельних ділянок, на які поширюється дія зони обмеження у використанні земельних ділянок;

е) відомості обчислення площі зони обмеження, у тому числі каталог координат".

У зв'язку з цим частини шосту і сьому вважати відповідно частинами восьмою і дев'ятою;

доповнити частиною десятою такого змісту:

"Відомості про межі територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, межі обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів вносяться до Державного земельного кадастру";

22) у статті 49:

у частині другій:

пункти "в" і "ж" виключити;

у пункті "ґ" слово "матеріали" замінити словом "розрахунок";

пункт "е" викласти в такій редакції:

"е) розрахунок нормативної грошової оцінки і розміру земельної частки (паю) в умовних кадастрових гектарах";

частину третю виключити;

23) у статті 49^{-1}:

у частині п'ятій:

пункти "в" і "є" виключити;

пункт "ґ" викласти в такій редакції:

"ґ) розрахунок (за потреби – перерахунок) нормативної грошової оцінки і розміру земельної частки (паю) в умовних кадастрових гектарах";

частину шосту виключити;

24) статтю 50 викласти в такій редакції:

"**Стаття 50.** Проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок

Проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок розробляються у разі формування нових земельних ділянок із земель державної, комунальної власності (крім випадків формування земельних ділянок за іншою документацією із землеустрою) та у разі зміни цільового призначення земельних ділянок у випадках, визначених законом.

Проект землеустрою щодо відведення земельних ділянок може передбачати формування та/або зміну цільового призначення декількох земельних ділянок, за умови що розпорядником земельних ділянок буде один орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування відповідно до повноважень, визначених статтею 122 Земельного кодексу України, або власником земельної ділянки приватної власності є одна особа.

Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки включає:

а) пояснювальну записку;

б) матеріали геодезичних вишукувань та землевпорядного проектування (у разі формування земельної ділянки);

в) розрахунок розміру втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва (у випадках, передбачених законом);

г) розрахунок розміру збитків власників землі та землекористувачів (у випадках, передбачених законом);

ґ) перелік обмежень у використанні земельної ділянки;

д) кадастровий план земельної ділянки.

У разі формування земельної ділянки чи зміни цільового призначення земельної ділянки для потреб, пов’язаних із забудовою, до проекту додається витяг із відповідної містобудівної документації із зазначенням функціональної зони території, в межах якої розташована земельна ділянка, та обмежень у використанні території для містобудівних потреб. Ці вимоги не поширюються на випадки, якщо відповідно до закону передача (надання) земельних ділянок із земель державної або комунальної власності у власність чи користування фізичним та юридичним особам для містобудівних потреб може здійснюватися за відсутності зазначеної містобудівної документації";

25) у статті 51:

у частині третій:

пункти "в", "д" і "з" виключити;

пункт "ґ" викласти в такій редакції:

"ґ) відомості про об’єкти нерухомого майна, розташовані на земельних ділянках, якщо права власності на такі об’єкти зареєстровані";

пункти "г" і "ґ" частини четвертої викласти в такій редакції:

"г) відомості про встановлені межові знаки;

ґ) відомості про межі охоронних зон, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон і зон особливого режиму використання земель, прибережних захисних смуг і пляжних зон (за наявності)";

26) у статті 52:

частини третю і четверту виключити;

пункт "є" частини п’ятої виключити;

27) у статті 53:

у частині першій слова "або можуть розроблятись окремою їх частиною" виключити;

пункти "в", "и" і "к" частини шостої виключити;

у частині сьомій:

пункт "ґ" викласти в такій редакції:

"ґ) відомості про встановлені межові знаки";

у пункті "д" слова "акт перенесення в натуру" замінити словами "відомості про перенесення в натуру";

28) у статті 54:

частини першу і другу викласти в такій редакції:

"Робочі проекти землеустрою розробляються з метою здійснення заходів з рекультивації порушених земель, зняття та перенесення родючого шару ґрунту, консервації деградованих та малопродуктивних угідь, поліпшення сільськогосподарських і лісогосподарських угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами.

Робочі проекти землеустрою розробляються на підставі рішення власника земельної ділянки (щодо земель державної та комунальної власності – рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної

Республіки Крим, відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування) або землекористувача";

у частині четвертій:

пункти "в" і "з" виключити;

пункт "и" доповнити словами "(за потреби)";

доповнити частиною п’ятою такого змісту:

"Правила розроблення робочих проектів землеустрою затверджуються Кабінетом Міністрів України";

29) статтю 55 викласти в такій редакції:

"**Стаття 55.** Технічна документація із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості)

Встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) здійснюється відповідно до відомостей Державного земельного кадастру, матеріалів Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель, матеріалів топографо-геодезичних робіт.

Технічна документація із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) розробляється за рішенням власника (розпорядника) земельної ділянки, землекористувача.

У разі передачі у власність та користування земельної ділянки на підставі технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування технічна документація розробляється на підставі дозволу, виданого відповідним органом.

Технічна документація із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) включає:

а) завдання на складання технічної документації із землеустрою;

б) пояснювальну записку;

в) матеріали топографо-геодезичних робіт;

г) кадастровий план земельної ділянки;

ґ) перелік обмежень у використанні земельної ділянки;

д) відомості про встановлені межові знаки";

30) доповнити статтею 55^{-2} такого змісту:

"**Стаття 55^{-2}.** Технічна документація із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об’єктів

Технічна документація із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об’єктів включає:

а) завдання на складання технічної документації із землеустрою;

б) пояснювальну записку із зазначенням характеристик території, що обумовлюють необхідність її заповідання, особливих вимог охорони навколишнього природного середовища та обмежень, що визначаються рішенням про резервування;

в) матеріали землевпорядного проектування та геодезичних вишукувань;

г) перелік обмежень у використанні земель;

ґ) відомості обчислення площі резервування території, зони обмеження, у тому числі каталог координат";

31) у статті 56:

доповнити новою частиною першою такого змісту:

"Технічна документація із землеустрою щодо поділу та об’єднання земельних ділянок розробляється за рішенням власників земельних ділянок за згодою заставодержателів, користувачів земельних ділянок".

У зв’язку з цим частину першу вважати частиною другою;

у частині другій:

пункт "ґ" викласти в такій редакції:

"ґ) відомості про встановлені межові знаки на межі поділу";

пункти "е" та "є" виключити;

32) статтю 57 викласти в такій редакції:

"**Стаття 57.** Технічна документація із землеустрою щодо інвентаризації земель

Технічна документація із землеустрою щодо інвентаризації земель розробляється за рішенням власників (розпорядників) земельних ділянок або за рішенням сільських, селищних, міських рад. Рішення про розроблення технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації масиву земель сільськогосподарського призначення приймається у порядку, визначеному статтею 35 цього Закону.

Технічна документація із землеустрою щодо інвентаризації земель включає:

а) пояснювальну записку;

б) матеріали топографо-геодезичних вишукувань;

в) пропозиції щодо узгодження даних, отриманих у результаті проведення інвентаризації земель, з інформацією, що міститься у документах, що посвідчують право на земельну ділянку, та Державному земельному кадастрі;

г) робочий і зведений інвентаризаційні плани;

ґ) переліки земельних ділянок (земель) у розрізі за категоріями земель та угіддями, наданих у власність (користування) з кадастровими номерами, наданих у власність (користування) без кадастрових номерів, не наданих у власність чи користування, що використовуються без документів, що посвідчують право на них, що використовуються не за цільовим призначенням, невитребуваних земельних часток (паїв), відумерлої спадщини.

У разі формування земельної ділянки технічна документація із землеустрою щодо інвентаризації земель також включає:

а) відомості про обчислення площі земельної ділянки;

б) кадастровий план земельної ділянки;

в) перелік обмежень у використанні земельної ділянки;

г) відомості про встановлені межові знаки.

У разі виправлення помилок, допущених у відомостях Державного земельного кадастру щодо меж земельних ділянок та/або інших відомостей про земельні ділянки, технічна документація із землеустрою щодо інвентаризації земель також включає кадастрові плани відповідних земельних ділянок із зазначенням виправлених відомостей про них.

У разі формування земельної ділянки під час інвентаризації земель не допускається:

а) розташування однієї будівлі на декількох земельних ділянках;

б) розташування на земельній ділянці лише окремої частини будівлі.

Кадастрові плани земельних ділянок, помилки у відомостях Державного земельного кадастру щодо яких виправляються, погоджуються з власниками таких земельних ділянок (якщо земельна ділянка перебуває у користуванні – також із землекористувачем)";

33) доповнити статтею 57^{-1} такого змісту:

"**Стаття 57^{-1}.** Технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини

Технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини розробляється з метою внесення до Державного земельного кадастру відомостей про межі територій пам'яток культурної спадщини, зон охорони, об'єктів культурної всесвітньої спадщини, буферних зон, історичних ареалів населених місць, охоронюваних археологічних територій, історико-культурних заповідників та історико-культурних заповідних територій, а також пов'язаних з ними обмежень у використанні земель, що встановлені Законом України "Про охорону культурної спадщини" і діють до затвердження відповідної науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини.

Технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючого об'єкта культурної спадщини включає:

а) завдання на складання документації;

б) пояснювальну записку;

в) матеріали геодезичних вишукувань з визначення координат поворотних точок меж режимоутворюючого об'єкта;

г) перелік обмежень у використанні земельної ділянки";

34) у частині першій статті 58 слова "проведення державної експертизи і" виключити;

35) текст статті 60 викласти в такій редакції:

"Державний контроль за проведенням землеустрою, виконанням запроектованих заходів із землеустрою і дотриманням вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, при розробленні документації із землеустрою здійснюється органами, що здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель відповідно до повноважень, визначених законом";

36) статтю 61^{-1} викласти в такій редакції:

"**Стаття 61^{-1}.** Гарантії захисту прав замовників документації із землеустрою та третіх осіб

Відповідальність розробників документації із землеустрою перед замовниками такої документації та третіми особами за шкоду, що може бути заподіяна внаслідок необережності, недогляду і професійних помилок, допущених при складанні документації із землеустрою, підлягає обов'язковому страхуванню згідно із Законом України "Про страхування".

Страховим випадком є заподіяння замовнику та/або третій особі шкоди внаслідок складання документації із землеустрою.

Страхова сума встановлюється за згодою сторін, але не може бути меншою за 1 тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Максимальний розмір страхового тарифу з розрахунку на один рік страхування становить:

0,3 відсотка страхової суми, якщо договором обов'язкового страхування не передбачено встановлення франшизи;

0,1 відсотка страхової суми, якщо договором обов'язкового страхування передбачено встановлення франшизи.

Розмір франшизи (частини збитків, що не відшкодовується страховиком) визначається за згодою сторін у договорі обов'язкового страхування, але не може перевищувати 5 відсотків розміру страхової суми.

У разі настання страхового випадку страховик здійснює виплату страхового відшкодування в розмірі заподіяної замовнику та/або третій особі майнової шкоди, визначеному судовим рішенням, що набрало законної сили, або письмовою вимогою (претензією) замовника та/або третьої особи, визнаною страхувальником та погодженою страховиком.

Страхове відшкодування здійснюється страховиком відповідно до договору обов'язкового страхування на підставі судового рішення, що набрало законної сили, або визнаної страхувальником та погодженої страховиком письмової вимоги (претензії) замовника та/або третьої особи";

37) статтю 62 виключити;

38) у статті 63:

частину п'яту викласти в такій редакції:

"Статус саморегулівної організації у сфері землеустрою надається громадським організаціям центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України";

доповнити частиною сьомою такого змісту:

"Сертифікований інженер-землевпорядник може бути членом лише однієї саморегулівної організації у сфері землеустрою";

39) статтю 64 виключити;

40) частину восьму статті 66 викласти в такій редакції:

"Вимоги до програм підвищення кваліфікації сертифікованих інженерів-землевпорядників установлюються Кваліфікаційною комісією, склад якої затверджується наказом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин. До складу Кваліфікаційної комісії включаються десять сертифікованих інженерів-землевпорядників, які делегуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, та по п'ять сертифікованих інженерів-землевпорядників від кожної саморегулівної організації у сфері землеустрою. Особа, яка делегувала члена Кваліфікаційної комісії, має право відкликати або замінити його. Зміни до складу Кваліфікаційної комісії вносяться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, протягом місяця з дня отримання подання про делегування, відкликання або заміну члена Кваліфікаційної комісії. Члени Кваліфікаційної комісії обирають із свого складу голову і секретаря комісії шляхом таємного голосування. Засідання Кваліфікаційної комісії є правомочним у разі присутності на ньому більш як половини загального складу комісії. Рішення Кваліфікаційної комісії, крім рішень про анулювання сертифіката інженера-землевпорядника та про затвердження програм підвищення кваліфікації сертифікованих інженерів-землевпорядників, приймаються на її засіданні простою більшістю голосів присутніх членів комісії. Рішення Кваліфікаційної комісії про анулювання сертифіката інженера-землевпорядника та про затвердження програм підвищення кваліфікації сертифікованих інженерів-землевпорядників приймаються на її засіданні трьома чвертями голосів від загального складу комісії. У разі рівного розподілу голосів голос голови Кваліфікаційної комісії є вирішальним. Член Кваліфікаційної комісії може бути виключений з її складу за власним бажанням, у

разі його смерті, набрання законної сили рішенням суду про позбавлення (обмеження) волі або призначення іншого покарання, що унеможливлює членство у Кваліфікаційній комісії, визнання його обмежено дієздатним або недієздатним, втрати ним громадянства України. Член Кваліфікаційної комісії виключається із складу Кваліфікаційної комісії за поданням особи, яка його делегувала, а також у разі втрати такою особою права делегувати своїх представників до складу Кваліфікаційної комісії. Кваліфікаційна комісія здійснює контроль за якістю професійної підготовки сертифікованих інженерів-землевпорядників. Рішення Кваліфікаційної комісії може бути оскаржено до суду";

41) у статті 66^{-1}:

частину другу доповнити пунктом 1^{-1} такого змісту:

"1^{-1}) реєстраційний номер облікової картки платника податків або серії та номера паспорта громадянина України (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків)";

перше речення частини п'ятої доповнити словами "крім відомостей про реєстраційний номер облікової картки платника податків, серії та номера паспорта громадянина України";

42) у статті 67:

пункт "д" частини другої викласти в такій редакції:

"д) здійснення землеустрою на землях державної власності та проведення державної інвентаризації земель";

частини третю і четверту виключити;

43) у статті 68:

абзац другий частини другої викласти в такій редакції:

"встановлення Кваліфікаційною комісією факту порушення сертифікованим інженером-землевпорядником законодавства у сфері землеустрою та Державного земельного кадастру, що призвело до порушення прав та/або законних інтересів замовників документації із землеустрою, юридичних або фізичних осіб, держави, територіальної громади, на підставі розгляду письмових звернень таких осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування";

абзац другий частини шостої після слова "вимог" доповнити словами і цифрами "частини шостої статті 32";

44) розділ IX "Прикінцеві положення" доповнити пунктами 1^{-2} і 1^{-3} такого змісту:

"1^{-2}. До 1 січня 2024 року:

а) до складу проектів землеустрою щодо відведення земельної ділянки, технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель включається:

щодо земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земельних ділянок, розташованих на території чи в межах об'єкта природно-заповідного фонду, його охоронної зони, земель, зарезервованих для заповідання, або в межах прибережної захисної смуги, – інформація про обмеження у використанні земель, додержання режиму охорони та використання відповідної території та вимоги природоохоронного законодавства, надана органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища, з обов'язковим посиланням на закони та прийняті відповідно до них

нормативно-правові акти, а також проекти створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, проекти організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду, положення про них та/або схеми формування екологічної мережі, програми у сфері формування, збереження та використання екологічної мережі, а щодо земельних ділянок, розташованих у зоні відчуження або зоні безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища;

щодо земельної ділянки, розташованої на території об'єкта культурної всесвітньої спадщини, буферної зони, історико-культурного заповідника державного значення, історико-культурної заповідної території, пам'ятки культурної спадщини національного значення, її зони охорони, в історичному ареалі населеного місця та охоронюваній археологічній території, – інформація про наявність у межах земельної ділянки режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини та обмеження у використанні земельної ділянки, надана центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини;

щодо земельної ділянки, розташованої на території пам'ятки культурної спадщини місцевого значення, історико-культурного заповідника місцевого значення, їх зон охорони, – інформація про режимоутворюючі об'єкти культурної спадщини та обмеження у використанні земельної ділянки, надана органом охорони культурної спадщини органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласної, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій;

б) до складу проектів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів включається:

інформація про наявність у межах земельної ділянки територій об'єктів культурної всесвітньої спадщини, буферних зон, історико-культурних заповідників та історико-культурних заповідних територій, пам'яток культурної спадщини, їх зон охорони, історичних ареалів населених місць та охоронюваних археологічних територій, а також про обмеження у використанні земельної ділянки, надана центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, органом охорони культурної спадщини органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій (щодо проектів, за якими здійснюється встановлення меж територій історико-культурного призначення, режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини);

інформація про обмеження у використанні земельної ділянки, надана центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (у разі наявності територій чи об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, земель оздоровчого, рекреаційного призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон), органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом відповідної обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері

охорони навколишнього природного середовища (у разі наявності територій чи об’єктів природно-заповідного фонду місцевого значення).

Інформація, зазначена у цьому пункті, надається відповідним органом виконавчої влади в електронній формі за зверненням розробника проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки протягом 10 робочих днів з дня одержання проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки. При розгляді звернення про надання інформації забороняється вимагати:

додаткові матеріали та документи, не включені до проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки відповідно до статті 50 Закону України "Про землеустрій";

надання погодження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки будь-якими іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями;

проведення будь-яких обстежень, експертиз і робіт.

1^{-3}. Вимоги частин п’ятої і шостої статті 28 цього Закону не поширюються на випадки виконання робіт із землеустрою, передбачені договорами, укладеними до набрання чинності зазначеними частинами".

20. У Законі України "Про іпотеку" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 38, ст. 313 із наступними змінами):

1) перше речення частини восьмої статті 5 викласти в такій редакції: "Предметом іпотеки може бути право оренди чи користування нерухомим майном, що надає орендарю чи користувачу право будувати, володіти та відчужувати об’єкт нерухомого майна, а також право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) чи для забудови (суперфіцій)";

2) друге речення частини другої статті 6 виключити;

3) статтю 36 після частини третьої доповнити новою частиною такого змісту:

"Якщо предметом іпотеки є право оренди чи користування нерухомим майном, що надає орендарю чи користувачу право будувати, володіти та відчужувати об’єкт нерухомого майна, а також право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) чи для забудови (суперфіцій), договір про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідне застереження в іпотечному договорі, що прирівнюється до такого договору за своїми правовими наслідками, може передбачати:

передачу іпотекодержателю такого права в рахунок виконання основного зобов’язання у порядку, встановленому статтею 37 цього Закону;

право іпотекодержателя від свого імені уступити таке право будь-якій особі у порядку, встановленому статтею 38 цього Закону".

У зв’язку з цим частини четверту – сьому вважати відповідно частинами п’ятою – восьмою;

4) у статті 37:

назву викласти в такій редакції:

"**Стаття 37.** Передача іпотекодержателю прав на предмет іпотеки";

доповнити частинами восьмою – дванадцятою такого змісту:

"У разі якщо предметом іпотеки є право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) чи для забудови (суперфіцій), договір про задоволення вимог іпотекодержателя або застереження про задоволення вимог іпотекодержателя, включене до іпотечного договору, є документом, що посвідчує перехід такого права до іпотекодержателя, заміну особи

користувача земельної ділянки у договорі про користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) чи для забудови (суперфіцій), а також підставою для державної реєстрації такого права.

Рішення про реєстрацію права емфітевзису, суперфіцію іпотекодержателя, що є предметом іпотеки, може бути оскаржено іпотекодавцем у суді.

Вартість права емфітевзису, суперфіцію, що переходить до іпотекодержателя, визначається за вартістю, визначеною на момент набуття такого права на підставі оцінки предмета іпотеки суб'єктом оціночної діяльності.

У разі переходу до іпотекодержателя права емфітевзису, суперфіцію іпотекодержатель зобов'язаний відшкодувати іпотекодавцю перевищення 90 відсотків вартості предмета іпотеки над розміром забезпечених іпотекою вимог іпотекодержателя.

У разі якщо право емфітевзису, суперфіцію є предметом іпотеки, дострокове припинення такого права сторонами потребує згоди іпотекодержателя";

5) статтю 41 доповнити частиною четвертою такого змісту:

"Реалізація переданого в іпотеку права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) при зверненні стягнення на таке право здійснюється на прилюдних торгах".

21. У Законі України "Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 38, ст. 314 із наступними змінами):

1) у частині п'ятій статті 7 і частині п'ятій статті 9 слова "в районному відділі земельних ресурсів" замінити словами "у Державному фонді документації із землеустрою та оцінки земель";

2) статтю 8 виключити.

22. У Законі України "Про охорону земель" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 39, ст. 349 із наступними змінами):

1) абзац четвертий частини другої статті 5 та абзац шостий частини першої статті 7 виключити;

2) абзаци четвертий – шостий частини першої статті 9 замінити двома новими абзацами такого змісту:

"прийняття рішення про здійснення виконавчим органом міської ради повноважень щодо державного контролю за використанням та охороною земель, організація здійснення такого контролю;

здійснення контролю за використанням коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва".

У зв'язку з цим абзаци сьомий і восьмий вважати відповідно абзацами шостим і сьомим;

3) абзац четвертий частини першої статті 10 виключити;

4) у частині першій статті 12:

абзац другий після слова "охорони" доповнити словами "та використання";

абзаци третій і четвертий замінити новим абзацом такого змісту:

"прийняття рішень про здійснення виконавчими органами сільських, селищних, міських рад державного контролю за використанням та охороною земель".

У зв'язку з цим абзаци п'ятий і шостий вважати відповідно абзацами четвертим і п'ятим;

5) в абзаці п’ятому частини першої статті 14 слова "і державного контролю за використанням та охороною земель" виключити;

6) абзац сьомий частини першої статті 15 викласти в такій редакції:

"координація здійснення землеустрою";

7) частину першу статті 16 після абзацу восьмого доповнити новим абзацом такого змісту:

"здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у порядку та обсягах, визначених законом".

У зв’язку з цим абзац дев’ятий вважати абзацом десятим;

8) статтю 17 викласти в такій редакції:

"**Стаття 17.** Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, у галузі охорони земель

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, у галузі охорони земель належить:

участь у розробленні та реалізації загальнодержавних і регіональних програм використання та охорони земель;

участь у розробленні проектів нормативно-правових актів, державних стандартів, норм і правил з питань охорони земель;

участь у здійсненні природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель;

забезпечення підготовки та здійснення організаційних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання та охорону земель, їх захист від шкідливого антропогенного впливу, дотримання режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, інших територій та об’єктів екологічної мережі;

участь у розробленні та здійсненні заходів щодо економічного стимулювання використання та охорони земель;

визначення переліку земель, на яких застосовується обмеження щодо вирощування генетично модифікованих сортів рослин;

здійснення міжнародного співробітництва з питань охорони земель;

вирішення інших питань у галузі охорони земель відповідно до закону";

9) статтю 18^{-1} виключити;

10) у статті 19:

у частині першій:

слова "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі" замінити словами "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин";

доповнити реченням такого змісту: "Державний контроль за використанням та охороною земель також здійснюють виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у межах повноважень, визначених законом, у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю";

у частині третій слово "законом" замінити словами "цим Законом та Земельним кодексом України, законами України "Про державний контроль за використанням та

охороною земель", "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності";

11) статтю 20 виключити;

12) у частині першій статті 21 слова "здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі" замінити словами "земельних відносин";

13) у статті 27:

у частині першій:

абзац другий після слів "загальнодержавними і регіональними програмами" доповнити словами "у галузі";

в абзаці четвертому слова "сільськогосподарським товаровиробникам" замінити словами "суб'єктам господарювання" та доповнити словами "інших заходів з покращення екологічного стану земель";

частину другу після слів "загальнодержавних і регіональних програм" доповнити словами "у галузі";

частину четверту викласти в такій редакції:

"До заяви чи клопотання додається висновок центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, про покращення екологічного стану земель і підвищення родючості ґрунтів згідно з даними агрохімічного паспорта земельної ділянки";

14) статтю 37 доповнити частиною сьомою такого змісту:

"Розроблення агрохімічного паспорта не є обов'язковим при передачі земельної ділянки у власність та користування";

15) у частині першій статті 39 слова "центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, та" виключити.

23. У Законі України "Про державний контроль за використанням та охороною земель" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 39, ст. 350 із наступними змінами):

1) частину першу статті 5 викласти в такій редакції:

"Державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин. Державний контроль за використанням та охороною земель також здійснюють виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у межах повноважень, визначених законом, у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю";

2) у статті 6:

у назві та абзаці першому частини першої слова "центрального органу виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі" замінити словами "центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин";

пункт "г" виключити;

3) доповнити статтею 6^{-1} такого змісту:

"**Стаття 6^{-1}.** Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад із здійснення державного контролю за використанням та охороною земель

До повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, а саме за:

виконанням власниками і користувачами земель комплексу необхідних заходів із захисту земель від заростання бур'янами, чагарниками;

дотриманням режиму експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, а також вимог законодавства щодо збереження захисних насаджень і межових знаків;

виконанням землевласниками та землекористувачами вимог щодо використання земель за цільовим призначенням, розміщенням, проектуванням, будівництвом, введенням в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель, експлуатацією, збереженням протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад:

а) вносять до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотання щодо:

приведення у відповідність із законодавством прийнятих ними рішень з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель;

припинення будівництва та експлуатації об'єктів у разі порушення вимог земельного законодавства України до повного усунення виявлених порушень і ліквідації їх наслідків;

припинення права користування земельною ділянкою відповідно до закону;

б) звертаються до суду з позовом про відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, повернення самовільно чи тимчасово зайнятих земельних ділянок, строк користування якими закінчився, а також про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням;

в) вживають відповідно до закону заходів щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок їх власникам або користувачам;

г) здійснюють інші повноваження відповідно до закону.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад набувають установлених законом повноважень із здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю і реалізують функцію державного контролю за використанням та охороною земель через державних інспекторів з державного контролю за використанням та охороною земель відповідних рад, кваліфікаційні вимоги до яких визначені статтею 10 цього Закону.

Сільські, селищні, міські ради після прийняття ними рішення про здійснення державного контролю за використанням та охороною земель зобов'язані:

протягом місяця забезпечити призначення державних інспекторів з контролю за використанням та охороною земель відповідних рад;

протягом 10 календарних днів після призначення державних інспекторів з контролю за використанням та охороною земель відповідних рад письмово поінформувати про це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад починають виконувати повноваження із здійснення державного контролю за використанням та охороною земель через 30 календарних днів після інформування центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

У разі якщо сільські, селищні, міські ради не прийняли рішення про здійснення державного контролю за використанням та охороною земель та не забезпечили призначення державних інспекторів відповідних рад, повноваження рад у зазначеній

сфері виконує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, до прийняття радами в установленому цим Законом порядку рішення про виконання радами повноважень із здійснення державного контролю за використанням та охороною земель";

4) статтю 9 доповнити частиною п'ятою такого змісту:

"Порядок здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, дотриманням вимог законодавства України про охорону земель встановлюється цим Законом, Земельним кодексом України, законами України "Про охорону земель", "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності";

5) у статті 10:

в абзаці третьому частини першої слова "вказівки (приписи)" замінити словом "приписи";

доповнити частиною четвертою такого змісту:

"Державним інспектором з контролю за використанням та охороною земель може бути громадянин України, який має вищу освіту, стаж професійної діяльності у сфері землеустрою та/або у сфері права або стаж роботи в органах, що здійснюють державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, не менше одного року".

24. У Законі України "Про оренду землі" (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 10, ст. 102 із наступними змінами):

1) статтю 4 доповнити частиною шостою такого змісту:

"Орендодавцем земельної ділянки, переданої у користування на праві емфітевзису, є особа, яка використовує земельну ділянку на такому праві";

2) пункт "в" частини другої статті 5 викласти в такій редакції:

"в) громадяни і юридичні особи, іноземці та особи без громадянства, міжнародні об'єднання та організації, а також іноземні держави";

3) доповнити статтею 8^{-3} такого змісту:

"**Стаття 8^{-3}.** Особливості передачі в оренду земельної ділянки особою, яка використовує її на праві емфітевзису

Особа, яка використовує земельну ділянку на праві емфітевзису, має право передати таку земельну ділянку в оренду. Така особа залишається відповідальною перед власником земельної ділянки за виконання своїх зобов'язань за договором емфітевзису.

Умови договору оренди земельної ділянки, що використовується на праві емфітевзису, мають обмежуватися умовами договору емфітевзису та не суперечити йому.

Строк оренди земельної ділянки, що використовується на праві емфітевзису, не може перевищувати строку користування такою земельною ділянкою на праві емфітевзису.

У разі припинення договору емфітевзису чинність договору оренди припиняється";

4) статтю 9 доповнити частинами шостою і сьомою такого змісту:

"Реалізація переважного права купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України.

У разі передачі земельної ділянки в оренду особою, якій належить право емфітевзису, орендар не має переважного права на отримання такої земельної ділянки у власність";

5) у частині другій статті 27 слова "громадянами і юридичними особами України, іноземцями, особами без громадянства, іноземними юридичними особами, у тому числі міжнародними об'єднаннями та організаціями" замінити словами "будь-якими особами";

6) пункт 1^{-1} розділу VIII "Прикінцеві положення" викласти в такій редакції:

"1^{-1}. Частини чотирнадцята – шістнадцята статті 8^{-2} цього Закону втрачають чинність через два роки з дня втрати чинності пунктом 14 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України".

25. У Законі України "Про оцінку земель" (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 15, ст. 229 із наступними змінами):

1) абзац шостий частини першої статті 1 виключити;

2) у статті 5:

абзац третій частини першої виключити;

частину третю виключити;

3) статтю 6 викласти в такій редакції:

"**Стаття 6.** Суб'єкти оціночної діяльності у сфері оцінки земель

Суб'єктами оціночної діяльності у сфері оцінки земель є:

органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що здійснюють управління у сфері оцінки земель, а також юридичні та фізичні особи, заінтересовані у проведенні оцінки земельних ділянок;

юридичні особи – суб'єкти господарювання незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, що мають у своєму складі оцінювачів з експертної грошової оцінки земельних ділянок (у частині виконання робіт з експертної грошової оцінки земельних ділянок);

фізичні особи – підприємці, які отримали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача з експертної грошової оцінки земельних ділянок (у частині виконання робіт з експертної грошової оцінки земельних ділянок);

фізичні та юридичні особи – розробники документації із землеустрою згідно із Законом України "Про землеустрій" (у частині виконання робіт з бонітування ґрунтів та нормативної грошової оцінки земельних ділянок)";

4) у частині третій статті 7:

в абзаці першому слова "економічної оцінки земель" виключити;

абзац третій викласти в такій редакції:

"в електронній формі – кваліфікованим електронним підписом сертифікованого інженера-землевпорядника з використанням кваліфікованої електронної позначки часу";

5) абзац шостий частини першої статті 11 викласти в такій редакції:

"рецензування звітів з експертної грошової оцінки земельних ділянок";

6) абзац сьомий частини першої статті 13 викласти в такій редакції:

"відчуження земельних ділянок державної, комунальної власності, якщо відповідно до закону ціна продажу таких земельних ділянок визначається з використанням нормативної грошової оцінки земельних ділянок";

7) у частині першій статті 15 слова "економічної оцінки земель" виключити;

8) статтю 17 виключити;

9) у статті 20:

у частині першій слова "економічної оцінки земель" виключити;

у частині третій:

слова "економічної оцінки земель та" виключити;

після слів "із землеустрою" доповнити словами "та оцінки земель";

частину четверту викласти в такій редакції:

"Користування матеріалами Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель здійснюється в порядку, встановленому Законом України "Про землеустрій";

доповнити частинами п’ятою і шостою такого змісту:

"Технічна документація з бонітування ґрунтів та нормативної грошової оцінки земельних ділянок, звіти про експертну грошову оцінку земельних ділянок державної та комунальної власності, звіти про експертну грошову оцінку земельних ділянок, що проводиться для цілей оподаткування, нарахування та сплати інших обов’язкових платежів, що справляються відповідно до законодавства, є публічною інформацією.

У разі якщо технічна документація з бонітування ґрунтів та нормативної грошової оцінки земельних ділянок і звіт про експертну грошову оцінку земельних ділянок містять персональні дані фізичних осіб (реєстраційний номер облікової картки платника податків, серію та номер паспорта громадянина України, місце проживання, дату народження фізичної особи), такі документи оприлюднюються та надаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, виключно після знеособлення персональних даних";

10) статтю 21 виключити;

11) у статті 23:

у частинах першій і другій слова "економічної оцінки земель" виключити;

частину третю викласти в такій редакції:

"Витяг з технічної документації про нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки видається органами, що здійснюють ведення Державного земельного кадастру";

12) частину третю статті 25 замінити двома новими частинами такого змісту:

"Моніторинг ринку земель здійснюється у складі моніторингу земельних відносин центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, на підставі відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень про ціну (вартість) земельних ділянок, ціну (вартість) інших речових прав на земельні ділянки, розмір плати за користування чужими земельними ділянками. Результати моніторингу ринку земель публікуються не менше одного разу на три місяці. Моніторинг ринку земель здійснюється у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Дані та результати моніторингу ринку земель є публічною інформацією та підлягають опублікуванню на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин".

26. У Законі України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" (Відомості Верховної Ради України, 2007 р., № 29, ст. 389 із наступними змінами):

1) статтю 2 доповнити частиною такого змісту:

"Дія цього Закону поширюється на відносини, пов’язані із здійсненням державного контролю за використанням та охороною земель";

2) у статті 5:

у частині першій:

після абзацу восьмого доповнити новим абзацом такого змісту:

"Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, що здійснюють державний нагляд (контроль) у межах делегованих законом повноважень органів виконавчої влади в частині використання та охорони земель, визначають перелік суб'єктів господарювання, які підлягають плановим заходам державного нагляду (контролю) у плановому періоді, відповідно до критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), що затверджуються відповідно до цього Закону".

У зв'язку з цим абзаци дев'ятий – чотирнадцятий вважати відповідно абзацами десятим – п'ятнадцятим;

після абзацу тринадцятого доповнити новим абзацом такого змісту:

"Річні плани проведення заходів державного нагляду (контролю) на відповідний плановий період затверджуються відповідно до цього Закону з урахуванням відомостей про суб'єктів господарювання, які підлягають плановим заходам державного нагляду (контролю), внесених до інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду (контролю) виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, що здійснюють державний нагляд (контроль) у межах делегованих законом повноважень органів виконавчої влади в частині використання та охорони земель, відповідно до цього Закону".

У зв'язку з цим абзаци чотирнадцятий і п'ятнадцятий вважати відповідно абзацами п'ятнадцятим і шістнадцятим;

доповнити частиною шостою такого змісту:

"6. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, що здійснюють державний нагляд (контроль) у межах делегованих законом повноважень органів виконавчої влади в частині використання та охорони земель, здійснюють планові заходи державного нагляду (контролю) відповідно до річних планів проведення заходів державного нагляду (контролю) на відповідний плановий період та планів проведення комплексних заходів державного нагляду (контролю), затверджених відповідно до цієї статті. Уніфіковані форми актів з переліком питань, що затверджені відповідно до цієї статті, є обов'язковими для виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, що здійснюють державний нагляд (контроль) у межах делегованих законом повноважень органів виконавчої влади в частині використання та охорони земель".

27. У Законі України "Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності" (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № 1, ст. 2; 2013 р., № 7, ст. 65, № 28, ст. 303):

1) у частині третій статті 5 слова "державній експертизі землевпорядної документації у випадках та в порядку, визначених законом" замінити словами "в порядку, визначеному законом";

2) у статті 7:

абзац п'ятий частини першої після слів "обслуговування об'єктів" доповнити словами "і санітарно-захисних зон";

в абзаці третьому частини другої слова "нотаріально посвідчена згода власника земельної ділянки на поділ земельної ділянки" замінити словами "згода власника

земельної ділянки на поділ земельної ділянки (справжність підпису на згоді засвідчується нотаріально)";

3) у статті 8:

абзац п’ятий частини першої після слів "обслуговування об’єктів" доповнити словами "і санітарно-захисних зон";

абзац другий частини другої після слів "місце розташування об’єкта" доповнити словами "в межах міста обласного значення";

4) частину першу статті 9 доповнити абзацом п’ятим такого змісту:

"розміщення та обслуговування об’єктів і санітарно-захисних зон, пов’язаних із видобуванням корисних копалин".

28. Частину четверту статті 36 Закону України "Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об’єктів" (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 1, ст. 1; 2014 р., № 2-3, ст. 41) викласти в такій редакції:

"Державний контроль за дотриманням правового режиму спеціальних зон здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в нафтогазовому комплексі, а за використанням та охороною земель – органами, що здійснюють такий контроль відповідно до закону".

29. У Законі України "Про регулювання містобудівної діяльності" (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 34, ст. 343 із наступними змінами):

1) абзац другий частини четвертої, частини шосту і восьму статті 18 виключити;

2) у статті 19:

абзац другий частини другої викласти в такій редакції:

"Затвердження детального плану території за межами населених пунктів та внесення змін до нього здійснюються на підставі рішення відповідної сільської, селищної, міської ради";

в абзаці третьому частини восьмої слова "відповідною районною державною адміністрацією" виключити;

3) в абзаці одинадцятому частини п’ятої статті 32 слова "не можуть бути менші за два горизонтальні або два вертикальні розміри пам’ятки" замінити словами "визначаються відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини";

4) абзац четвертий частини одинадцятої статті 35 викласти в такій редакції:

"кадастровий номер земельної ділянки (для земельних ділянок, право власності чи користування на які виникло до 2004 року, – за наявності) або відмітка про випадок, визначений частиною четвертою статті 34 цього Закону та/або частиною першою статті 12^{-1} Закону України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи";

5) абзац четвертий частини дев’ятої статті 36 викласти в такій редакції:

"1) кадастровий номер земельної ділянки (для земельних ділянок, право власності чи користування на які виникло до 2004 року, – за наявності) або відмітка про випадок, визначений частиною четвертою статті 34 цього Закону та/або частиною першою статті 12^{-1} Закону України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи";

6) абзац дванадцятий частини третьої статті 37 викласти в такій редакції:

"1) кадастровий номер земельної ділянки (для земельних ділянок, право власності чи користування на які виникло до 2004 року, – за наявності) або відмітка про випадок, визначений частиною четвертою статті 34 цього Закону

та/або частиною першою статті 12^{-1} Закону України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи".

30. Пункт 41 Переліку документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, затвердженого Законом України "Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності" (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 47, ст. 532 із наступними змінами), виключити.

31. У Законі України "Про Державний земельний кадастр" (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 8, ст. 61 із наступними змінами):

1) в абзаці тринадцятому частини першої статті 1 слова "об'єкт культурної спадщини" замінити словами "об'єкт культурної спадщини (пам'ятка культурної спадщини та її територія, об'єкт культурної всесвітньої спадщини, буферна зона, історичний ареал населеного місця, історико-культурний заповідник, історико-культурна заповідна територія), акваторія морського порту";

2) статтю 5 доповнити частиною шостою такого змісту:

"6. Програмне забезпечення Державного земельного кадастру має забезпечувати розподільне зберігання відомостей Державного земельного кадастру, документів, що створюються під час ведення Державного земельного кадастру, з метою підтвердження їх походження, цілісності та достовірності.

Дані можуть зберігатися в:

адміністратора Державного земельного кадастру;

центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин;

інших державних органах, державних підприємствах, у державних установах, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України у Порядку ведення Державного земельного кадастру";

3) частину третю статті 6 доповнити словами "розробленні та забезпеченні функціонування програмного забезпечення для моніторингу земельних відносин та інформаційної взаємодії з іншими державними електронними інформаційними ресурсами";

4) абзац третій частини другої статті 7 виключити;

5) у статті 9:

абзац третій частини четвертої викласти в такій редакції:

"перевіряє відповідність поданих документів вимогам законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, документації із землеустрою та містобудівної документації";

частину восьму виключити;

6) абзац третій частини першої статті 10 доповнити словами "землі в межах територій територіальних громад";

7) у статті 13:

назву доповнити словами "землі в межах територій територіальних громад";

у пункті "є" частини першої слова "економічну та" виключити;

доповнити частиною третьою такого змісту:

"3. До Державного земельного кадастру включаються такі відомості про землі в межах території територіальної громади:

а) найменування територіальної громади;

б) опис меж території територіальної громади;

в) площа земель у межах території територіальної громади;

г) найменування суміжних територіальних громад;

г) інформація про матеріали, на підставі яких встановлені (змінені) межі території територіальної громади";

8) частину першу статті 14 доповнити абзацами восьмим – чотирнадцятим такого змісту:

"До внесення до Державного земельного кадастру відомостей про опис меж та обмеження у використанні земель з координатами поворотних точок таких меж щодо території пам’яток культурної спадщини, зон охорони, об’єктів культурної всесвітньої спадщини, буферних зон, історичних ареалів населених місць, охоронюваних археологічних територій, історико-культурних заповідників та історико-культурних заповідних територій, до Державного земельного кадастру включаються такі відомості про зазначені обмеження у використанні земель:

вид;

зміст обмеження;

опис режимоутворюючого об’єкта – контури, назви та характеристики, що обумовлюють встановлення обмежень;

відстань від контуру режимоутворюючого об’єкта, на яку поширюється обмеження у використанні земель;

інформація про документи, на підставі яких встановлено обмеження у використанні земель.

Технологічні та програмні засоби Державного земельного кадастру мають забезпечувати автоматизоване визначення меж обмежень у використанні земель в обсязі та у випадках, передбачених абзацом восьмим цієї частини, шляхом визначення відстані від контуру режимоутворюючого об’єкта, без необхідності проведення робіт із землеустрою з визначення координат поворотних точок зазначених меж";

9) у статті 21:

частину третю виключити;

абзац третій частини четвертої після слів "території населених пунктів" доповнити словами "проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок, що розробляються з метою зміни їх цільового призначення, робочих проектів землеустрою";

частину п’яту після слів "в натурі (на місцевості)" доповнити словами "робочих проектів землеустрою, технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель, технічної документації із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об’єктів, проектів створення територій та об’єктів природно-заповідного фонду";

частину восьму доповнити абзацом другим такого змісту:

"Відомості про межі територій територіальних громад вносяться до Державного земельного кадастру на підставі проектів землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад";

частину чотирнадцяту викласти в такій редакції:

"14. Документація із землеустрою і технічна документація з оцінки земель подаються державному кадастровому реєстратору разом з електронним документом, що містить результати робіт із землеустрою та оцінки земель";

частину шістнадцяту викласти в такій редакції:

"16. Заява про внесення відомостей до Державного земельного кадастру, змін до таких відомостей, документація із землеустрою, документація з оцінки земель та інші документи, які відповідно до цього Закону є підставою для внесення відомостей

до Державного земельного кадастру, подаються до органів, що здійснюють ведення Державного земельного кадастру, в електронній формі засобами телекомунікаційного зв'язку. Визначення державного кадастрового реєстратора, уповноваженого на розгляд таких документів та внесення відомостей до Державного земельного кадастру або надання мотивованої відмови у їх внесенні, здійснюється в день подання заяви за допомогою програмного забезпечення Державного земельного кадастру за принципом випадковості";

10) абзац п'ятий частини першої статті 22 викласти в такій редакції:

"Документація із землеустрою, технічна документація з оцінки земель в електронній формі засвідчуються кваліфікованим електронним підписом сертифікованого інженера-землевпорядника з використанням кваліфікованої електронної позначки часу";

11) частину другу статті 23 викласти в такій редакції:

"2. Електронний документ обов'язково має містити проектні та існуючі відомості про об'єкт землеустрою, якщо документацією із землеустрою здійснювалося проектування. Вимоги до змісту, структури і технічних характеристик електронного документа визначаються Порядком ведення Державного земельного кадастру";

12) у статті 24:

частину другу викласти в такій редакції:

"2. Державна реєстрація земельних ділянок здійснюється державним кадастровим реєстратором центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин";

частину третю доповнити абзацами шостим і сьомим такого змісту:

"власника земельної частки (паю) або його спадкоємця (у разі формування земельної ділянки в порядку виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв);

особи, визначені частиною першою статті 118 Земельного кодексу України, у тому числі власника нерухомого майна (будівлі, споруди), розташованої на земельній ділянці, що надається (передається) із земель державної чи комунальної власності, або його спадкоємця";

частину четверту викласти в такій редакції:

"4. Для державної реєстрації земельної ділянки державному кадастровому реєстратору, який здійснює таку реєстрацію, подаються:

заява за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин;

документація із землеустрою, що є підставою для формування земельної ділянки, в електронній формі та формі електронного документа.

У разі якщо відповідно до закону поділ, об'єднання земельних ділянок здійснюються за погодженням з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, фізичними чи юридичними особами, до заяви про державну реєстрацію земельної ділянки, сформованої в результаті поділу або об'єднання земельних ділянок, також додаються документи, що належним чином підтверджують таку згоду.

Заява з доданими документами надсилається заявником засобами телекомунікаційного зв'язку";

абзац другий частини шостої виключити;

13) у статті 26:

частину п’яту після слів "Державний кадастровий реєстратор" доповнити словами "обраний за допомогою програмного забезпечення Державного земельного кадастру за принципом випадковості";

абзац другий частини шостої виключити;

14) у статті 28:

абзац третій частини п’ятої виключити;

доповнити частиною дев’ятою такого змісту:

"9. Відомості про обмеження у використанні земель виключаються з Державного земельного кадастру в автоматизованому режимі без прийняття рішення державним кадастровим реєстратором:

встановлені на підставі технічної документації із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об’єктів – через п’ять років з дня їх внесення;

встановлені відповідно до частини другої статті 147 Земельного кодексу України у відповідній містобудівній документації – після спливу визначеного у цій документації строку, на який такі обмеження встановлені";

15) абзац другий частини четвертої статті 29 виключити;

16) статтю 31 доповнити частиною другою такого змісту:

"2. Технологічне та програмне забезпечення Державного земельного кадастру має забезпечувати інформаційну взаємодію з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, для надання (у тому числі через Публічну кадастрову карту та витяги з Державного земельного кадастру про земельні ділянки) відомостей про ділянки надр, надані у користування відповідно до спеціальних дозволів на користування надрами та гірничих відводів";

17) у статті 32:

у назві статті слова "економічну оцінку земель" виключити;

у частині першій:

в абзаці першому слова "економічну оцінку земель" виключити;

в абзаці другому слова "за бажанням заявника в паперовій чи електронній формі" замінити словами "в електронній формі";

у частині четвертій слова "економічну оцінку земель" виключити;

18) частину першу статті 34 після абзацу десятого доповнити двома новими абзацами такого змісту:

"відомості про перенесення в натуру (на місцевість) меж охоронних зон, прибережних захисних смуг і пляжних зон, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон і зон особливого режиму використання земель (за наявності) та меж земельної ділянки (у разі формування земельної ділянки);

відомості про встановлені межові знаки (у разі формування земельної ділянки)".

У зв’язку з цим абзац одинадцятий вважати абзацом тринадцятим;

19) абзац перший частини четвертої статті 38 доповнити новим другим реченням такого змісту: "За бажанням заявника витяг з Державного земельного кадастру має містити: посилання на документи, на підставі яких відомості про обмеження у використанні земель внесені до Державного земельного кадастру, відомості про ділянки надр, надані у користування відповідно до спеціальних дозволів на користування надрами та гірничих відводів, одержані в порядку інформаційної взаємодії між Державним земельним кадастром та центральним

органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр";

20) пункт "д" частини другої статті 41 викласти в такій редакції:

"д) за виправлення технічної помилки у відомостях Державного земельного кадастру не з вини органу, що здійснює його ведення, – 0,01 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб";

21) у розділі VII "Прикінцеві та перехідні положення":

абзац другий пункту 2 після слів "до провадження судом" доповнити словами "або особи, якій надано дозвіл на розроблення документації із землеустрою, що розробляється для внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельну ділянку з метою передачі її в оренду в порядку управління спадщиною";

у пункті 7 слова "віднесення таких земельних ділянок до певних категорій" замінити словами "встановлення їх цільового призначення";

доповнити пунктом 8^{-2} такого змісту:

{Абзац четвертий підпункту 21 пункту 31 розділу I із змінами, внесеними згідно із Законом № 2247-IX від 12.05.2022}

"8^{-2}. Відомості про обмеження у використанні земель, визначені відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" і встановлені до набрання чинності частиною сьомою статті 47 Закону України "Про землеустрій", вносяться до Державного земельного кадастру на підставі матеріалів, за якими відповідно до законодавства, що діяло на момент їх розроблення, здійснювалося встановлення таких обмежень, за заявою органу охорони культурної спадщини, який затвердив такі матеріали. У разі якщо з таких матеріалів неможливо встановити дійсні межі зазначених обмежень, такі відомості вносяться до Державного земельного кадастру на підставі науково-проектної документації у сфері охорони культурної спадщини, передбаченої Законом України "Про охорону культурної спадщини", а до її розроблення – технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об'єктів культурної спадщини. Проект землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів, що є складовою такої науково-проектної документації, погодженню не підлягає";

{Абзац п'ятий підпункту 21 пункту 31 розділу I із змінами, внесеними згідно із Законом № 2247-IX від 12.05.2022}

пункт 12 доповнити підпунктом 3 такого змісту:

"3) протягом 2021 і 2022 років забезпечити реалізацію пілотного проекту щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки сертифікованими інженерами-землевпорядниками та за результатами його реалізації подати до Верховної Ради України проект закону щодо надання сертифікованим інженерам-землевпорядникам статусу державних кадастрових реєстраторів.

Встановити, що:

протягом реалізації пілотного проекту сертифіковані інженери-землевпорядники в порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України, мають права та обов'язки, передбачені цим Законом для державних кадастрових реєстраторів;

рішення сертифікованих інженерів-землевпорядників про внесення до Державного земельного кадастру відомостей, що не відповідають цьому Закону та порушують права, охоронювані законом інтереси фізичних чи юридичних осіб, держави чи територіальної громади, можуть бути скасовані центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, з власної ініціативи або за скаргами фізичних чи юридичних осіб, або судом. Рішення сертифікованих інженерів-землевпорядників про державну реєстрацію земельних ділянок, щодо яких зареєстровані речові права, а також про внесення до Державного земельного кадастру змін до таких відомостей скасовуються лише у судовому порядку.

Порядок реалізації пілотного проекту щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки сертифікованими інженерами-землевпорядниками, вимоги щодо здійснення моніторингу виконання сертифікованими інженерами-землевпорядниками повноважень державних кадастрових реєстраторів, порядок оскарження рішень про внесення відомостей до Державного земельного кадастру затверджуються Кабінетом Міністрів України".

32. У розділі II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності" (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 36, ст. 472):

підпункт "г" пункту 4 доповнити словами "а також земель, які відповідно до закону віднесені до комунальної власності";

пункт 6 викласти в такій редакції:

"6. У разі якщо відомості про земельні ділянки, зазначені у пунктах 3 і 4 цього розділу, не внесені до Державного реєстру земель, надання дозволу на розроблення документації із землеустрою, що є підставою для державної реєстрації таких земельних ділянок, та її затвердження здійснюються відповідною сільською, селищною, міською радою".

33. У Законі України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 1, ст. 9 із наступними змінами):

1) у частині першій статті 2:

пункт 3 доповнити абзацом дев’ятим такого змісту:

"суб’єкт переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який передав таке право іншій особі, – у разі державної реєстрації переходу переважного права на купівлю земельної ділянки";

у пункті 5:

абзац перший доповнити реченням такого змісту: "Для цілей цього Закону обтяженням вважається також:";

доповнити абзацами другим і третім такого змісту:

"намір власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення, щодо якої встановлено переважне право її купівлі, продати її особі, яка не є суб’єктом такого переважного права;

переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, передане іншій особі на підставі відповідного правочину";

2) частину першу статті 24 доповнити пунктом 13 такого змісту:

"13) відсутність згоди заставодержателя (іпотекодержателя) на дострокове припинення дії договору емфітевзису, суперфіцію щодо державної реєстрації припинення таких прав, що перебувають у заставі (іпотеці)";

3) доповнити статтею 31^{-4} такого змісту:

"**Стаття 31^{-4}.** Особливості проведення реєстраційних дій, пов'язаних із реалізацією переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення

1. У разі державної реєстрації наміру власника земельної ділянки сільськогосподарського призначення, щодо якої встановлене переважне право її купівлі, продати її особі, яка не є суб'єктом такого переважного права, державний реєстратор невідкладно після здійснення державної реєстрації письмово повідомляє про таку реєстрацію суб'єкта переважного права купівлі земельної ділянки.

2. У разі державної реєстрації переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення, переданого іншій особі, державний реєстратор невідкладно після здійснення державної реєстрації письмово повідомляє про таку реєстрацію власника земельної ділянки";

4) доповнити статтею 31^{-5} такого змісту:

"**Стаття 31^{-5}.** Особливості державної реєстрації припинення права оренди земельної ділянки, переданої в оренду особою, яка використовує відповідну земельну ділянку на праві емфітевзису

1. Державна реєстрація припинення права оренди земельної ділянки, переданої в оренду особою, яка використовує відповідну земельну ділянку на праві емфітевзису, якщо таке припинення відбулося у зв'язку з припиненням права емфітевзису, проводиться без подання відповідної заяви заявниками одночасно з державною реєстрацією припинення права емфітевзису".

34. У Законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" (Відомості Верховної Ради України, 2020 р., № 46, ст. 394):

1) у розділі I:

у пункті 2:

підпункт 4 доповнити новим абзацом такого змісту:

"11. У разі зміни цільового призначення земельної ділянки несільськогосподарського призначення з віднесенням такої земельної ділянки до категорії земель сільськогосподарського призначення, власником якої є особа, яка відповідно до положень Земельного кодексу України не може набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, така земельна ділянка підлягає відчуженню протягом одного року з дня внесення до Державного земельного кадастру відомостей про змінене цільове призначення земельної ділянки";

у підпункті 17:

в абзаці першому слово "дев'ятої" замінити словом "першої";

в абзаці другому цифри "10" замінити цифрою "2";

абзац шостий викласти в такій редакції:

"У зв'язку з цим частини другу – дев'яту вважати відповідно частинами третьою – десятою";

у підпункті 20:

в абзаці шостому слова "погоджується в порядку, встановленому цим Кодексом, та" виключити;

абзац сьомий після слів "Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" доповнити словами "або протягом двох років з дня його опублікування (якщо розроблення відповідного генерального плану населеного пункту, плану зонування, детального плану територій розпочалося до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель")";

абзаци дванадцятий – шістнадцятий підпункту 3 пункту 9 замінити трьома новими абзацами такого змісту:

"включити частину третю такого змісту:

"3. Відомості про функціональні зони вносяться до Державного земельного кадастру на підставі затверджених комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад, генеральних планів населених пунктів";

частину п’яту після слів "на підставі" доповнити словами "комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад, генеральних планів населених пунктів, детальних планів територій";

2) у розділі II "Прикінцеві та перехідні положення":

у пункті 3:

абзац четвертий доповнити реченням такого змісту: "У разі якщо така документація, затверджена у встановленому порядку, не містить відомостей, визначених статтею 45^{-1} Закону України "Про землеустрій", містобудівні умови та обмеження забудови земельної ділянки щодо території, на яку розроблена така документація, можуть видаватися без дотримання вимог Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" щодо визначення містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки, лише на підставі даних Державного земельного кадастру";

доповнити абзацом п’ятим такого змісту:

"до 1 січня 2025 року розмір прибережних захисних смуг у межах населених пунктів може змінюватися детальним планом території, розробленим з урахуванням вимог цього Закону щодо складу та змісту містобудівної документації на місцевому рівні або проектом землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об’єктів, що узгоджується із затвердженою містобудівною документацією. Зазначений проект землеустрою у такому разі затверджується відповідною сільською, селищною, міською радою";

абзац четвертий пункту 4 після слів "нормативно-правових актів" доповнити словами "будівельних норм".

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, крім:

пункту 2, абзацу дванадцятого підпункту 27, абзацу четвертого підпункту 30 пункту 4, підпунктів 16, 19 пункту 31 розділу I цього Закону, які набирають чинності через три місяці з дня опублікування цього Закону;

підпункту 3 пункту 1, підпункту 47, абзаців дванадцятого і тринадцятого підпункту 51, абзаців четвертого – шостого підпункту 57 пункту 4, абзаців п’ятого і шостого підпункту 12, підпункту

20, абзаців восьмого і дев'ятого підпункту 28 пункту 19, підпункту 6, абзаців другого, четвертого – десятого підпункту 7, абзаців п'ятого і шостого, дев'ятого – десятого підпункту 9, абзацу дванадцятого підпункту 12, підпункту 13, абзацу другого підпункту 14, підпункту 15, абзацу п'ятого підпункту 17 пункту 31 розділу I цього Закону, які набирають чинності через шість місяців з дня опублікування цього Закону;

підпунктів 1, 8, абзаців другого і третього підпункту 12, підпункту 13 пункту 1, підпункту 1 пункту 3, абзаців сьомого – дванадцятого підпункту 2, абзацу сьомого (щодо виключення пункту "є" частини першої статті 12 Земельного кодексу України), абзаців восьмого – дванадцятого підпункту 4, абзацу п'ятого підпункту 15, абзацу тридцять восьмого підпункту 51, абзацу третього підпункту 53, підпункту 54, підпункту 55 (в частині повноважень відповідних рад щодо затвердження положень про здійснення громадського контролю за використанням та охороною земель) пункту 4, підпунктів 1 і 2 пункту 11, підпункту 10 пункту 12, пункту 16 (крім положень щодо розміщення стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами), пункту 18, абзацу четвертого підпункту 9, абзацу четвертого підпункту 11, абзаців дев'ятого і десятого підпункту 12, підпунктів 33 і 36 пункту 19, підпункту 2, підпункту 4, абзацу четвертого підпункту 10, підпункту 11 пункту 22, підпункту 1 (щодо здійснення державного контролю за використанням та охороною земель виконавчими органами сільських, селищних, міських рад), підпункту 3 пункту 23, підпункту 2 пункту 26, підпункту 3 пункту 29, підпункту 2, підпункту 8, абзаців четвертого і п'ятого підпункту 21 пункту 31 розділу I цього Закону, абзаців п'ятого – дев'ятого пункту 2 цього розділу, які набирають чинності через рік з дня опублікування цього Закону;

{Абзац четвертий пункту 1 розділу II із змінами, внесеними згідно із Законом № 2268-IX від 22.05.2022}

пункту 16 (в частині положень щодо розміщення стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами) розділу I цього Закону, який набирає чинності з 1 січня 2023 року;

{Пункт 1 розділу II доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2268-IX від 22.05.2022; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2566-IX від 06.09.2022}

абзаців третього і четвертого підпункту 9, підпунктів 32 і 33, абзаців восьмого і дев'ятого підпункту 35, абзаців п'ятого і шостого, десятого і одинадцятого підпункту 37, абзаців другого – четвертого підпункту 58 пункту 4, пункту 10, абзацу другого підпункту 4, підпункту 6 пункту 24, підпункту 1, підпункту 3 пункту 33 розділу I цього Закону, які набирають чинності з дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення" (Відомості Верховної Ради України, 2020 р., № 20, ст. 142);

підпункту 1 пункту 21, абзаців п'ятого – сьомого підпункту 9 пункту 25, підпункту 1 пункту 29, абзацу шостого підпункту 14 пункту 31 розділу I цього Закону, які набирають чинності з дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" (Відомості Верховної Ради України, 2020 р., № 46, ст. 394).

2. Установити, що:

особи, які отримали кваліфікаційний сертифікат інженера-геодезиста до набрання чинності цим Законом, вважаються такими, що можуть виконувати

топографо-геодезичні і картографічні роботи за всіма напрямами (крім топографо-геодезичних і картографічних робіт при здійсненні землеустрою);

до визнання в установленому порядку саморегулівних організацій у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, включає до складу Кваліфікаційної комісії, зазначеної у статті 51 Закону України "Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність", висококваліфікованих фахівців, делегованих об'єднаннями громадян, асоціаціями, навчальними закладами, що здійснюють громадську, професійну та освітню діяльність у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, у кількості, яку відповідно до цієї статті має делегувати саморегулівна організація. Такі особи виключаються із складу Кваліфікаційної комісії з дня надання громадській організації статусу саморегулівної організації у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності;

повноваження Кваліфікаційної комісії, діяльність якої передбачена Законом України "Про землеустрій", у складі, що діяв до набрання чинності цим Законом, вважаються припиненими;

науково-проектна документація у сфері охорони культурної спадщини, затверджена до набрання чинності цим Законом, зберігає чинність. Внесення змін до такої документації допускається за умови приведення її у відповідність із вимогами цього Закону;

зони охорони пам'яток культурної спадщини, не визначені до набрання чинності цим Законом, встановлюються відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини";

документи, що дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт, містобудівні умови та обмеження забудови земельних ділянок, розташованих у межах територій, на яких відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" (у редакції відповідно до змін, внесених цим Законом) встановлюються обмеження у використанні земель, видані відповідно до законодавства, яке діяло до набрання чинності цими змінами, зберігають чинність до завершення будівництва відповідних об'єктів;

документи, що дають право на встановлення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, стаціонарних конструкцій для розміщення зовнішньої реклами та на виконання робіт із благоустрою у межах територій, на яких відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" (у редакції відповідно до змін, внесених цим Законом) встановлюються обмеження у використанні земель, видані відповідно до законодавства, яке діяло до набрання чинності цими змінами, зберігають чинність до завершення їх дії;

межі та режими використання пам'яток культурної спадщини, зон охорони, історичних ареалів населених місць, буферних зон, у тому числі ті, що зазначені в історико-архітектурних опорних планах, визначені до набрання чинності цим Законом, зберігають чинність до визначення нових меж та режимів використання зон охорони, історичних ареалів населених місць, буферних зон відповідно до цього Закону. Межі та режими використання пам'яток культурної спадщини, не визначені до набрання чинності цим Законом, встановлюються відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини".

3. Визнати такими, що втратили чинність:

Закон України "Про державну експертизу землевпорядної документації" (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 38, ст. 471 із наступними змінами);

Закон України "Про захист конституційних прав громадян на землю" (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 10, ст. 194).

4. Кабінету Міністрів України:

1) у тримісячний строк з дня опублікування цього Закону:

а) забезпечити:

технічну та організаційну можливість відображення на картографічній основі Державного земельного кадастру органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, що надають земельні ділянки у власність або користування, відомостей про орієнтовне місце розташування земельної ділянки, що формується, та рішення про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення такої земельної ділянки;

відображення на картографічній основі Державного земельного кадастру відомостей:

про місця розташування земельних ділянок, що формуються, та рішень про надання дозволів на розроблення проектів землеустрою щодо їх відведення з метою передачі у постійне користування державним установам природно-заповідного фонду, державним лісогосподарським та водогосподарським підприємствам, установам та організаціям;

земель, визначених у дозволах на розроблення технічної документації із землеустрою щодо резервування цінних для заповідання територій та об’єктів;

відомостей про землі, що потребують консервації;

б) привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

в) вжити заходів для затвердження нового складу Кваліфікаційної комісії, діяльність якої передбачена законами України "Про землеустрій", "Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність", з урахуванням змін, передбачених цим Законом;

г) забезпечити прийняття нормативно-правових актів, необхідних для реалізації цього Закону;

ґ) забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом;

2) під час розроблення проектів закону України про Державний бюджет України на наступні роки передбачати видатки на фінансування заходів, передбачених цим Законом;

3) забезпечити проведення публічного моніторингу земельних відносин на підставі адміністративних даних центральних органів виконавчої влади з метою систематизації та узагальнення інформації про володіння, користування і розпорядження земельними ділянками та про доходи, пов’язані із землекористуванням;

4) до 1 січня 2023 року:

забезпечити переведення в електронну (цифрову) форму матеріалів, якими відповідно до законодавства, що діяло на момент їх розроблення, здійснювалося визначення обмежень у використанні земель, визначених відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" і встановлених до набрання чинності частиною сьомою статті 47 Закону України "Про землеустрій", та внесення відомостей про такі обмеження до Державного земельного кадастру, а якщо дійсні межі таких обмежень неможливо встановити на підставі таких матеріалів, –

забезпечити розроблення технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об’єктів культурної спадщини;

забезпечити розроблення технічної документації із землеустрою щодо встановлення меж режимоутворюючих об’єктів культурної спадщини стосовно тих режимоутворюючих об’єктів, межі яких не визначені у встановленому порядку до набрання чинності цим Законом;

забезпечити впровадження програмного забезпечення Державного реєстру нерухомих пам’яток культурної спадщини України, у тому числі на засадах інтероперабельності із Державним земельним кадастром, містобудівним кадастром та іншими інформаційними системами;

5) протягом шести місяців з дня опублікування цього Закону:

визначити порядок інформаційної взаємодії між Державним земельним кадастром та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, який передбачатиме надання (у тому числі через Публічну кадастрову карту та витяги з Державного земельного кадастру про земельні ділянки) відомостей про ділянки надр, надані у користування відповідно до спеціальних дозволів на користування надрами та гірничих відводів;

забезпечити організаційну і технічну можливість інформаційної взаємодії, передбаченої абзацом другим цього підпункту;

забезпечити ведення обліку ділянок надр, наданих у користування відповідно до спеціальних дозволів на користування надрами та гірничих відводів, у єдиній державній електронній геоінформаційній системі із забезпеченням можливості внесення інформації про видані раніше спеціальні дозволи на користування надрами та гірничі відводи за ініціативою користувачів надр;

6) щороку до 31 січня 2023 року інформувати Верховну Раду України про стан виконання цього Закону.

5. Центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, у місячний строк з дня опублікування цього Закону забезпечити письмове повідомлення сільських, селищних, міських рад про надані дозволи на розроблення документації із землеустрою для безоплатної передачі громадянам України земельних ділянок сільськогосподарського призначення за рахунок земель державної власності, що відповідно до пункту 24 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України переходять до земель комунальної власності, якщо рішення про затвердження такої документації та надання земельних ділянок у власність органом виконавчої влади не прийнято.

Президент України В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ
м. Київ
28 квітня 2021 року
№ 1423-IX

Додаток 42

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 39, ст.321)

Верховна Рада України **постановляє:**

І. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Виборчому кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2020 р., №№ 7-9, ст. 48):

1) пункти 6, 7 і 10 частини третьої статті 89 викласти в такій редакції:

"6) реєстрацією його кандидатом на пост Президента України, а також кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатом у депутати місцевої ради або кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, якщо такі вибори проводяться одночасно з виборами Президента України;

7) реєстрацією його представником кандидата на пост Президента України у Центральній виборчій комісії, довіреною особою кандидата на пост Президента України, а також довіреною особою кандидата у депутати місцевої ради або кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови, представником, уповноваженою особою місцевої організації партії, уповноваженою особою суб'єкта процесу референдуму, представником ініціативної групи в Центральній виборчій комісії, офіційним спостерігачем, якщо процес таких виборів чи референдуму проводиться одночасно з виборами Президента України";

"10) входженням його до іншої виборчої комісії будь-якого рівня, що здійснює підготовку та проведення виборів Президента України, а також виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, якщо такі вибори проводяться одночасно з виборами Президента України";

2) пункт 5 частини третьої статті 146 викласти в такій редакції:

"5) реєстрацією його кандидатом у депутати або кандидатом у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, кандидатом у депутати місцевої ради або кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, якщо виборчий процес таких виборів проводиться одночасно з виборчим процесом виборів депутатів";

3) частину четверту статті 238 викласти в такій редакції:

"4. Кандидат на посаду сільського, селищного, міського (міст з кількістю виборців до 75 тисяч осіб) голови може мати не більше трьох довірених осіб";

4) частину дев'яту статті 248 викласти в такій редакції:

"9. Виборець може голосувати лише за одну організацію партії, одного кандидата в депутати, одного кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови";

5) частини першу і другу статті 287 викласти в такій редакції:

"1. Позачергові вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради та сільського, селищного, міського голови проводяться в порядку і строки, передбачені цим Кодексом для чергових виборів.

2. Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцева рада, сільський, селищний, міський голова, обрані на позачергових виборах, здійснюють свої повноваження до обрання нового складу ради, сільського, селищного, міського

голови на наступних чергових місцевих виборах у порядку, встановленому Конституцією та законами України".

2. У Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 24, ст. 170 із наступними змінами):

1) абзац двадцять четвертий статті 1 виключити;

2) абзац шостий частини першої статті 5 виключити;

3) у статті 26:

частину першу доповнити пунктом 6^{-1} такого змісту:

"6^{-1}) утворення старостинських округів, затвердження Положення про старосту, затвердження на посаду та звільнення з посади старости відповідно до закону";

частину третю виключити;

4) частину четверту статті 51 викласти в такій редакції:

"4. Секретар сільської, селищної, міської ради входить до складу виконавчого комітету відповідної ради за посадою. Сільська, селищна, міська рада за пропозицією сільського, селищного, міського голови може прийняти рішення про входження старост до складу виконавчого комітету відповідної ради за посадою";

5) статтю 54^{-1} викласти в такій редакції:

"**Стаття 54^{-1}**. Староста

1. Староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, що вноситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу.

Кандидатура старости вноситься на громадське обговорення (громадські слухання, збори громадян, інші форми консультацій з громадськістю) сільським, селищним, міським головою та вважається погодженою з жителями відповідного старостинського округу, якщо в результаті громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) отримала таку підтримку у старостинському окрузі:

з кількістю жителів до 1500 – більше 20 відсотків голосів жителів від загальної кількості жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах;

з кількістю жителів від 1500 до 10 тисяч – більше 17 відсотків голосів;

з кількістю жителів від 10 тисяч до 20 тисяч – більше 14 відсотків голосів;

з кількістю жителів від 20 тисяч до 30 тисяч – більше 10 відсотків голосів;

з кількістю жителів більше 30 тисяч – більше 7 відсотків голосів жителів від загальної кількості жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах.

За результатами проведеного громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) кандидатури старости складається протокол, який має містити такі відомості: дата (період) і місце проведення громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), кількість жителів відповідного старостинського округу, які є громадянами України і мають право голосу на виборах, відомості про кандидатуру старости, кількість учасників громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), які підтримали відповідну кандидатуру, із зазначенням прізвища,

власного імені (усіх власних імен) та по батькові (за наявності), числа, місяця і року народження, серії та номера паспорта громадянина України (тимчасового посвідчення громадянина України – для осіб, недавно прийнятих до громадянства України), що засвідчується підписом таких учасників.

Кандидатура старости відповідного старостинського округу, не підтримана сільською, селищною, міською радою, не може бути повторно внесена для затвердження в цьому старостинському окрузі протягом поточного скликання відповідної сільської, селищної, міської ради.

Порядок проведення громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю) кандидатури старости затверджується сільською, селищною, міською радою.

2. Староста працює на постійній основі в апараті відповідної ради та її виконавчого комітету, а в разі обрання членом цього виконавчого комітету – у виконавчому комітеті ради.

На старосту поширюються вимоги щодо обмеження сумісності його діяльності з іншою роботою (діяльністю), встановлені цим Законом для сільського, селищного, міського голови.

3. Порядок організації роботи старости визначається цим Законом та іншими законами України, а також Положенням про старосту.

4. Старостинський округ утворюється відповідною сільською, селищною, міською радою у складі одного або декількох населених пунктів (крім адміністративного центру територіальної громади), на території якого (яких) проживає не менше 500 жителів. При утворенні старостинських округів враховуються історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток таких старостинських округів та відповідної територіальної громади.

5. Староста:

1) уповноважений сільською, селищною, міською радою, яка його затвердила, діяти в інтересах жителів відповідного старостинського округу у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради;

2) бере участь у пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради та засіданнях її постійних комісій з правом дорадчого голосу. Бере участь у засіданнях виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради;

3) має право на гарантований виступ на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради, засіданнях її постійних комісій та виконавчого комітету з питань, що стосуються інтересів жителів відповідного старостинського округу;

4) сприяє жителям відповідного старостинського округу у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, а також у поданні відповідних документів до зазначених органів. За рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради надає адміністративні послуги та/або виконує окремі завдання адміністратора центру надання адміністративних послуг (у разі утворення такого центру);

5) бере участь в організації виконання рішень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, розпоряджень сільського, селищного, міського голови на території відповідного старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням;

6) бере участь у підготовці пропозицій до проекту місцевого бюджету в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного старостинського округу;

7) вносить пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного старостинського округу виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб;

8) бере участь у підготовці проектів рішень сільської, селищної, міської ради, що стосуються майна територіальної громади, розташованого на території відповідного старостинського округу;

9) бере участь у здійсненні контролю за використанням об'єктів комунальної власності, розташованих на території відповідного старостинського округу;

10) бере участь у здійсненні контролю за станом благоустрою відповідного старостинського округу та інформує сільського, селищного, міського голову, виконавчі органи сільської, селищної, міської ради про результати такого контролю;

11) отримує від виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб інформацію, документи і матеріали, необхідні для здійснення наданих йому повноважень;

12) сприяє утворенню та діяльності органів самоорганізації населення, організації та проведенню загальних зборів, громадських слухань та інших форм безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення у відповідному старостинському окрузі;

13) здійснює інші повноваження, визначені цим Законом та іншими законами України.

6. При здійсненні наданих повноважень староста є відповідальним і підзвітним сільській, селищній, міській раді та підконтрольним сільському, селищному, міському голові. Староста не рідше одного разу на рік, протягом першого кварталу року, наступного за звітним, а на вимогу не менш як третини депутатів – у визначений сільською, селищною, міською радою термін, звітує про свою роботу перед такою радою, жителями старостинського округу. Заслуховування звіту старости перед жителями старостинського округу відбувається на відкритій зустрічі, у спосіб, що дає можливість жителям старостинського округу поставити запитання, висловити зауваження та внести пропозиції. Інформація про відповідну зустріч, а також письмовий звіт старости оприлюднюються на офіційному веб-сайті сільської, селищної, міської ради та розміщуються у приміщенні ради не пізніше ніж за сім календарних днів до дня проведення відповідної зустрічі. Порядок звітування старости визначається Положенням про старосту";

6) статтю 79^{-1} виключити.

3. У Законі України "Про службу в органах місцевого самоврядування" (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 33, ст. 175; 2005 р., № 4, ст. 90, № 9, ст. 177; 2006 р., № 14, ст. 121; 2017 р., № 12, ст. 134):

1) абзаци сьомий і восьмий частини першої статті 14 викласти в такій редакції:

"п'ята категорія – посади керуючих справами виконавчих апаратів районних рад, керуючих справами (секретарів) виконавчих комітетів районних у містах рад, помічників голів, радників (консультантів), спеціалістів, головних бухгалтерів управлінь і відділів виконавчого апарату обласних, секретаріатів Київської та Севастопольської міських рад, керівників управлінь, відділів та інших виконавчих

органів міських (міст обласного і республіканського в Автономній Республіці Крим значення) рад та їх заступників, керівників відділів (підвідділів) у складі самостійних управлінь, відділів виконавчих органів міських (міст обласного значення) рад, посади заступників міських (міст районного значення), сільських, селищних голів з питань діяльності виконавчих органів ради, секретарів міських (міст районного значення), сільських, селищних рад, старост;

шоста категорія – посади керуючих справами (секретарів) виконавчих комітетів міських (міст районного значення), сільських, селищних рад, керівників структурних підрозділів виконавчого апарату районних та секретаріатів районних у містах Києві та Севастополі рад та їх заступників, керівників управлінь, відділів та інших структурних підрозділів виконавчих органів міських (міст районного значення), районних у містах рад та їх заступників, помічників голів, радників, консультантів, начальників секторів, головних бухгалтерів, спеціалістів управлінь, відділів, інших структурних підрозділів виконавчих органів міських (міст обласного значення та міста Сімферополя) рад";

2) частину другу статті 17 викласти в такій редакції:

"Атестації не підлягають сільські, селищні, міські голови, голови районних у містах, районних і обласних рад, секретарі сільських, селищних, міських рад, працівники патронатної служби, особи, які перебувають на посаді менше одного року, молоді спеціалісти, вагітні жінки чи жінки, які працюють менше одного року після виходу на роботу з відпустки по вагітності і пологах чи догляду за дитиною, особи, прийняті на посаду на визначений строк".

4. Частину шосту статті 13 Закону України "Про адміністративні послуги" (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 32, ст. 409; із змінами, внесеними Законом України від 3 листопада 2020 року № 943-IX) викласти в такій редакції:

"6. За рішенням органу, який прийняв рішення про утворення центру надання адміністративних послуг, надання адміністративних послуг та/або виконання окремих завдань адміністратора, пов’язаних з наданням адміністративних послуг, отриманням заяв та документів, видачею результатів надання адміністративних послуг, може здійснюватися старостою".

5. Абзац третій частини першої статті 56 Закону України "Про запобігання корупції" (Відомості Верховної Ради України, 2014 р., № 49, ст. 2056; 2017 р., № 12, ст. 134; 2019 р., № 42, ст. 238; із змінами, внесеними Законом України від 30 березня 2021 року № 1357-IX) викласти в такій редакції:

"1) кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України, кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та на посади сільських, селищних, міських голів".

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Сільським, селищним, міським радам у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом забезпечити відповідно до статті 54^{-1} Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" утворення старостинських округів.

Президент України В.ЗЕЛЕНСЬКИЙ

м. Київ

14 липня 2021 року

№ 1638-IX

Додаток 43

ПОСТАНОВА
Верховної Ради України
Про прийняття за основу проекту Закону України про службу в органах місцевого самоврядування

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Прийняти за основу проект Закону України про службу в органах місцевого самоврядування (реєстр. № 6504), поданий народним депутатом України Безгіним В.Ю. та іншими народними депутатами України.

2. Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням поправок і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи, скоротивши строк подання таких поправок і пропозицій наполовину, та внести його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні.

Голова Верховної
Ради України
м. Київ
16 листопада 2022 року
№ 2774-IX

Р. СТЕФАНЧУК

Навчальне видання

Мальчин Юрій Макарович,
Чумак Василь Арсенович

ІСТОРІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

ПІДРУЧНИК

Комп’ютерний набір: Чепурна Є. В.
Комп’ютерне верстання: Шаройкіна Н. Г.

Підп. до друку 12.06.2023. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 128. Зам. № 5-22.
Наклад 300 прим.

Видавець і виготовлювач ТОВ «7БЦ»
03067, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
e-mail: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5329 від 11.04.2017

512